

การศึกษาเชิงวิเคราะห์อันเป็นวิถีทางที่ควรต้อง
ซึ่งปรากฏในบทกวีนิพนธ์

พระปลัดทอน นาดปลุกใหญ่ (กระแสด)

พิมพ์ที่
วิทยาลัยวิชาการศึกษา กรุงเทพมหานคร

สาขาวิชา รัฐศาสตร์และการปกครอง

ปีที่พิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

พุทธศักราช ๒๕๒๒

การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดทางการปกครอง
ที่ปรากฏในทศชาติชาดก

พระปลัดชอบ ชาตปญโญ (การะเกด)

26688

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๒

**AN ANALYTICAL STUDY OF ADMINISTRATIVE CONCEPTS
IN THE TEN LONGEST BIRTH STORIES OF THE BUDDHA**

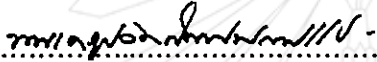
PHRAPALADSHOB SHATAPUNYO [KARAKED]

**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF GOVERNMENT
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2552 (2009)**

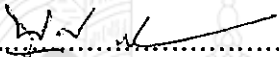
หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดทางการปกครองที่ปรากฏในทศชาติ
ชาดก
ชื่อนักศึกษา : พระปลัดชอบ ชาติปญโญ (การะเกด)
สาขาวิชา : รัฐศาสตร์การปกครอง
อาจารย์ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญเลิศ ราโชติ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระครูประสิทธิ์สีลคุณ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

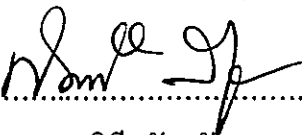
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญเลิศ ราโชติ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(พระครูประสิทธิ์สีลคุณ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ ดร. สุกิจ ชัยมุสิก)

..... กรรมการ
(ดร.สาลินี รักกตัญญู)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : An Analytical Study of Administrative Concepts in the Ten longest birth stories of the Buddha
Student's Name : Phrapalad Shob Shatapunyo [Karaked]
Department : Government
Advisor : Asst. Prof. Dr. Boonlert Rashoti
Co - Advisor : Prakhruprasitseelakhrun

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

.....
(Phrakhrupaladsampipattanaviriyajarn) Dean of Graduate School

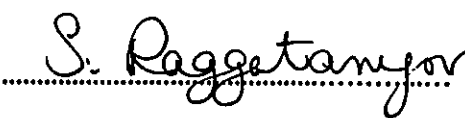
Thesis Committee

.....
(Phrakhrupaladsampipattanaviriyajarn) Chairman

.....
(Asst. Prof. Dr. Boonlert Rashoti) Advisor

.....
(prakhruprasitseelakhrun) Co-Advisor

.....
(Asst. Prof. Emeritus. Dr. Sukit Chaimusik) Member

.....
(Dr. Salinee Raggatanyoo) Member

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดทางการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก
ชื่อนักศึกษา	: พระปลัดชอบ ชาติบุญโญ (การะเกด)
สาขาวิชา	: รัฐศาสตร์การปกครอง
อาจารย์ที่ปรึกษา	: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญเลิศ ราโชติ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: พระครูประสิทธิ์ศีลคุณ
ปีการศึกษา	: ๒๕๕๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการเมืองการปกครองตามรัฐศาสตร์ ๒) การปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก และ ๓) วิเคราะห์การปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกและเอกสารงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาและทางรัฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลงานการศึกษาค้นคว้าของท่านผู้รู้ทั้งหลายอันเป็นที่ยอมรับในวงการศึกษามาทั่วไป

ผลการวิจัยพบว่า

แนวคิดและหลักการปกครองทั่วไป เกิดจากการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมต้องพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อมีการอยู่ร่วมกันมากขึ้นแล้ว จึงจำเป็นที่จะต้องมีส่วนที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าเพื่อทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลปกครอง แต่ในทางรัฐศาสตร์แนวพุทธกลับให้ความสำคัญกับคุณธรรมจริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญ นั่นคือนักปกครองจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และคุณธรรมจริยธรรมด้วย และหลักธรรมที่ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข นั้นจะต้องอาศัยหลักธรรมทั้ง ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ อธิษฐาน สัจจะ เมตตา อุเบกขา หลักธรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นเครื่องควบคุมในการปฏิบัติ เพราะหลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดก ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ช่วยในการควบคุมการประพฤติทั้งทางกาย วาจาและใจ เป็นชาติที่บำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าที่เป็น พระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี พระอุริทัต บำเพ็ญศีลบารมี พระเตมีย์ บำเพ็ญเนกขัมมะบารมี พระมโหสถบำเพ็ญปัญญาบารมี พระมหาชนก บำเพ็ญวิริยะบารมี พระจันทกุมารบำเพ็ญขันติบารมี พระวิฑูรย์บดินดี บำเพ็ญสัจจะบารมี พระสุวรรณสามบำเพ็ญเมตตาบารมี และพระนารถบำเพ็ญอุเบกขาบารมี และผลการวิเคราะห์หลักธรรมในทศชาติมาปรับใช้ในสังคมปัจจุบันนั้น โดยเฉพาะการบริหารการปกครองพบว่า ในสถานการณ์เช่นนี้ผู้นำควรมีนโยบายช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทรต่อกันทุกคนในสังคม ต้อง

มีคุณธรรมศีลธรรมมีกฎระเบียบ ปฏิบัติไปตามระเบียบกฎหมายของสังคม ควรคิดถึงคุณค่าจิตนิยมมากกว่าวัตถุนิยมอันเป็นเหตุให้เกิดปัญหามากมายประการ แต่จิตนิยมซึ่งเป็นการปลื้มจากภาวะที่มีความอ่อนโยน และกลับกลายเป็นภาวะสงบสุข ปลดปล่อยความทุกข์ด้วยปัญญา ตัวปัญญาเป็นเรื่องแก้ปัญหามากมาย อย่างมีเหตุผลโดยยึดความยุติธรรมเป็นหลักและทำให้เกิดความสงบสุขตามมา วิริยะเป็นเรื่องความเพียรพยายามมุ่งมั่นในอันจะได้รับผลสัมฤทธิ์ตามเป้าประสงค์ ชันติ เป็นเรื่องความอดทนอดกลั้นในแนวทางที่เป็นกุศลสามารถยับยั้งปัญหามากมายประการและบันดาลให้รับความสงบสุข สัจจะ ความจริงใจในการดำเนินชีวิต มีความมุ่งมั่นไม่ลดละในการประกอบสัมมาชีพ และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตหรือมีความจริงต่อตน ต่อหน้าที่การงาน และต่อสังคม อริยฐาน คือแรงคลั่งใจในอันจะตั้งมั่นไม่ลดละต่อการดำเนินชีวิต ประกอบธุรกิจ ให้บรรลุป่าประสงค์ อริยฐานธรรมยังเป็นพื้นฐานในอันจะให้เกิดความสงบสุขสมหวังในที่สุด เมตตา หรือเมตตาธรรม เป็นการแสดงความเกื้อกูล เอื้ออาทรต่อกัน ในสังคม เป็นการแบ่งปันความสุขของบุคคลในสังคมและทำให้นุคคลอยู่รวมกันในโลก ดังนั้นจึงมีคำว่า เมตตาเป็นธรรมค้ำจุนโลก อุเบกขา ความเป็นกลางวางเฉยด้วยสติปัญญา รู้เท่าทันภาวะที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ รู้ปล่อยวางไม่เป็นสุขหรือทุกข์ในสถานการณ์นั้นๆ ทั้งนี้เพราะรู้และเข้าใจถึงต้นสายปลายเหตุ มีมโนสำนึกรับผิดชอบชั่วดี ดังนั้นจึงมีอุเบกขาหรือปล่อยวางในเวลาและสถานการณ์นั้นๆ หลักธรรมในทศชาติ ผู้นำผู้ปกครองจึงควรนำมาปรับใช้ในการบริหารประเทศชาติเพื่อความสุภาพความเจริญของประชาชน

ดังนั้น เมื่อได้นำหลักการปกครองตามแนวรัฐศาสตร์และหลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดกไปประยุกต์ใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมแล้ว จะทำให้สังคมเกิดสันติสุข ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และมีความเอื้ออาทรต่อกัน ตามลักษณะผลสะท้อนที่เกิดจาก ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา เป็นต้น

Thesis Title : **An Analytical Study of Administrative Concepts in the Ten longest birth stories of the Buddha**

Student's Name : **Phrapaladshob shatapunyo [karaked]**

Department : **Government**

Advisor : **Asst. Prof. Dr. Boonlert Rashoti**

Co - Advisor : **Prakhruprasitseeelakhrun**

Academic Year : **B.E. 2552 (2009)**

ABSTRACT

The objectives of this thesis paper were as follows : 1) explore concepts and theories on politics and administration following political approaches, 2) study ruling doctrines found in the Buddha's ten rebirth tales and, 3) analyze those ruling doctrines.

The thesis was based on the qualitative research, documentary research, carrying out the study the data from The Tipitaka, texts on Buddhism and Political Science concerned, of which they were work of distinguished scholars generally acceptable in the educational arena.

The results of research were found as follows :

Concepts and rules of administration in general arose from the fact that the human beings, as social animals, had to be dependent on one another. Whenever they lived together in a large number, it was vital for them to have one to act as the leader so as to control and oversee the administration. On the contrary, the aspect of political science in Buddhism's approach paid significant attention to virtues and moral ethics; administrators had to be knowledgeable and competent as well as virtuous and ethical. With these qualifications of theirs, it led their people to the bliss of the society as a result. Nevertheless, they had to impinge on ten doctrines found in the Buddha's last ten rebirth tales: generosity, morality, renunciation, wisdom, endeavour, tolerance, truthfulness, resolution, loving-kindness, and equanimity. These doctrines, which the Buddha performed in each of his ten rebirths, were regarded as the decent doctrines to be destined to control physical, verbal and mental behaviours.

Results of applying these ten doctrines in the Buddha's last ten rebirths to the current societies, especially in the fields of administration and ruling were found that: in rampant

situations, leaders should pursue their policies on sharing assistance and generosity to every member in their society. They had to have virtues and ethics and to follow the rules and laws of the society. They also should put the special emphasis on spiritualism more than materialism, which the latter caused various problems but the former was the liberation of the chaotic states and turned into peaceful ones, unleashing all sufferings with ones' wisdom. In other words, the wisdom itself was the matter of solving problems with reasons based on justice, and consequently brought peace and happiness.

Endeavour was that of energy and determination in achieving the goals as planned. Tolerance was that of forbearance and endurance in ways that were wholesome; it could restrain occurrence of various problems and made the society happy as a result. Truthfulness was the sincerity of leading one's life, having determination in pursuing right livelihood and performing his/her duty with honesty and rightfulness or having honesty toward his/her own, duty and society. Resolution was the strong inspiration in regression of leading one's life, running a business toward the set goals. It was also the base leading to peace, happiness and fulfillment at the final stage. Loving-kindness was the expression of hospitality and generosity to one another; sharing one's happiness among human beings in a society as in the Buddha's words saying "Loving-kindness is as though it supports the world." Equanimity is neutrality with the wisdom, keeping abreast of existing states, realizing how to be relaxed by feeling neither happy nor sad in such a situation since one knew and comprehended causes and effects and stayed abreast of a situation. As a consequence, leaders and administrators should apply them to administering the nation for their people's happiness and benefits of the country.

So, when correctly and properly applied them to administration of a nation following political science in Buddhism's approaches as found in the tales of The Buddha's ten rebirths, those administrative principles were to give rise to the occurrence of the peaceful society; everyone lived a happy life together and offered hospitality to one another as reflective of generosity, morality, renunciation, etc.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลง ได้ก็ด้วยดีเพราะความอนุเคราะห์จาก มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พระปริยัติธรรมวงศ์ ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธรและได้รับความเมตตาจาก พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย จึงขอกราบขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง

ขออนุโมทนาขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญเลิศ ราโชติ อาจารย์ที่ปรึกษา และกราบขอบพระคุณ พระครูประสิทธิ์สีลคุณ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ผู้ได้เสียสละเวลาตรวจแก้และให้คำปรึกษาแนะนำเป็นอย่างดี และเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ที่บรรยายทุกรายวิชาตลอดระยะเวลาของการศึกษา

ขออนุโมทนาขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก ดร.สาลิณี รักกัตถัญญ ตลอดถึงคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่ให้คำแนะนำ คำปรึกษา ข้อคิดเห็นต่างๆ และตรวจทานแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องจนวิทยานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณ/เจริญพรขอขอบคุณ คณาจารย์เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธรและเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระพุทธบาทเขากระโดง ทุกท่าน ที่ได้ปรับแก้ ให้คำปรึกษา และคำแนะนำจนวิทยานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์ ตลอดถึงนักศึกษาร่วมรุ่นรัฐศาสตร์การปกครองทุกคน

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ พระครูสิริคุณารักษ์ ที่มีเมตตาจิตอบรมสั่งสอนจรรยา มารยาท ให้การศึกษา พระอธิการสุทศ ธีรธมฺโม พระมนตรี อากสุสโร จังหวัดยโสธร ที่เมตตาอนุเคราะห์ที่พัक्तตลอดระยะเวลาการศึกษา เจริญพรขอขอบคุณ คาบตำรวจฟุ้ง ทวันเวช ที่ให้การอุปถัมภ์แก่ผู้วิจัย คุณสิรินทรา คุณดวงพร มะธุเสน ที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกด้านการวิจัย คุณวันชัย การะเกด และ คุณผดุงศักดิ์ ตลาศาสตร์ ผู้ช่วยอำนวยความสะดวกในการเดินทางศึกษา และขออนุโมทนาขอขอบคุณคุณจรีรัตน์ เมืองสนธิ์ คุณเสาวลักษณ์ บุญมา และ คุณสุนทร ลกรวงศ์ ตลอดทั้งเพื่อนๆ พี่ในชั้นเรียนทุกคนที่ให้ให้การอุปถัมภ์และกำลังใจ

ขออนุโมทนาขอขอบคุณ คุณโยมพ่อเถิบ คุณโยมแม่ฉลอม การะเกด บิดามารดา ผู้ให้กำเนิดชีวิตเลี้ยงดูผู้วิจัย และเป็นกำลังใจที่สำคัญ หากอานิสงส์พึงมีเพราะเรื่องนี้ ขออานิสงส์จงบังเกิดแก่ท่านผู้มีพระคุณดังกล่าว ตลอดทั้งญาติร่วมสายโลหิตและเพื่อนร่วมชีวิตของข้าพเจ้าเทอญ.

พระปลัดชอบ ชาตปญฺโญ (การะเกด)

สารบัญย่อ

การเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาคว้าจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยและพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมทั้งอรรถกถาต่างๆ อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญทางพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักในการอ้างอิง และใช้คำย่อของคัมภีร์ตามที่กล่าวมา ดังมีคำย่อและคำเต็ม ดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม
พระวินัยปิฎก	
วิ.มหา.	วินัยปิฎก มหาวิภังค
วิ.ม.	วินัยปิฎก มหาวคค
พระสุตตันตปิฎก	
ที.สี.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขบขันธวคค
ที.ม.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค
ที.ปา.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคค
ม.มู.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก
ม.อุ.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก
สั.ส.	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย สคาถวคค
สั.ม.	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย มหาวารวคค
อง.เอก	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิปาต
อง.จตุกก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต
อง.ปญจก	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิปาต
อง.ฉก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิปาต
อง.สตตก	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิปาต
อง.อฎฐก.	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิปาต
ขุ.ขุ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาจ
ขุ.ธ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปท
ขุ.อุ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน
ขุ.สุ.	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนินิปาต

บ.จ.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ
บ.ชา.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย ชาตค
บ.จริยา	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก
พระอภิธรรมปิฎก	
อภิ.วิ	อภิธมม วิภงค
อรรถกถา	
ที.ม.อ.	ทีฆนิกาย สุมงคควิลาสินี มหาวคคกฏจกถา
ส.ส.อ.	สํยุตตนิคาย สารคตปป์กาสินี สคาลวคคกฏจกถา
บ.บ.อ.	ขุททกนียาย ปรมคต โชติกา ขุททกปจจกฏจกถา
ปกรณ์วิเสส	
วิสุทธี.	วิสุทธีมคคปกรณ์

สำหรับการอ้างตัวเลขที่อยู่หลังคำย่อของคัมภีร์ มี ๒ แบบ ได้แก่

๑. การอ้างอิงแบบ ๓ ตอน คือ ชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า.ตามลำดับ เช่น วิ.ม. ๔/๑๖/๑๘. หมายถึง วินยปิฎก มหาวคค เล่มที่ ๔/ ข้อที่ ๑๖/ หน้าที่ ๑๘. สำหรับอ้างพระไตรปิฎก
๒. การอ้างอิงแบบ ๒ ตอน คือ ชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/หน้า ตามลำดับ เช่น ส.ส.อ. ๒๔/ ๔๔๕-๔๔๖. หมายถึง สุตตนต์ปิฎก สํยุตตนิคายสารคตปป์กาสินี สคาลวคคกฏจกถา เล่มที่ ๒๔/ หน้าที่ ๔๔๕ ถึง ๔๔๖. สำหรับอ้างคัมภีร์อรรถกถา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญคำย่อ	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะในการศึกษาวิจัย	๕
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีการเมืองการปกครองตามหลักรัฐศาสตร์	๑๐
๒.๑ ทฤษฎีการกำเนิดรัฐ	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายของรัฐ	๑๐
๒.๑.๒ การกำเนิดของรัฐตามทฤษฎีทั่วไป	๑๓
๒.๑.๓ จุดประสงค์รัฐ	๑๔
๒.๑.๔ หน้าที่ของรัฐ	๑๕
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ	๑๕
๒.๒.๑ หลักการปกครองตามแนวพุทธ	๑๕

๒.๒.๒	ความหมายของรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ	๑๖
๒.๒.๓	องค์ประกอบของรัฐตามแนวพุทธ	๑๗
๒.๓	แนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ	๑๕
๒.๓.๑	ความหมายของนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ	๑๕
๒.๓.๒	หลักการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๒๐
๒.๓.๓	รูปแบบการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา	๒๑
๒.๓.๔	หน้าที่ของนักปกครองตามแนวพุทธ	๒๑
๒.๓.๕	เป้าหมายของนักปกครองตามแนวพุทธ	๒๓
๒.๓.๖	ลักษณะอำนาจตามหลักรัฐศาสตร์	๒๔
๒.๔	แนวคิดการเมืองและการปกครอง	๓๑
๒.๔.๑	ความหมายของการเมือง	๓๑
๒.๔.๒	ทฤษฎีทางการเมือง	๓๓
๒.๔.๓	แนวคิดทางการเมือง	๓๔
๒.๔.๔	การปกครอง	๓๕
๒.๔.๔.๑	ความหมายของการปกครอง	๓๕
๒.๔.๔.๒	แนวคิดของการปกครองทั่วไป	๓๖
๒.๔.๕	รูปแบบการปกครอง	๓๕
๒.๔.๕.๑	การเมืองระบบเผด็จการ	๓๕
๒.๔.๕.๒	การเมืองระบบประชาธิปไตย	๓๕
๒.๔.๕.๓	รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย	๔๒
๒.๔.๕.๔	อุดมการณ์ประชาธิปไตย	๔๗
๒.๕	การปกครองของไทย	๕๑
๒.๕.๑	สมัยก่อนสุโขทัย	๕๑
๒.๕.๒	สมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๘๑ - ๑๘๖๒	๕๓
๒.๕.๓	สมัยอยุธยาตอนต้น พ.ศ.๑๘๕๓ - ๑๘๕๑	๕๔
๒.๕.๔	สมัยอยุธยาตอนกลาง พ.ศ. ๑๘๕๑ - ๒๑๕๕	๕๕
๒.๕.๕	สมัยอยุธยาตอนปลาย พ.ศ. ๒๑๕๕- ๒๓๑๐	๕๗
๒.๕.๖	สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๔๓๐	๕๗

บทที่ ๓	ศึกษาแนวคิดการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก	๖๐
๓.๑	ความหมายของชาดก	๖๐
๓.๒	ที่มาของชาดก	๖๔
๓.๓	ประเภทของชาดก	๖๕
	๓.๓.๑ นิบาตชาดก	๖๕
	๓.๓.๒ ชาดกนอกนิบาตหรือพาหิรชาดก	๖๖
๓.๔	องค์ประกอบของชาดก	๖๖
	๓.๔.๑ ปัจจุบันวัตถุ	๖๖
	๓.๔.๒ อดีตวัตถุ	๖๗
	๓.๔.๓ คาถา	๗๐
	๓.๔.๔ ไวยากรณ์	๗๑
	๓.๔.๕ ประมุขชาดกหรือสโมธาน	๗๒
๓.๕	ความเป็นมาของทศชาติชาดก	๗๓
๓.๖	เนื้อหาของทศชาติชาดก	๗๔
	๓.๖.๑ เตมียชาดก	๗๔
	๓.๖.๒ มหาชนกชาดก	๗๕
	๓.๖.๓ สุวรรณสามชาดก	๗๕
	๓.๖.๔ เนมิราชชาดก	๗๖
	๓.๖.๕ มโหสถชาดก	๗๖
	๓.๖.๖ ฎริทัตชาดก	๗๖
	๓.๖.๗ จันทกุมารชาดก	๗๗
	๓.๖.๘ นารทชาดก	๗๗
	๓.๖.๙ วิรุทธชาดก	๗๗
	๓.๖.๑๐ เวสสันดรชาดก	๗๗
๓.๗	หลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดก	๗๘
	๓.๗.๑ ทานบารมี	๗๙
	๓.๗.๒ ศีลบารมี	๗๙
	๓.๗.๓ เนกขัมมบารมี	๗๙
	๓.๗.๔ ปัญญาบารมี	๗๙

๓.๗.๕	วิธียะบารมี	๘๒
๓.๗.๖	ขันติบารมี	๘๓
๓.๗.๗	สังขะบารมี	๘๓
๓.๗.๘	อธิษฐานบารมี	๘๓
๓.๗.๙	เมตตาบารมี	๘๔
๓.๗.๑๐	อุเบกขาบารมี	๘๔
๓.๘	รูปแบบการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก	๘๔
๓.๘.๑	การปกครองรูปแบบราชาธิปไตย	๘๔
๓.๘.๒	การปกครองรูปแบบสามัคคีธรรม	๘๖
๓.๙	รูปแบบการปกครองของกษัตริย์ที่ปรากฏในทศชาติชาดก	๙๐
๓.๑๐	หลักธรรมสำหรับการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก	๙๓
๓.๑๐.๑	หลักธรรมสำหรับรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย	๙๓
๓.๑๐.๒	หลักธรรมสำหรับรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม	๙๕

บทที่ ๔	ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมทางการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก	๑๐๓
๔.๑	วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน	๑๐๓
๔.๑.๑	ศึกษาวิเคราะห์ทานบารมี	๑๐๓
๔.๑.๒	ศึกษาวิเคราะห์ศีลบารมี	๑๐๗
๔.๑.๓	ศึกษาวิเคราะห์เนกขัมมบารมี	๑๐๙
๔.๑.๔	ศึกษาวิเคราะห์ปัญญาบารมี	๑๑๑
๔.๑.๕	ศึกษาวิเคราะห์วิธียะบารมี	๑๑๓
๔.๑.๖	ศึกษาวิเคราะห์ขันติบารมี	๑๑๕
๔.๑.๗	ศึกษาวิเคราะห์สังขะบารมี	๑๑๗
๔.๑.๘	ศึกษาวิเคราะห์อธิษฐานบารมี	๑๑๙
๔.๑.๙	ศึกษาวิเคราะห์เมตตาบารมี	๑๒๐
๔.๑.๑๐	ศึกษาวิเคราะห์อุเบกขาบารมี	๑๒๒

๔.๒	วิเคราะห์รูปแบบการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้	๑๒๔
๔.๒.๑	การปกครองรูปแบบราชาธิปไตยและการนำไปปรับใช้	๑๒๔
๔.๒.๒	การปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมและการนำไปปรับใช้	๑๒๕
๔.๓	วิเคราะห์หลักธรรมสำหรับการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้	๑๒๕
๔.๓.๑	ทศพิธราชธรรมและการนำไปปรับใช้	๑๒๕
๔.๓.๒	จักรกวัตติวัตรและการนำไปปรับใช้	๑๓๐
๔.๓.๓	ตุลาการธรรมและการนำไปปรับใช้	๑๓๐
๔.๓.๔	รัฐประศาสนธรรมและการนำไปปรับใช้	๑๓๑
๔.๓.๕	วัตตบพธรรมและการนำไปปรับใช้	๑๓๒
๔.๓.๖	อปรีหานิยธรรมและการนำไปปรับใช้	๑๓๒
๔.๓.๗	อธิปไตยและการนำไปปรับใช้	๑๓๓
๔.๓.๘	สังคหวัตถุและการนำไปปรับใช้	๑๓๔
๔.๓.๙	กุศลกรรมบถและการนำไปปรับใช้	๑๓๔

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ ๑๓๖

๕.๑	บทสรุป	
๕.๑.๑	สรุปผลแนวคิดและหลักการปกครองแนวพุทธศาสตร์	๑๓๗
๕.๑.๒	สรุปผลความรู้พื้นฐานและแนวคิดหลักธรรมที่เกี่ยวกับทศชาติชาดก	๑๔๑
๕.๑.๓	สรุปผลการวิเคราะห์หลักธรรมเพื่อนำไปปรับใช้ในสังคม	๑๔๓
๕.๑.๔	สรุปผลการวิเคราะห์รูปแบบการปกครองที่ปรากฏในทศชาติและการนำไปปรับใช้ในสังคม	๑๔๕
๕.๑.๕	สรุปผลวิเคราะห์หลักธรรมสำหรับการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้	๑๔๖
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๔๕
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๔
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๔๕

บรรณานุกรม

๑๕๐

ประวัติผู้วิจัย

๑๕๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ในสังคมหนึ่งๆประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่มีความเชื่อ แนวคิด อุปนิสัย ทัศนคติ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มารวมกันอยู่ภายในอาณาเขตเดียวกัน จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องหาการปกครองที่เหมาะสมมาใช้ในสังคม เพื่อให้สังคมนั้น ๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี คือมีความสงบเรียบร้อย มีความยุติธรรม มีความสามัคคี ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม หากสังคมที่มีความแตกต่างอย่างหลากหลาย ไม่มีการนำการปกครองที่เหมาะสมมาใช้แล้ว ก็อาจทำให้สังคมนั้นประสบกับความสับสนยุ่งเหยิง เกิดความแตกแยก แย่งชิงผลประโยชน์ตามมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เห็นได้ในสังคมต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในทศชาติชาดก มีหลักการปกครองโดยนำเอาหลักธรรมมาเป็นแนวปฏิบัติและทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

สภาพที่เห็นในสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตมาก เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งเน้นไปสู่การเป็นประเทศที่เจริญทางด้านวัตถุ มีผลให้จิตใจของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ทำให้คนในสังคมมีความเห็นแก่ตัว ขาดเมตตาธรรมที่จะช่วยเหลือเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน อีกอย่างที่เป็นปัญหาเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ คือปัญหาด้านการขาดคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์ อันจะเป็นผลต่อความมั่นคงปลอดภัย ความสงบสุขของประชาชน และการพัฒนาประเทศในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ดังนั้นการยึดมั่นในหลักคุณธรรมในการบริหารงานทุก ๆ ส่วนงาน จึงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ บ้านเมืองให้เจริญด้วยวัตถุและจิตใจ

การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นที่ต้องการของทุกๆ สังคม เพราะข้อนี้ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้ได้มาซึ่งการมีเสถียรภาพทางสังคมและการนำสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ความผาสุก การบริหารและการปกครองของสังคมในอดีตมีความสัมพันธ์กับศาสนาอย่างใกล้ชิด มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ศาสนาจึงเป็นที่มาของอุดมการณ์รูปแบบเดียว เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของการปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง

พระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นส่วนพระธรรม คือคำสอน และพระวินัย คือ คำสั่ง มีคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตนเอง การปกครองหมู่คณะและการปกครองประเทศหรือสังคม โดยส่วนรวมตลอดจนมีการปกครองโลกอยู่มาก กล่าวคือ มุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ผีคฝ่น ปรับปรุง เคารพ ควบคุม บังคับภายในคือจิตใจ เชื่อมมั่นรับผิดชอบต่อตนเอง เป็นการปกครองตนเอง

รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่น ใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดช เป็นการปกครองหมู่คณะและปกครองประเทศหรือสังคม โดยส่วนรวม ตลอดมีการใช้ธรรมเป็น โลกบาลคือhiriและโอตตปปะ ซึ่งเป็นการปกครองโลก

สังคมไทยได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง โดยเฉพาะที่นำมาจากคัมภีร์ชาดกเช่น ทศพิชราชธรรม พละ ๕ ของกษัตริย์ ซึ่งเป็นธรรมของพระราช ผู้ นำ ผู้ปกครอง โดยตรง ราชสติธรรม ๔๘ ประการ ซึ่งเป็นธรรมของข้าราชการ เมื่อมองในแง่รัฐศาสตร์ ก็คือหลักแห่งการบริหารและการปกครองกายและใจ ซึ่งเมื่อนำมาปฏิบัติตามแล้ว จะทำให้ชีวิตดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม

หลักธรรมและหลักการปกครองที่ปรากฏอยู่ในทศชาติชาดกก็เช่นเดียวกัน เพราะมนุษย์ในโลกนี้ ไม่ว่าจะชาติใด ย่อมมีการปกครองเพื่อให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข และมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์แห่งความเชื่อศรัทธาของชาตินั้น ๆ จะเห็นได้ว่าหลักการปกครองจากชาดกเป็นบ่อเกิดมาจากพระพุทธศาสนานั้นมีมาก ดังปรากฏใน มหานิบาติชาดก หรือ ทศชาติชาดก

ความเปลี่ยนแปลงหรือความแตกต่างของระบอบการเมืองการปกครองที่มีมาแต่โบราณในยุคก่อนพุทธกาล ลักษณะรูปแบบของการเมืองการปกครองกับการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองต่าง ๆ ในยุคปัจจุบัน และรวมตลอดถึงหลักฐาน ร่องรอยสำคัญเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในมหานิบาติ จึงเป็นประเด็นสำคัญในการนำไปสู่การวิเคราะห์วิจัย ที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงระบอบการปกครองที่อาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ว่ามีความเหมาะสมและสมบูรณ์เพียงใด เพื่อนำไปปรับใช้ในสังคมไทย

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการเมืองการปกครองหลักรัฐศาสตร์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก

๑.๓. ขอบเขตการศึกษาวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางขอบเขตในการวิจัยหลักการปกครองทั่วไปและตามรัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์ ที่ปรากฏในทศชาติชาดก โดยวางขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตทางเนื้อหา จะศึกษาเกี่ยวกับ

การปกครองทั่วไปและหลักกรรมการปกครองตลอดจนถึงลักษณะแนวคิดและวิเคราะห์การเมืองการปกครองที่ปรากฏอยู่ในทศชาติชาดก

๑.๓.๒ ขอบเขตทางเอกสาร

เอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา

เอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย งานเขียนทางพระพุทธศาสตร์ หนังสือทางรัฐศาสตร์ เป็นต้น

๑.๔. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

เดือน คำดี กล่าวว่า การเมืองการปกครองเป็นสถาบันหรือกลไกที่สำคัญยิ่ง และความสำคัญของการปกครองที่จะนำประชาชนไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางนั้น อำนาจหรืออิทธิปไตยถือว่าเป็นสิ่งสูงสุด อำนาจนอกจากจะมีความสัมฤทธิ์ผลในตัวของมันเองแล้วอำนาจยังเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย ดังนั้นอำนาจจึงเป็นสิ่งพึงปรารถนาอย่างสูงสุดทางการเมืองการปกครอง ตามหลักพุทธปรัชญาการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครอง หรือการกระทำใดๆ ไม่ว่าเป็นส่วนปัจเจกบุคคล หรือส่วนสังคม ถ้าประกอบไปด้วยหลักธรรมาธิปไตยแล้วการกระทำนั้นก็เป็นอันใช้ได้ถูกต้อง*

แสวง อุดมศรี กล่าวว่า การปกครองคือการจัดทำกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการตัดสินใจขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความหมายและการใช้กฎหมาย ซึ่งทุกคนจะต้องยอมรับและปฏิบัติตามหากมีใครขัดขึ้นไม่ยอมรับหรือทำการบางอย่างในลักษณะที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่คนอื่นย่อมจะได้รับโทษทัณฑ์บางประการตามควรแก่กรณี ทั้งนี้เพื่อเป็นการปกป้องมิให้ใครมาทำความเดือดร้อนวุ่นวายให้เกิดขึ้นแก่สังคม และเพื่อเป็นการคุ้มครองคนที่ยอมรับปฏิบัติตามกฎหมายทางสังคมหรือกฎหมายให้ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข^๒

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย กล่าวว่า การปกครองที่ดีในทรรศนะของพระพุทธศาสนาคล้ายคลึงกับทรรศนะปรัชญาการเมืองสากล กล่าวคือ การปกครองที่ดีที่สุด คือระบอบการปกครองที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ ให้เป็นสังคมที่ดี

*เดือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๔), ๒๐๕ หน้า.

^๒แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), ๔๒๖ หน้า.

มีระเบียบ ให้อยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข และอุดมสมบูรณ์ ในระบอบการปกครอง เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่ากิจกรรมส่วนหนึ่งของสังคม หรือกิจกรรมการเมืองนั้นคือกิจกรรมส่วนรวมของสังคม เมื่อมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม มนุษย์จำต้องช่วยกันรักษาและทะนุบำรุงผลประโยชน์ส่วนรวมของเราเอาไว้^๓

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า การปกครองนั้นไม่ควรจะนึกถึงรูปแบบเพียงอย่างเดียวต้องคำนึงถึงเนื้อหาสาระเป็นสำคัญ และที่สำคัญที่สุดก็คือการมีเสรีภาพจากกิเลส ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ หรือคัมภีร์ มานะทิฐิ ดังนั้นประชาชนในสังคมจะต้องมีสติปัญญาในการพิจารณาเลือกสรรสิ่งต่างๆ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสคัมภีร์^๔

สุขุม นवलสกุล และ วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ กล่าวว่าการปกครองมีความหมายเกี่ยวกับการบริหารวางระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับสังคมเพื่อให้สังคมมีความสุข การปกครองและการเมืองมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน เพราะการปกครองหรือการบริหารวางกฎเกณฑ์เพื่อให้เกิดการบำบัดทุกข์บำรุงสุขนั้น จำเป็นต้องอาศัยอำนาจคือการเมืองจึงจะดำเนินการได้สำเร็จ^๕

พระยาสุนทรพิพิธ ได้กล่าวว่า การปกครองหมายถึง การปราบปราม หรือการป้องกัน การบำรุง การอบรมสั่งสอน การป้องกันหมายเฉพาะการป้องกันภายใน เพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และความสันติสุขของประชาชน การบำรุง แยกเป็นการบำรุงบ้านเมืองและประชาชน หรือราษฎร การอบรม แยกเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนราชการ และส่วนราษฎร^๖

ประมวล รุจนเสรี ได้กล่าวว่า การปกครองแบบธรรมราชานั้น ศูนย์กลางแห่งอำนาจอยู่ที่พระมหากษัตริย์ ราษฎรมีฐานะเป็นข้าแผ่นดิน พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำทั้งทางจิตวิญญาณและ

^๓ คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย, พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย, ศาสนากับการเมืองไทยหน่วยที่๗, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖), ๔๒๐ หน้า.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), บรรณนิทัศน์ งานนิพนธ์ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), ๑๕๑ หน้า.

^๕ สุขุม นवलสกุล และ วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ, การเมืองและการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๕), ๓๒๖ หน้า.

^๖ พระยาสุนทรพิพิธ, วิญญาณ (spirit) แห่งนักปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์กรุงธนพัฒนา, ๒๕๔๒), ๒๘๓ หน้า.

ทางทหารแต่ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์เองและทรงใช้พระราชอำนาจอยู่ภายใต้กรอบของธรรม จึงไม่ทำให้ราษฎรเดือดร้อนต่อด้านขัดขวาง^๑

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ กล่าวว่า การปกครองบ้านเมืองมีเรื่องอำนาจเป็นสำคัญ และมีศ ตำแหน่งเป็นที่ตั้งของอำนาจนั้น ส่วนการปกครองในพระพุทธศาสนา เป็นเพียงการจัดสภาพแวดล้อมระบบความเป็นอยู่ให้เอื้อต่อการศึกษา สาระสำคัญหรือจุดมุ่งหมายของการปกครองอยู่ที่ การศึกษา^๒

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาปรัชญาการเมือง ได้กล่าวถึงการปกครองแบบ ธรรมราชา ว่า หมายถึงกษัตริย์ที่ประชาชนนิยมชมชอบ เพราะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความยุติธรรม โดยอาศัยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก หรือหมายถึงผู้นำที่ใช้ธรรมในการปกครองประชาชน รวมถึง ผู้ปกครองซึ่งทรงไว้ซึ่งความรู้ในธรรมะของพระพุทธศาสนาและทรงยังชนทั้งหลายให้ยินดีด้วย ธรรมะนั้น^๓

ปรีชา ช่างขวัญเย็น ได้กล่าวถึงการที่จะนำเอาหลักธรรมในพระไตรปิฎกมาศึกษากับ การเมืองการปกครองว่า เมื่อพิจารณาธรรมสำคัญๆ ที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองดังกล่าวมาแล้ว จึงเห็นได้ว่าคำสอนของพระพุทธองค์มิได้ปรากฏเป็นระบบชัดเจนเป็นแต่สอนเฉพาะเรื่องเฉพาะ คราว ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธองค์มิได้ทรงตั้งพระทัยที่จะสอนปรัชญาการเมือง แต่ เนื่องจากรัฐมีไว้เพื่อความสุขของประชาชนและความสุขที่แท้ต้องเป็นความดีงามตามหลักพุทธ ศาสนา ดังนั้นคำสอนที่เกี่ยวกับการเมืองของพระพุทธองค์จะต้องเป็น ไปแนวเดียวกับคำสอนอื่นๆ และมุ่งไปสู่จุดหมายของชีวิตเดียวกัน การประเมินค่าว่า อะไรดีอะไรชั่วก็จะต้องเป็นไปในแนว เดียวกันจะขัดแย้งกันไม่ได้^๔

^๑ประมวล รุจนเสรี, พระราชอำนาจ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : เอส.พี.เอน. การพิมพ์, ๒๕๔๘), ๑๓๒ หน้า.

^๒ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, เมืองไทยในความใฝ่ฝันของพระธรรมปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), ๗๖ หน้า.

^๓คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาปรัชญาการเมือง, ปรัชญาการเมือง, ความคิดทางการ เมืองไทย หน่วยที่ ๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๗๘๒.

^๔ปรีชา ช่างขวัญเย็น, วรรณคดีการเมืองของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), ๒๒๕ หน้า.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) กล่าวว่า การปกครองการบริหารที่ดีนั้น จะต้องมิลักษณะอ่อนน้อม แข็งใน คือ ปฏิบัติต่อลูกน้องหรือผู้บังคับบัญชาด้วยใจเป็นธรรม และเมตตาปราณี ด้วยกริยาวาจาที่สุภาพอ่อน โยนแต่ไม่อ่อนแอ ต้องมีทั้งไม้อ่อนและไม้แข็ง คือหลักการและหลักธรรมที่เข้มแข็งอยู่ในใจ เพื่อรักษาหลักการปกครอง การบริหารที่ดี (Good Governance) คือหลักความถูกต้อง เหมาะสม บริสุทธิ์ และยุติธรรม เพื่อให้การปกครอง และการบริหารหน่วยงานที่ตนรับผิดชอบ ได้ถึงความสำเร็จตามนโยบายและวัตถุประสงค์ขององค์กรได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง^{๑๑}

ประสพ โพธิ์ศรี ได้กล่าวในหนังสือ ชาวพุทธกับการเมืองไว้ว่า คำสอนของศาสนาทุกศาสนาล้วนมีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์มาก เพราะศาสนาสอนให้มนุษย์เป็นคนดี และอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข เมื่อนักปกครองหรือนักการเมืองเป็นคนของประชาชนย่อมจะต้องมีวิถีชีวิตแบบประชาชนทุกๆ ไป นักการเมืองต้องดำรงชีพแบบเรียบง่ายตามหลักศาสนาและนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นแนวทางในการทำงาน นักการเมืองต้องไม่เอาศาสนาเป็นเครื่องมือในการเข้าไปเป็นการเมืองแต่นักการเมืองควรเอาศาสนาเป็นเครื่องมือในการทำความดีเพื่อชาติและประชาชน^{๑๒}

๑.๔.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธนา นวลปลอด ได้ศึกษาความคิดทางการเมืองในพระสุตตันตปิฎกสามารถสรุปประเด็นได้พบว่า “พระพุทธศาสนาไม่ให้ความสำคัญกับรูปแบบการปกครอง แต่ให้ความสำคัญกับบุคคลมากกว่า กล่าวคือ ถ้าผู้เป็นผู้ปกครองมีธรรมหรือปกครองโดยธรรมแล้วไม่ว่าจะอยู่ในระบบหรือรูปแบบใดก็สามารถ นำประโยชน์มาสู่รัฐได้”^{๑๓}

พระมหาธรรมวัด อริยธมฺโม (ยศขุน) วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก พบว่าเนื้อหาสาระสำคัญของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้กล่าวถึง ระบบ การเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับผู้ครองรัฐ ในครั้งพุทธกาลซึ่ง หลักธรรมทาง

^{๑๑}พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), หลักธรรมาภิบาล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘), ๑๖๐ หน้า.

^{๑๒}ประสพ โพธิ์ศรี, สังฆธรรมกับนักการเมืองและนักปกครองของไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๐), หน้า ๒๐.

^{๑๓}ธนา นวลปลอด, “ความคิดทางการเมืองในสุตตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๖, ๑๒๗ หน้า.

พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทช่วยให้ครองรัฐเป็นธรรมราชา คือ ปกครองโดยธรรมและผู้ครองเมืองมีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย^{๔๔}

พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ เรื่องการปกครองแบบธรรมรัฐตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า การปกครองจะอยู่ในรูปแบบหรือระบบใดก็ตาม นอกจากจะต้องให้มีความเหมาะสมกับสภาพในแต่ละสังคมในปัจจุบันและความต้องการของสังคมแล้ว สิ่งหนึ่งที่ขาดเสียไม่ได้สำหรับการปกครองนั้นคือต้องมีธรรมเป็นปทัสถาน โดยเฉพาะผู้ปกครองที่มีอำนาจหรือผู้นำในสังคมยิ่งจำเป็นต้องมีธรรมเป็นแบบอย่างในการประพฤติ เพื่อนำสังคมไปสู่เป้าหมายหรือทิศทางที่ถูกต้อง^{๔๕}

คะนิงนิตย์ จันทบุตร และ สุบรรณ จันทบุตร เรื่องความสำเร็จในการปฏิบัติกิจของวัด พบว่า การปกครอง ต้องยึดหลักธรรมวินัย เคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติ และยึดหลักอภิธานิยธรรม ๗ เน้นความสามัคคีความพร้อมเพรียงเป็นใหญ่ เน้นความเสมอภาค ทุกคนมีความคิดเห็นอย่างอิสระปัญหาที่เกิดขึ้นทุกคนต้องร่วมมือกันแก้ไข ให้ความเคารพนับถือผู้เป็นใหญ่ในการปกครองตามลำดับ^{๔๖}

พระมหาเศกสิทธิ์ รตนโมลี เรื่องทานบารมี พบว่า ทานบารมีนั้นนำมาประยุกต์ในการดำรงชีวิต เพื่อที่จะทำให้มนุษย์ทุกคนพบกับความสุข เหมือนที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก เพราะหลักทานบารมีที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกถือว่าเป็นสิ่งที่ดีช่วยในการควบคุมการประพฤติทั้งกาย วาจาและใจเพื่อให้เป็นไปในทางที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง^{๔๗}

^{๔๔}พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม (ยศขุน), “การศึกษาวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒, ๑๕๔ หน้า.

^{๔๕}พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ, “การปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธศาสนาเถรวาทกับการปกครองแบบอุดมรัฐของเพลโต : การศึกษาเปรียบเทียบ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔, ๒๕๗ หน้า.

^{๔๖}คะนิงนิตย์ จันทบุตร และ สุบรรณ จันทบุตร, “ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดป่านานาชาติ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี), ๒๕๔๕, ๑๑๕ หน้า.

^{๔๗}พระมหาเศกสิทธิ์ รตนโมลี, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องทานบารมีในเวสสันดรชาดก, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, ๑๓๓ หน้า.

แม่ชีกฤษณา รักษาโถม พบว่า การที่จะปกครองตนเอง และสังคมนั้น ต้องอาศัยระเบียบวินัย สังคมที่ไม่มีระเบียบวินัยก็เหมือนแสงตัวให้เห็นว่า ปกครองตัวเองไม่ได้ หรือปกครองตัวเองไม่เป็น เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมแล้ว ความยุ่งเหยิงสับสนวุ่นวายเคอะคร้อนก็จะเกิดขึ้น สังคมที่ห่อนในศีลและขาดระเบียบวินัยก็เท่ากับสร้างอุปสรรคขึ้นมาปิดกั้นขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของตน ตั้ครอน โอกาสของตนในการพัฒนา สังคมที่ดีต้องมีกติกาคือวินัยและคนในสังคมนั้น ต้องรักษากติการ่วมกัน^{๑๕}

พระมหาสุภีร์ ชูติเมโธ กล่าวว่า การปกครองโดยธรรมย่อมเป็นอุดมการณ์สูงสุดในการปกครองประเทศ การมีมาตรฐานทางจริยธรรมหรือกฎหมายธรรมชาติของมนุษย์ จึงมีความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีต่อกันและส่งเสริมให้ฝ่ายปกครองมีจิตใจสูง รู้จักบังคับหรือปกครองตนเอง ในสังคมไทยนั้นหลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุ ๔ และพรหมวิหาร ๔ ย่อมเป็นอุปการะต่อการปกครองบังคับบัญชาโดยธรรมตลอดมา การมีหลักศีลธรรมหรือจริยธรรมย่อมจะก่อให้เกิดความรับผิดชอบ ความสำนึกในหน้าที่ ความสามารถทางเทคนิคและความร่วมมือร่วมใจได้มาก ในสังคมไทยพระพุทธศาสนามีส่วนช่วยให้ทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของการมีความประพฤติที่ดีมากพอๆกับการมีความรู้ความสามารถ^{๑๖}

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๕.๑ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีการสำรวจเอกสารทั้งจากเอกสารปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา และฎีกา

๑.๕.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย ข้อเขียนทางพระพุทธศาสนา และทางรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นผลงานการศึกษาค้นคว้าของท่านผู้รู้ทั้งหลายอันเป็นที่ยอมรับในวงการศึกษาทั่วไป

^{๑๕}แม่ชีกฤษณา รักษาโถม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของพระวินัยธรในพระวินัยปิฎก : ศึกษาเฉพาะกรณี พระอุบาลีเถระและพระปฎาจารย์เถรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔, ๑๗๓ หน้า.

^{๑๖}พระมหาสุภีร์ ชูติเมโธ, “พระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารราชการ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๓๓, ๒๐๔ หน้า.

๑.๕.๓ นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์ความสอดคล้องหรือความแตกต่างระหว่างแนวคิดเกี่ยวกับหลักการปกครองทางรัฐศาสตร์โดยทั่วไป กับหลักการปกครองตามที่ปรากฏในทศชาติชาดก

๑.๕.๔ นำข้อมูลไปปรึกษาวิทยากร หรือผู้ที่มีความชำนาญด้านวิชาการเกี่ยวกับรัฐศาสตร์ ในการศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก จากลำดับขั้นตอนต่างๆ ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับขั้นตอน ด้วยวิธีการเชิงบรรยายตามความเหมาะสมแก่เนื้อหาในแต่ละบทต่อไปตามลำดับ

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบถึงหลักการปกครองตามหลักรัฐศาสตร์

๑.๖.๒ ทำให้ทราบถึงการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก

๑.๖.๓ ทำให้ทราบถึงผลของการวิเคราะห์การปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกเพื่อที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในเรื่องการปกครองของสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๗. คำนิยามศัพท์เฉพาะในการศึกษาวิจัย

การศึกษา หมายถึง การเล่าเรียน การฝึกฝน อบรมหรือค้นคว้าเอกสารตำราต่างๆ

วิเคราะห์ หมายถึง การใคร่ครวญ เช่น การวิเคราะห์สถานการณ์ หรือการแยกแยะออกเป็นส่วนๆ เพื่อศึกษาให้ถ่องแท้ เช่น การวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ในที่นี้เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องเกี่ยวกับพุทธจริยธรรมในทศชาติชาดก

หลักธรรม หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในทศชาติชาดก

การปกครอง หมายถึง การคุ้มครอง ดูแล การควบคุม ปกป้อง และการบริหารวางระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับสังคม เพื่อให้มีความสุข แต่การปกครองในที่นี้มุ่งจะกล่าวถึงการปกครองตามแนวพุทธ โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในการปกครอง

ทศชาติ หมายถึง ชาติใหญ่ ๑๐ ชาติของพระพุทธเจ้าที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญบารมี

ชาดก หมายถึง เรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตข้ามภพข้ามชาติ โดยไม่จำกัดเวลาว่าไปไกลกี่ชาติ และเรื่องนั้นจะต้องเป็นเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีการเมืองการปกครองตามหลักรัฐศาสตร์

การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักการการเมืองการปกครองของทศชาติชาดก เป็นเรื่องเกี่ยวกับรัฐศาสตร์การปกครองอีกลักษณะหนึ่ง ดังนั้นการที่จะศึกษาวิเคราะห์หลักการปกครองของทศชาติชาดก ต้องศึกษาหลักการการเมืองการปกครองตามแนวรัฐศาสตร์ ดังนั้นผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาทฤษฎีการกำเนิดรัฐ และแนวคิดการเมืองการปกครอง และการปกครองของไทย ดังนี้

๒.๑. ทฤษฎีการกำเนิดรัฐ

ความรู้เกี่ยวกับรัฐผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาถึงความหมาย การกำเนิดของรัฐ โดยทั่วไป ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของรัฐ

รัฐ (State) หมายถึง ชุมชนแห่งมนุษย์ ซึ่งตั้งมั่นอยู่ในดินแดนที่มีอาณาเขตที่แน่นอน ภายใต้อธิปไตยอันเป็นอิสระ มีการปกครองเป็นระเบียบ เพื่อสวัสดิภาพของชนในสังคม คำว่ารัฐตรงกับภาษาบาลีว่า รัฐ แปลว่า ประเทศ หรือ แว่นแคว้นองค์ประกอบที่สำคัญของรัฐออกได้เป็น ๔ ประการ คือ ประชาชน ดินแดน รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย นักรัฐศาสตร์ได้พยายามแสวงหาคำตอบให้กับคำถามที่ว่า “รัฐ” กำเนิดมาได้อย่างไรนานนับศตวรรษแล้ว จึงเกิดทฤษฎีมากมายที่อธิบายถึงกำเนิดของรัฐ เช่น ทฤษฎีเทวสิทธิ์ (Divine Theory) ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract Theory) ทฤษฎีพลังกำลัง (Force Theory) ทฤษฎีธรรมชาติ (Natural Theory) ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีนิติศาสตร์ ทฤษฎีชีวภาพ เป็นต้น*

จุดเริ่มต้นในการศึกษาถึงกำเนิดรัฐ ซึ่งพอจะวิเคราะห์ถึงคำสอนที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดรัฐได้ ๓ ประเด็น ดังนี้ คือ

๑. กำเนิดรัฐตามแนวคิดในอรรถกถายุสสุต ในพระสุตตรนี้ได้กล่าวถึงกำเนิดของสังคมมนุษย์ แต่ไม่ได้กล่าวถึงปฐมสภาวะของมนุษย์หรือของโลกตั้งแต่แรกเริ่มทีเดียว เพราะก่อนหน้าที่โลกจะพิภพนั้น แสดงว่าโลกเคยเจริญมาก่อนเมื่อโลกพิภพสัตว์โลกส่วนมากไปเกิดในชั้นอภัสสร

* สีน สภาวสุ, ทางรอดของมนุษยชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕.

พรหม เมื่อโลกกลับมาเจริญอีกครั้งหนึ่ง เริ่มแรกยังไม่ได้กำเนิดขึ้นเป็นสังคมหรือเป็นรัฐ ยังไม่มีการปกครอง ในสภาพดั้งเดิมของมนุษย์นั้นเป็นสภาพที่สงบสุข มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่ต่อมาเกิดความ โลก ความเกียจคร้านขึ้นทำให้มีการสังฆอาหาร เกิดการแบ่งปันเขตแดนเพื่อครอบครองผลผลิต เกิดมีสถาบันครอบครัว กิเลสตัณหา มานะทิฐิทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นในสังคมมนุษย์ เป็นต้น

๒. กำเนิดรัฐตามหลักปรัชญาสมุปบาท ตามหลักปรัชญาสมุปบาทนี้ รัฐเกิดขึ้นมาจากกระบวนการที่อิงอาศัยกันเป็นรูปกระแส ถ้าหากกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ก็จะมีความเห็นแก่ตัวเป็นพื้นฐาน เมื่อเห็นแก่ตัวก็กระทำในสิ่งต่าง เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ทำให้เกิดความเลวร้ายขึ้นในสังคม แต่ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นี้เกิดมาจาก อวิชชา ตัณหา อุปาทานของมนุษย์ สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดสืบเนื่องมาจากตัณหา ก็เกิดตามมาเป็นกระบวนการ ทำให้เกิดความเลวร้ายต่าง ๆ ขึ้นในสังคม แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายใน (กิเลสสาม) ของมนุษย์ กับสภาพแวดล้อมภายนอก (วัตถุกาม) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดรัฐขึ้นมา รัฐ คือทางเลือกของสังคมที่สมาชิกของรัฐพร้อมใจกันเลือกขึ้นมาเพื่อใช้แก้ไขปัญหาความเลวร้ายที่เกิดจากกิเลสตัณหาของมนุษย์นั่นเอง

๓. กำเนิดรัฐตามแนวคิดในมหาโควินทสูตร พระสูตรนี้ไม่ได้อธิบายถึงสภาวะเริ่มต้นของสังคมมนุษย์ว่ามีจุดเริ่มต้นมาอย่างไร แต่เป็นการอธิบายถึงการเกิดรัฐโดยการแบ่งเขตหรือดินแดนกันปกครอง จากประเทศเดียวทำให้กลายเป็นหลาย ๆ ประเทศ การที่สหภาพโซเวียตได้แยกประเทศออกเป็น ๑๑ สาธารณรัฐ คือ รัสเซีย ยูเครน ไบโลรัสเซีย คาซัคสถาน อุเบกิสถาน เติร์กเมนิสถาน เคอร์กีเซีย ทาจิกิสถาน อาร์เมเนีย อาเซอร์ไบจัน และมอลโดวา ได้ร่วมกันทำสนธิสัญญาจัดตั้งประชาคมใหม่ภายใต้ชื่อว่า “จักรภพอกราช” มีชื่อย่อภาษาอังกฤษว่า C.I.S. แทนสหภาพสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตเดิม การที่แต่ละรัฐแยกออกไปและรวมตัวกันเป็นจักรภพนั้นหมายความว่า รัฐต่าง ๆ มีสถานภาพเป็นอิสระ เหมือนกับประเทศออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แคนาดา ซึ่งต่างก็เป็นประเทศอิสระแต่อยู่ในเครือจักรภพของอังกฤษ โดยไม่มีรัฐบาลกลางมาควบคุมรัฐทั้งหลาย แต่คงมีองค์กรกลางระหว่างกันมาประสานหลักใหญ่ ๆ ที่แต่ละรัฐเหล่านี้นำมาผูกรวมกันเข้าเป็นจักรภพ อย่างไรก็ตามในพระสูตรนี้มิได้มีรายละเอียดเกี่ยวกับการเมืองการปกครองที่

ละเอียดไปกว่านี้ เพราะเรื่องนี้เป็นเพียงส่วนประกอบเนื้อหาของธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงนำเสนอเท่านั้น แต่ก็พอที่จะทราบถึงแนวคิดการกำเนิดรัฐได้อีกแนวคิดหนึ่ง^๒

รัฐ (State) มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ประเทศ” และ “ชาติ” เพราะคำทั้ง ๓ คำนี้ มีความหมายที่มีจุดร่วมกัน แต่ในขณะที่เดียวกันมีจุดแตกต่างกัน ดังนี้ คือ “ประเทศ” เน้นที่ ดินแดน และสภาพภูมิศาสตร์ “ชาติ” เน้นที่ประชาชน ความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ร่วมกันของประชาชน “รัฐ” ได้มีผู้อธิบาย และให้ความหมายไว้แตกต่างกันออกไป เช่น J.W Garner ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า “รัฐ” คือ ชุมชนของมนุษย์ที่มีบุคคลจำนวนมาก ซึ่งได้ทำการครอบครองดินแดนแห่งหนึ่งเป็นการถาวร แน่นนอน เป็นเอกราช ไม่อยู่ภายใต้การครอบคลุมภายนอก มีรัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพและยอมรับ^๓

สมปอง พลพิสิทธิ์ ได้อธิบายว่า “รัฐ” ในสมัยปัจจุบัน คือ ที่รวมของอำนาจในด้านต่างๆ ในรูปของสถาบันเพื่อผูกขาดการใช้กำลังโดยธรรม ซึ่งเป็นวิธีการครอบงำในดินแดนที่มีอาณาเขตแน่นอน โดยผู้นำได้รวบรวมเครื่องมือบริหารไว้เพื่อให้บรรลุจุดหมายนี้^๔

“รัฐ” คือ ชุมชนที่มีอำนาจอธิปไตย มีอิสรภาพ มีความสามารถที่จะแก้ไขข้อบกพร่อง และอำนาจบังคับบัญชาภายในรัฐได้ รวมทั้งมีอำนาจที่จะต่อต้านอำนาจจากภายนอกที่ของมาก้าวภายในกิจการภายในของรัฐ^๕

และความหมายของ “รัฐ” เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับทางพุทธจักร มีผู้อธิบายว่า “พุทธจักร” เปรียบเทียบได้กับ “รัฐ” ดังคำอธิบายว่า คำว่า “รัฐ” ตรงกับภาษาบาลีว่า ราชรัฐ แปลว่า ประเทศ หรือ

^๒พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม, การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒, หน้า ๖๒.

^๓ชลธิชา ศาลิคุปต์, สังคมและการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ว.เชอร์วิส, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๕.

^๔สมปอง พลพิสิทธิ์, การปกครองส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยอักษร, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖.

^๕จรรณ สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘), หน้า ๓๘.

แวนแคว้น ส่วนมากในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จะใช้คำว่า “แคว้น” มากกว่า และเทียบได้กับ “พุทธจักร”^๖

จากความหมายของ “รัฐ” ดังกล่าวมาแล้วนี้ สามารถสรุปได้ว่า “รัฐ” คือชุมชนแห่งมนุษย์ที่ตั้งอยู่ในดินแดนที่มีอาณาเขตที่แน่นอน มีความเป็นเอกราชเหนือดินแดนที่ครอบครอง มีอำนาจและอธิปไตยที่มีอยู่ดินแดนนั้น โดยชอบธรรม

๒.๑.๒ การกำเนิดของรัฐตามทฤษฎีทั่วไป

นักปราชญ์ทางรัฐศาสตร์หลายท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการกำเนิดของรัฐไว้มากมายหลายทฤษฎี ซึ่งทฤษฎีที่ถือว่าสอดคล้องกับความเชื่อและเป็นที่ยอมรับในเรื่องนี้สรุปได้ว่า “รัฐกำเนิดมาจากสถาบันครอบครัว ซึ่งมีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนขยายเผ่าพันธุ์เป็นวงศ์วาน มีความเชื่อและนับถือผู้ใหญ่หรือผู้ที่อาวุโสกว่า โดยเริ่มจากการเคารพบิดามารดา จนกลายมาเป็นสถาบันที่มีกรรมสิทธิ์ผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้นำทำหน้าที่ปกครองสมาชิกของเผ่าพันธุ์นั้นๆ ส่วนรัฐบาลในความหมายที่เป็นองค์กรที่ใช้อำนาจการปกครองก็เริ่มมีมาตั้งแต่ยุคที่มนุษย์มีเศรษฐกิจที่อาศัยการเลี้ยงสัตว์ กล่าวคือมีการตั้งชุมชนอยู่กับที่ และเริ่มที่จะให้หลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเป็นของตัวเอง การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจดังกล่าวและการมีหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนี้เอง ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการควบคุมทางสังคมในการเป็นผู้นำที่จะกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่างๆ รวมทั้งความเป็นไปในสังคม ผู้นำในยุคแรกๆ เริ่มจากการสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูล ในระยะหลังเมื่อประชาชนมีมากขึ้น มีการขยายจำนวนประชากรมากเกินกว่าที่อาหารมีอยู่ เศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมก็เริ่มขึ้น มีการกำหนดหรือแบ่งเขตพื้นที่เพื่อทำมาหากินในกลุ่ม รัฐในความหมายที่มีดินแดนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญจึงเกิดขึ้น ดินแดนจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนให้ความผูกพันทางวงศ์ญาติมั่นคงยิ่งขึ้น การเกิดสงคราม การเกิดปัญหา รวมทั้งความต้องการหาทางออกให้แก่คนในสังคมจึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดรัฐและมีรัฐบาลที่ถือว่าเป็นองค์กรที่สำคัญในการบริหารรัฐในที่สุด”

การกำเนิดของรัฐ ได้มีผู้รวบรวมทฤษฎีต่างๆ มีอยู่ ๔ ทฤษฎีใหญ่ๆ ดังนี้ คือ

๑. ทฤษฎีสัญญาประชาคม (The Social Contract Theory) ถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนมนุษย์เป็นผู้สร้างรัฐ โดยที่ปัจเจกชนต่างยินยอมพร้อมใจกันทำสัญญาประชาคมกันขึ้นระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง และรัฐจะต้องดำเนินงานตามเจตนารมณ์ของคู่สัญญา

^๖ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์ทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๓๐๗.

^๗ สมชัย ประเสริฐณรงค์, หลักของการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๕๗.

๒. ทฤษฎีเทวสิทธิ์ (The Divine Theory) เป็นทฤษฎีที่มีทัศนะว่า รัฐเกิดขึ้นจากพระประสงค์ของพระเจ้า มนุษย์เป็นเพียงสิ่งหนึ่งในรัฐ ผู้ปกครองเป็นตัวแทนของพระเจ้าในการใช้อำนาจต่างๆ การละเมิดอำนาจรัฐถือว่าเป็นบาปและมีโทษ ดังนั้น ประชาชนจะต้องเคารพและเชื่อฟังผู้ปกครองอย่างไม่มีเงื่อนไขหรือหลีกเลี่ยง

๓. ทฤษฎีสักดาคุณภาพ (The Force Theory) ถือว่ารัฐเกิดจากการเข้ายึดครองและการบีบบังคับผู้เข้มแข็งกว่ายอมเป็นผู้นำและได้สร้างกฎเกณฑ์ที่ประหนึ่งว่าชอบธรรมขึ้นมา เพื่อกำจัดสิทธิของประชาชน อำนาจรัฐเป็นลักษณะที่สำคัญของรัฐ และอำนาจรัฐอยู่เหนือศีลธรรมทั้งปวง

๔. ทฤษฎีธรรมชาติ (The Natural Theory) ถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ รัฐเป็นเพียงวิวัฒนาการของมนุษย์ภายใต้กฎธรรมชาติ และในภาวะธรรมชาติดังกล่าวนั้น สิทธิโดยธรรมชาติย่อมได้รับความคุ้มครองไม่เพียงพอ เพราะมีลักษณะตัวใครตัวมัน ดังนั้น มนุษย์จึงยอมสละสิทธิโดยธรรมชาติของตนให้แก่สิ่งที่อำนาจสูงสุด (Supreme Being)^๔

โดยสรุปแล้ว การกำเนิดของรัฐตามทฤษฎีดังกล่าวมาแล้วนี้ เป็นทฤษฎีใหญ่ๆ ที่คนทั่วไปในวงการนักปกครองเป็นที่ทราบดี และให้การยอมรับมากที่สุด นอกจากนี้แล้วเป็นทฤษฎีที่ไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร เช่น ทฤษฎีชาติญาณ ทฤษฎีการแบ่งงาน ทฤษฎีนิติศาสตร์ ทฤษฎีอภิปรัชญา ทฤษฎีชีวิภาพ

นอกจากนี้ประเด็นสำคัญของรัฐ คือ จุดประสงค์ของรัฐและหน้าที่ของรัฐ ดังนี้

๒.๑.๓ จุดประสงค์รัฐ

“รัฐ” ถือกำเนิดขึ้นมาจากแนวทางการเชื่อหลายทฤษฎีด้วยกัน และการเกิดขึ้นมาต้องมีเหตุและผลประกอบด้วยเสมอ จึงมีผู้สรุปถึงจุดประสงค์ของรัฐไว้ ๔ อย่าง ดังนี้

๑. เพื่อสร้างความเป็นระเบียบ คือ การสร้างระเบียบให้สังคมมีความสุข คุ้มครองประชาชน ไม่ให้ถูกเบียดเบียน หรือถูกรุกรานจากภายนอก และเพื่อรักษาความยุติธรรม

๒. เพื่อส่งเสริมความผาสุกส่วนบุคคล คือ รัฐจะต้องมีนโยบายดำเนินการให้เอกชนมีความผาสุกและได้รับความสำเร็จในชีวิตสมบูรณ์ด้วยสุขทั้งกายและใจ

๓. เพื่อส่งเสริมความผาสุกส่วนรวม คือ รับจะต้องให้หลักประกันในการที่จะจัดให้มีการดำเนินการหรือควบคุมกิจการที่จะกระทบกระเทือนต่อประชาชนส่วนรวม

๔. เพื่อส่งเสริมคุณธรรม คือ รัฐจะต้องสร้างคุณธรรมให้มีขึ้นทั้งในด้านผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง เพราะคุณธรรมเป็นพื้นฐานของความสงบสุขและความก้าวหน้าทุกๆ ทางของรัฐ^๕

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐.

๒.๑.๔ หน้าที่ของรัฐมีดังนี้

๑. หน้าที่สำคัญและจำเป็น หรือหน้าที่ด้านการคุ้มครองและป้องกันรัฐ กล่าวคือ รัฐมีหน้าที่ที่จะต้องกระทำ และจะขาดหรือละเว้นไม่ได้ เช่น การรักษาความมั่นคงของชาติทั้งภายในและภายนอก

๒. หน้าที่ด้านการให้บริการของรัฐ หมายถึงการดำเนินงานต่างๆ เพื่อให้ความสะดวกแก่ประชาชน เช่นด้านสาธารณสุข โภค ด้านการให้การศึกษา ด้านการรักษาพยาบาล และด้านสังคมสงเคราะห์ต่างๆ

๓. หน้าที่ในด้านเศรษฐกิจของรัฐ หมายถึง การส่งเสริมอาชีพความเป็นอยู่ของประชาชน การควบคุมดูแล และเป็นสถาบันเชื่อมประสานประโยชน์เกี่ยวกับกิจการต่างๆ ของรัฐ^{๑๑}

ดังนั้น ทั้งจุดประสงค์และหน้าที่ของรัฐดังกล่าวมาแล้วนี้ ล้วนเป็นสิ่งที่อยู่ในรัฐ และรัฐจำเป็นต้องจัดการและดำเนินการ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน กล่าวคือ เพื่อความสงบสุขของประชาชนในรัฐเป็นหลัก ส่วนวิธีการหรือรูปแบบในการบริหารและจัดการนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมตามสภาพแวดล้อม พื้นที่ และอุปนิสัยของคนในแต่ละรัฐ

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

ในการศึกษารัฐศาสตร์แนวพุทธนั้น ผู้วิจัยมุ่งศึกษา หลักการปกครองตามแนวพุทธ และองค์ประกอบของรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ ดังนี้

๒.๒.๑ หลักการปกครองตามแนวพุทธ

หลักการปกครองทางพระพุทธศาสนานั้น เน้นที่การปกครองโดยธรรม ใช้ธรรมเป็นอำนาจ มิใช่ใช้อำนาจเป็นธรรม โดยนำเอาหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติ เช่น ทศพิธราชธรรม เป็นหลักการปกครองของพระราชาอันเป็นหลักธรรมของ นักปกครอง ในการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ที่แท้จริงของประชาชน โดยส่วนรวม^{๑๒}

จากคำกล่าวในช่วงต้นจะเห็นว่า หลักการปกครองนั้นจะยึดหลักทางศาสนา คือ อธิบายว่า คนเรามีความดีและความเลวครอบงำอยู่ในจิตใจ และทั้งสองอย่างนี้ต่อสู้กันอยู่ตลอดเวลา คนที่อยู่ในคุณธรรมของศาสนา ยึดมั่นในหลักธรรมในทางพระศาสนา ก็มุ่งประพฤติในทางที่ชอบและ ใฝ่ในธรรม ส่วนคนที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความเลว คือ คนที่เห็นแก่ตัว ปล่อยตัวให้ตกเป็นทาส

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๑๒}พระมหาธรรมรัต อริชฌโม, “การศึกษาวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, อ่างแก้ว, หน้า ๑๗๕.

ของกิเลสตัณหาไม่มีที่สิ้นสุด การปกครองที่ดีที่สุดคือการปกครองที่ยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนา และเป็นการปกครองที่ยึดหลักของกฎหมาย ไม่ใช่ยึดที่ตัวบุคคล

๒.๒.๒ ความหมายของรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ

รัฐศาสตร์เป็นศาสตร์ในทางโลกซึ่งจัดว่าเป็นศาสตร์สมัยใหม่ อาจจะมองว่าเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเลย เพราะว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ในทางธรรม แต่อันที่จริงแล้ว รัฐศาสตร์หรือการเมืองกับศาสนานั้นแยกจากกันไม่ได้ รัฐศาสตร์แนวพุทธ เน้นที่สนะการปกครอง โดยนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม เป็นต้น

ดังนั้นการที่จะกล่าวถึงรัฐศาสตร์แนวพุทธนั้นนักวิชาการจำนวนมากกล่าวถึงคุณธรรมของนักปกครอง นักบริหาร ผู้นำ หรือนักการเมือง พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า คุณธรรม ในความหมายทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การดำเนินชีวิต หรือกระบวนการแห่งชีวิตที่ดำเนินไปทั้งหมด คือความเป็นอยู่ การแสดงออก ความรู้สึกนึกคิด และคุณสมบัติต่างๆ ทั้งจิตใจ ทั้งปัญญา ทั้งพฤติกรรม ในระดับของนักปกครอง นักบริหาร ผู้นำ หรือนักการเมือง ถือว่าต้องมีคุณธรรมพื้นฐานสำหรับคนทั่วไปอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องพูดถึงอีก แต่เมื่อพูดถึงคุณธรรมของนักการเมือง จะหมายถึงการดำเนินชีวิต ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ และสติปัญญา ของผู้ที่จะไปบริหารบ้านเมือง หรือเป็นผู้นำของประชาชน ที่จะพาประเทศชาติบ้านเมืองไปสู่ความเจริญงอกงามและสันติสุขปัญญาที่รู้เข้าใจจุดหมายของงานการเมือง

ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า “คุณธรรม หมายถึง ความดีที่มีประจำอยู่ในสิ่งนั้นๆ ความเกื้อกูล ธรรม หมายถึง ความดี การทำดี ละความชั่ว ทั้งปวง เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกัน “คุณธรรม” จึงมีความหมายว่า สภาพคุณงามความดี ความประพฤติที่ดี การทำให้เกิดคุณงามความดี อุปนิสัยอันดีงามซึ่งเป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคล (ความดีที่อยู่ในตัวบุคคล) การทำดีนั้นจะต้องกระทำทั้ง กาย วาจา และ ใจ เพื่อให้เกิดความสุขแก่ตนเองและผู้ร่วมงาน”^{๑๒}

พระมหาอดิศร ธีรสีโล ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง ความดีสูงสุดปลูกฝังอยู่ในอุปนิสัยอันดีงาม อยู่ในจิตสำนึก อยู่ในความรู้สึกผิชอบชั่วดี อันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออก สนองความปรารถนา ซึ่งการกระทำอันถูกต้องนี้เกิดจาก

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๘.

ความเข้าใจคุณค่าอันแท้จริง ด้วยปัญญา กล่าวคือ ธรรมที่เป็นคุณหรือธรรม คือ ความดี ซึ่งหมายถึง คุณสมบัติทางกาย วาจาและใจ ที่เป็นคุณตรงกันข้ามกับที่เป็นโทษ^{๓๓}

สุธรรม ชุตติย์สกุล ได้ให้ความหมายของคุณธรรมว่า คุณธรรม หมายถึง คุณสมบัติที่ดีที่มี อยู่ในจิตใจหรือวิญญาณของมนุษย์ เป็นลักษณะนิสัย เช่น ความกล้าหาญ ความเสียสละ ความ ซื่อสัตย์ ความยุติธรรม หรือมิตรภาพ ดังนั้นแล้ว คุณสมบัติที่ดีจนเป็นคุณธรรมก็ต่อเมื่อมันเป็น ลักษณะนิสัยที่เกิดขึ้นประจำตลอดชีวิตหรือเป็นลักษณะนิสัยถาวร ไม่ใช่เกิดขึ้นเพียงวันใดวันหนึ่งก็ จะจัดเป็นคุณธรรม คุณธรรมแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. คุณธรรมด้านพุทธรปัญญา (Intellectual Virtues) หมายถึงความสามารถในการใช้เหตุผล เพื่อแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากลหรือความสามารถในการคิดค้นหาความจริงซึ่งเกิดจากการเล่า เรียนหรือใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลในสิ่งต่างๆ ให้รู้ตามสภาวะความเป็นจริงสามารถแยกแยะได้ ว่าอะไรดี อะไรชั่ว ซึ่งเป็นคุณธรรมของปัญญาภาคทฤษฎี

๒. คุณธรรมด้านศีลธรรม (Moral Virtues) หมายถึง ความสามารถในการเลือกทำความดี ซึ่งเกิดจากการฝึกหัดปฏิบัติจนเป็นนิสัย เป็นการกระทำความดีหรือความถูกต้องอยู่เป็นประจำ โดย การประพฤติปฏิบัติชอบเป็นนิจ ซึ่งเป็นผลมาจากนิสัยที่ได้สั่งสมมาทางด้านกรทำความดี ความ ถูกต้องกับความสามารถประพฤติดี ปฏิบัติชอบทั่วไปในชีวิตจริง^{๓๔}

จากทัศนะต่างๆที่นักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่าคุณธรรมเพื่อที่จะได้ความหมาย ของคำว่า “รัฐศาสตร์แนวพุทธ” และสรุปได้ว่า รัฐศาสตร์แนวพุทธ หมายถึง นักปกครอง นัก บริหาร ผู้นำ หรือนักการเมือง นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิต ความรู้สึก นึกคิดจิตใจ และสติปัญญาในการบริหารและการปกครองของผู้ที่จะไปบริหารบ้านเมือง หรือเป็น ผู้นำของประชาชน ที่จะพาประเทศชาติบ้านเมืองไปสู่ความเจริญงอกงามและสันติสุขปัญญาที่รู้ เข้าใจจุดหมายของงานการเมือง การบริหารให้เกิดประสิทธิภาพ และเกิดสันติสุขแก่ประชาชน ภายในรัฐ

รัฐศาสตร์แนวพุทธ จึงมีความหมายว่า วิชาที่ว่าด้วยกิจกรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง ซึ่งมุ่ง อธิบายอย่างเป็นระบบในความที่น่าจะเป็นไปได้แห่งการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ต่างๆ ของ

^{๓๓}พระมหาอดิสร ธิรสีโล, คุณธรรมสำหรับครู, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๓๔}สุธรรม ชุตติย์สกุล, “จริยศาสตร์ของอริสโตเติล : ความดีคือความสุข”, ปัญญาอักษร, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓๐ (เมษายน – พฤษภาคม ๒๕๔๗) : ๔๗.

ประเทศหรือแคว้น แคว้น ตามข้อสมมติฐานหรือความจริงอันประเสริฐ เกี่ยวกับการนำเอาหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปกครอง

๒.๒.๓ องค์ประกอบของรัฐตามแนวพุทธ

เมื่อนำเอาองค์ประกอบของพุทธจักรมาเปรียบเทียบแล้ว เห็นได้ว่ามีส่วนคล้ายคลึงกันมาก เปรียบได้กับรัฐหนึ่งที่มีการบริหารปกครองอย่างมีระบบแบบแผน พุทธจักรจึงเป็นรัฐที่มีการปกครองแบบพิเศษ มีเป้าหมาย นโยบาย และหลักการที่แตกต่างจากรัฐทั่วไป ดังนั้นแล้ว องค์ประกอบนั้นพอที่จะอธิบายในรายละเอียดต่อไป

๑) ประชากร (Population) ในทางพุทธจักรนั้น ประชากรก็มีความสำคัญมากที่สุดเพราะ ถ้าไม่มีประชากรพุทธจักรก็ไม่สามารถกำเนิดขึ้นได้ พุทธจักรจะเจริญหรือจะเสื่อมขึ้นอยู่กับพุทธบริษัททั้งสิ้นนี่เองเป็นสำคัญ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ศาสนาของตถาคตจะเจริญหรือเสื่อมขึ้นอยู่กับพุทธบริษัททั้งสิ้น คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา”^๕ ประชากรในทางพุทธจักร จึงเรียกว่า “บริษัท ๔”

ประชากรในพุทธจักรนั้นไม่ว่าจะมาจากชนชั้นวรรณะ เชื้อชาติ เพศ ศิวพรณที่แตกต่างกันอย่างไรก็ตาม ทุกคนมีสิทธิหน้าที่สามารถบรรลุธรรมได้อย่างเท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติกรบําเพ็ญเพียรสร้างบารมีของแต่ละบุคคลเองที่จะบรรลุถึงขั้น ไหน ระดับใด เมื่อปฏิบัติถึงขั้นสูงสุดย่อมได้รับความสุข คือวิมุตติรสเท่าเทียมกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เสมือนเช่นน้ำ ไม่ว่าจะไหลมาจากแม่น้ำคงคา ไม่ว่าจะไหลมาจากแม่น้ำมุนา ไม่ว่าจะไหลมาจากแม่น้ำใด ๆ ก็ย่อมเป็นทะเลอันนั้น”^๖

๒) ดินแดน (Territory) ในทางรัฐศาสตร์นั้น รัฐจะต้องมีดินแดนในการครอบครองที่แน่นอนในทางพุทธจักรก็เช่นเดียวกันมีสังฆมณฑลเป็นดินแดนหรืออาณาเขต ซึ่งเป็นดินแดนที่ได้รับอนุญาตหรือได้รับพระราชทานจากพระราชาเพื่อให้พระสงฆ์อยู่อาศัยหรือจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ เรียกว่า สิมหาหรืออาราม เป็นดินแดนหรือขอบเขตที่แน่นอนเป็นที่ยอมรับกันทั้งทางนิคิณัยและพฤตินัยในประเทศไทยสิมหาหรืออาราม เป็นดินแดนที่จัดไว้อย่างเป็นทางการฝ่ายอาณาจักร จัดให้อยู่ในฐานะเป็นศาสนสมบัติไม่ต้องเสียภาษีแต่ได้รับความคุ้มครองจากอาณาจักรทุกประการ

๓) รัฐบาล (Government) ในทางอาณาจักรนั้น รัฐบาลเรียกได้ว่าเป็นสถาบันหลักทางการเมือง มีหน้าที่หลักในการสร้างและรักษากฎหมายเพื่อความยุติธรรมและความสงบสุขของ

^๕พระอัครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสนาพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๖๕.

^๖ม.ม. ๑๓/๒๕๕/๒๕๖.

บ้านเมือง ส่วนองค์การบริหารองค์การปกครองในทางพุทธจักรก็เช่นเดียวกัน ในสมัยพุทธกาลมี พระพุทธเจ้าเป็นองค์พระประมุข ทรงมีฐานะเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรม เสนาบดี พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย ช่วยในการปกครอง ในประเทศไทยยุคปัจจุบันมี องค์การบริหารการปกครองสูงสุดที่เรียกว่า “มหาเถรสมาคม” มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นพระ ประมุขสูงสุด มีหน้าที่ในการบริหารการปกครองและออกกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อหลักพระ ธรรมรวมทั้งควบคุมดูแลและบังคับให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยและกฎระเบียบนั้น ๆ

๔) อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ในพุทธจักร พระธรรมและพระวินัยเปรียบเหมือน กฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดเช่นกัน ใครล่วงละเมิดในหลักของพระธรรมวินัยจะถูก ลงโทษโดยให้กระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งตามโทษหรืออาบัติหนักเบาตามพุทธบัญญัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยนั้นในทางพุทธจักรมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ที่ให้อำนาจใน การบริหารการปกครองตนเอง สามารถกำหนดคนโยบาย หรือออกกฎระเบียบข้อบังคับใด ๆ ก็ได้ที่ ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายของรัฐเพื่อประโยชน์สุขของสงฆ์โดยส่วนรวม^{๑๑}

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

แนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองในทางรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาค้นคว้า แนวคิดเกี่ยวกับนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ เพื่อเป็น แนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายของนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ หลักการปกครองที่ดีในทัศนะของ พระพุทธศาสนา รูปแบบการปกครองที่ดี หน้าที่ของนักปกครองตามแนวพุทธ เป้าหมายของนัก ปกครองตามแนวพุทธและลักษณะอำนาจตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ ดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของนักปกครองตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

จากที่ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความหมายของนักปกครอง ได้มีนักปราชญ์หรือท่านผู้รู้ได้ อธิบายความหมายไว้แตกต่างกัน ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า นักปกครอง คือ บุคคลที่ทำหน้าที่ในการ บริหารจัดการบ้านเมือง สังคม โดยจะต้องยึดถือธรรมเป็นใหญ่ คือการถือหลักการ ถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล ประโยชน์สุขที่แท้ เป็นใหญ่เป็นเกณฑ์ เป็นมาตรฐาน ไม่เอนเอียง

^{๑๑}พระมหาธรรมรัต อริขรมุโม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐.

ไปข้างไหน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ ไม่เห็นแก่พรรคพวก ไม่เห็นแก่คะแนนนิยม และมีความชัดเจนในการทำงาน^{๑๔}

พระพิจิตรธรรมพาที กล่าวว่า นักปกครอง คือบุคคลที่ปกครองให้ชนในชาติได้อยู่ดี กินดี มีระเบียบวินัยปกครองให้อยู่ในกติกาของบ้านเมือง และจะต้องมีปัญญา มีจิตสำนึกสมบูรณ์ ฉลาดในการจัดการและวิธีทำงาน รู้จักการบริหาร^{๑๕}

จากแนวคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาและนักวิชาการทั้งหลาย ทำให้ทราบได้ว่า นักปกครอง หมายถึงบุคคลที่ได้รับความไว้วางจากประชาชน หรือได้รับการคัดเลือกแต่งตั้ง และมีอำนาจในการบริหารจัดการ พร้อมจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ เป็นบุคคลที่มีธรรมเป็นที่ตั้งและปกครองโดยธรรม นอกจากนั้นแล้วต้องประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน สามารถชักจูงให้บุคคลทั้งหลายทำงานด้วยความเต็มใจ สามารถสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาและนำพาองค์กรนั้น ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒.๓.๒ หลักการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา

การปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนามีความคล้ายคลึงกับปรัชญาการเมืองสากล คือการปกครองที่มุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ ให้เป็นสังคมที่ดีมีระเบียบ ให้อยู่ด้วยความสงบสุข และอุดมสมบูรณ์ พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักการที่จะช่วยส่งเสริมระบอบการปกครองเพื่อให้ได้ระบอบการปกครองที่ดีดังกล่าว โดยมีหลักการสำคัญที่ต้องยึดดังต่อไปนี้

๑. การใช้อำนาจ การได้มาซึ่งอำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด อำนาจของผู้ปกครองมิใช่เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ของตนเองและพวกพ้อง แต่เพื่อสร้างประโยชน์สุขแก่ประชาชน

๒. ความมั่นคงของระบอบการปกครองหรือของผู้ปกครอง มิใช่เป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญของระบอบการเมืองการปกครอง แต่เป็นเพียงเครื่องมือเพื่อช่วยส่งเสริมสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชนและสังคมเท่านั้น

๓. มีความเสมอภาค โดยใช้หลักเหตุผล ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์โดยเท่าเทียมกัน ไม่แบ่งชาติชั้นวรรณะหรือเพศ เน้นเสรีภาพและใช้ปัญญาพิจารณาตัดสินในเรื่องต่างๆ

^{๑๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักการเมืองแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๗๘.

^{๑๕}พระพิจิตรธรรมพาที (ชัชวณัน ฆมฺมวฑฺฒโน), ศาสตร์นักบริหารงานนักปกครอง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

พระพุทธศาสนายอมรับความเสมอภาคของมนุษย์ นับตั้งแต่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกัน ตลอดถึงโอกาสในการประพฤติปฏิบัติธรรมและการบรรลุธรรม เป็นต้น

๔. ยึดหลักธรรมเป็นแนวทางในการปกครอง หลักการปกครองที่พระพุทธศาสนาเน้นหนักที่สุดก็คือ การปกครองที่ประกอบด้วยธรรมทุกชั้นตอนทุกระบบ ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง^{๒๐}

ดังนั้นหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนาก็คือการสร้างสันติสุขแก่ประชาชนและสังคม สนับสนุนระบอบการเมืองการปกครองที่มีความเสมอภาคและประกอบด้วยเหตุผล ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของพระพุทธศาสนาคือความทันสมัย

๒.๓.๓ รูปแบบการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคม ดังนั้นจึงมีความสัมพันธ์กับระบบการเมืองการปกครองของมนุษย์ในสังคม พระพุทธศาสนามีใช้สถาบันทางการเมือง และการเมืองก็มีใช้ศาสนา แต่ทั้งสองสถาบันก็ถือว่ามีความสอดคล้องกัน ในฐานะที่เป็นสถาบันที่จะสร้างสรรค์สังคมให้เป็นสังคมที่ดี มีระเบียบและมีความสันติสุข สำหรับพระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับระบบการปกครองของสังคมได้

รูปแบบการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนามีได้กำหนดว่าจะต้องมีรูปแบบประการใด หากแต่ให้นำหลักธรรมาธิปไตย หรือการใช้หลักธรรมเป็นแม่บท เช่นเดียวกับรัฐธรรมนูญนั่นเอง และธรรมาธิปไตยถือว่าเป็นเป้าหมายหลักของการปกครองทุกระบบ การปกครองที่ประกอบด้วยธรรม ผู้ปกครองก็ประกอบด้วยธรรม ระบบการปกครองก็จะประกอบไปด้วยธรรม ประเทศชาติก็เจริญก้าวหน้า ประชาชนอยู่อย่างสันติสุข พระพุทธศาสนายอมรับการปกครองแบบธรรมาธิปไตยว่าเป็นการปกครองที่ดีที่สุด แต่สิ่งที่จะต้องจัดการให้สังคมได้รับความรู้ความเข้าใจ และปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังสม่ำเสมอ ทั้งในหลักสูตรการเรียนการสอนของนักเรียน นักศึกษา และโดยชนบทชนาจากพระสงฆ์ เพื่อให้เข้าถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ประโยชน์อย่างแท้จริงในด้านการเมืองการปกครองและด้านอื่นๆ

๒.๓.๔ หน้าที่ของนักปกครองตามแนวพุทธ

การที่มนุษย์มารวมกลุ่มกันเป็นรัฐขึ้นมา นั้น ก็เพื่อต้องการให้ผู้ปกครองเข้ามาทำหน้าที่ในการบำบัดทุกข์และบำรุงสุขให้ รัฐหรือผู้ปกครองจะบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของในการปกครองได้ จะต้องปฏิบัติหน้าที่หรือมีพันธกิจที่จะต้องปฏิบัติต่อประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่อันชอบ

^{๒๐} คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาปรัชญาการเมือง, ปรัชญาการเมือง, ปรัชญาศาสนากับสังคมปัจจุบัน, หน่วยที่ ๑๔, อ้างแล้ว, หน้า ๖๖๓.

ธรรมที่ผู้ปกครองหรือรัฐจะพึงอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและถือเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่ประชาชนจะได้รับประโยชน์จากผู้ปกครองหรือรัฐให้มากที่สุด หน้าที่ของผู้ปกครองรัฐโดยทั่วไปมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่ทั้งนี้แล้วแต่หลักการและรูปแบบการปกครองของแต่ละประเทศ

เมื่อพิจารณาหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐตามแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะใน อัครคัมภีร์สุตตรจะเห็นหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐได้อย่างชัดเจน ดังข้อความในพระสูตรที่ว่า

“พ่อเอ๋ย ก็การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏการติเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะบาปกรรมเหล่าใดบาปกรรม เหล่านั้นเกิดปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลยพวกเราจักสมมติสัตว์หนึ่งให้ เป็นผู้ที่ควรว่ากล่าวโดยชอบ ให้เป็นผู้ติเตียนผู้ที่ควรติเตียนโดยชอบให้เป็น ผู้ขับไล่ เป็นได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งข้าวสาทิให้แก่ผู้นั้น”^{๒๑}

จากข้อความในพระสูตรนี้ สามารถมองเห็นหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐด้านสังคม ในการ รักษาความสงบเรียบร้อยภายในรัฐ นอกจากนี้หน้าที่ด้านอื่น ๆ ของรัฐในด้านการให้บริการหรือทำให้ประชาชนภายในรัฐมีสภาพความเป็นอยู่ดี มีหลักประกันทางสังคมและต้องมีสภาพแวดล้อมดี พอ สมควร ทางพระพุทธศาสนาเรียกสภาพความเป็นอยู่ที่ดีเหล่านี้ว่าสัพปายะ^{๒๒} คือ

๑) ผู้ปกครองหรือรัฐมีหน้าที่ที่จะช่วยเหลือให้ประชาชนไม่ขาดแคลนในด้านอาหาร การกิน ด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพที่ดี พอเลี้ยงตัวและครอบครัวได้ไม่เดือดร้อนจนเกินไป มีผลผลิตพอเพียงไม่ลำบากในการดำรงชีวิต จัดเข้าในอาหารสัพปายะ

๒) ผู้ปกครองหรือรัฐมีหน้าที่ในการควบคุมสังคม ป้องกันและปรามบุคคลที่อาจจะเป็นภัย ต่อสังคม เช่น พวกขโมย พวกคิดยาเสพติด ที่อาจจะก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในสังคม ได้ รักษาความสงบภายในให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่อบอุ่นใจ จัดเข้าในบุคคลสัพปายะ

๓) ผู้ปกครองหรือรัฐมีหน้าที่ในการควบคุมและรักษาสภาพแวดล้อมในประเทศ ไม่ปล่อยให้มีการทำลายสภาพแวดล้อม เช่นการควบคุม โรงงานอุตสาหกรรมไม่ให้ปล่อยควันพิษ หรือน้ำเสียออกมาจนทำให้ประชาชนใกล้เคียงต้องได้รับผลกระทบ พร้อมทั้งจัดให้มีสถานที่ที่ช่วย เกื้อหนุน สุขภาพอนามัยของประชาชน เช่น สถานพยาบาล สวนสาธารณะ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น จัดเข้าในอวาตสัพปายะ

๔) รัฐมีหน้าที่ในการให้การศึกษาขั้นพื้นฐาน และส่งเสริมการเรียนรู้ที่ถูกต้องแก่ ประชาชน ตลอด จนส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมทางศาสนา ให้เป็นผู้มีคุณธรรมโดยจัด

^{๒๑}ที่.ป.า. ๑๑/๖๒/๗๑.

^{๒๒}วิ.มหา.อ. ๑/๕๒๔ ; ม.อ. ๓/๕๗๐ ; วิสุทฺธิ. ๑/๑๖๑.

ให้มีสถานศึกษา ศาสนสถานสำหรับส่งเสริมศีลธรรม พร้อมทั้งให้การอุปถัมภ์บำรุงนักบวชในศาสนาเพื่อให้ ทำการเผยแผ่ธรรมะสู่จิตใจของประชาชน จัดเข้าในธรรมสัปายะ

๒.๓.๕ เป้าหมายของนักปกครองตามแนวพุทธ

ความเห็นของนักปรัชญาการเมือง พอที่สรุปตามแนวพุทธศาสนาได้ว่า เป้าหมายของการปกครองทุกระบบ คือ การที่จะทำให้ประชาชนภายในปกครองบรรลุเป้าหมายชีวิตของตนไม่ระดับใดก็ระดับหนึ่ง มนุษย์ทุกคนต้องมีเป้าหมายชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ออกเป็น ๓ ระดับด้วยกัน ซึ่งเรียกว่า อรรถหรือ ประโยชน์^{๒๓} คือ

๑) เป้าหมายระดับต้นหรือประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเป้าหมายชีวิตในขั้นต้นของมนุษย์ทุกคน เช่น ความต้องการในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข สิ่งเหล่านี้จะต้องเป็นสิ่งที่ได้มาอย่างชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น มนุษย์ทุกคนต้องการมีความสุข มีความสงบในการเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ทางพระพุทธศาสนาเรียกประโยชน์หรือเป้าหมายในระดับนี้ว่า ติฎฐธัมมิกัตถประโยชน์

๒) เป้าหมายระดับกลาง ประโยชน์หรือเป้าหมายชีวิตในระดับนี้สูงกว่าระดับต้นเป็นประโยชน์ในอนาคต ในวันหน้ายื่นยาวไปถึงภพหน้าชาติหน้า เป้าหมายระดับนี้ได้แก่ความเจริญก้าวหน้าด้วยศีลธรรม มีศรัทธาตั้งมั่นอย่างถูกต้อง มีคุณธรรมต่าง ๆ สูงกว่าเป้าหมายระดับแรก ซึ่งจะเป็นหลักประกันของชีวิตว่า ในวันหน้าหรือในอนาคตข้างหน้าจะไม่ เตื่อคร้อนเพราะการกระทำในปัจจุบัน รวมถึงภพหน้าชาติหน้าก็ไม่ต้องเกรงกลัวอบาย เรียกเป้าหมายในระดับนี้ว่า สัมปรายิกัตถประโยชน์

๓) เป้าหมายหรือประโยชน์ขั้นสูงสุด เป็นเป้าหมายที่เป็นสาระอย่างแท้จริงของชีวิตมนุษย์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา คือพระนิพพาน เป็นการหลุดพ้นจากปัญหาหรือความทุกข์ทั้งมวล หลุดจากค้นหาอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นทั้งสิ้น เรียกประโยชน์ในระดับนี้ว่าปรมัตถประโยชน์

ดังที่ได้กล่าวมานั้นสามารถสรุปได้ว่า เป้าหมายการปกครองหรือนักปกครองนั้น เพื่อขจัดความขัดแย้งหรือปัญหาต่างๆ ในสังคมให้สิ้นไป พร้อมทั้งส่งเสริมความดีงามให้เกิดขึ้นกับประชาชน ให้ประชาชนถึงพร้อมด้วย สุขทางกายได้คือ การมีอาหารรับประทานอย่างเพียงพอ มีที่อยู่อาศัย มีอาชีพการทำงาน สามารถครองชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปลอดภัย และสุขทางใจ คือความสงบสุข ร่วมเย็นของจิตใจ

^{๒๓} ปุ.จ. ๓๐/๖๗๓/๒๖๒.

๒.๓.๖ ลักษณะอำนาจตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ

ลักษณะของอำนาจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ถือว่า มีความเป็นใหญ่ในโลก ลักษณะอำนาจได้แยกออกเป็น ๓ ประการ คือ

- ๑) โลกาธิปไตย ถืออำนาจโลก (สัตว์โลก) เป็นใหญ่ ถือความคิดเห็นของคนเป็นใหญ่
- ๒) รัชมาธิปไตย ถืออำนาจธรรมเป็นใหญ่ คือความถูกต้อง และความมีเหตุผลเป็นใหญ่
- ๓) อัคราธิปไตย ถืออำนาจตนเป็นใหญ่ ถือตน คือถือความคิดของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ^{๒๔}

คุณลักษณะของอำนาจตามแนวพุทธ มีหลายอย่างประกอบกัน แต่ที่เด่นชัดที่สุดคือการมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของบุคคลอื่น ให้กระทำตามความต้องการของตน หรือการป้องกันตนเองมิให้ตกไปอยู่ภายใต้อิทธิของบุคคลอื่น เพราะการตกอยู่ใต้อำนาจของบุคคลอื่นนั้นเป็นความทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “การอยู่ในอำนาจของคนอื่นทุกอย่างเป็นทุกข์ การเป็นอิสระทุกอย่างเป็นสุข คนทั้งหลายย่อมเดือดร้อนในเรื่องทุกข์สุขทั่วไป เพราะว่ากิเลสเครื่องมัดสัตว์เป็นของกำวล่วงยาก”^{๒๕} คุณลักษณะ ต่าง ๆ ของอำนาจพอจะแบ่งได้ดังนี้

๑) ความสัมพันธ์ทางสังคม ในสังคาลสูตร อำนาจจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคล ๒ คนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ความสัมพันธ์ต่อกันและการกระทำต่อกันทางสังคมจึงเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของอำนาจ ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแบ่งความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมไว้ ๖ ระดับด้วยกัน ดังมีปรากฏในสังคาลสูตร^{๒๖} โดยทรงเปรียบเทียบด้วยทิศต่าง ๆ คือ

- (๑) มารดาบิดา เปรียบเป็นทิศเบื้องหน้าของบุตรธิดา
- (๒) ครูบาอาจารย์ เปรียบเป็นทิศเบื้องขวาของศิษย์
- (๓) ภรรยา เปรียบเป็นทิศเบื้องหลังของสามี
- (๔) มิตรสหาย เปรียบเป็นทิศเบื้องซ้ายของมิตรสหาย
- (๕) คนรับใช้หรือบ่าว เปรียบเป็นทิศเบื้องล่างของเจ้านายหรือผู้บังคับบัญชา
- (๖) สมณพราหมณ์ เปรียบเป็นทิศเบื้องบนของประชาชนหรือศาสนิกชน

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๒ สถานะที่ต่างกัน เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดา ครูบาอาจารย์กับศิษย์ ย่อมจะก่อให้เกิดอำนาจขึ้น คือบุตรจะต้องเคารพเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งของมารดา

^{๒๔} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, รัฐปรัชญา แนวคิด ตะวันออก-ตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : คัดดีโสภากการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๒๑.

^{๒๕} พ.อ. ๒๕/๖๓/๗๐-๗๑.

^{๒๖} ที.ปา. ๑๑/๑๕๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖.

บิดา ศิษย์ย่อมที่จะเคารพเชื่อฟังครูบาอาจารย์ เป็นต้น ซึ่งการแสดงออกถึงอำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ อาจจะมองว่าเกิดขึ้นเพราะความไม่เสมอภาคในสังคม คือ บุคคลหนึ่งมีสถานะเหนืออีกบุคคลหนึ่ง ทำให้สังคมกลายเป็น“สังคมที่เป็นอยู่ เป็นสังคมที่ไม่เสมอภาค”^{๒๓} การกล่าวถึงความไม่เสมอภาคของบุคคลในสังคม

ส่วนในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มองว่าความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นความไม่เสมอภาค แต่เป็นการปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน โดยสมควรแก่สถานภาพ เพราะคนในสังคมนั้นย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในสถานะ เพศ วัย หน้าที่การงาน ดังนั้นจะให้ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันและกันโดยธรรม ถึงแม้ว่าบุคคลหนึ่งจะมีอำนาจเหนือบุคคลหนึ่งแต่ก็เป็นการมีอำนาจ โดยธรรมซึ่งจะเห็นได้ว่าปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมตามคติทางพระพุทธศาสนามีได้เป็นความไม่เสมอภาค หากแต่เป็นหน้าที่ที่แต่ละคนมีแตกต่างกัน และแต่ละคนจะต้องปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานะ ตำแหน่งของตน การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันนี้จึงเป็นลักษณะของอำนาจประการหนึ่ง

๒) การรู้สึกฝืนใจ หรือความต้านทาน(Resistance) ในการใช้อำนาจเพื่อให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติตามความปรารถนาของผู้มีอำนาจนั้น จะต้องมีการต้านทานหรือฝืนใจของผู้ที่รับคำสั่งหรือผู้ปฏิบัติตาม ในลักษณะเช่นนี้เรียกคุณลักษณะของอำนาจว่าเป็นการควบคุม (Control) ซึ่งเป็นสิ่งปกติของการใช้อำนาจที่อาจจะทำให้ผู้ที่รับคำสั่ง ไม่พอใจ ฝืนความรู้สึกหรือความต้องการของเขา จึงแสดงปฏิกิริยาที่ต่อต้านหรือขัดขืนขึ้นมา ผู้ที่ใช้อำนาจจะต้องรู้จักใช้อำนาจที่มีอยู่มาเป็นเครื่องมือในการควบคุมหรือลดการต่อต้านนั้น

๓) ความไม่แน่นอน (Probability) ในการใช้อำนาจของผู้มีอำนาจแต่ละครั้งไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะได้ผลตามที่ผู้มีอำนาจต้องการ เป็นแต่เพียงความน่าจะเป็นเท่านั้น เป็นการคาดการณ์ล่วงหน้าว่าผู้นั้นจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งหรือความต้องการของตน บางครั้งอาจจะไม่เป็นไปตามนั้น ตัวอย่างในพระพุทธศาสนาจะเห็นได้จากการที่พระภิกษุรูปอื่น ๆ ให้มาบอกพระกับพระชาวโกสัมพีให้เลิกทะเลาะกัน แต่พระภิกษุเหล่านั้นหาเชื่อฟังไม่ แต่กลับแตกความสามัคคีไม่ทำอุโบสถ สังฆกรรมร่วมกัน พระพุทธองค์จึงเสด็จมาด้วยพระองค์เองแล้วตรัสว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลายพวกท่านอย่าได้ทำการแตกร้างกัน... ภิกษุทั้งหลายขึ้นชื่อว่าการแตกร้าง การทะเลาะ การแก่งแย่งและการวิวาทนั้น นำความฉิบหายมาให้”^{๒๔} แม้พระองค์จะตรัสห้ามอยู่อย่างนี้ แต่ภิกษุเหล่านั้นหาได้เชื่อฟังไม่ ยังคง

^{๒๓} สุขุม นवलสกุล, ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๖), หน้า ๕๑.

^{๒๔} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, พระธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาคที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๗๗.

ทะเลาะวิวาทกันเหมือนเดิม จนทำให้พระองค์รู้สึกเบื่อหน่ายเลยเสด็จหนีไปอยู่ป่าปารีโลยกะแต่เพียงพระองค์เดียว ทั้งๆ ที่พระพุทธองค์เป็นพระศาสดาซึ่งเป็นที่เคารพเทิดทูนของพระภิกษุสงฆ์ทุกรูป พระองค์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการบัญญัติหรือเพิกถอนพระวินัย แต่พระองค์ก็ไม่ทรงใช้อำนาจเพิกถอนหรือขับไล่ภิกษุเหล่านั้น ให้พ้นจากความเป็นภิกษุซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธองค์มีคุณลักษณะในการใช้อำนาจที่ดี

๔) การบังคับและการยินยอม (Coercion and Consent) อำนาจมีความหมายถึงสามารถที่จะบังคับ (Force) ในเมื่อมีการละเมิด อำนาจจะต้องมีการบังคับและลงโทษ เนื่องจากอำนาจเป็นสิ่งที่มีความชอบธรรม เช่น การบีบบังคับให้ผู้ที่มิปฏิบัติสัมพันธ์ต่อกันกระทำตามที่ปรารถนาโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น นายจ้างก็ใช้การจ้างงานเป็นสิ่งที่บังคับลูกจ้าง เจ้านายก็ใช้อำนาจหน้าที่เป็นสิ่งที่บังคับผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ปกครองก็ใช้กฎหมายในการบังคับประชาชน เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนามีพระวินัยซึ่งเปรียบเหมือนกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ ที่ทุกคนจะต้องเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ไม่ว่าจะดำรงสถานภาพเป็นอย่างไรเมื่อก่อนที่จะบวช แต่เมื่อบวชแล้วจะต้องยอมรับข้อปฏิบัติที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้สำหรับนักรบจนถึงแม้ว่าบางอย่างอาจจะเป็นการฝืนใจแต่เป็นที่จะต้องปฏิบัติตามไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ถ้าล่วงละเมิดหรือฝ่าฝืนจะต้องมีโทษตามพุทธบัญญัติ โทษของการล่วงละเมิดพุทธบัญญัติของพระภิกษุสงฆ์นั้นมี ๒ ประการ คือ โทษในทางโลก คือ การผิดกฎหมายบ้านเมือง การถูกดำเนินคดีจากประชาชน และโทษในทางธรรมเป็นโทษที่ได้รับจากการล่วงละเมิดพระวินัยบัญญัติ ถ้าหากว่าพระภิกษุสงฆ์ล่วงละเมิดความผิดในทางโลกเช่นฆ่ามนุษย์ เป็นต้น จะต้องได้รับทั้งโทษทางโลกและโทษในทางธรรม โทษทางโลกก็ทางกฎหมายบ้านเมืองเป็นผู้บังคับจัดการลงโทษ ส่วนโทษในทางธรรมก็คือการต้องอาบัติ ซึ่งจะมีโทษหนักหรือเบาขึ้นขึ้นอยู่กับระดับความผิดของภิกษุรูปนั้น ๆ

๕) การครอบงำ (Dominance) เป็นคุณลักษณะของอำนาจประการหนึ่งที่สามารถทำให้นุคคลที่ถูกครอบงำสามารถกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามต้องการได้ อิทธิพลที่สามารถครอบงำบุคคลอื่น ๆ ให้ตกอยู่ใต้อำนาจนั้นมีมากมายหลายประการ เช่น ครอบงำด้วยอำนาจเศรษฐกิจด้วยอำนาจทางทหาร ด้วยอำนาจข่าวสารข้อมูลหรือสื่อสารมวลชน การครอบงำถึงแม้ว่าจะไม่ใช่เป็นการแสดงถึงลักษณะของอำนาจโดยตรง แต่เป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าสิ่งหนึ่งมีอิทธิพลเหนือสิ่งหนึ่ง หรือประเทศใดประเทศหนึ่งมีอิทธิพลเหนืออีกประเทศหนึ่ง ตัวอย่างในทางพระพุทธศาสนาที่แสดงถึงลักษณะของการครอบงำว่าเป็นลักษณะของอำนาจประการหนึ่ง โดยพระพุทธองค์ทรงตรัสถึงสิ่งที่สามารถครอบงำจิตใจของบุรุษและสตรีว่า ไม่มีรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัสใดที่จะสามารถครอบงำ

จิตใจของ สตรี^{๒๘} ได้เท่ากับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสของบุรุษ บุรุษหรือสตรีใดที่ถูกสิ่งทั้ง ๕ นี้ครอบงำแล้วทำให้ตกอยู่ใต้อำนาจของเจ้าของรูป เสียง เป็นต้นนั้น บางครั้งทำให้หลงใหลคลั่งไคล้ถึงกับต้องรบราฆ่าฟันซึ่งกันและกันก็มี เพียงเพื่อแย่งกันครอบครองสิ่งทั้ง ๕ นี้ ถึงแม้จะเป็นผู้ปกครองหรือผู้ที่มีอำนาจยิ่งใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่ถ้าสิ่งทั้ง ๕ นี้ครอบงำจิตใจแล้ว ก็จะทำให้สูญเสียอำนาจหรือเสื่อมเสียเกียรติยศได้มีตัวอย่างปรากฏมากมายทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๖) ความศรัทธา หรือ ความต้องตาต้องใจ (Attraction) เป็นลักษณะของอำนาจอย่างหนึ่ง เพราะความต้องตาต้องใจทำให้เกิดความผูกพันทางจิตใจ และทำให้เกิดมีความคล้อยตามในสิ่งนั้นๆ ได้ง่าย เช่นมีความศรัทธาในองค์กรหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ก็จะสามารถอุทิศตนเพื่อทำงานให้หน่วยงานนั้น ๆ ได้ หรือการมีบุคลิกลักษณะพิเศษ (Charisma) ทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน เป็นต้น ความศรัทธาหรือความต้องตาต้องใจทำให้นุคคลหนึ่งคล้อยตามอีกบุคคลหนึ่งโดยความสมัครใจโดยไม่รู้สึกรู้ว่าถูกบังคับหรือเกิดการต่อต้าน เพราะความประทับใจและเกิดความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ตนต้องปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงสิ่งที่จะสร้างความประทับใจหรือดึงดูดจิตใจของบุคคลอื่นให้มาเชื่อถือหรือศรัทธาไว้ใน อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต^{๓๐} ๔ ประการด้วยกันคือ

(๑) บุคคลที่มีรูปร่างสวยงาม อวัยวะสมส่วน ทรวดทรงดี ท่าทีมีสง่า ศิวพรณวรรณะผ่องใส ก็จะทำให้ที่เรียกว่า รูปปิปปมาณิกา คือผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมาณ มีความชอบใจ เชื่อถือ ศรัทธาได้ง่าย เพราะด้วยกับจริตของตน

(๒) บุคคลที่มีเสียงไพเราะจับใจ อ่อนหวาน ก็สามารถที่จะทำให้นุคคลที่เรียกว่า โฉสัปปมาณิกา หลงใหล ประทับใจได้ เพราะบุคคลประเภทนี้เมื่อได้ยินเสียงไพเราะอ่อนหวานก็จะมี ความประทับใจ เชื่อถือศรัทธาได้ง่าย

(๓) บุคคลที่ประพฤติตนเป็นคนปอน ๆ สมถะ นุ่งห่มเสื้อผ้าเก่า ๆ มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ประพฤติตนเป็นคนขัดเกลายู่ ก็จะสามารถดึงดูดจิตใจของบุคคลประเภท รูปปิปปมาณิกาให้รู้สึกชอบใจ ประทับใจ เลื่อมใสศรัทธาได้ง่าย

(๔) บุคคลผู้ทรงธรรม หรือนักปฏิบัติธรรม นักเผยแผ่ธรรม สามารถทำให้นุคคลประเภท รัชมัปปมาณิกา คือผู้ที่ถือเอาธรรมะเป็นประมาณ เมื่อพิจารณาเห็นสาระในการประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ก็จะมี ความชอบใจ เลื่อมใสศรัทธา บุคคลประเภทนี้ มักยึดถือความถูกต้อง หรือหลักการตามความเป็นจริง

^{๒๘} อก.เอก. ๒๐/๑๑/๑-๒.

^{๓๐} อก.จตุกก. ๒๑/๖๕/๕๑.

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ

การศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจเป็นเรื่องที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งนักคิดและนักปราชญ์หลายท่านให้คำตอบและเหตุผลแตกต่างกันไป บางท่านกล่าวถึงการมีตำแหน่งในโครงสร้างทางสังคมเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ โดยคิดว่าโครงสร้างทางสังคมนั้นจะมีตำแหน่งทางสังคมบางตำแหน่งที่จำก่อให้เกิดอำนาจขึ้นได้

ในทางพระพุทธศาสนาปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจมีหลายประการ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบุญนิธิ ขุมทรัพย์คือบุญ ในนิทกัณฐสูตรว่า “ความเป็นราชาของประเทศราช ความเป็นใหญ่ สุขของพระจักรพรรดิอันที่รัก แม้ความเป็นพระราชาแห่งเทวคาในทิพกาย อัญญาผลแม้ทั้งปวงนั้น อันเทวคาและมนุษย์ยอมได้ด้วยบุญนิธิ”^{๑๑} บุญเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เป็นผู้มีอำนาจขึ้นมา

นักปกครองที่มีลักษณะดี มีมิตรหรือบริวารมาก มีบารมี มีความรู้ ความสามารถ และมีคุณธรรม ดังนี้

๑) นักปกครองที่มีลักษณะดีหรือรูปร่างที่สวยงาม คือนักปกครองที่มีบุคลิกที่ดีสง่าผ่าเผย ส่งผลทางด้านจิตวิทยาเป็นอย่างมากสามารถทำให้ผู้ที่พบเห็นเกิดศรัทธาหรือรู้สึกยกย่องชื่นชม ดังปรากฏใน จูฬกัมมวิภังคสูตรว่า

“ดูก่อนมานพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นคนมัก โกรธมาก ด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาทมาดร้าย ทำความโกรธ ทำความร้าย ความชิงเคียดให้ปรากฏ เขาตายไปจะเข้าถึงทุกคติ วินิบาต นรก ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ในภายหลัง จะเป็นคนผิวพรรณทราม

ดูก่อนมานพ ปฏิบัติไปเพื่อผิวพรรณทรามนี้เป็นคนมัก โกรธ มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาทมาดร้าย ทำความโกรธ ทำความร้าย ความชิงเคียดให้ปรากฏ”^{๑๒}

จากข้อความในจูฬกัมมวิภังคสูตรสูตรที่กล่าวมาแล้วนั้นแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่มัก โกรธจะเป็นบุคคลที่มีผิวพรรณทราม ซึ่งบุคลิกที่ไม่ดีเป็นลักษณะที่ไม่ดีอันเป็นอุปสรรคของผู้ที่ต้องการมีอำนาจ คุณสมบัติที่ดีคือการมีรูปร่างที่ดี สวยงาม สง่าผ่าเผยอันหมายถึงบุคคลใดเป็นผู้ไม่มัก โกรธ ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณงาม และเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป แต่ผู้ที่มีผิวพรรณทรามมักจะไม่ใช่ที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปเป็นต้น ในกฎทันทสูตร ได้แสดงถึงลักษณะของผู้ยิ่งใหญ่หรือลักษณะของผู้ครองนครที่ดีโดยย่อไว้ ๘ ประการ ดังนี้

^{๑๑} พ.ชา. ๒๓/๕/๘.

^{๑๒} ม.อ. ๑๔/๕๘๖/๒๘๕.

- ๑) มีชาติตระกูลสูงทั้งฝ่ายมารดาบิดา ใครไม่สามารถเทียบถึงชาติตระกูลได้
- ๒) มีบุคลิกลักษณะ ร่างกายที่งดงาม ผิวพรรณผุดผ่อง น่าดู น่าเลื่อมใส
- ๓) มีโภคทรัพย์มาก มีทรัพย์สิ้นเงินทองหรือพืชพันธุ์ธัญญาหารมาก
- ๔) พรั่งพร้อมด้วยกำลัง มีข้าราชการอยู่ในระเบียบวินัยคอยปฏิบัติตามคำสั่งด้วยดี
- ๕) เป็นคนมีศรัทธา มีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศล หมั่นประกอบกุศลกรรมอยู่เสมอ ๆ
- ๖) เป็นคนมีความรู้ มีการศึกษา ได้ระดับตราบัณฑิต
- ๗) เป็นคนมีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ เป็นอย่างดี
- ๘) เป็นผู้ฉลาด มีปัญญาสามารถวางแผนได้เป็นอย่างดี^{๓๓}

ดังนั้นการมีผิวพรรณงดงามหรือลักษณะทางกายภาพที่ดีจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลการมีอำนาจของผู้นำ อย่างไรก็ตามการมีลักษณะทางกายภาพดีหรือการมีผิวพรรณงดงามเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งเท่านั้น ยังมีปัจจัยอื่นอีกมากเช่นกัน

๒) นักปกครองที่มีมิตรหรือบริวารมาก ในทางพระพุทธศาสนาการมีมิตรหรือบริวารนั้นต้องเป็นบริวารที่ดีเท่านั้น จึงเป็นผู้สามารถเป็นปัจจัยให้เกิดเป็นผู้มีอำนาจขึ้นมาได้ เช่นลักษณะของปุโรหิตซึ่งเป็นมิตรหรือบริวารของพระเจ้าวิจิตรราช ประกอบด้วยคุณสมบัติพิเศษ ๔ ประการ คือ

- (๑) เป็นผู้ที่มีชาติตระกูลดี
- (๒) เป็นผู้มีการศึกษาสูง คงแก่เรียน ชำนาญในหน้าที่การงานของตน
- (๓) เป็นผู้ที่มีศีล มีความประพฤติดี
- (๔) เป็นผู้ฉลาด มีสติปัญญาเทียบแหลม

การมีมิตรหรือบริวารที่ดีจำนวนมากเท่าไรยังเป็นผลดี เพราะสามารถส่งผลให้นักปกครองผู้นั้นเป็นผู้ที่มีอำนาจมาก และสามารถครองอำนาจนั้นไว้ได้นาน พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุปัฏฐกสูตรว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว”^{๓๔} ซึ่งมิตรหรือบริวารที่ดีมีความรู้ ความสามารถมากทำให้นักปกครองกลายเป็นผู้นำที่มีศักยภาพสูงทั้งยังสามารถช่วยขยายอาณาจักรให้กว้างใหญ่ไพศาลได้เป็นต้น

๓) นักปกครองที่มีบารมี บารมีเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอย่างหนึ่งของนักปกครอง ผู้ที่อยู่ในฐานะผู้นำ หากขาดบารมีแล้วเสียมิได้ ในทางพระพุทธศาสนา คำว่า บารมี หมายถึง “ปฏิบัติอันยิ่งยวด คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุจุดหมาย

^{๓๓}ที่.ที. ๘/๒๐๘/๑๕๓-๑๕๔.

^{๓๔}ถ.ม. ๑๘/๕/๒.

อันสูงสุด เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น^{๓๕} ส่วนคำว่าบารมีในทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่บุคคลจะต้องสั่งสมบำเพ็ญเองทั้งในอดีต และปัจจุบันแม้ พระพุทธองค์ได้ทรงสั่งสมบารมีมาเป็นอเนกชาติ บารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญนั้นมีทั้งระดับสามัญ ระดับกลาง และระดับสูงสุด เรียกว่า ทศบารมี

(๑) บารมีระดับสามัญ มี ๑๐ ประการ เช่นทานบารมี ได้แก่ การให้ทรัพย์สินเงินทองสมบัติภายนอก เป็นต้น

(๒) อุปัชฌายบารมี หรือบารมีระดับกลาง มี ๑๐ ประการเช่นกัน เช่น ทานอุปัชฌายบารมี ได้แก่ เสียสละอวัยวะเป็นทาน เป็นต้น เป็นการบำเพ็ญที่ยากกว่าบารมีชั้นสามัญ

(๓) ปรมัตถะบารมี หรือบารมีระดับสูงสุด มี ๑๐ ประการเช่นกัน เช่นทานปรมัตถะบารมี การยอมเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่น เป็นต้น บารมีชนิดนี้บำเพ็ญยากที่สุด

เมื่อรวมกันแล้วเป็น ๓๐ ประการ เรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ ซึ่งบารมีทั้ง ๓๐ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีอย่างบริบูรณ์ครบถ้วน อันเป็นเวลาอันพระชาติไม่ถ้วน เมื่อการบำเพ็ญบารมีของพระองค์บริบูรณ์แล้ว จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นแสดงให้เห็นว่าบารมีกับอำนาจเป็นสิ่งเกี่ยวพันกันและกัน หากขาดบารมีอำนาจอาจไม่สามารถเกิดขึ้นได้ บารมีจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการก่อให้เกิดอำนาจประการหนึ่ง

๔) นักปกครองที่มีความรู้ความสามารถ บุคคลที่จะมีอำนาจจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีสติปัญญาที่ฉลาดเฉลียวเป็นพิเศษในวิชาการหรือสาขาวิชาที่ตนถนัด นักปกครองที่มีความรู้ความสามารถจึงเป็นบุคคลที่มีอำนาจมากไปด้วย เพราะความรู้ความสามารถนั้นจะทำให้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และเป็นปัจจัยในการวางแผนนโยบายสร้างความเจริญก้าวหน้า ดังพุทธสุภาษิตบทที่ว่า “ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”^{๓๖} ในทางพระพุทธศาสนาความรู้หรือปัญญาเกิดขึ้นได้ ๓ ทางคือ

(๑) เกิดจากการคิด การพิจารณาหาเหตุผล เรียกว่า จินตามยปัญญา

(๒) เกิดจากการฟัง การสดับศึกษาเล่าเรียน เรียกว่า สุตมยปัญญา

(๓) เกิดจากการลงมือปฏิบัติ ฝึกฝนอบรมตน เรียกว่า ภวานามยปัญญา^{๓๗}

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๔.

^{๓๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพฯ มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๑.

^{๓๗} ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.; อภิ.วิ. ๓๕/๘๐๔/๔๓๘.

ความรู้หรือปัญญาที่ส่งผลให้เกิดอำนาจนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นความรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ คือ รู้จักความเลื่อมและเหตุของความเลื่อม รู้จักความเจริญและเหตุของความเจริญ รวมทั้งรู้จักอบายที่จะทำให้บรรลุดังความเจริญรอดพ้นจากความเลื่อม

๕) นักปกครองที่มีคุณธรรม นักปกครองที่มีคุณธรรมย่อมได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำที่มีอำนาจมาก และอยู่ในอำนาจนั้นได้นาน คุณธรรมเป็นอำนาจที่ทรงพลังมาก ไม่ต้องใช้กำลังบังคับขู่เข็ญก็มีบุคคลที่พร้อมจะปฏิบัติทันทีแล้ว ซึ่งหลักธรรมที่ทำให้ นักปกครองเป็นผู้แก่กล้า กล้าหาญ เป็นการสร้างศักยภาพขึ้นมาจากภายใน เนื่องจากผู้ที่มิอำนาจได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง สามารถสร้างศรัทธาความเชื่อมั่นให้กับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหรือประชาชนได้ นักปกครองที่ฉลาดมักแสวงหาโอกาสให้ตนได้กระทำความดี สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นอยู่เสมอ ซึ่งการกระทำความดีตามหลักทางพระพุทธศาสนานั้นต้องเน้นที่คุณธรรม ศีลธรรมและจริยธรรมเท่านั้นจึงเป็นสิ่งที่ไม่ผิดหลักการ

ดังนั้น ปัจจัยต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นปัจจัยที่สำคัญในการก่อให้เกิดอำนาจ เพราะอำนาจเป็นเครื่องมือในการบริหารและการปกครองของนักปกครองนำมาใช้ในการปฏิบัติราชการหรือดำเนินงาน ในกิจการบ้านเมืองรวมทั้งกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก ทั้งนักปกครองที่มีลักษณะดีหรือรูปร่างที่สวยงาม นักปกครองที่มีมิตรหรือบริวารมาก นักปกครองที่มีบารมี นักปกครองที่มีความรู้ความสามารถ และนักปกครองที่มีคุณธรรม ทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจทั้งสิ้น เมื่อนักปกครองมีอำนาจเป็นเครื่องมือแล้วจำเป็นต้องศึกษาถึงการใช้อำนาจของนักปกครอง เพราะหากนักปกครองเป็นคนดีมีคุณธรรม ย่อมสามารถนำความเจริญรุ่งเรือง ความสงบร่มเย็นมาสู่องค์กรหรือหน่วยงานนั้น แต่หากนักปกครองเป็นคนหยาบช้า ไร้ศีลธรรมผลย่อมเป็นไปในทางตรงกันข้ามเช่นกัน

๒.๔ แนวคิดการเมืองและการปกครอง

มนุษย์เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคม จำเป็นที่จะต้องมีกฎระเบียบแบบแผนในการปกครองเพื่อกำหนดพฤติกรรมต่างๆของบุคคลในสังคม มีการแบ่งหน้าที่เป็นผู้ปกครองและแบ่งอำนาจหน้าที่แก่บุคคลต่างๆอันเป็นสภาพการณ์สิ่งที่เรียกกันว่า “การเมือง” การเมืองและการปกครอง เน้นเรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างมีระบบมีแนวปฏิบัติวัตถุประสงค์และบุคคลดำเนินการ แต่ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความหมาย ทฤษฎีการเมือง การปกครอง ดังนี้

๒.๔.๑ ความหมายของการเมือง เน้นเรื่องเกี่ยวกับการวางระบบการปกครองของกลุ่มชนที่อยู่ร่วมกันเป็นประเทศชาติ การศึกษาการเมือง ผู้วิจัยมุ่งจะกล่าวถึง ความหมาย ทฤษฎีทางการเมือง

และแนวคิดทางการเมือง คำนิยามของคำว่า “การเมือง” (politics) มีนักวิชาการได้ให้ความหมายในหลายมุมมองที่แตกต่างกัน ดังนี้

พจนานุกรมศัพท์การเมือง พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้ให้ความหมายของคำว่า “การเมือง” ไว้ดังนี้

๑. งานที่เกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน เช่น วิชาการเมือง ได้แก่ วิชาว่าด้วยรัฐการจัดส่วนแห่งรัฐ และการดำเนินการแห่งรัฐ

๒. การบริหารประเทศ เฉพาะที่เกี่ยวกับนโยบายในการบริหารประเทศ เช่น การเมืองระหว่างประเทศ ได้แก่ การดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ

๓. กิจกรรมอำนาจหรือควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน เช่น ตำแหน่งการเมือง ได้แก่ ตำแหน่งซึ่งมีหน้าที่อำนาจ (คณะรัฐมนตรี) หรือควบคุม (สภาผู้แทนราษฎร) การบริหารแผ่นดิน

๔. ศิลปศาสตร์ในการบริหารหรือปกครองบ้านเมือง^{๓๔}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า “การเมือง” หมายถึง การทำหน้าที่ให้สังคมเป็นอยู่อย่างผาสุก โดยไม่ต้องใช้อำญา^{๓๕}

สิทธิพันธ์ พุทธหุน กล่าวว่า เกี่ยวกับเรื่องการเมืองนั้น มีผู้ให้นิยามไว้หลายประการ เช่น การเมืองเป็นเรื่องของรัฐ, เรื่องที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่, เรื่องของการแจกแจงสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม ได้แก่ ทรัพยากรทางการเมือง เช่น ความมั่นคง ข่าวสาร คำสั่ง ฯ และเรื่องของพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นประเด็นสำคัญๆทางการเมือง^{๓๖}

ชัยอนันต์ สมุทวนิช กล่าวว่า การเมือง หมายถึง กิจกรรมซึ่งผลประ โยชน์ที่แตกต่างกัน รวมอยู่ในหน่วยการปกครองหนึ่งๆ ได้รับการประสานประ โยชน์ โดยได้รับโอกาสที่ร่วมมืออำนาจตามสัดส่วนของความต้องการของกลุ่ม ทั้งเป็น ไปเพื่อสวัสดิภาพและการคงอยู่ของสังคม^{๓๗}

^{๓๔}เดโช สวานานนท์, พจนานุกรมศัพท์การเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หน้าต่างโลกกว้าง, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑.

^{๓๕}พุทธทาสภิกขุ, การเมืองคือธรรมะ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๔๘), หน้า ๘๐- ๘๑.

^{๓๖}สิทธิพันธ์ พุทธหุน, ทฤษฎีพัฒนาการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๖), หน้า ๒๘.

^{๓๗}ชัยอนันต์ สมุทวนิช, การเมือง, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๑๕ -๑๖.

สมบูรณ สุขสำราญ กล่าวว่า การเมือง หมายถึง ความคิดกิจกรรม และการกระทำต่างๆ ที่เกี่ยวกับการได้มาซึ่งอำนาจ การให้ได้มาซึ่งอิทธิพล การใช้อำนาจ เพื่อบริหารรัฐกิจ การจัดระเบียบสังคม หรือการจัดสรรคุณค่าในสังคมและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและเศรษฐกิจ^{๔๒}

วิชารัฐศาสตร์ เน้น วิชาที่ศึกษาพฤติกรรมทางการเมือง และวิเคราะห์การได้มาซึ่งอำนาจ และการนำอำนาจไปใช้ ซึ่งหมายถึง ความสามารถที่จะบังคับให้ผู้อื่นกระทำตามสิ่งที่ตนตั้งใจ

ในทางทฤษฎีรัฐศาสตร์ มุมมองที่ใช้พิจารณาการเมืองหรือพูดเป็นศัพท์ทางวิชาการก็คือ แนวการศึกษาวิเคราะห์การเมือง (Approach to Political Analysis) ก็ย่อมแตกต่างกันออกไปบ้างตามแต่ใครจะเห็นว่าแนวการมองการเมืองนั้นเป็นสิ่งที่ใกล้เคียงต่อการอธิบายความเป็นการเมืองได้มากที่สุด โดยคำว่า “การเมือง” นี้ นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ ได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียด ตามแต่จะใช้ตัวแบบใดในการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางการเมือง และด้วยตัวแบบที่เป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์นี้ จะยังผลให้กรอบการมองคำว่าการเมืองต่างกันไปในขณะที่สาระสำคัญของคำจำกัดความเป็นไปในการทำงานเดียวกันกล่าวคือเป็นเรื่องของการใช้อำนาจแบบสองทางระหว่างฝ่ายที่เป็นผู้ปกครอง (Rulers) และฝ่ายถูกปกครอง (Ruled) ดังจะได้ยกมากล่าวถึงซึ่งสำหรับผู้ศึกษารัฐศาสตร์มือใหม่แล้ว การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่า การเมืองนั้น จึงจะเป็นเรื่องที่สร้างความสับสนอยู่มากทีเดียว เนื่องจากความหมายของการเมืองที่ปรากฏอยู่ในตำราเล่มต่างๆ ที่เขียนขึ้นเผยแพร่กันมีอยู่หลากหลายต่างกันไปตามเจตนารมณ์และมุ่งประสงค์ในการนำความหมายของการเมืองเพื่อไปอธิบายปรากฏการณ์ของผู้ให้คำนิยามความหมายของการเมือง ดังได้กล่าวมาแล้ว

๒.๔.๒ ทฤษฎีทางการเมือง มีผู้ให้ความหมายไว้หลายทัศนะ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

ยอร์ช แคทเท็บ (George Kateb) กล่าวว่า ทฤษฎีการเมืองคือข้อเขียนซึ่งเสนอพรรณนาหรือแนวคิดที่คิดว่าดีและถูกต้องเกี่ยวกับการจัดโครงสร้างทางการเมือง ทฤษฎีการเมืองเสนอบรรยายการเมืองในความคิดฝันที่มีลักษณะเป็นคุณธรรมในเนื้อหา, ครอบคลุมครบถ้วนได้ในขบวนการ, มีความเป็นปรัชญาในหลักการ, และน่าจะเป็นได้ในความเป็นจริง อย่างไรก็ตามทฤษฎีการเมืองอาจแสดงลักษณะทางจิตวิทยาหรือสังคมวิทยาได้

โรเบิร์ต อี. เมอร์ฟี (Robert E. Murphy) กล่าวว่า ทฤษฎีการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ความคิดหรือปรัชญาเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง นักทฤษฎีการเมืองมุ่งมั่นที่จะทำให้ความเข้าใจและตีค่าข้อมูลความจริงทั่วไปที่มีความสัมพันธ์กับการกำหนดสมมุติฐาน (hypothesis)

^{๔๒}สมบูรณ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑.

เกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมืองและคุณค่าทางสังคมหรือทฤษฎีการเมือง คือ กระบวนการและวิธีการ ที่จะนำไปสู่การตัดสินใจของกลุ่มคน คำนี้มักจะถูกนำไปประยุกต์ใช้กับรัฐบาล แต่กิจกรรมทางการเมืองสามารถเกิดขึ้นได้ทั่วไปในทุกกลุ่มคนที่มีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งรวมไปถึงใน บริษัท, แวดวงวิชาการ และในวงการศึกษา

๒.๔.๓ แนวคิดทางการเมือง (Political Thought)

ความคิดทางการเมืองเป็นเรื่องการเมืองอย่างกว้างๆ และแนวคิดทางการเมืองสามารถจำแนกได้เป็น ๖ กลุ่ม ดังนี้

(๑) การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ โดยเป็นการต่อสู้กันเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและอิทธิพลในการบริหารกิจการบ้านเมือง โดยค่านิยมของการเมืองในเชิงอำนาจที่น่าสนใจอันหนึ่ง ที่ได้ให้คำอธิบายที่ชัดเจนมากได้แก่นิยามของ เพนนอกและสมิท (Pennock and Smith) ที่กล่าวว่า การเมืองหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับอำนาจ สถาบันและองค์กรในสังคม ซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจเด็ดขาดครอบคลุมสังคมนั้น ในการสถาปนาและทำนุรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม มีอำนาจในการทำให้จุดประสงค์ร่วมกันของสมาชิกในสังคม ได้บังเกิดผลขึ้นมา และมีอำนาจในการประนีประนอมความคิดเห็นที่แตกต่างกันของคนในสังคม

(๒) มองว่า การเมืองเป็นเรื่องของการจัดสรรทรัพยากรของรัฐหรือสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคม ดังเช่นมุมมองของอีสตัน (David Easton) ซึ่งได้อธิบายไว้ว่า การเมือง เป็นการใช้อำนาจหน้าที่ในการจัดสรรแจกแจงสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ ให้กับสังคมอย่างชอบธรรม (The authoritative allocation of values to society) ความหมายของการเมืองดังที่ยกตัวอย่างมานี้ เป็นนิยามที่ได้รับการยอมรับอย่างสูงจากสำนักพหุนิยม (Pluralism)

(๓) มองว่า การเมืองเป็นเรื่องของความขัดแย้ง ทั้งนี้เนื่องจากทรัพยากรของชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ขณะที่ผู้คนซึ่งต้องการใช้ทรัพยากรนั้นมีอยู่มากและความต้องการใช้ไม่มีขีดจำกัด การเมืองจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่คนในสังคมไม่อาจตกลงกันได้หรือเกิดความขัดแย้งขึ้นอย่างไรก็ดี การมองการเมืองในลักษณะนี้มีข้อโต้แย้งอยู่มากว่า หากไม่อาจยุติข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ บ้านเมืองย่อมตกอยู่ในสภาวะยุ่งยากวุ่นวาย ต่อมาจึงมีผู้ให้มุมมองการเมืองใหม่ว่าเป็นเรื่องของการประนีประนอมความขัดแย้งมากกว่าเป็นเรื่องของความขัดแย้ง

(๔) มองว่าการเมืองเป็นเรื่องของการประนีประนอมผลประโยชน์ เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความขัดแย้งจากการดำเนินงานทางการเมืองที่ไม่มีทางออก

(๕) ถือว่าการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐและการบริหารประเทศในกิจกรรมหลัก ๓ ด้าน คือ งานที่เกี่ยวกับรัฐ การบริหารประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับนโยบาย และการอำนวยความสะดวกการบริหารราชการแผ่นดินซึ่งเป็นการควบคุมให้มีการดำเนินงานตามนโยบาย ซึ่งหากพิจารณาให้ละเอียดแล้ว

การเมืองโดยนัยยะความหมายประการนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองในความหมายเชิงอำนาจ ซึ่งก็เป็นเพราะอำนาจทางการเมืองนั้น ได้ถูกนำไปใช้ผ่านกระบวนการนโยบายและการแต่งตั้งคัดสรรผู้นำนโยบายไปปฏิบัติ

(๖) การเมืองเป็นเรื่องของการกำหนดนโยบายของรัฐ กล่าวคือ การเมืองคือกิจกรรมใดใดที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบาย หน่วยงานและเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการกำหนดนโยบาย โดยนัยหนึ่ง การเมืองก็คือกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ นั่นเอง^๓

๒.๔.๔ การปกครอง

การปกครอง หมายถึง การจัด โครงสร้างและระบบการปกครอง ซึ่งมีองค์ประกอบเกี่ยวกับแนวปฏิบัติวัตถุประสงค์ บุคคลดำเนินการ อาคารสถานที่และมีกฎหมายรองรับหรือการจัดองค์กร และการกำเนิดกฎระเบียบ เพื่อควบคุมสังคมให้อยู่ร่วมกันและมีความรับผิดชอบของกลุ่ม เน้นเรื่องที่เกี่ยวข้อง โครงสร้าง กระบวนการเชิงสถาบันทางการปกครอง การปกครองผู้วิจัยมุ่งจะกล่าวถึงความหมายและแนวคิดทางการปกครองและรูปแบบการปกครอง ทั่วไป

๒.๔.๔.๑ ความหมายของการปกครอง

การปกครอง มีนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ให้คำนิยามไว้หลายทัศนะที่แตกต่างกัน ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของ “การปกครอง” ว่า การปกครองหมายถึง การดูแล คุ้มครอง บริหาร

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “การปกครอง” หมายถึง คุ้มครอง ดูแล รักษา ควบคุม ประโยชน์ต่อบุคคลและสังคม^๔

สุขุม นวลสกุล กล่าวว่า “การปกครอง” หมายถึง การวางระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับสังคมเพื่อให้สังคมมีความสุข^๕

^๓ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดอิสระ, (กรุงเทพฯ : รวมบทความทางการเมืองระหว่างปี ๒๕๑๑-๒๕๑๒), หน้า ๓๔.

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๒.

^๕สุขุม นวลสกุล, การเมืองการปกครองไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

เดโช สวานานนท์ กล่าวว่า “การปกครอง หมายถึง การดูแล การให้ความคุ้มครอง หรือการบริหาร พึงยึดถือความเสมอภาคและความเป็นหนึ่งขององค์กร ผู้บริหารและพนักงานพึงตระหนักว่าตนเป็นคนขององค์กร โดยไม่มีการแบ่งแยก”^{๔๖}

จ่านงค์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา ได้กล่าวถึงทัศนะทางการเมืองของ ขงจื้อ จอน ลีอ็อก และ แอนดรู แฮร์วูด ไว้ดังนี้

ขงจื้อ นักปรัชญาของจีน ได้ให้ความหมายไว้ว่า การปกครอง คือ เป็นเจ้านายก็ขอให้เป็นที่ดี เป็นเสนาบดีก็ขอให้เป็นที่ดี เป็นพ่อ ก็ขอให้เป็นที่ดี เป็นลูกก็ขอให้เป็นที่ดี หากทุกคนทำหน้าที่ของตัวเองให้ดีแล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นนักปกครองที่ดี ”

จอน ลีอ็อก กล่าวว่า การปกครอง หมายถึง คนมารวมกันอยู่ได้ การปกครองก็เพื่อสงวนรักษาทรัพย์สินของพวกเขาและเป็นสิทธิตามธรรมชาติ ลีอ็อกเชื่อว่าการปกครองเป็นตัวแทนที่เกิดจากการตกลงกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ซึ่งผู้ถูกปกครองจะสนับสนุนผู้ปกครอง ตราบที่การปกครองช่วยรักษาผลประโยชน์ของตัวเอง การปกครองเป็นการกำหนดกฎเกณฑ์ออกมา และบังคับแก่พลเมือง ผู้ปกครองเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดตามที่ได้รับมอบจากผู้ถูกปกครองและเป็นการผูกขาดการใช้อำนาจตามกฎหมาย ผู้ปกครองอยู่ในอำนาจได้ตราบที่ได้รับความสนับสนุนจากประชาชน วิธีหนึ่งที่จะรักษาความชอบธรรมเอาไว้ก็คือ การสร้างชาติให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย

แอนดรู แฮร์วูด กล่าวว่า การปกครอง หมายถึง กระบวนการเชิงสถาบันของสังคมที่มีการตัดสินใจร่วมกันหรือมีผลผูกพันต่อส่วนรวมด้วยกัน ผู้มีบทบาทในกระบวนการนี้ คือ สถาบันการเมืองตามที่รัฐธรรมนูญหรือกลไกการปกครอง ตัวอย่าง รัฐบาลสมัยใหม่กำหนดนโยบายตามเจตจำนงของประชาชน ส่วนระบบราชการเป็นผู้นำนโยบายของรัฐบาลไปปฏิบัติ โดยมีตำรวจและทหารคอยใช้กำลังบังคับให้สังคมอยู่ในระเบียบและรัฐสภาพีหน้าที่พิจารณาร่างกฎหมายและควบคุมรัฐบาล ด้านศาลก็คอยตีความกฎหมายละพิจารณาพิพากษาอรรถคดี^{๔๗}

๒.๔.๔.๒ แนวคิดของการปกครองทั่วไป

แนวคิดเกี่ยวกับการปกครอง มีนักวิชาการ ได้กล่าวไว้ที่ศนะ เช่น ประสงค์ สุวรรณบุบผา มาเคียเวลลี เพลโต และอริสโตเติล ดังนี้

^{๔๖}เดโช สวานานนท์, พจนานุกรมศัพท์การเมือง, อ่างแล้ว, หน้า ๒๗.

^{๔๗}จ่านงค์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา, คู่มือนักปกครองและนักบริหารรุ่นใหม่ : ทั้งรักทั้งกลัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักบริษัทเฮลโล่การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๖.

ประยงค์ สุวรรณบุบผา ได้กล่าวว่า สังคมทุกแห่งต้องมีการกำกับดูแลพฤติกรรมของสมาชิก ทว่าการกำกับนั้นมีหลายรูปแบบ สมัยก่อนอาจใช้วิถีประชาเพราะยังไม่มีสถาบันเฉพาะที่มีอำนาจตัดสินใจ แต่ตอนหลังมาครอบครวรวรรวมกันเป็นเครือญาติและเผ่าพันธุ์ ซึ่งอาจเริ่มมีการใช้อำนาจบังคับกันเป็นช่วงๆ เช่น ตอนที่มีการประชุมหัวหน้าหรือผู้นำเผ่า ครั้นเมื่อตั้งเป็นรัฐแล้วต้องมีกลไกการปกครองที่ถาวรเพื่อทำหน้าที่ตัดสินใจให้กับสังคมและหากจำเป็นก็ต้องใช้กำลังบังคับเพื่อสร้างการยอมรับก่อน ระบอบการปกครองจึงพัฒนาจากการใช้ระเบียบอย่างหลวมๆ ในสมัยบุพกาลมาเป็นสถาบันหรือกลไกการปกครองของรัฐสมัยใหม่ซึ่งมีลักษณะที่ค่อนข้างจะถาวร

และได้กล่าวอีกว่า การปกครองเป็นสิ่งที่ เป็นสากล และเพื่อสืบค้นความรู้ที่เป็นสากลจึงควรใช้วิธีการถกเถียงในข้อเสนอแทนการสั่งสอนด้วยความคิดของตน การถกเถียงจะเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามที่มีต่อข้อเสนอเดิมซึ่งเขาเองก็อ้างว่าไม่รู้คำตอบ จากนั้นจะกระตุ้นคู่สนทนาใช้ความคิดเพื่อตอบคำถามนั้น พร้อมกับถกเถียงในคำตอบที่ได้ จนสุดท้ายของการสนทนาจะเผยให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์ในคำตอบเหล่านั้น นั่นก็หมายความว่า คำตอบเหล่านั้นไม่ได้เป็นความรู้สมบูรณ์ที่มีความเป็นสากล^{๔๔}

มาเคียเวลลี กล่าวว่า การปกครองแบบเด็ดขาดเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เป็นระบบการปกครองที่ดีที่สุดในสถานการณ์เช่นนี้ ทั้งนี้เพื่อให้รู้ว่า อุดมคติของรัฐที่เข้มแข็งและอิสรภาพนั้นเป็นอย่างไร โดยที่เขาไม่มีความคิดว่า มนุษย์ส่วนมากเป็นคนบาปหนา โลกมากและเห็นแก่ตัว เพื่อชักนำให้มนุษย์เหล่านี้หันมาประพฤติตนให้ถูกต้องสุจริต จำต้องกระทำทุกวิถีทางแม้บางวิธีจะรุนแรงก็ตาม มาเคียเวลลี สนับสนุนลัทธิเด็ดขาดทางการเมืองการปกครอง การแก้ไขปัญหาคับด้วยวิธีรุนแรงเพื่อความสำเร็จประโยชน์ของรัฐ แต่ในขณะที่เดียวกันผู้ปกครองจะต้องแสดงตนเองให้เห็นว่าตนเองนั้นเป็นคนดีมีศีลธรรม มีคุณธรรม มีความสงสาร มีเมตตากรุณาและความยุติธรรม^{๔๕}

เพลโต กล่าวว่า การปกครองที่ดีที่สุดอันเป็นสังคมการเมืองในอุดมคติ หรืออุดมรัฐ โดยเขาเชื่อว่า มนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวต้องอยู่รวมกันเป็นสังคมเพื่อสร้าง ความดีและความสุขขึ้นในสังคม ดังนั้นรัฐจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากมนุษย์มีการอยู่รวมกันเป็นสังคม รัฐเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความสมบูรณ์ให้เกิดขึ้น จึงเรียกได้ว่า รัฐมีรากฐานการเกิดมาจากความไม่สมบูรณ์ของมนุษย์ เพลโตมีความคิดเสมอว่า การเมืองเป็นศิลปะอย่างหนึ่งเช่นเดียวกับศิลปะทั้งหลาย ผู้ที่จะประสบความสำเร็จทางการเมืองจำเป็นต้อง

^{๔๔} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, รัฐปรัชญา แนวคิด ตะวันออก-ตะวันตก, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

อาศัยความรู้ความเชี่ยวชาญ ผู้มีคุณวิเศษเท่านั้นที่เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ปกครอง หน้าที่ใหญ่ของอุดมรัฐคือจัดระเบียบส่งเสริมการปกครองโดยชนชั้นผู้นำที่มีคุณธรรม

อริสโตเติล กล่าวว่า มนุษย์ว่าเป็นสัตว์การเมือง เพราะตลอดชีวิตของมนุษย์จะเกี่ยวข้องกับการเมืองตลอดเวลา ถึงแม้ว่าอริสโตเติลจะเป็นศิษย์แห่งสำนักอะคาเดมีของเพลโต แต่สิ่งที่แตกต่างกันก็คืออริสโตเติลเน้นถึงความสำคัญของการปกครอง โดยมีกฎหมายสูงสุดเป็นอำนาจสูงสุด โดยมีเหตุผลสำคัญก็เพื่อไม่ให้ผู้ปกครองให้อำนาจดำเนินการปกครองได้ตามอำเภอใจ การปกครองที่มีกฎหมายสูงสุดจะทำให้เกิดความมั่นคงและมีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต อริสโตเติลให้ความสำคัญกับความจริงที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน และปฏิเสธโลกแม่แบบที่แยกออกจากปรากฏการณ์ในโลกแห่งประสบการณ์

นอกจากการปกครองแล้ว ยังมีคำที่ใกล้เคียงกันอีก คือคำว่า ระบบการเมือง (Political systems) หรือ ระบอบการเมือง (Political regimes) สองคำหลังนี้เป็นคำที่ใหญ่กว่า เพราะไม่ได้หมายถึงกลไกการปกครองอย่างเดียว แต่ยังรวมถึง โครงสร้างและกระบวนการทางการเมืองที่มีความสัมพันธ์ได้ตอบกับสังคมที่ใหญ่กว่าด้วย ด้วยเหตุนี้จึงสรุปได้สั้นๆว่า การเมืองนั้นมองกว้างกว่า เพราะครอบคลุมไปถึงความสัมพันธ์กับสังคมและระบบย่อยๆ ในทางรัฐศาสตร์ถือว่าระบบการเมืองเป็นระบบย่อยของสังคม เหตุผลที่กล่าวว่าการเมืองเป็น “ระบบ” ก็เพราะความสัมพันธ์ของการเมืองกับส่วนต่างๆ มีความซับซ้อนและเหตุผลกล่าวว่าสิ่งต่างๆเป็น “การเมือง” ก็เพราะเกี่ยวข้องกับการจัดสรรอำนาจ ความมั่งคั่งและทรัพยากรให้กับสังคม

ระบบหรือระบอบการเมืองจะดีหรือเลวก็อยู่ที่กระบวนการทางการเมือง ซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนในแง่มุมต่างๆ เช่น ด้านชีวิตความเป็นอยู่ ด้านเสรีภาพ อิศรภาพ เป็นต้น ระบอบการปกครองจึงเป็นลักษณะของการปกครองที่แสดงภาพแทนความจริงของการปฏิบัติของรัฐบาลชุดต่างๆ ระบอบการปกครองต่างจากรัฐบาล ตรงที่รัฐบาลอาจเปลี่ยนทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง แต่ระบอบการปกครองจะเปลี่ยนได้ก็เฉพาะกรณีที่เกิดการปฏิวัติรัฐประหาร หรือการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนแบบอื่นๆ เช่น การก่อการจลาจล จ^{๔๐}

จากความหมายดังกล่าวของการเมืองและการปกครองพอสรุปความหมายรวมได้ดังนี้

การเมือง มีความหมายถึง หลักความคิดในการใช้อำนาจและกิจกรรมในการใช้อำนาจของรัฐ เพื่อให้สังคมโดยส่วนรวมอยู่อย่างสุขสงบ

^{๔๐}รศ.ดร. เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, หลักรัฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท บพิตรการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๑.

การปกครอง มีความหมายถึง แนวทางที่กำหนดในการดูแล ปกป้อง คุ้มครอง บุคคลที่ถูกปกครองให้มีคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมี เป้าหมายการปกครองเพื่อความผาสุก โดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

เมื่อรวมคำว่า การเมืองและการปกครอง หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับการใช้อำนาจอธิปไตยเพื่อมาควบคุมพฤติกรรมทางสังคมอยู่ในกฎเกณฑ์เดียวกัน เพื่อให้เกิดสันติสุขของมหาชน

๒.๔.๕ รูปแบบการปกครอง

ในทางรัฐศาสตร์ได้แบ่งการเมืองการปกครองออกเป็น ๒ ระบบ คือ

๒.๔.๕.๑ การเมืองระบบเผด็จการ (Dictatorship) หมายถึง ระบบการเมืองที่รัฐมีอำนาจเหนือประชาชน ดังนั้น บุคคลเดียวหรือคณะบุคคลใดก็ตามที่ได้ใช้อำนาจรัฐก็จะมีอำนาจเหนือประชาชน ทั้งนี้เนื่องจากจุดหมายของการเมืองระบบเผด็จการเน้นที่ผลประโยชน์ของรัฐ ซึ่งมาจากการกำหนดนโยบายของรัฐบาลที่มีอำนาจในการปกครองรัฐนั่นเอง ประชาชนมีหน้าที่จะต้องทำตามคำสั่งของรัฐบาล เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของรัฐนั่นเอง ซึ่งอาจแบ่งการปกครองแบบนี้ออกเป็น ๒ ชนิด คือ

๑) ระบบเผด็จการแบบอำนาจนิยม หมายถึง รัฐบาลที่มุ่งใช้อำนาจปกครองเหนือประชาชน โดยการรวบอำนาจทางการเมืองที่สำคัญทั้งหมดหรือบางส่วนไว้แล้วเข้าควบคุมกิจการทางการเมือง เพื่อต้องการให้ประชาชนเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาลอย่างเคร่งครัด แต่ประชาชนยังมีสิทธิและเสรีภาพอยู่บ้าง ตัวอย่างของระบบเผด็จการประเภทนี้ เช่น ระบบการปกครองแบบฟาสซิสต์ แบบนาซี และแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นต้น

๒) ระบบเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จ หมายถึง รัฐบาลที่มุ่งเข้าควบคุมอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของปัจเจกชนอย่างเต็มที่และกว้างขวาง ประชาชนจะต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐโดยรัฐบาลเป็นตัวแทนในการใช้อำนาจรัฐ ผู้ใดจะขัดแย้งไม่ได้ เผด็จการแบบเบ็ดเสร็จมุ่งควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกชนอย่างกว้าง และไม่ยอมรับความเชื่อว่ามีปรัชญาทางการเมืองอื่นใดที่จะดีกว่าความเชื่อแบบนี้ ตัวอย่างเช่น ระบบเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จแบบมาร์กซิสม์

๒.๔.๕.๒ การเมืองระบบประชาธิปไตย (Democracy) หมายถึง ทฤษฎีการปกครองโดยประชาชนมีส่วนร่วมในกิจการทางการเมือง การปกครองระบบประชาธิปไตยเน้นการปกครองที่คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในการปกครองตนเอง โดยถือว่าการปกครองที่ดีที่สุดคือปกครองที่น้อยที่สุด การปกครองแบบประชาธิปไตยเน้นหลัก ๕ ประการคือ

๑) หลักเสรีภาพ

๒) หลักความเสมอภาค

๓) หลักเหตุผล

- ๔) หลักการตัดสินใจโดยมีเสียงข้างมาก และเสียงข้างน้อยย่อมได้รับการคุ้มครอง
 ๕) การผลิตเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนการดำรงตำแหน่ง^{๕๐}

ระบอบประชาธิปไตย (Democracy) ได้ถือกำเนิดทั้งในยุโรปและเอเชียตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยในเอเชียสมัยพุทธกาล ได้มีการกล่าวถึงการประชุมของกษัตริย์ลิจฉวี ซึ่งเป็นการประชุมของชนชั้นปกครองในการพิจารณาข้อราชการต่างๆ ในอินเดียโบราณ หรือแม้แต่ในปัจจุบันก็ใช้วิธีการปกครองแบบนี้ โดยคนแต่ละคนแก่ของหมู่บ้านตั้งแต่ ๕ คนขึ้นไป มาร่วมกันตัดสินใจปัญหาที่เรียกว่า “ปัญจญาติ” หรือในไทยสมัย พระร่วงเจ้าสุโขทัยก็มีการออกถ้อยแถลงการท่ามกลางลูกเจ้าลูกขุน ผู้ท่วยใช้วิธีการที่เรียกว่า “ราชประชาสโมสรมณิกนิกรสมมติ” เป็นต้น

การปกครองแบบประชาธิปไตยในนครเอเธนส์ของกรีกโบราณ ซึ่งยังมีจำนวนประชากรไม่มาก สามารถเข้าร่วมประชุมออกเสียงและบริหารเองได้ถือเป็นประชาธิปไตย (Direct Democracy) อันเป็นการปกครองที่ดีที่สุด แม้ในความเป็นจริงมิใช่ประชาชนทุกคนที่มีสิทธิในการออกเสียง หากแต่ต้องเป็นผู้ชายที่เป็นพลเมืองเสรีชนจำนวนน้อยภายในนครรัฐเท่านั้น พ่อค้าชาวต่างดาว, ศตริทาสจำนวนมากไม่มีสิทธิ์ นักปรัชญาคนสำคัญในสมัยนั้น คือ อริสโตเติลซึ่งถือได้ว่าเป็นบิดาวิชาการปกครองเปรียบเทียบ โดยรวบรวมข้อมูลการปกครองของประเทศต่างๆ ๑๕๘ ประเทศ โดยใช้เกณฑ์ในการจัดแบ่ง คือ จำนวนผู้ปกครอง และจุดมุ่งหมายในการปกครองออกได้เป็นดังนี้

๑. ราชาธิปไตย (Monarchy)
๒. อภิชนาธิปไตย (aristocracy)
๓. รัฐธรรมนูญหรือ โพลีตี (Polity)
๔. ทรรราช (Tyranny)
๕. คณาธิปไตย (Oligarchy)
๖. ประชาธิปไตย (Democracy)

รูปแบบการปกครองทั้ง ๖ แบบนี้ สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ การปกครองที่ดีเห็นแก่คนส่วนใหญ่โดยรวม ได้แก่ ราชาธิปไตย อภิชนาธิปไตย และรัฐธรรมนูญ ซึ่งแม้ อริสโตเติลจะเห็นว่าระบบที่ดีที่สุด ควรเป็นการปกครองโดยกษัตริย์ที่มีความสามารถเป็นราชปราชญ์ ซึ่งถือเอาประโยชน์ของคนส่วนรวมเป็นหลัก แต่จะหากษัตริย์ที่ดีขี้นั้นได้ยาก ดังนั้นรูปแบบรัฐธรรมนูญซึ่งปกครองโดยคนส่วนใหญ่ น่าจะเป็นรูปแบบที่ปฏิบัติได้จริงมากกว่า ส่วน

^{๕๐} คณะอนุกรรมการการศึกษากำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กราฟฟิคอาร์ต, ๒๕๒๖), หน้า ๑๑-๑๒.

รูปแบบการปกครองที่เสื่อมทราม ได้แก่ ทรราช คณาธิปไตย และประชาธิปไตย ซึ่งในความเห็นของอริสโตเติล ถือว่าเป็นการปกครองของคนจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ จะเห็นแก่ผลประโยชน์ของคนจนด้วยกันเป็นหลัก ข่อมไม่เกิดความเป็นธรรมในสังคมขึ้นได้ รวมทั้งคนจนมักมีความรู้น้อย ถูกชักจูงได้ง่าย เสียงของคนจนจึงอาจไม่ใช่เสียงความต้องการที่แท้จริงของคนในสังคมก็ได้ระบอบประชาธิปไตยโดยตรงแบบกรีกโบราณ ปัจจุบันยังอาจพบได้บ้างในชุมชนเล็กๆ เช่น การประชุมของชาวเมืองย่านนิวยอร์กแลนด์ของอเมริกา การประชุมปัญญญัตติในอินเดีย และการประชุมลูกบ้านในหมู่บ้านของไทยบางแห่ง

ปัจจุบันประชากรของโลกได้เพิ่มมากขึ้น ประชาธิปไตยโดยตรงไม่สามารถ กระทำได้อีกต่อไป จำเป็นต้องเลือกตัวแทนเข้าไปใช้สิทธิแทนตน โดยถือว่าเจตจำนงของตัวแทนคือความต้องการของประชาชน แต่ทั้งนี้อำนาจอธิปไตยก็ยังคงอยู่กับประชาชน โดยยังสามารถยับยั้งกฎหมาย หรือ นโยบาย (Veto) เสนอแนะร่างกฎหมาย (Initiative) แสดงประชามติ (Referendum) รวมทั้งการถอดถอน (recall) และการทำประชามติ (Public – Hearing) ได้หากผู้ปกครองหรือรัฐบาลต้องการถามความคิดเห็นของประชาชนส่วนใหญ่ก่อนตัดสินใจดำเนินการ ในนโยบายสำคัญที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชน โดยรวม ส่วนผลที่ออกมานั้นในประเทศไทย รัฐบาลจะดำเนินการตามความต้องการของประชาชนหรือไม่ก็ได้ ประชาธิปไตยโดยตัวแทน (representative Democracy) นี้ บางครั้งอาจจะเรียกว่า ประชาธิปไตยโดยอ้อม (Indirect Democracy) ก็ได้

โดยรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ ในแต่ละประเภทซึ่งต่างก็ถือว่าเป็นประชาธิปไตยเหมือนกัน หากแต่ความเข้มข้น หรือ จะเป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริงเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้คือ

๑. ความเห็นที่สอดคล้องกัน (Consensus) ระหว่างประชาชนกับเป้าหมายของรัฐบาล ว่าสอดคล้องกันเพียงใด

๒. การมีส่วนร่วม (Participation) ทางการเมืองของประชาชน

๓. ช่องทางในการแสดงความคิดเห็น (Access) ของประชาชน ว่ามีความเท่าเทียมกันหรือไม่ เปิดกว้างเพียงใด

๔. การสนองความต้องการของประชาชน (Responsiveness) ได้แค่ไหนเพียงใด

๕. การปกครองโดยเสียงข้างมาก (Majority rule) โดยรัฐบาลควรทำตามเสียงข้างมากในสังคม หากทำตามไม่ได้ก็ต้องให้เหตุผล

๖. อำนาจอธิปไตยของรัฐสภา (Parliamentary Sovereignty) ในการร่างกฎหมาย บังคับใช้ซึ่งควรมีองค์กรอื่นเข้ากำกับร่วมรับผิดชอบด้วย

๗. รัฐบาลผ่านพรรคการเมือง (Party Government) โดยผู้ปกครองควรผ่านการเลือกตั้งจากประชาชน และเป็นสมาชิกของพรรคกฎหมายที่เข้มแข็งเพื่อให้รัฐบาลมีเสถียรภาพ ประชาธิปไตยก็จะเป็นออ่อนแอ

๘. พหุนิยม (Pluralism) หรือ กลุ่มหลากหลายในสังคม จะเป็นกระบวนการคานอำนาจซึ่งกันและกัน ไม่ให้เกิดการผูกขาด อำนาจยึดติดกับกลุ่มใด หรือผู้ใดโดยเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเพียงกลุ่มเดียว

๙. การกระจายอำนาจ (Federalism) ในส่วนต่างๆ ของขั้นตอนการบริการไม่ให้มีการรวมศูนย์อำนาจอยู่เพียงจุดเดียว

๑๐ หัวหน้าฝ่ายบริหาร (Presidentialism) ต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ในการบริหารงานของรัฐบาล

๑๑. การตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจ (Check and Balance) เพื่อป้องกันการผูกขาดอำนาจ โดยหลายองค์การเข้ามีส่วนร่วม

เครื่องวัดความเป็นประชาธิปไตยทั้ง ๑๑ ข้อนี้จะเป็นตัวชี้บ่งว่า ประเทศนั้นเป็นประชาธิปไตยหรือไม่เพียงใด ระบอบประชาธิปไตยนั้น นอกจากจะประกอบไปด้วยรูปแบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยแล้ว ยังเกี่ยวข้องไปถึงอุดมการณ์ของสังคมตลอดจนวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศนั้นๆ ด้วยว่าจะต้องเป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริง จึงจะสามารถจรโลงความเป็นประชาธิปไตยได้ตลอดรอดฝั่ง และยังผลประโยชน์ที่ได้ให้เป็นของประชาชนส่วนใหญ่ในแผ่นดิน ได้อย่างแท้จริง

๒.๔.๕.๓ รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย

การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น หมายถึง การปกครองที่อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา (Parliamental Democracy) หรือรูปแบบประธานาธิบดี (Presidential Democracy) หรือ กึ่งรัฐสภากึ่งประธานาธิบดี (semi-parliamental Democracy) เป็นการปกครองโดยใช้กฎหมาย (Rule by Law) ดังนั้นประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องมีรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ แต่ไม่จำเป็นที่ทุกประเทศที่มีรัฐธรรมนูญจะต้องเป็นประชาธิปไตยทั้งหมด ต้องดูว่าอำนาจอธิปไตยอยู่ในมือของประชาชนหรือไม่ องค์ปกครองสำคัญของรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ รัฐบาล จำเป็นต้องเป็นรัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งอดีตประธานาธิบดีอับราฮัมลินคอล์น แห่งสหรัฐอเมริกาได้ให้คำนิยามไว้ว่า เป็น “รัฐบาลที่เป็นของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน” อันมีความหมาย ดังนี้ คือ

การเป็นประชาชน หมายถึง อำนาจในการปกครองเป็นของประชาชน หรือประชาชนเป็นเจ้าของรัฐบาล มีส่วนร่วมในการกำหนดตัวผู้ปกครองการดำเนินงานหมายถึง การมีสิทธิ มีเสียง ความรับผิดชอบ รวมตลอดถึงผลประโยชน์ทั้งหลายที่ประชาชนพึงมีพึงได้จาก การดำเนินงานของรัฐบาล

โดยประชาชน หมายถึง การบริหารงานของรัฐบาล ควรอยู่ในการดูแลของประชาชนและประชาชนทุกคนมีสิทธิเป็นผู้ปกครองได้ ถ้าได้รับการสนับสนุนจากประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม หรือแม้ไม่สามารถเข้าร่วมบริหารได้ด้วยตนเองก็ต้องมีตัวแทน หน่วยงาน องค์กร ฯลฯ ที่ทำหน้าที่แทนให้บรรลุตามเจตนารมณ์ที่ได้ตั้งไว้ คือ เพื่อประชาชนโดยส่วนรวม

เพื่อประชาชน หมายถึง ผลประโยชน์ของประเทศจะต้องตกเป็นของประชาชน โดยถ้วนทั่วทุกคนด้วยความเสมอภาคและเป็นธรรม มิใช่แต่คนส่วนใหญ่ หรือข้างมากในสังคม หรือบางกลุ่มบางพวกเท่านั้น

ซึ่งหลักการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั้นสามารถใช้วัดว่ารัฐบาลที่ปกครองอยู่เป็นประชาธิปไตยหรือไม่นั้นต้องมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ดังนี้คือ

๑. ต้องเป็นรัฐบาลที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน

๒. การเลือกตั้งนั้นต้องเปิด โอกาสให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิเสนอตัวเข้ารับเลือกตั้ง

๓. รัฐบาลนั้นจะต้องมีวาระในการดำรงตำแหน่งไม่ยาวนานเกินไป^{๕๒}

การเลือกตั้ง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนที่ต้องการเสนอตัวเข้ารับใช้ส่วนรวมได้สมัครเข้ารับการเลือกรวมทั้งประชาชนที่ไม่สามารถเข้าไปใช้สิทธิใช้เสียงในสภาสามารถเลือกตัวบุคคลเข้าไปใช้สิทธิแทนตนได้ตามระบอบประชาธิปไตยโดยผู้แทนหรือโดยอ้อม นับเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนทั้งประเทศที่สามารถใช้ได้อย่างเสรีมีความเสมอภาคนั้นคือ ๑ คน ต่อ ๑ เสียง มีการลงคะแนนแบบลับ (Secret Ballot) เพื่อป้องกันการใช้อำนาจข่มขู่ของผู้มีอิทธิพล ตลอดจนต้องอำนวยความสะดวกในการ ไปใช้สิทธิอย่างเต็มที่ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งสามารถหาเสียงได้อย่างเสรีไม่ถูกกั้นกั๊ก แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าประเทศที่มีการเลือกตั้งจะมีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเสมอไป เช่น ในบางประเทศ แม้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งแต่ผู้สมัครทุกคนกลับเป็นคนของพรรคเดียวกันทั้งหมด เพราะมีเช่นนั้นจะไม่

^{๕๒}ชิน อยู่ดี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๐), หน้า ๕.

มีสิทธิลงนามสมัครก็ถือเป็นการบังคับเลือก มิใช่การเลือกตั้งโดยภาพแนวทางประชาธิปไตยที่แท้จริง

การปกครองโดยเสียงข้างมาก จากความเชื่อว่า มนุษย์มีเหตุผลสามารถปกป้องคุ้มครองตนเองได้ เมื่อเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคม จึงควรเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ให้มีโอกาสในการกำหนดความเป็นอยู่ และสภาพสังคมที่อาศัยให้เป็นไปตามมติของคนส่วนใหญ่ในการปกครอง โดยเคารพว่าทุกคนสามารถใช้วิจารณญาณตัดสินใจด้วยความเที่ยงธรรม และชอบด้วยเหตุผลสามารถเลือกตัวแทนเข้าไปใช้สิทธิแทนตนได้ในสภา

รัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองเพื่อกำหนดให้มีการจัดตั้งองค์กรทางการเมือง, มีบทบัญญัติให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยรวมหมายถึงกฎหมายที่ใช้ในการดำเนินนโยบาย ในการบริหารงาน ของผู้ปกครองประเทศ หรือ เป็นกรอบในการปกครองประเทศนั่นเอง มีทั้งแบบลายลักษณ์อักษร เช่น ของอเมริกา ไทย ญี่ปุ่น ฯลฯ หรือแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบมาเป็นระยะอันยาวนาน เช่น ของอังกฤษ เป็นต้น

โดยหลักการสำคัญของรัฐธรรมนูญ อำนาจอธิปไตยต้องเป็นของประชาชนจึงจะถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตย โดยแท้จริง เพราะในบางประเทศ หรือแม้แต่นิติรัฐธรรมนูญของไทยฉบับก่อนๆ ก็มีได้เป็นรัฐธรรมนูญเพื่อประชาชน หากแต่ถูกใช้เป็นเครื่องมือ เพื่อแสดงความชอบธรรม ในการดำเนินงานของผู้ปกครองเผด็จการในยุคนั้นเท่านั้น

หลักการประชาธิปไตย จากการพัฒนากระบวนการประชาธิปไตยในอดีตที่สั่งสมมาจนถึงปัจจุบัน สรุปได้เป็นหลักการที่สำคัญดังนี้คือ

๑. ความเสมอภาค (Equalitarianism) เป็นหลักการพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์เพื่อเอาตัวรอดจากการถูกรอบงำ หรือ เอาเปรียบ โดยอ้างสิทธิอำนาจเหนือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เช่น ในประวัติศาสตร์ของอังกฤษ “กฎบัตรแมกนาคาร์ต้า” (Magna Carta) เป็นสัญญาระหว่างขุนนางที่ต้องการลดอำนาจค้ำของกษัตริย์ลง แม้กระทั่งถึงสงครามกลางเมืองของอังกฤษระหว่าง ค.ศ. ๑๖๔๒ – ๑๖๕๑ หรือการปฏิวัติในอังกฤษระหว่างรัฐสภาและกษัตริย์คือ พระเจ้าเจมส์ที่ ๒ เรียกว่า “การปฏิวัติอันทรงเกียรติ (The Glorious revolution) ทำให้เกิด พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิของพลเมือง (Bill of Right) ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๖๘๙ ก็เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงพลังที่ต้องการความเสมอภาคของผู้ด้วยโอกาสซึ่ง โคนเอาเปรียบมาเป็นเวลานานเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbs) ได้ชี้ให้เห็นว่า มนุษย์เราทุกคนพึงอยู่ในสังคมด้วยความเสมอภาคเท่าเทียมกัน เพราะว่าก่อนที่คนเราจะเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคม เราก็เคยอยู่โดยลำพัง

ในป่าเขา ต่างมีอิสระและเป็นไทยโดยสมบูรณ์ด้วยกันทุกคน การเข้าอยู่รวมกันในสังคมก็เพียงเพื่อให้มีความปลอดภัยและสะดวกสบายมากขึ้น ทั้งนี้ โดยสัญญาว่าจะมอบอิปไตย อันเป็นอิสระของแต่ละคนให้แก่ผู้ปกครอง เพื่อดูแลให้ที่สมาชิกสามารถคงอิปไตยของตนได้โดยดี และมีสันติภาพในสังคม นับเป็นครั้งแรกที่มีการยืนยันว่าอิปไตยของแผ่นดินมาจากประชาชน และมีนัยถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกันของพลเมือง ความเสมอภาคจึงถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของสิทธิและเสรีภาพ

๒. ความเป็นอิสระเสรี (Libertarianism) ในระบอบประชาธิปไตย เสรีภาพเป็นสิทธิของประชาชนในการดำเนินชีวิตอย่างอิสระ ภายในขอบเขตของกฎหมาย เห็นได้จากการต่อสู้ในอดีต (การโค่นล้มระบบกษัตริย์ในอังกฤษ) จนมีการประกาศหลักการเรื่องสิทธิเสรีภาพขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกของโลก คือ พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิ (Bill of Rights) ซึ่งหมายถึงสิทธิของพลเมือง ที่จะดำเนินการปกครองแผ่นดินโดยอิสระนับตั้งแต่นั้นความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพของพลเรือนก็ได้แพร่กระจาย โดยนักปรัชญาสมัยนั้น คือ จอห์น ล็อก (John Lock) ค.ศ. ๑๖๕๐ ได้ระบุเป็นสิทธิเสรีภาพที่ใช้สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน เช่น สิทธิในทรัพย์สิน, สิทธิในการได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย สิทธิในการพูด เขียน การรวมกลุ่มทางการเมือง เป็นต้น

หลักการอิสระเสรีได้ก่อให้เกิดสิทธิและเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย อันเป็นคุณสมบัติของประชาชน แสดงให้เห็นถึงความทัดเทียมกันของสมาชิกในสังคม นอกจากนั้นความมีอิสระเสรียังทำให้เกิดการค้นพบใหม่ๆ เกิดความคิดแปลกๆ ที่ก้าวหน้า เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการสั่งสมของความรู้ที่ได้รับสืบทอดกันมาจากความคิดที่เป็นอิสระนี้เองที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยมีความมั่นคงและดำรงสืบต่อมา ได้จนปัจจุบัน

๓. เหตุผลนิยม (Rationalism) จากอดีต อารยะธรรมของโลกตกอยู่ภายใต้การเชื่อฟัง การยอมทำตามอำนาจของผู้ปกครอง ตลอดมาทั้งทางด้านศาสนา , การเมือง , การปกครอง, การดำเนินชีวิต นับเป็นพันปีจนถึงยุคของการรู้แจ้ง (Enlightenment) ในยุโรป ซึ่งมนุษย์ต้องการหลุดพ้นจากอำนาจการครอบงำของผู้ปกครอง โดยไร้เหตุผล อันเนื่องมาจากความขัดแย้งทางศาสนาที่ครอบงำมนุษย์มานาน ไม่ยอมรับคำสั่งสอนที่มลายปราศจากเหตุผลและข้อเท็จจริงอีกต่อไป ต้องการความจริงจึงเป็นสาเหตุที่ต้องนำหลักเหตุผลมาใช้เป็นวิธีการในการค้นหา แม้เหตุผลจะไม่สามารถค้นหาความจริงได้ทั้งหมด แต่การมีเสรีภาพทางความคิด ได้ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในสังคมยุโรปเป็นอย่างมากและพัฒนาไปเป็นคุณสมบัติใหม่ของชาวยุคอาณานิคม

การสั่งสมความรู้ มีการถกเถียงอย่างลึกซึ้งและต่อเนื่องเป็นระยะเวลาอันยาวนานจากหลักเหตุผลนิยมนี้เองที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงหรือ ปัญหาของสังคมได้ทุกรูปแบบ แม้สภาพแวดล้อม หรือ องค์ประกอบภายนอก

ของแต่ละประเทศที่ใช้ระบอบนี้จะแตกต่างกันเป็นอย่างมากก็ตาม โดยหลักการยังคงเป็นประชาธิปไตยด้วยกันทั้งสิ้น และหลักเหตุผลนิยมนี้ยังสามารถตอบสนองความต้องการแก้ไขปัญหาเพิ่มศักยภาพในระบอบการปกครองสามารถรื้อโครงสร้างการปกครองแบบประชาธิปไตยให้ยั่งยืนสืบต่อไปได้โดยไม่แตกสลายเหมือนระบอบการปกครองรูปแบบอื่น

๔. หลักศีลธรรม นิยม (Moralism) จากความเชื่อของศาสนาคริสต์ที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นบุตรพระเจ้าทุกคนจึงเป็นพี่น้อง (Fatherhood of and Brotherhood of men) จึงเกิดพันธกิจ (Mission) ที่ต้องช่วยเหลือกัน แล้วพัฒนาจากความศรัทธาทางศาสนาของปัจเจกบุคคลเป็นความรับผิดชอบช่วยเหลือเกื้อกูลในสังคมภายใต้กรอบเหตุผล ความเป็นธรรมและยุติธรรมในระบอบประชาธิปไตย^{๔๓}

ลักษณะสำคัญของประชาธิปไตยในแง่หลักการและอุดมการณ์จากค่านิยมและคำอธิบายของรัฐศาสตร์และเจ้าตำราต่างๆ จะเห็นหลักการของประชาธิปไตยที่ส่วนมากเห็นว่าสำคัญมีดังนี้

๑. ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด
๒. รัฐบาลได้อำนาจจากประชาชนหรือโดยความยินยอมของประชาชน
๓. ในประเทศขนาดใหญ่ในสมัยใหม่ที่ต้องใช้ประชาธิปไตยทางอ้อมนั้นจะต้องมีการเลือกตั้งผู้แทนและพนักงานของรัฐอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม โดยประชาชนสามารถใช้สิทธิเลือกตั้งได้อย่างอิสระ
๔. สถาบันทางการเมืองที่ทำหน้าที่ตัดสินใจทางการเมืองหรือวางนโยบายสาธารณะต้องตั้งขึ้นด้วยวิถีทางแห่งการแข่งขันเพื่อให้ได้รับคะแนนเสียงเห็นชอบจากประชาชน
๕. ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตลอดเวลาผ่านกลไกต่างๆ หรือใช้สิทธิจะแสดงบทบาทต่างๆ โดยตรง
๖. รัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อประชาชน ประชาชนมีสิทธิติชมควบคุมการทำงานของรัฐบาลตลอดเวลาและมีสิทธิเปลี่ยนแปลงตามวิธีการที่กำหนดได้
๗. อำนาจในการปกครองประเทศต้องไม่อยู่ในกำมือของคนเดียวหรือกลุ่มเดียว ต้องมีการแบ่งอำนาจปกครองประเทศอย่างน้อยในระดับหนึ่ง
๘. รัฐบาลต้องมีอำนาจจำกัด มีการแบ่งและกระจายอำนาจ มีการตรวจสอบ และถ่วงดุลหรือคานอำนาจซึ่งกันและกัน

^{๔๓}ชิน อู่ดี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, อ่างแก้ว, หน้า ๖.

๕. หน้าที่หลักของรัฐบาลคือการส่งเสริมปัจเจกชน เสรีภาพ ความเสมอภาค ภารครภาพของพลเมือง

๑๐. การตัดสินใจสำคัญต้องเป็นไปตามเสียงฝ่ายข้างมาก โดยคำนึงถึงสิทธิของฝ่ายข้างน้อย

๑๑. ประชาชนมีความเสมอภาคกันในด้านต่างๆ โดยเฉพาะความเสมอภาคในสายตาของกฎหมาย และความมีโอกาสเท่าเทียมกันในด้านต่างๆ ทุกคนมีศักดิ์ศรี และไม่มีอภิสิทธิ์เหนือผู้อื่น

๑๒. ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพต่างๆ อย่างกว้างขวางโดยรัฐบาลให้หลักประกัน และคุ้มครองการใช้สิทธิเสรีภาพเหล่านั้นอย่างน้อยในสิทธิเสรีภาพพื้นฐานที่สำคัญ

๑๓. ประชาชนต้องอิสระในการพูด การพิมพ์ การแสดงความคิดเห็นการร่วมชุมนุม การตั้งพรรคการเมือง เพื่อให้สามารถมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศได้จริงและอย่างมีข้อมูลข่าวสาร

๑๔. รัฐบาลต้องใช้หลักการปกครองโดยกฎหมาย หรือหลักนิติธรรมไม่ใช่อำนาจตามอำเภอใจ เช่น บุคคลจะถูกจับกุมคุมขังหรือถูกลงโทษได้ก็เฉพาะเมื่อกฎหมายกำหนดว่ามีความผิดและจะต้องได้รับพิจารณาโดยรวดเร็วอย่างเปิดเผยโดยคณะตุลาการที่ไม่ลำเอียง

๒.๔.๕.๔ อุดมการณ์ประชาธิปไตย

อุดมการณ์ประชาธิปไตย เคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ทุกคนว่ามีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน มีความสามารถในการดูแลปกครองตนเอง มีสิทธิและเสรีภาพในการดำเนินชีวิต โดยเสมอกัน

สิทธิ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรมหรือความสามารถที่จะกระทำการได้โดยชอบธรรมสิทธิของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับ โดยธรรมเนียมประเพณี หรือกฎหมาย เพราะฉะนั้นอำนาจอื่น แม้กระทั่งอำนาจของรัฐจะก้าวท้าวสิทธิของบุคคลไม่ได้

สิทธิส่วนบุคคล เช่น เสรีภาพในร่างกาย การแต่งกาย การประกอบอาชีพ การเดินทาง การสมรส การหย่าร้าง ฯลฯ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ในกรอบของกฎหมายด้วย

สิทธิในทรัพย์สิน ทุกคนมีสิทธิทรัพย์สินเป็นของตนเอง ใครจะแย่งชิงมิได้ รัฐต้องทำหน้าที่ป้องกันภัยอันจะเกิดต่อทรัพย์สินของประชาชนภายในด้วย

สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองกฎหมาย หากต้องตกเป็นผู้ต้องหาบุคคลย่อมมีสิทธิรับทราบข้อกล่าวหาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงรับทราบสิทธิที่จะสามารถกระทำได้ เช่น ขอบพยานายเพื่อรับคำปรึกษา หรือผลัดคำให้การและที่สำคัญที่สุด คือ บุคคลจะต้องไม่ถูกลงโทษถึงแก่ชีวิต เสื่อมสภาพ หรือ เสื่อมทรัพย์สิน โดยปราศจากการพิจารณาตามขบวนการแห่งกฎหมาย

สิทธิของพลเมือง (Civil Right) คือความเสมอภาคทางการเมือง เช่น สิทธิการเป็นพลเมือง การลงคะแนนเสียง และสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย เท่าเทียมกันในแง่ของโอกาสและศักดิ์ศรี

เสรีภาพ หมายถึง ความมีอิสระในการกระทำการใดๆ ได้ตามความปรารถนาแต่มีขอบเขตจำกัดว่าการกระทำนั้นๆ ต้องไม่ละเมิดกฎหมายหรือสิทธิของบุคคลอื่น เช่นเสรีภาพในการพูด การพิมพ์ โฆษณา และการเขียน หากไม่หยาบคายลามก ถูก หมิ่น ประมาท หรือละเมิดสิทธิของผู้อื่นก็สามารถทำได้

เสรีภาพในการนับถือศาสนา บุคคลมีเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนาได้ตามความศรัทธา หากแต่คำสอนศาสนานั้นต้องไม่ขัดกับหลักของกฎหมาย และศีลธรรมอันดีของคนในสังคมนั้นๆ หากแต่ในบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ซึ่งมีความเป็นประชาธิปไตยสูงมาก การหลีกเลี่ยงกฎหมายของประเทศ เพราะขัดกับหลักคำสอนของศาสนาถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายไม่ต้องรับโทษ

เสรีภาพในการรวมกลุ่ม อาจจัดตั้งเป็นสมาคมเพื่อวัตถุประสงค์ใดที่ไม่ขัดต่อกฎหมายก็ได้แต่ต้องไม่เป็นอันตราย

หรืออุปสรรคต่อประโยชน์ของคน โดยรวม หรือ จะเป็นการรวมกลุ่มกัน เพื่อเสนอหรือเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการในเรื่องใดที่อยู่ในขอบเขตของกฎหมาย ชุมนุม โดยสงบและปราศจากอาวุธก็สามารถทำได้

สิทธิเสรีภาพของประชาชนคนไทยขณะนี้ตามรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๕๐ ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบถึงหน้าที่และขอบเขตของตนในการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมโดยรวม เกิดความเสมอภาค ยุติธรรมขึ้นตามหลักการของประชาธิปไตยที่สมบูรณ์

ความเสมอภาค เป็นหลักสำคัญประการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย เหตุเพราะเมื่อมนุษย์เกิดมาย่อมมีศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันในการเป็นคน โดยกำเนิด หากมาแปรเปลี่ยนไปเมื่อเข้าสู่สังคม มีการแบ่งชนชั้นวรรณะในบางประเทศ เป็นการลดทอนสิทธิพื้นฐานของความเป็นคน ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยมีหลักแห่งความเสมอภาคดังนี้คือ

ความเสมอภาคทางการเมือง บุคคลย่อมมีสิทธิในการเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมืองเท่าๆ กัน เช่น สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งเมื่ออายุถึงเกณฑ์ สิทธิในการรับสมัครเลือกตั้งเมื่อมีคุณสมบัติครบตามเกณฑ์นอกจากนี้ทุกคนดังนี้คือ

ความเสมอภาคทางการเมือง บุคคลย่อมมีสิทธิในการเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมืองเท่าๆ กัน เช่น สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งเมื่ออายุถึงเกณฑ์, สิทธิในการรับสมัครเลือกตั้ง เมื่อมี

คุณสมบัติครบตามหลักเกณฑ์ นอกจากนั้นทุกคนยังมีความเสมอภาคกันในการออกเสียงเลือกตั้ง คือ มีคนละ ๑ เสียงโดยเท่าเทียมกัน

ความเสมอภาคของกฎหมาย บุคคลย่อมได้รับการปฏิบัติด้วยกฎหมายอย่างเสมอภาคกันเช่น เมื่อกระทำผิดก็ต้องได้รับโทษอย่างเดียวกัน ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายโดยเท่าเทียมกัน เป็นต้น

ความเสมอภาคในโอกาส บุคคลพึงมีโอกาสในสังคมโดยเท่าเทียมกัน เช่น โอกาสในการศึกษาความรู้ โดยการใช้ความสามารถในการประกอบอาชีพ โอกาสในการแสวงหาความเจริญก้าวหน้าในชีวิตเพื่อเลื่อนสถานภาพทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของตน

ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจมิได้หมายถึง ทุกคนต้องมีรายได้เท่าเทียมกัน หากแต่หมายถึง ทุกคนควรมีความใกล้เคียงกัน ในฐานะของเศรษฐกิจ ควรมีการกระจายรายได้ (Income distribution) ที่เป็นธรรมและทั่วถึงกัน ไม่เกิดช่องว่างทางสังคมระหว่างคนรวยกับคนจนมากเกินไป จนเกิดการแบ่งชนชั้นอันมิใช่จุดมุ่งหมายของระบอบประชาธิปไตยรวมทั้งควรมีความมั่นคงในทางเศรษฐกิจ (Economic Security) อย่างเพียงพอ เพื่อไม่ให้เกิดความกังวลในการประกอบอาชีพ จนไม่มีเวลาสนใจเรื่องอื่นรอบตัว โดยเฉพาะเรื่องทางการเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของคน โดยรวมในสังคม

ความเสมอภาคทางสังคม บุคคลพึงมีศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์โดยเท่าเทียมกัน ไม่ควรมีการแบ่งแยกชนชั้น สีผิว วรรณะ อันจะเป็นการกีดกันเสรีภาพของความเป็นคนในสังคมโลก

ในความเป็นจริง แม้หลักสิทธิและเสรีภาพและความเสมอภาคจะเป็นเรื่องสำคัญในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ในทางปฏิบัติความเสมอภาคย่อมเกิดขึ้นได้โดยยากจะเป็นไปได้ในทางการเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากสามารถกำหนดได้เป็นลายลักษณ์อักษร เน้นรูปธรรมได้ การปฏิบัติย่อมชัดเจนกว่า แต่ในทางเศรษฐกิจ และสังคม การกระจายรายได้ โอกาสในการศึกษา โอกาสในการเลือกประกอบอาชีพ หนทางสู่ความก้าวหน้าของผู้ยากไร้ย่อมเป็นไปได้ยากกว่าคนร่ำรวยซึ่งมักมีการศึกษาสูง โอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม และทางการเมืองจึงมีมากกว่าถือว่าเป็นชนกลุ่มน้อย ชนชั้นผู้นำและชนชั้นปกครองในสังคม ซึ่งมีโอกาสแสวงหาผลประโยชน์และความก้าวหน้าได้ยิ่งขึ้นไป ความแตกต่างระหว่างชนชั้นก็ยิ่งห่างมากขึ้น จึงเกิดการเรียกร้องขึ้นว่า ถ้าประเทศใดต้องการจะทำให้ประชาธิปไตยมีความหมายและเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่แท้จริงแล้ว เน้นเรื่องความเสมอภาคทางด้านสังคมและเศรษฐกิจด้วย

วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย แม้รูปแบบการปกครอง รวมทั้งอุดมการณ์ทางการเมืองของประเทศ จะเป็นประชาธิปไตยแล้วก็ตาม หากวิถีชีวิตของคนในสังคมยังไม่เอื้อต่อระบอบการปกครองในรูปแบบนี้ ความเป็นประชาธิปไตยที่มุ่งหวังว่าจะสามารถแก้ปัญหา รวมทั้งสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับคนในสังคม ตลอดจนประเทศชาติให้พัฒนายั่งยืนตลอดไป คงเป็นไปได้โดยยาก จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่วิถีชีวิตของคนในสังคมจะต้องเป็นไปในรูปแบบดังนี้คือ

๑. เคารพในหลักเหตุผล และยึดหลักประสบการณ์ที่สมเหตุสมผล (Rational Empiricism) ประชาชนต้องมีความเคารพเชื่อมั่นในเหตุผลบนพื้นฐานของความเป็นจริง และปฏิบัติตามหลักการนั้นๆ อย่างจริงจัง ใช้ความคิด เพราะความเป็นประชาธิปไตยนั้น เชื่อมั่นในศักยภาพของความเป็นคนว่าสามารถคิดหรือทำในสิ่งที่ ถูกต้อง เหมาะสม ไม่หลงเชื่อคำชักชวน หรือ คนห่มมากพากันไปโดย ไม่มีการไตร่ตรอง ตลอดจนความเชื่อ หรือความคิดในสมัยหนึ่งที่ว่าถูกต้องแล้ว อาจเปลี่ยนแปลงกลายเป็นสิ่งที่ผิดก็ได้ เมื่อเวลาหรือสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง ไปสิ่งที่แท้จริงแน่นอน คือ หลักของความมีเหตุผลบนพื้นฐานของความเป็นจริงนี้เองที่จะคงอยู่ และใช้เป็นแนวคิดของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยได้ตลอดไปสามารถพิสูจน์ได้ และประชาชนต้องเคารพในเหตุผลของความจริงนั้น รวมทั้งยอมรับต่อความเห็นที่แตกต่างของผู้อื่น ยอมรับฟังความเห็นที่แตกต่างไปจากความเห็นของตนได้ ไม่ศรัทธาบุคคลใดว่าความเห็นจะต้องถูกเสมอไป ทุกครั้ง รวมทั้งไม่เคร่งครัดในเรื่องระบบอาวุโส (Seniority) ว่าผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์จะต้องถูกเสมอไปใช้เหตุผลเป็นหลักในการพิจารณา

๒. การรู้จักประนีประนอม (Compromise) ความเป็นประชาธิปไตย ยึดหลักเคารพในความสามารถของมนุษย์, ความคิดที่มีเหตุผล, ดังนั้น การยอมรับฟังตลอดมีความอะดื้อมอต่อกันของผู้อื่นที่แตกต่างไปจากตนโดยความสงบ ไม่ใช่ความรุนแรง แก้ไขข้อขัดแย้ง โดยสันติรู้จักการประนีประนอม จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญอีกประการหนึ่งของวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยเพราะปรัชญาประชาธิปไตยโดยพื้นฐานไม่ปรารถนาการใช้กำลัง และการล้มล้างด้วยวิธีการรุนแรง เพราะถ้ามีการใช้กำลังรุนแรงแล้ว ก็แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่มี หรือ ไม่ใช่เหตุผล ซึ่งก็ขัดกับหลักความเชื่อขั้นมูลฐานของประชาธิปไตยที่ถือว่ามนุษย์มีเหตุผล

๓. มีระเบียบวินัย ในทุกสังคมต้องมีลักษณะในการอยู่ร่วมกัน เพื่อความสงบสุขทุกคนต้อง ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอ และช่วยทำให้กฎหมายของบ้านเมืองมีความศักดิ์สิทธิ์โดยไม่ยอมให้ผู้ใดมาละเมิดตามอำเภอใจ หากกฎหมายที่ใช้อยู่ไม่เป็นธรรมก็สามารถเรียกร้องให้มีการแก้ไขได้ แต่มิใช่ฝ่าฝืนเพราะหากทุกคนในสังคมสามารถทำทุกอย่างได้ตามใจโดยไม่มีระเบียบวินัย ไม่มีกฎหมาย หรือ กฎหมาย รองรับสังคมย่อมวุ่นวายเดือดร้อน เกิด

การเอาโรคเอาเปรียบของผู้เหนือกว่าเกิดสภาพสังคมแบบ อนาธิปไตย (Anarchy) สังคมไม่มีชื่อมีแป ไม่มีรัฐบาล หรือ ผู้ปกครองที่มีอำนาจในการจัดระเบียบสังคม ระเบียบวินัยจึงเป็นหลักสำคัญยิ่งของการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้สังคมสงบสุข ยุติธรรม และประชาชนมีความเท่าเทียมกัน

๔. มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Public spirit) เมื่ออำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนและรัฐบาลเป็นตัวแทนในการบริหารงานประเทศแทนประชาชน ผลงานของรัฐบาลตลอดจนสมบัติโดยส่วนรวม อันเป็นของสาธารณะ ย่อมเป็นของปวงชนไปด้วยเช่นกัน จิตสำนึกของความ เป็นเจ้าของย่อมทำให้เกิดความรับผิดชอบ ช่วยรักษาสິงต่างๆ เหล่านี้ ตลอดจนยินดีเข้าเป็นส่วนร่วมในการจัดการเพราะสังคมเป็นของส่วนรวมของทุกคน โดยเฉพาะการเมืองในระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participation Democracy) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ และเกี่ยวพันกับสภาพชีวิตที่ดีของประชาชนทั้งประเทศ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน จึงเป็นเรื่องที่ควรให้ความสนใจ และดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น มีรากฐานที่มั่นคง โดยใช้จิตสำนึกการมีส่วนร่วมในทางการเมืองให้เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมให้จงได้

๕. การเคารพในความเป็นคน อันสืบเนื่องจากลัทธิสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของคนในสังคมว่าทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน มีศักดิ์ศรีของความเป็นคน มีสิทธิและเสรีภาพที่จะดำเนินการใดๆ ภายในขอบเขตของกฎหมาย แม้ทุกคนเกิดมาต่างกัน แต่เท่าเทียมกันในโอกาส มีความสามารถตามบทบาทของตนมีศักดิ์จะดูหมิ่นข่มเหงกันไม่ได้

๒.๕ การปกครองของไทย

ก่อนที่ไทยจะ มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างที่เห็นในปัจจุบันนี้ ได้ผ่านเหตุการณ์มากมาย หลายยุคหลายสมัยเป็นการเปลี่ยนแปลงทีละเล็กทีละน้อย จนเป็นระบบที่ผสมปนเปกันไปเหตุการณ์บ้านเมืองย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ดินแดนประชาชน ระบบความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา สภาพระบบสังคม ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง เหตุการณ์แวดล้อมภูมิศาสตร์และทรัพยากร อิทธิพลจากภายนอกอื่นๆ รวมทั้งบทบาทของผู้นำ การเมืองจึงมีลักษณะเป็นพลวัตร คือ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จะขอแบ่งวิวัฒนาการทางการเมืองของไทยเป็นยุคสมัยกว้างๆ ดังนี้คือ

๒.๕.๑ สมัยก่อนสุโขทัย

ดินแดนไทยในสุวรรณภูมินี้ มีหลักฐานโต้แย้งหลายกระแสว่าคนไทยจากแถบภูเขาอัลไตในเอเชียเหนือแล้วอพยพมาถึงจีนตอนกลาง ก่อนจะถอยร่นลงมาสู่สุวรรณภูมิ แต่ในทางโบราณคดีมี

หลักฐานว่าคนไทยได้อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้ต่อเนื่องกันมานานแล้ว^{๔๔} มีการตั้งเป็นอาณาจักร และบ้านเมืองต่างๆ กระจายกันทั้งสุวรรณภูมิในลักษณะนครรัฐ ซึ่งลักษณะการจัดการปกครองสรุปได้ว่า

๑. กลุ่มการเมืองต่างๆ คงมีการตั้งบ้านเมืองในระดับชุมชน เมืองเล็กเมืองใหญ่กระจายอยู่ทั่วไปทั้งคาบสมุทรและเกาะต่างๆ

๒. กลุ่มใดมีประชากรมาก และหัวหน้าสนใจในสงคราม ก็คงจะแผ่อำนาจเขตออกไปครอบครองหลายเมืองจนเติบโตเป็นระดับแคว้นและอาณาจักร

๓. เมืองและแคว้นต่างๆ ย่อมมีการเกิดขึ้น ขยายตัว หดตัว เสื่อมสลายไปตามกาลเวลาโดยมีการผูกมิตรและศัตรูกันเป็นคราวๆ

๔. ลักษณะการปกครองของเมือง โดยทั่วไปน่าจะเป็นแบบนครรัฐที่ต่างคนต่างบริหาร บ้านเมืองของตนเองและเป็นอิสระแก่กัน นอกจากจะถูกครอบงำโดยเมือง หรือแคว้นที่มีอำนาจ หลักการปกครองคงใช้ หลักบิดาภคบุตรหรือบิดาธิปไตย สืบเนื่องมาจากช่วงนั้นพลเมืองน้อย ความสนิทสนมระหว่างผู้นำและประชาชนมีมากจึงมีความรู้สึกเหมือนญาติ โดยเจ้าเมืองอาจมีศักดิ์เป็นขุนนางหรือพระยา

ลักษณะความเชื่อถือ คงใช้หลักนับถือผีปู่ตายาย บรรพบุรุษ และผีสง เทวดา จนกระทั่งศาสนาพุทธได้เข้ามาแพร่หลาย ทั้งนิกายมหายานและหินยาน ตลอดจนความเชื่อแบบจีนและพราหมณ์จากอินเดียผสมปนกันไป^{๔๕}

การรวมตัวกันเป็นเมืองในยุคนครรัฐนี้ อาจเป็นไปได้โดยธรรมชาติหรือรับแบบมาจากพม่า อินเดีย และจีน โดยในแต่ละรัฐมีอิสระในการบริหารภายในเมืองของตน เมืองใดมีความเข้มแข็งก็จะได้ครอบครองเมืองอื่นๆ ด้วย ซึ่งจะเรียกว่า “แคว้น” หรือ อาณาจักร เช่น ศรีวิชัย ทางเหนือ ทวารวดี ภาคกลาง และศรีวิชัย ทางใต้ เป็นต้น

การรวมตัวกันเป็นแคว้นมักเกิดจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติของเจ้าเมือง การแต่งงานของเจ้านายระหว่างเมือง การส่งโอรสไปครองเมืองใหม่ มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการค้าขาย หรือการยกทัพไปรบได้เป็นเมืองขึ้น^{๔๖}

^{๔๔} ชิน อยู่ดี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, อ่างแล้ว, หน้า ๑๐.

^{๔๕} อมร รักษาศักดิ์, การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิ.เจ.พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

^{๔๖} อมร รักษาศักดิ์, ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน : คู่มือการเรียนการสอน การเผยแพร่และการมีส่วนร่วมสำหรับครู อาจารย์ และผู้นำชุมชน, (กรุงเทพฯ : การันต์การพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐.

๒.๕.๒ สุโขทัยพ.ศ. ๑๗๘๑-๑๘๖๒

ระบอบการปกครองได้เปลี่ยนจากระบบรัฐอิสระหรือแคว้นขนาดเล็ก ซึ่งเป็นพันธมิตรหรือ ศัตรูกันเป็นครั้งคราว มาสู่ระบบอาณาจักรขนาดใหญ่ขึ้น ประชากรมากขึ้น โดยมีกษัตริย์พระองค์แรก คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ หรือ พระร่วง (ต้นราชวงศ์พระร่วง) มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชหรือแบบปิตุราชาธิปไตย คือ อำนาจในการปกครองอยู่ที่กษัตริย์ ซึ่งเรียกว่า “พ่อขุน” เพียงพระองค์เดียวปกครองในลักษณะบิดาปกครองบุตร โดยกษัตริย์หรือพ่อขุนนับเป็นพ่อของบรรดาขุนนางทั้งหลาย (ลูกขุน) ส่วนพลเมืองในสมัยนั้นเรียกว่า “ท่วย” หมายถึง ไพร่ หรือไพร่ฟ้า สังคมสุโขทัยจึงมี ๓ ชั้น คือ กษัตริย์ (พ่อขุน) ขุนนาง (ลูกขุน) และไพร่^{๔๗}

ในสมัยสุโขทัยประจำปี พ.ศ. ๑๘๒๐ ถือว่ามีความรุ่งเรืองที่สุด ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนาและวัฒนธรรม ในช่วงที่พ่อขุนรามคำแหงขึ้นครองราชย์ได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ รวมทั้งปรากฏหลักศิลาจารึกเมื่อ ๑๘๓๕ จึงถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศสยาม (เทียบเคียงได้กับมหาบัตร (Magna Carta) ของอังกฤษ ซึ่งพระเจ้าจอห์นถูกขุนนางบังคับให้จำกัดพระราชอำนาจเมื่อพ.ศ. ๑๗๘๕) อันมีหลักการที่เป็นประชาธิปไตยมากดังนี้คือ

๑. ให้เสรีภาพในทางเศรษฐกิจ
๒. ไม่เก็บภาษีจังกอบ
๓. ทรัพย์สินของผู้ตายให้เป็นมรดกถึงลูกได้
๔. ประกันความยุติธรรมเมื่อพลเมืองผิดใจเป็นความกันจะมีการสอบสวนจนแน่ชัด จึงตัดสินโดยยุติธรรม
๕. ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแก่ผู้มาอยู่ในบ้านเมือง ให้ตั้งตัวได้
๖. ข้าศึกแม่ทัพนายกองจับได้ก็ไม่ฆ่าตี
๗. ประชาชนเดือดร้อนให้มาขึ้นกระดิ่ง ให้พ่อขุนรามคำแหงได้ยินจะออกมาสอบสวนตัดสินโดยยุติธรรม
๘. ประชาชนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน หากมั่งงักหลายในเมืองนี้ หากขามก็หลายในเมืองนี้ใครสร้างได้ไว้แก่ มัน
๙. ส่งเสริมให้พลเมืองถือศีลอุยทาน
๑๐. ทรงจัดการปกครองบ้านเมือง โดยเปิดเผยบนแท่นในวันธรรมดา หลังจากที่พระสอนธรรมะในวัน โคนวันพระ

^{๔๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

๑๑. ทรงประดิษฐ์อักษรไทย เพื่อเปิดโอกาสให้คนไทยรับรู้รัฐธรรมนูญ จึงมีความฉลาด กล้าหาญ ขยันขันแข็ง ปรารถนาเข้าสู่ศึกได้ เมืองจึงกว้างขวาง เมื่อก่อนลายเสื่อไทยนี้มี พ.ศ. ๑๘๒๖ พ่อขุนรามคำแหงใคร่ใจในใจแลเสื่อไทยนี้ หาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รับรู้รัฐธรรมนูญแท้ แต่คนอันมีในเมืองไทยด้วยรู้ด้วยหลงด้วยเกล้าด้วยหาญด้วยแคะด้วยแรง หากคนจักเสมอมิได้อาจปรารถนาเข้าสู่ศึกมีเมืองกว้างขวางหลาย^{๕๔}

๑๒. ทรงปราบปรามบ้านเมืองต่างๆ ทุกทิศ แต่ก็ทรงเล็งลูกบ้านลูกเมืองนั้นด้วยชอบด้วยธรรมทุกคน

จะเห็นได้ว่าในสมัยสุโขทัยไม่มีทาสกรรมกร จะมีก็เพียงทาสเชลยจากสงครามเท่านั้น ต่อมาในช่วงรัชกาลที่ ๖ คือ พญาสิทธิ เสวยราชย์ พ.ศ. ๑๘๕๐ ก็ทรงเฉลิมพระนามว่า “พระมหาธรรมราชา” ถือเป็นการแยก “พ่อขุน” มาเป็น “พระราช” โดยยังเป็นมนุษย์ ปกครองโดยใช้หลักธรรมของพระศาสนาเป็นหลัก^{๕๕} ด้วยความเชื่อที่ว่า พระราชอำนาจของกษัตริย์จะต้องถูกกำกับด้วยหลักธรรมประชาชนซึ่งจะอยู่เย็นเป็นสุข และเมื่อสิ้นพระชนม์ก็จะได้ไปสู่สวรรค์ จึงเรียกว่า “สวรรค์” หลักธรรมสำคัญที่ใช้กำกับอำนาจของกษัตริย์คือ “ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ” และจักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ” และหลักในการปกครองก็ยังมีปรากฏใน “ไตรภูมิพระร่วง”

การปกครองแบบธรรมราชาธิปไตยนี้น่าจะทำให้ประเทศชาติมั่นคงกว่าการปกครองราชาธิปไตยแบบสมบูรณาญาสิทธิราช แต่การนี้ไม่พยายามออกไปสู้รบทำการสงครามแผ่ขยายอาณาเขต รวมทั้งไม่บำรุงกำลังรบให้เข้มแข็ง เพื่อป้องกันประเทศ ทำให้บ้านเมืองอ่อนแอลง (อาจเป็นจากการที่กษัตริย์ไม่ได้ใช้หลักธรรมให้ครบถ้วน หรืออาจเกิดจากการแย่งชิงราชสมบัติในราชวงศ์หรือพวกขุนนาง) ดังปรากฏในปลายราชวงศ์พระร่วง จนเข้าสู่สมัยอยุธยาซึ่งเป็นราชธานีของไทยอยู่จนถึง ๔๑๖ ปีกับ ๓๕ วัน ซึ่งสามารถแบ่งเป็นสมัยที่สำคัญ ๓ สมัยด้วยกันคือ

๒.๕.๓ สมัยอยุธยาตอนต้น พ.ศ. ๑๘๕๓ – ๑๘๕๑

โดยอาณาจักรอยุธยาได้ขยายไปจากเมืองอู่ทอง โดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือ พระเจ้าอู่ทอง และในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ก็ตีเขมรได้เป็นประเทศราช จนได้รับอิทธิพลจากเขมร คือลัทธิเทวราชา โดยเชื่อว่ากษัตริย์เป็นเทพเจ้าที่อวตารมาเป็นผู้ปกครองมนุษย์ให้พ้นจากยุคเข็ญต่างๆ แต่เนื่องจากคนไทยนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งนำมาปรับใช้โดยถือว่ากษัตริย์เป็นสมมุติเทพหรือลัทธิสมมติเทวราชาเป็นการปกครองแบบ “เทวราชาธิปไตย” ขึ้นคือ

^{๕๔} อมร รัตนาศัพท์, การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาธิปไตย, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕-๒๖.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

อำนาจในการปกครองอยู่ที่กษัตริย์ซึ่งเป็นสมมติเทพเพียงผู้เดียว ทำให้เกิดธรรมเนียมพิธีต่างๆ ขึ้นมากมาย เพื่อเสริมสร้างพระราชอำนาจเกิดราชาศัพท์ขึ้น

การจัดรูปแบบการปกครอง แบ่งเป็น ๕ ชั้น คือ

๑. ส่วนกลาง หรือ ราชธานี จัดการปกครองที่เรียกว่า “จตุสดมภ์” แบ่งเป็นกรมเวียง กรมวัง กรมคลัง กรมนา

๒. ส่วนหัวเมือง แบ่งเป็น

๒.๑ หัวเมืองชั้นใน ประกอบด้วยเมืองเล็กๆ หรือเมืองลูกหลวง เช่น ปราชินบุรี ชลบุรี เพชรบุรี ราชบุรี ขึ้นตรงต่อราชธานีหรือเมืองลูกหลวง

๒.๒ เมืองลูกหลวง หรือเมืองหน้าด่านทั้ง ๔ ทิศ เช่น ลพบุรี, นครนายก, นครเขื่อนขันธ์ และ สุพรรณบุรี มักเป็นเมืองใหญ่ที่ปราการล้อมเพื่อป้องกันข้าศึก ปกครองตนเองอย่างอิสระ

๒.๓ หัวเมืองชั้นนอก หรือเมืองพระยามหานคร เป็นเมืองสำคัญที่อยู่ไกลราชธานีออกไป มักส่งขุนนางใหญ่ไปปกครอง หรือเชื้อสายเจ้าเมืองเดิมปกครองสืบทอดไป เช่น โคราช จันทบุรี ไซยา นครศรีธรรมราช ทวาย ตะนาวศรี

๒.๔ หัวเมืองประเทศราช ได้แก่ มะละกา ยะโฮร์ และเขมร มีเจ้าเมืองปกครองเองแต่ต้องส่งบรรณาการมาตามกำหนด และจัดทัพมาสมทบเมื่อได้รับคำสั่ง^{๖๐}

จากการย้ายเมือง สร้างเมือง ศักดิ์สงคราม จึงจำเป็นต้องมีการเกณฑ์ราษฎรเพื่อทำงานและเป็นทหาร จึงเริ่มระบบมูลนายและบ่าวไพร่ขึ้นแล้ว ปรากฏในกฎหมายลักษณะรับฟ้อง พ.ศ. ๑๘๕๘ มาตรา ๕ ระบุว่า “ราษฎรมาร้องฟ้องด้วยคดีประการใดๆ และมีได้ตั้งตั้งักมูลนายอย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาดทีเดียว ให้ส่งตัวผู้ต้องหาส่งักมูลนายมิได้นั้นแก่สัตติเป็นคนหลวง”^{๖๑}

๒.๕.๔ สมัยอยุธยาตอนกลาง พ.ศ. ๑๘๕๑-๒๑๘๕

อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาได้แผ่ขยายออกไปมากกว่าในสมัยพระเจ้าอู่ทอง จำเป็นต้องปฏิรูปการปกครองบ้านเมืองใหม่ โดยในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. ๑๘๕๑-๒๐๓๑ ได้รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางคือราชธานีมากขึ้น โดยการตรากฎหมาย “ราชศาสตร์” โดยกษัตริย์จะมีพระราชอำนาจวินิจฉัยปัญหากฎหมายและวางมาตรฐานใหม่ให้สอดคล้องกับพลเมืองในแต่ละยุคได้มีกฎหมายตราสามดวงเกิดขึ้น

^{๖๐} ภาวดี มหาจันทร์, ประวัติศาสตร์การปกครองไทย, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๒-๒๔.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นเพชรน้ำหนึ่ง ไม่แต่ในกฎหมายไทยเท่านั้น แต่เป็นเพชรน้ำหนึ่งในการปกครอง กฎหมาย โลกด้วยเพราะนอกจากกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาจะมีทั้งกฎหมายสารบัญญัติ กำหนดสิทธิและหน้าที่ของประชาชนและกฎหมายปกครองทำนองรัฐธรรมนูญ ปกครองแผ่นดินมากมายหลายลักษณะแล้วกฎหมายกรุงศรีอยุธยาก็ยังมีบทบัญญัติขยับยั้งการใช้อำนาจสูงสุดของพระมหากษัตริย์ไว้ด้วย^{๒๒}

มีการแยกการบริหารราชการออกเป็นฝ่ายพลเรือนและทหาร โดยมีสมุหนายกเป็นหัวหน้าทำหน้าที่บังคับบัญชาฝ่ายพลเรือนที่วราชอาณาจักรในตำแหน่งเจ้าพระยามหาเสนาและสมุหกลาโหม เป็นหัวหน้าทำหน้าที่บังคับบัญชาทหารที่วราชอาณาจักรในตำแหน่งเจ้าพระยาจักรีองค์รักษ์เช่นกัน โดยทั้ง ๒ ตำแหน่งขึ้นตรงต่อกษัตริย์

ในด้านการปฏิรูปสังคม จากเดิมกลายเป็น ๕ ชนชั้น โดยมีการจัดวางระบบศักดินา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากระบบอัครศักดิ์ของอินเดีย ดังนี้คือ

๑. พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะสูงสุดชั้นหนึ่งต่างหากไม่มีใครเทียบได้
๒. พระบรมวงศานุวงศ์
๓. ขุนนาง, ข้าราชการ
๔. ไพร่, พลเมือง แบ่งเป็นไพร่สม และไพร่หลวง
๕. ทาส แบ่งเป็น ๗ ประเภท จากกฎหมายตราสามดวงในรัชกาลที่ ๑

โดยมีระบบศักดินาซึ่งเป็นการกำหนดอำนาจ สิทธิ และความรับผิดชอบของบุคคล ตามจำนวนกำหนดให้ เช่น อำนาจในการรับราชการ สิทธิในการครองที่ดิน รวมทั้งใช้เป็นหลักในการปรับไหม ลงโทษ โดยมีระบบยศ, ฐานันดร, บรรดาศักดิ์ และราชทินนามเป็นตัวช่วยเสริมระบบศักดินาให้เกิดช่องว่างระหว่างชนชั้นมากขึ้น รวมทั้งการมีทาส ซึ่งนายเงินสามารถปฏิบัติต่อทาสได้ทุกอย่าง นอกจากลงโทษถึงตายและทาสก็ได้รับการคุ้มครองไม่ต้องไปเป็นไพร่หลวง ไพร่สม ทำให้เกิดสถานการณ์ที่จะทำให้เป็นทาสได้มากขึ้น และทาสอาจมีความสุข หรือ ความทุกข์ได้ตามอัธยาศัยของนายเงิน ผลที่เกิดขึ้นโดยส่วนรวม คือทำให้คนไทยมีจิตสำนึกยกย่องและเกรงกลัวคนมีเงินเพราะจะมีอำนาจร่วมด้วย เมื่อเสริมกับระบบศักดินาทำให้เกิดจิตสำนึกขอรับการอุปถัมภ์แลกเปลี่ยนกับความจงรักภักดี จิตสำนึกนี้เมื่อรวมกันเข้าทำให้คนไทยจำนวนมากมีจิตสำนึกอย่างทาสขอรับใช้ รับคำสั่ง คิดเองทำเอง พึ่งตนเองไม่เป็น มีนิสัยเกรงกลัวอำนาจเงิน อำนาจราชศักดิ์ ไม่เคารพ

^{๒๒}ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิwap, ๒๕๑๐), หน้า ๘๐.

ตนเองหรืออุดมการณ์ใดๆ จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ซึ่งจิตสำนึกเหล่านี้ขัดแย้งต่อหลักและอุดมการณ์ประชาธิปไตยอย่างชัดเจน^{๖๓}

๒.๕.๕ สมัยอยุธยาตอนปลาย พ.ศ. ๒๑๕๕-๒๓๑๐

นับตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสียดกรุงแก่พม่า มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมากเพราะหลังจากรัชกาลพระเชษฐาธิราช ไทยมีสงครามกับพม่าชืดเยื้อจนไม่มีเวลาปรับปรุงระบบการปกครองนอกจากปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารราชการ และสภาพทางการเมืองบ้างเท่านั้นมีการตรากฎหมายมากขึ้น รุนแรงขึ้น เนื่องจากสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ค่อยมีเสถียรภาพ เกิดความเสื่อมโทรมของระบบราชาธิปไตยเพราะเกิดกบฏและการแย่งชิงอำนาจกันบ่อยครั้ง ขุนนางแตกความสามัคคี สถาบันกษัตริย์อ่อนแอจึงไม่มีความเข้มแข็งพอที่จะรักษาอาณาจักรไว้ได้จนต้องเสียดราชอาณาจักรให้กับพม่าในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

๒.๕.๖ สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๔๓๐

เมื่อได้รับเอกราชคืนจากพม่าในสมัยกรุงธนบุรีนั้น ได้มีการรื้อฟื้นระบอบการปกครองและธรรมเนียมราชประเพณีในสมัยอยุธยา โดยนำมาใช้มาเป็นแบบอย่าง รวมทั้งยังใช้ระบบการปกครองแบบสมมุติเทวราชาธิปไตยเหมือนเดิมด้วย

นอกจากนี้ ยังต้องปรับตัวเพื่อไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นหรือเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกที่เริ่มเข้ามามีอิทธิพลในดินแดนแถบนี้ เช่น การยอมทำสัญญาแก้อังกฤษในสมัยรัชกาลที่ ๓ เรียกว่าสัญญาเบอร์นี และในสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ สัญญาเบาว์ริง เนื่องจากขณะนั้นอังกฤษมีชัยชนะเหนือพม่า และจีนสงครามฝิ่น และเมืองประเทศราชของไทยก็ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ทำให้ไทยเริ่มตระหนัก ถึงอันตรายและจำเป็นต้องมีการปฏิรูปทางวัฒนธรรมด้วย เพื่อไม่ให้ล่าถอยนานาอารยประเทศ เพราะต่างชาติอาจอ้างเอาความด้าหลังของไทยเข้ามาคุกคามเอกราชของไทยได้ โดยอ้างหลักการ “ภารกิจของคนผิวขาว” (The white Man's burden) ที่ชาวตะวันตกมักใช้เป็นข้ออ้างในการยึดครองดินแดนต่างๆ ไว้เป็นอาณานิคม^{๖๔} และในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้ไทยได้เปิดประเทศออกสู่สังคมโลกทำให้รู้ วิทยาการและแนวคิดแบบตะวันตกทั้งเรื่องสิทธิเสรีภาพเริ่มแพร่เข้ามาด้วย

^{๖๓}อมร รักษาสัตย์, การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน, อ่างแล้ว หน้า ๔๐.

^{๖๔}อมร รักษาสัตย์, ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน : คู่มือการเรียนการสอน การเผยแพร่และการมีส่วนร่วมสำหรับครูอาจารย์และผู้นำชุมชน, อ่างแล้ว, หน้า ๕๐.

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ยกเลิกระบบกินเมือง คือ การให้เจ้าเมืองสืบตระกูลและการส่งขุนนางไปปกครองหัวเมือง โดยส่งข้าราชการและเจ้านายที่มีการศึกษาแบบ ใหม่ไปแทน

- ทรงยกเลิกตำแหน่งอัครเสนาบดี ทั้งสมุหนายกและสมุหกลาโหม

- ทรงยกเลิกระบบจตุสดมภ์ (เวียง วัง คลัง นา) โดยจัดเป็นการบริหารราชการส่วนกลางแทน โดยแบ่งเป็นกระทรวงส่วนหัวเมืองแบ่งเป็นมณฑล และเมือง อำเภอ และหมู่บ้าน และมีการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่น คือ สุขาภิบาลกรุงเทพ และสุขาภิบาลหัวเมือง

- มีการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่างประเทศ คือ ยุโรป รวมทั้งเสด็จไปเยือนประเทศต่างๆ ทั้งในยุโรปและเอเชีย ได้เห็นความเจริญก้าวหน้า ทรงนำแนวคิดและวิธีการต่างๆ มาปรับปรุงการปกครองให้ทันสมัย เป็นการปูพื้นฐานระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

- มีการสร้างโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้น คือ โรงเรียนวัดมหารณพาราม ส่วนเจ้านายและขุนนางได้ทรงเปิดโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง

- ด้านการปฏิรูปสังคม รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้มีการเลิกทาสโดยมิให้เสียเลือดเนื้อ โดยมีการตราพระราชบัญญัติเลิกทาสรัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๔ แม้มิได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นแบบปรimitตาญาสิทธิราช การกำจัดพระราชอำนาจของกษัตริย์ให้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือ Constitutional monarchy แต่รัชกาลที่ ๕ ก็ได้ทรงปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัยทัดเทียมนานาอารยประเทศ

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ได้ การเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมาย หลายประการ เช่น

- ออกประกาศ พระราชบัญญัตินามสกุล

- ยกฐานะ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน เป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา

- ให้ประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นมากขึ้นรวมทั้งสื่อต่างๆ

- สร้างดุสิตธานีเป็นเมืองทดลองการปกครองระบอบประชาธิปไตย

- ทรงออกกฎหมาย รศ. ๑๓๐ กบฏหมอบลั่ง ให้จำคุกแทนการประหารชีวิตเนื่องจากฝ่ายกบฏต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย แต่กระทำการไม่สำเร็จ

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ ขึ้น ไทยเข้าร่วมกับฝ่ายพันธมิตร แต่ยังไม่ได้รับผลกระทบจากสงคราม โดยเกิดภาวะข้าวยากหมากแพง ระบบเศรษฐกิจฝืดเคือง รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงแก้ปัญหาคคลังด้วยการจัดระเบียบการใช้เงินภายในพระราชสำนัก ตัดทอนรายจ่ายของแผ่นดิน ลดจำนวนข้าราชการ ตัดทอนเงินงบประมาณส่วนพระมหากษัตริย์ เรียกเก็บเงินจากชาวจีน ก่อภาษีเพิ่ม และปลดข้าราชการออกจนทำให้เกิดความไม่พอใจและเกิดปัญหาคนว่างงานเพิ่มขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทางกฎหมาย ในสมัยรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามมากกว่าในสมัยรัชกาลที่ ๖ ด้วยการตั้งคณะอภิรัฐมนตรีสภาขึ้นเพื่อทำหน้าที่ปรึกษาราชการ เมื่อ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ และทรงขอให้พระยาภิธานไมตรี (Dr. Francis B. Sayre) เสนอแนวทางเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่ได้รับคำตอบว่า เมืองไทยยังไม่พร้อมที่จะให้มีการเลือกตั้งแต่ควรให้มีการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบการบริหารราชการแผ่นดินแทนพระมหากษัตริย์ แต่คณะอภิรัฐมนตรีสภาไม่เห็นด้วยจึงชะลอไว้ก่อน

ที่กล่าวเบื้องต้นทั้งหมดเป็นวิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของไทยตั้งแต่ยุคก่อนสมัยสุโขทัยจนถึงปลายยุคสมบูรณาญาสิทธิราช ก่อนเป็นระบอบประชาธิปไตยจากระบบพ่อบ้านพ่อเมือง ในสมัยก่อนสุโขทัย มาเป็นพ่อขุนไพรีฟ้า หรือปิตุราชาธิปไตยและธรรมราชา ในสมัยสุโขทัย เข้าสู่สมมติเทวสิทธิราชย์หรือทวาริปไตยในสมัยอยุธยา ใช้สืบต่อมาจนถึงกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ก็ยังเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชซึ่งถือว่ากษัตริย์เป็นผู้มีพระราชอำนาจโดยสมบูรณ์สูงสุดแต่เพียงพระองค์เดียว ทรงอยู่เหนือกฎหมาย

บทที่ ๓

ศึกษาแนวคิดการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก

การศึกษาเชิงวิเคราะห์การปกครองของทศชาติชาดก ในเชิงรัฐศาสตร์การปกครองอีก ลักษณะหนึ่งซึ่งปรากฏในรูปแบบของหลักธรรม ในทศชาติชาดกผู้วิจัยได้มุ่งทำการศึกษาเฉพาะ ความหมายชาดก ที่มาของชาดก ประเภทชาดก องค์ประกอบของชาดก ความเป็นมาของทศชาติ ชาดกตลอดทั้งเนื้อหาโดยย่อของทศชาติชาดก หลักธรรมและการปกครองที่ปรากฏในทศชาติ ชาดก เท่านั้น ซึ่งมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของชาดก

ชาดก หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีต ซึ่งเสวยพระชาติในสภาพต่างๆ ทั้งที่เป็น มนุษย์และสัตว์ (พระพุทธเจ้าในอดีต เรียกว่า พระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์)

คำว่า ชาดก ศัพท์เดิมเป็นภาษาบาลี ว่า ชาต มาจาก ชน ธาตุ ในความเกิด ประกอบ ต. ปัจจัย ในกริยาภิตต์ แปลง ชน เป็น ชา สำเร็จรูป เป็น ชาดก แปลว่า เกิดแล้ว ลง ก. สกรรต เพื่อให้เป็นคำ วิเศษณ์ จึงเป็นรูป ชาดก แปลว่า เรื่องที่เกิดแล้ว*

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชาดก (ชา-ดก) น. เรื่องราวพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์, ชื่อคัมภีร์พระพุทธศาสนาส่วน ๑ ใน ๘ ส่วนที่เรียกว่า นวังคสัตตสุตตันติ

คำว่า ชาดก นอกจากจะหมายถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่เกิดขึ้นในชาติก่อนๆแล้วยัง รวมถึงว่าเป็นนิทานอิงธรรม หรือนิทานภายิต เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมแก่ผู้ใดแล้ว พระองค์ก็ จะทรงยกหลักธรรมและนิทานนั้นมาเป็นตัวอย่างเพื่อประกอบกับการแสดงธรรมด้วย ซึ่งนิทาน นั้นๆถือว่าเป็นเรื่องในอดีตของพระองค์ก็มี และเป็นนิทานชาวบ้านก็มี นอกจากนี้ที่กล่าวมาข้างต้น

*พระมหาอดิศร ธีรสีโล, ประวัติคัมภีร์บาลี, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๕.

๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นามมีบุคส์บลิเคชั่นจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖๗.

แล้ว ซาคกยังรวมถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่งในจำนวนคำสอน ๕ ส่วน ที่เรียกว่า นวังกัตตฤศาสน์ คือ

๑. สุตตะ พระสูตรทั้งหลายรวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิตเทส คือคำสอนทั่วไป ที่ยกข้อธรรมขึ้นแสดงแล้วบรรยายให้พิสดาร บางครั้งยังยกอุปมาอุปมัยขึ้นเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจธรรมนั้นๆยิ่งขึ้น

๒. เคยยะ ความที่ร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด หรือคำสอนที่เป็นโวยากรณ์บ้าง เป็นคาถาบ้าง เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองปนกันบ้างคือ พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมดนั่นเอง

๓. เวชยาภรณ์ โวยากรณ์ คือ บทความร้อยแก้วล้วน ได้แก่พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมดและพระสูตรที่ไม่มีคาถาเป็นต้น หรือคำสอนที่เป็นร้อยแก้วล้วนๆไม่มีคาถาปะปนได้แก่พระอภิธรรมทั้งหมดและพระสูตรที่ไม่มีคาถา

๔. คาถา ความร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา เป็นต้น หรือคำสอนที่เป็นร้อยกรองล้วนๆ คือถ้อยคำที่ผูกขึ้น เพื่อให้เกิดความไพเราะเสนาะโสต ได้แก่ ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา เป็นต้น

๕. อุทาน พระคาถาพุทธอุทาน ๘๒ สูตร คือคำสอนที่เกี่ยวกับคตินิยมที่เปล่งออกมาเป็นอุทาน เมื่อมีเหตุการณ์แต่ละอย่างปรากฏเป็นเหตุจูงใจให้เห็นคตินิยม

๖. อิติวุตตะกะ พระสูตรที่เรียกว่า อิติวุตตะกะ ๑๑๐ สูตร คือคำสอนที่อ้างอิงผู้รู้ เป็นการกล่าวอ้างอิงว่า ได้มีผู้รู้ได้กล่าวไว้อย่างนั้น ไว้อย่างนี้ เป็นต้น

๗. ซาคกะ ซาคก ๕๔๗ เรื่อง คือคำสอนที่เล่าเป็นนิทานสอนใจ คือแสดงถึงบุรพจริยาอันเป็นความประพฤติกของพระพุทธเจ้าที่ทรงทำไว้แต่ชาติปางก่อน

๘. อัปภูตธรรม เรื่องอัศจรรย์ คือ พระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่างๆหรือคำสอนที่แสดงถึงเรื่องแปลกประหลาดมหัศจรรย์ในทางคตินิยม คือพระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่างๆไว้

๙. เวทลละ พระสูตรแบบถามตอบที่ให้เกิดความรู้และความพอใจแล้วชักถามยิ่งขึ้นไป คือพระสูตรแบบถามตอบที่ให้เกิดความรู้และความพอใจแล้วชักถามยิ่งขึ้นไป เช่น จูพเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร เป็นต้น หรือคำสอนชั้นสูง ต้องใช้สติปัญญาลึกซึ้งในการพิจารณาวินิจฉัย คือคำสอนที่เป็นคำถามผู้ตอบก็จะต้องให้ความรู้แจ้ง^๑

^๑พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), บทนำ, หน้า ๗.

นอกจากนี้คำว่า “ชาดก เป็นคัมภีร์หนึ่งใน ๑๕ คัมภีร์ของพุทธทศนิกาย (พุทธทศปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตันตนิบาต วิมานวัตถุ เปรตวัตถุ เถรวัตถุ เถรีวัตถุ ชาตกะ นิทเทส ปฏิสัมภิทามรรค อปทาน พุทธวงศ์ และจรียาปิฎก)”^๔ และพุทธทศนิกายนั้นเป็นนิกายชุดท้ายของพระสุตันตปิฎก ซึ่งมี ๑๕ คัมภีร์ คือ

๑. พุทธทศปาฐะ เป็นบทสวดสั้นๆเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
๒. ธรรมบท เป็นธรรมภาษิตสั้นประมาณ ๓๐๐ บท
๓. อุทาน เป็นธรรมภาษิตมีท้องเรื่องประกอบเป็นเหตุ ปรรากในการเปล่งอุทานของพระพุทธเจ้า
๔. อิติวุตตกะ เป็นข้อความที่กล่าวอ้างอิงพระพุทธเจ้าได้ตรัสข้อความอย่างนี้
๕. สุตตันตนิบาต เป็นพระสูตรเบ็ดเตล็ดที่รวมไว้ด้วยกัน มีชื่อพระสูตรบอกกำกับไว้
๖. วิมานวัตถุ เป็นเรื่องของผู้ได้วิมาน คือแสดงเหตุที่ทำให้ได้ผลตามคำบอกเล่าของผู้ได้ผลคตินั้นๆ
๗. เปรตวัตถุ เป็นเรื่องของเปรตหรือผู้ล่วงลับไปแล้วที่ทำกรรมดีทำกรรมชั่วไว้
๘. เถรวคคาถา เป็นภาษิตต่างๆ ของพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์สาวก
๙. เถรีวคคาถา เป็นภาษิตต่างๆ ของพระเถรีผู้เป็นพระอรหันต์สาวก
๑๐. ชาดก เป็นภาษิตต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคำสอนประเภทนิทาน เนื้อเรื่องที่สมบูรณ์มีอยู่ในอรรถกถา
๑๑. นิทเทส เป็นคำอธิบายพุทธภาษิตในสุตตันตนิบาตแบ่งเป็นมหานิเทศกับจุฬานิเทศ
๑๒. ปฏิสัมภิทามรรค เป็นคำอธิบายหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นทางแห่งปัญญาให้เกิดความแตกฉานที่พระสารีบุตรได้กล่าวไว้
๑๓. อปทาน เป็นคำอ้างอิงที่เป็นประวัติส่วนตัวของพระพุทธเจ้าและพระสาวก
๑๔. พุทธวงศ์ เป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้าคือประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต
๑๕. จรียาปิฎก เป็นการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าได้แก่ ทาน ศีล และเนกขัมมะ เป็นต้น และนอกจากนั้นยังมีท่านผู้รู้ให้ความหมายของคำว่า ชาดก ไว้หลายท่านด้วยกันดังนี้
ชาดก แปลว่า กล่าวถึงสิ่งที่เกิดมาแล้ว หมายความว่า การแสดงนิทานประกอบสุภาษิต เพื่อให้เข้าใจสุภาษิตง่ายขึ้น ท่านองสอนบทเรียนด้วยของจริงในปัจจุบัน^๕

^๔เรื่องเดียวกัน.

^๕สมบัติ จำปาเงิน, นิบาตชาดก ฉบับสยาม, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

พระธรรมโกศาจารย์ ให้ความหมายของชาดกไว้ว่า ชาดก คือระเบียบ คำที่ทรงแสดงถึงบุพจริยา คือความประพฤติที่เคยทรงทำมาแต่ปางก่อนหรือกิจที่เคยทำมาแต่หนหลัง รวมทั้งบุพจริยาของพระสาวก^๖

สารานุกรมราชบัณฑิตยสถาน กล่าวว่า ชาดก แปลว่า การกล่าวถึงสิ่งที่เกิดมาแล้ว หมายความว่า แสดงนิทานประกอบสุภาษิต เพื่อให้เข้าใจสุภาษิตง่ายขึ้น ถ้ากำหนดด้วยวิธีสอนก็คือ สอนด้วยบทเรียนด้วยของจริงอย่างปัจจุบัน เรียกว่า “สาธิต” คือ ไม่ใช่สอนเพียงคำพูด^๗

แปลก สนธิธิกรณ^๘ ให้ความหมายชาดกไว้ว่า “ชาดก” น. ชาดก, เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในอดีต^๙

อารีย์ สหชาติโกสีย์ ให้ความหมายชาดกไว้ว่า คือ นิทานอิงธรรม หรือนิทานภายิตที่พระพุทธเจ้าตรัสเมื่อทรงแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจหลักธรรมและเห็นตัวอย่างตามนิทาน^{๑๐}

พัฒน์ เฟื่องผลา ให้ความหมายว่า ชาดก หมายถึง คัมภีร์เล่มหนึ่งในจำนวน ๑๕ เล่ม ของคัมภีร์พุทธทศนิกายในพระสูตรตันปิฎก แบ่งเป็น ๕ คัมภีร์ คือ ทิฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตรนิกาย และขุททกนิกาย^{๑๑}

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ให้ความหมายชาดกไว้ว่า “ชาดก” น. เรื่องที่เกี่ยวกับการเกิด เรื่องเกี่ยวกับการเสวยพระชาติของพระพุทธเจ้า ส่วนหนึ่งแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนา^{๑๒}

ดังนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นว่า ชาดก นั้นมีความหมาย ๓ ประการด้วยกันคือ

๑. ชาดก หมายถึง เรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้า
๒. ชาดก หมายถึง คำสอนอย่างหนึ่งในจำนวน ๘ อย่าง ของพระพุทธเจ้า

^๖พระธรรมโกศาจารย์, พุทธสาวิกา, (ธนบุรี : ธรรมเสวีการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๖.

^๗ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๗๘.

^๘แปลก สนธิธิกรณ, พจนานุกรมบาลี - ไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖), หน้า ๑๑๘.

^๙อารีย์ สหชาติโกสีย์, วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, ๒๕๒๒), หน้า ๘.

^{๑๐}พัฒน์ เฟื่องผลา, การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๖.

^{๑๑}สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๓๓), หน้า ๕๓.

๓. ซาดก หมายถึง คัมภีร์เล่มหนึ่งในจำนวนคัมภีร์ ๑๕ เล่ม ของหมวดขุททกนิกาย ในพระสุตตันตปิฎก

๓.๒ ที่มาของซาดก

ซาดก มีอยู่จำนวนมาก มิใช่มีอยู่เฉพาะในคัมภีร์ซาดก พระสุตตันตปิฎกเท่านั้น และยังมีอยู่ในที่แห่งอื่นอีกที่ต่างออกไปจากซาดกในคัมภีร์ซาดกอย่างสิ้นเชิง การที่เกิดซาดกขึ้นมามากมาย เช่นนี้จึงทำให้พุทธศาสนิกชนได้รับรู้เรื่องซาดกหลากหลาย ทั้งซาดกเดิมที่มีอยู่ในพระสุตตันตปิฎก และซาดกที่ไม่มีในพระสุตตันตปิฎก ซาดกนี้มีกำเนิดขึ้น ๔ ทางคือ

๑. พระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้
๒. พระพุทธเจ้าทรงนำนิทานเก่ามาคิดแปลงสั่งสอนพุทธศาสนิกชน
๓. ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนานำเค้าโครงเรื่องเดิมจากแหล่งต่างๆ มาแต่งใหม่
๔. ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาผูกเรื่องแต่งซาดกขึ้นเอง โดยไม่อาศัยเค้าโครงเรื่องจากที่อื่น

วรรณกรรมซาดกในส่วนของพระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้นั้น เชื่อกันว่าคือซาดกในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกนั่นเอง ซาดกส่วนนี้บรรดาสาวกของพระพุทธองค์ได้จดจำกันมาตามลำดับจนกระทั่งได้มีการสังคายนาและได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร นอกจากนี้ยังมีซาดกที่ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนานำเค้าโครงเรื่องมาแต่งใหม่นั้นมีอยู่จำนวนมาก ทั้งซาดกฝ่ายหินยานและมหายาน ทั้งที่เป็นวรรณกรรมแบบฉบับและวรรณกรรมท้องถิ่น ส่วนซาดกที่ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาแต่งขึ้นมาเองตามพื้นฐานของความรู้และภูมิปัญญานั้นมีอยู่บ้าง แต่ไม่มากเหมือนซาดกที่นำเค้าโครงเรื่องเดิมมาแต่ง

ซาดกที่พอจะกล่าวได้มีอยู่อย่างเดียว คือ ซาดกในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ซึ่งเชื่อว่าเป็นพุทธวจนะและเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทรงนำมาสั่งสอนสาวกของพระองค์ ด้วยการสั่งสอนในส่วนที่เป็นธรรมซาดก ส่วนซาดกอย่างอื่นที่นอกเหนือจากซาดกในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก นั้นคงหาต้นตอในการเกิดได้ยาก เพราะการเกิดนิทานหรือเรื่องเล่าต่างๆ นั้น เกิดได้ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือเกิดในที่หนึ่งแล้วแพร่หลายไปยังอีกที่หนึ่ง เพราะมนุษย์มีการติดต่อกันอยู่ตลอดเวลา และเกิดในเวลาเดียวกัน หรือระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันในหลายๆ ที่ แม้แต่ซาดกทั้งหมด ๑๐ เรื่อง ในมหานิบาตที่เรียกว่า ทศชาติซาดกนั้น ก็ใช้ชื่อของพระโพธิสัตว์มาตั้งชื่อซาดกโดยตรง เช่น เตมียซาดก มหาชนกซาดก มโหสถซาดก เป็นต้น^{๑๒}

^{๑๒}พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), บทนำ หน้า ๘.

๓.๓ ประเภทของชาดก

ชาดกนั้นแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทด้วยกัน คือนิบาตชาดกและพาหิรชาดก

๓.๓.๑ นิบาตชาดก

นิบาตชาดก หมายถึง ชาดกจำนวน ๕๔๗ เรื่องที่มีอยู่ในนิบาตชาดกขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก เรื่องที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีของคนไทย คือ ทศชาติชาดก และหนึ่งในสิบเรื่องนี้ “พระเวสสันดรชาดก” เป็นเรื่องที่มีนิยมนกันมากที่สุด มีการนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมชาดกไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา ที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกคือ “มหาชาติคำหลวง” ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ หลังจากนั้นก็มีการแต่งอีกหลายตำนานทั้งแบบฉบับและท้องถิ่น วรรณกรรมชาดกเรื่องเวสสันดร คนไทยได้ให้ความสำคัญมากนอกจะแต่งในรูปลายลักษณ์อักษรแล้ว ยังนิยมใช้เทศนาโดยทั่วไป ในประเทศไทยเรียกการเทศนาเรื่องเวสสันดรว่า “เทศน์มหาชาติ” จากหลักฐานพบว่ามีการเทศน์มหาชาติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังข้อความในศิลาจารึกว่า “อันหนึ่งโศคนับแต่ปีสถาปนาพระมหาธาตุนี้ไปเมื่อได้เก้าสิบเก้าปี ถึงในปีกุน อันว่าพระไตรปิฎกนี้จักหายแลคนรู้จักรู้แท้มิได้เลย ยังมีคนรู้คั้นสเล็กสน้อยไซริ้ ธรรมเทศนาเป็นต้นว่า พระมหาชาติหากนสวดมิได้เลย ธรรมชาดกอันอื่นไซริ้มีต้นหาปลายมิได้มีปลายหาต้นมิได้เลย”^๓

ข้อความในศิลาจารึกนครชุมสุโขทัยตอนนี้ ชี้ให้เห็นถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเมื่อ ๗๐๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว ในสมัยนั้นมีการสร้างพระมหาธาตุ สร้างพระไตรปิฎก และการแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับชาดกต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเทศน์มหาชาติในศิลาจารึกหลักนี้ แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยต่อพระไตรปิฎก และชาดกของคนไทยสมัยก่อนว่าจะมีผู้ศึกษากันน้อย และจะชำรุดสูญหายเพราะขาดการบำรุงรักษา สิ่งที่คนไทยสมัยก่อนกล่าวทำนายไว้ นั่นค่อนข้างจะเป็นความจริง เนื่องจากปัจจุบันจะหาคนที่มีความรู้ความเข้าใจในพระไตรปิฎกและชาดกอย่างแท้จริงนั้นหาได้ยากและเรื่องชาดกก็สูญหายชำรุด มีต้นขาดปลายหรือต้นหาปลายขาดมีอยู่จำนวนมาก

นิบาตชาดกที่คนไทยนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมชาดกทั้งที่เป็นแบบฉบับและท้องถิ่นมีอยู่จำนวนมาก นอกจากเวสสันดรและเรื่องอื่นๆอีก ๕ เรื่อง ที่ปรากฏในขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก พระไตรปิฎกก็ดี ที่เรียกว่าทศชาติและนิบาตชาดกเรื่องอื่นๆก็ดี เช่น พกชาดก (นกกระยาง) กากาติชาดก (กาเกี) และมิตตคามิตตชาดก (สุทธิกัมมชาดก) เป็นต้น การนำเอาชาดกในพระสุตตรมาแต่นั้นปัจจุบันก็มีการกระทำกันอยู่บ้าง เพราะคนไทยเริ่มพากันมองเห็นคุณค่าของชาดกกันบ้างแล้ว

^๓ สำนักนายกรัฐมนตรี, จารึกสุโขทัย ประชุมจารึกภาคที่ ๑ (หลักที่ ๓), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๖๓.

๓.๓.๒ ชาดกนอกนิบาตหรือพาหิรชาดก

ชาดกในกลุ่มนี้เป็นชาดกที่มีเนื้อเรื่องไม่ตรงกับนิบาตชาดก เป็นเรื่องที่ถูกผู้แต่งชาดกสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง หรือได้แนวคิดจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งหรือเกิดจากการประสมประสานประสบการณ์ของผู้แต่ง ชาดกประเภทนี้มีทั้งที่เป็นวรรณกรรมแบบฉบับและท้องถิ่น เช่น ชาดกในปัญญาสาชาดก ชาดกหลายเรื่องในคัมภีร์มหาเวสตุ และชาดกวรรณกรรมท้องถิ่น เป็นต้น ชาดกใดไม่มีในนิบาตชาดก ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก พระไตรปิฎก ถือเป็นชาดกนอกนิบาตหรือพาหิรชาดกทั้งหมด ชาดกนอกนิบาตที่เป็นที่นิยมของคนไทย เช่น สังข์ทอง พระรถเมรี พระสุธนมโนราห์ สุทธิกัมชาดก และสุบิน เป็นต้น ชาดกนอกนิบาตเหล่านี้ได้รับความนิยมตลอดมา นอกจากนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์แล้ว ยังมีการนำไปดัดแปลงเป็นบทละคร โทรทัศน์ด้วยการนำเอาชาดกไปแสดงเป็นตัวละครในโทรทัศน์ ทำให้ชาดกได้รับการเผยแพร่มากขึ้น และเป็นการปลูกฝังคุณธรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ชาดกนอกนิบาตที่รู้จักกันมากในประเทศไทย คือ ชาดกในปัญญาสาชาดก ซึ่งพระภิกษุชาวเชียงใหม่แต่งขึ้นเมื่อประมาณ ปีพ.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๒๐๐^{๑๔}

๓.๔ องค์ประกอบของชาดก

การแบ่งเรื่อง ชาดกนั้นได้ใช้วิธีแบ่งตามคาถาประกอบเรื่องเช่น เรื่องไหนมีคาถาเดียวกันก็จัดให้อยู่ในเอกนิบาตชาดก ถ้าเรื่องไหนมี ๒ คาถาก็เรียกว่า ทุกนิบาตชาดก เรื่อยไปจนถึง ๘๐ คาถาก็เรียกว่า มหานิบาต ซึ่งมหานิบาตนี้จะมีคาถาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนถึง ๑,๐๐๐ คาถา เป็นต้น

ดังนั้น วรรณกรรมชาดกจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๕ ประการ คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา ไวยากรณ์ และสโมธานหรือ ประชุมชาดก ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ ปัจจุบันวัตถุ

ปัจจุบันวัตถุ คือการที่จะกล่าวถึงเรื่องปัจจุบันจะเป็นการปรากฏในทำนองว่าพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่ไหน และทรงปรารภถึงเรื่องอะไรอยู่ จึงได้ตรัสชาดกนี้

เรื่องปัจจุบันจากเรื่องสิริวิบูลกิตติ ในปัญญาสาชาดกตอนต้น นั้น จะมีลักษณะหรือมีส่วนที่เหมือนกับเรื่องปัจจุบันในสุวรรณสามชาดก คือ ภิกษุเลี้ยงดูบิดามารดา เมื่อวิเคราะห์เสร็จก็กล่าวถึงเรื่องปัจจุบันต่อไปจนถึงทรงเล่าเรื่องในอดีต ซึ่งเป็นองค์ประกอบถัดไปของชาดก ว่า

...ปรางเมื่อพระบรมครู	มุนีนารถเมาวสถาน
เชตุพนวิหาร	ค้ำวกรุงพารณสี
มีมานพหนุ่มผู้หนึ่ง	มาบรรพชาเพื่อจะลี้

^{๑๔} สืบพงษ์ ธรรมชาติ, วรรณคดีชาดก, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

สงสาร ไผ่ใบดี	พระภิกษุจะเที่ยว โจร
บิณฑบาตรราชธานี	มีศรีกาหนึ่งสุรธร
ศรัทธามโนนอร์	นารถแต่งเข้าบิณฑิปา
เสร็จแล้วข้ามระกิจ	อันต้องคิดมุนทิลธา
เป็งผงผัดภักตรา	นุ่งหม้อผ้าศรีแก้มกัน
จึงยกเอาเข้าบาตร	มาอังกาสแก่พระสรร..... ^๕

นี่คือตัวอย่างของการกล่าวถึงเรื่องราวของปัจจุบัน ที่ทรงเริ่มต้นด้วยการอรัมภบทก่อนที่ได้กล่าวถึงเรื่องปัจจุบันในตอนที่พระพุทธองค์ทรงมีพระชนม์มอยู่ว่าในขณะที่พระองค์ทรงประทับอยู่ที่ใด ทรงได้ปรารภถึงเรื่องอะไรแล้วจึงได้ตรัสชาดกนี้ต่อไป

เรื่องปัจจุบันนั้นจากเรื่องสุวรรณสามชาดกในอรรถกถาชาดกแปลที่ยกมานี้ จะกล่าวถึงบุตรของเศรษฐีผู้หนึ่งที่ได้ฟังธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเห็นโทษในกามทั้งหลายเกิดความเบื่อหน่าย แล้วเกิดความศรัทธามีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก แล้วจึงได้ขออนุญาตออกบวชเป็นภิกษุ และได้ออกบวชสมประสงค์ หลังจากที่บิณฑมารดาอนุญาตแล้วภายหลังบิณฑมารดาอยากจนลง ภิกษุตั้งกล่าวต้องบิณฑมารดาเลี้ยงดูบิณฑมารดา เมื่อเรื่องราวนี้รู้ถึงเหล่าภิกษุสาวก เหล่าภิกษุสาวกก็ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ถูกต้องไหมที่ภิกษุทำเช่นนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเล่าเรื่องสุวรรณสามชาดกให้ภิกษุสาวกฟังและนิบาตชาดกไม่มีส่วนที่เป็นเรื่องปัจจุบัน เชื่อกันว่า เมื่อสมัยพุทธกาลไม่มีการบันทึกชาดกเป็นลายลักษณ์แต่ใช้วิธีการจดจำสืบทอดกันมา การจดจำมักจดจำได้เฉพาะข้อความสำคัญของเรื่อง ส่วนรายละเอียดไม่ได้จดจำกัน ดังนั้น นิบาตชาดกจึงมักมีข้อความที่ตัวละครโต้ตอบกันหรือคาถา ดังตัวอย่าง เริ่มต้นของสุวรรณสามชาดก ดังนี้

ใครหนอชิงเราผู้มัวประมาทกำลังแบกหม้อน้ำ ด้วยลูกศร กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ใครชิงเราแล้วแอบอยู่

เนื้อของเราก็กินไม่ได้ หนองของเราก็กินไม่มีประโยชน์ เมื่อเป็นอย่างนี้ คนที่ยิงนี้เข้าใจว่าเราเป็นผู้อันจะชิงชิง ด้วยเหตุอะไรหนอ

ท่านเป็นใคร หรือเป็นบุตรใครเราจะรู้จักท่านได้อย่างไร คู่ก่อนสหาย เราถามท่านแล้วขอท่านจงบอกเถิด ท่านชิงเราแล้วแอบอยู่ทำไมเล่า

เราเป็นพระราชอาของชาวกาสิ ชนทั้งหลายเรียกว่า พระเจ้าปิลยักษ เราละแฉ่นแฉ่นมาเที่ยวแสวงหาหนุคเพราะความ โลก...^๖

^๕วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา, มโนราห์นิบาต, (สงขลา : โรงพิมพ์จึงจิง, ๒๕๑๓), หน้า๓.

^๖พ.ช.๒๘/๑๓๐๖-๑๓๐๘/๑๓๘.

ต่อจากนี้ก็เป็นคาถาโต้ตอบกันจนจบเรื่อง จะเห็นได้ว่าคาถาหรือข้อความที่โต้ตอบกันนั้น จะมีความกะทัดรัด ไม่มีการใช้คำขยายแบบชาดกที่แตกต่างภายหลัง คาถาหรือข้อความเหล่านี้ล้วน เป็นบทร้อยกรองดั่งในฉบับบาลี ทั้งนี้เพราะร้อยกรองจดจำง่ายกว่าร้อยแก้ว เนื่องจากมีสัมผัสและ กะทัดรัดกว่าร้อยแก้ว

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า วรรณกรรมชาดกที่มีส่วนเป็นเรื่องปัจจุบันนั้นจะมีทั้งนิบาต ชาดกในอรรถกถาชาดกแปลและชาดกนอกนิบาต แต่ชาดกในชาดกขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก พระไตรปิฎก ไม่มีส่วนที่เป็นเรื่องปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะมุ่งหมายจะบันทึกเอาเฉพาะส่วนที่สำคัญๆ ของเรื่องเอาไว้นั่นเอง

๓.๔.๒ อติตวัตถุ

อติตวัตถุ องค์ประกอบส่วนนี้เป็นการกล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในชาติก่อนซึ่ง เรียกว่า พระโพธิสัตว์ (ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า) เป็นส่วนที่ต่อจากปัจจุบันวัตถุ เรื่องราวในชาติ ก่อนนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเล่าด้วยพระราชประสงค์จะแก้ข้อสงสัยของภิกษุสาวกในเหตุการณ์ที่ ปรากฏในเรื่องปัจจุบัน จะเห็นว่านิบาตชาดกบางสำนวนแต่งด้วยร้อยแก้ว และบางสำนวนแต่งด้วย ร้อยกรอง ส่วนชาดกนอกนิบาต (พาหิรชาดก) นั้นจะมีเนื้อเรื่องต่างออกไปจากนิบาตชาดก ชาดก นอกนิบาตของต่างถิ่น ดังตัวอย่างจากเรื่องเวสสันดรชาดก^{๓๓} ที่มีปรากฏในชาติต่างๆ

ดูก่อนมุสดี ผู้มีรัศมีแห่งผิวพรรณอันประเสริฐ ผู้มีอวัยวะส่วนเบื้องหน้างามเรืองเลือกเอา พร ๑๐ ประการ ในปฐมพิซึ่งเป็นที่รักแห่งหฤทัยของเธอ ข้าแต่ท้าวเทวราช ข้าพระบาทขออนอบน้อม แด่พระองค์ ข้าพระบาทได้ทำบาปกรรม อะไรไว้หรือฝ่าพระบาทจึงให้ข้าพระบาทจูดิจจากทิพย สถานที่น่ารื่นรมย์ คุณลมพัดคั้นไม้ใหญ่ให้หักไป ฉะนั้น บาปกรรมเธอมิได้ทำไว้เลย และเธอ ไม่เป็นที่รักของเราอีกหาไม่ แต่บุญของเธอสิ้นแล้ว เหตุฉนั้น เราจึงกล่าวกับเธออย่างนี้^{๓๔}

จะเห็นได้ว่า เวสสันดรชาดกในนิบาตชาดกจบด้วยเรื่องอดีต นิบาตชาดกแทบทุกเรื่องจะมี ลักษณะเช่นนี้ ซึ่งต่างจากชาดกในคัมภีร์อื่นๆ ที่มีองค์ประกอบของชาดกครบถ้วนเป็นส่วนใหญ่ ชาดกในอรรถกถาแปล มีเรื่องปัจจุบันนำ ตามด้วยเรื่องอดีต ดังตัวอย่างเรื่องเทมียชาดกเรื่องอดีต ตอนหนึ่งมีว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พระราชพระนามว่า กาสีกราช ทรงราชย์สมบัติโดยธรรม โดยเสมอ ในกรุงพาราณสี พระองค์มีสนมনারีประมาณ หนึ่งหมื่นหกพันคน บรรดาสนมনারี เหล่านั้น แม้สักคนหนึ่งก็ไม่มีโอรสหรือธิดาเลย กาลนั้นชาวพระนครกล่าวกันว่า พระราชของพวก

^{๓๓} สืบทพงศ์ ธรรมชาติ, วรรณคดีชาดก, อ่างแก้ว, หน้า ๕.

^{๓๔} พุ.ชา๒๘/๒๖๗๐-๓๔๖๓/๓๕๒-๓๕๓.

เราไม่มีพระโอรสแม้อีกหนึ่งที่จะสืบพระวงศ์จึงประชุมกันที่พระลานหลวงโดยนัยอันมาแล้วใน
 กุศราษชาคนั้นแล กราบทูลพระราชาว่าข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์จงทรงปรารณาพระโอรส
 เด็ด^{๑๙}

ชาคนในปัญญาสชาดกซึ่งจัดเป็นชาคนอกนิบาต มีเรื่องปัจจุบัน ตามด้วยเรื่องอดีต เช่นกัน
 ดังตัวอย่างเรื่องสุชนชาดก ดังนี้

.....พระมหาสัจฉ์จึงทูลถามพระมารดาว่า เหตุใดพระแม่เจ้าจึงทรงกันแสงฉะนี้

ดูกรพ่อสุชนกุมาร นางมโนห์ราภรรยาของเจ้าเขาหนีไปเสียแล้ว พระนางจันทาทวีมีเสาวนีย์ดรัส
 เล่าเรื่องความหลังตั้งแต่คืนให้พระสุชนทราบทุกประการ เมื่อพระสุชนกุมารได้สดับเหตุ ดั่งนั้น มี
 พระหฤทัยเสียวสัน รวาทว่าจะแตกออกทันที เสด็จไปทอดพระเนตรนิเวศฐานอันเจียบสงัดดุจดั่ง
 ป่าช้า พระองค์ไม่สามารถดำรงพระกายาไว้ได้ถึงสภาวะสลบโดยทันใด อุปไมยเหมือนมีบุคคลมา
 คัด พระบาทให้ขาดไปทั้งสองข้าง ฉะนั้น พระนางจันทาทวีผู้มีจึงเอาอุทกวาริน้ำหอมประพรม ให้ทั่ว
 ศรีกายาพระมหาสัจฉ์ พระมหาสัจฉ์กลับได้สติฟื้นขึ้นมาแล้วเสด็จไปในห้องบรรทมบรมสิริ
 ไสยาสนี^{๒๐}

ในชาดกมาลามัด เริ่มต้นด้วยข้อธรรมตามด้วยเรื่องอดีต ตอนท้ายเป็นการสรุปข้อธรรมจาก
 เนื้อเรื่อง ไม่มีการประชุมชาดกแต่อย่างใด ดังตัวอย่างเรื่องการบูชาขัณฑ์ ดังนี้

ผู้มีใจบริสุทธิ์ผ่องใสย่อมไม่ประพฤติตามคำชักชวนล่อลวงของคนชั่ว เมื่อทราบดังนี้จึง
 สมควรที่จะพยายามกระทำใจให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์ ดังจะได้วรรณนาเป็นอนุสาสนีต่อไป

ณ กาลอันล่วงมาช้านานแล้ว พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นพระราชบิดครองราชสมบัติโดยการ
 สืบสันตติวงศ์ การที่ทรงถึงซึ่งฐานะดังนี้ ก็โดยบุญบารมี พระองค์ทรงปกครองรัฐสีมาเป็นสันติสุข
 ไม่มีศัตรูหมู่ประปักษ์บีฑา พระบรมเดชานุภาพเป็นที่เคารพยำเกรงโดยทั่วไปปราศอาณาจักร
 ปราศจากความวุ่นวายเดือดร้อนด้วยภัยพิบัติต่างๆ การสัมพันธ์ไมตรีระหว่างนานาประเทศก็เป็นที
 เรียบร้อยทุกประการ ทั้งบรรดาประเทศราชเมืองขึ้นทั้งหลาย ก็อ่อนน้อมอยู่ใต้พระราชโองการ
 พระราชาองค์นี้ได้ปราบราคะตัวศัตรูสงบสิ้นแล้ว จึงไม่มีพระหฤทัยมันหมายจะทรงทำนุบำรุง
 ราษฎรให้มีความสุขเจริญยิ่งขึ้น ทรงรักษาศีลจริยวัตรโดยเคร่งครัดปฏิบัติพระองค์เหมือนมุนี โดย

^{๑๙} พุ.ชา.๒๘/๓๕/๑๘-๑๕.

^{๒๐} กรมศิลปากร, ปัญญาสชาดกฉบับหอพระสมุดแห่งชาติ ภาค ๑, (พระนคร : ศิลปบรรณา
 การ, ๒๔๕๕), หน้า ๕๔.

ประการฉะนี้ ผู้มีใจบริสุทธิ์จึงมิได้ตกเป็นเหยื่อของพาล ทราบดังนี้แล้วจึงสมควรพยายามกระทำใจให้บริสุทธิ์เสมอ การประทุษร้ายสัตว์ไม่สามารถนำมาซึ่งความสุข^{๒๐}

ชาดกในคัมภีร์มหาเวทคุณีองค์ประกอบเหมือนกับอรรถกถาชาดก ปัญญาสาชดกและวรรณกรรมชาดกต่างๆ ไป ก็จะเริ่มเรื่องด้วยปัจจุบัน ตามด้วยเรื่องอดีต เราจะปรากฏเห็นได้ในเรื่องของกนิรีชาดก ซึ่งเรื่องกนิรีชาดกนี้ก็จะเริ่มด้วยเรื่องปัจจุบันและก็จะตามด้วยเรื่องอดีตเช่นกัน

๓.๔.๓ คาถา

คาถา คือ ข้อความของเรื่องชาดกแต่ละเรื่อง เมื่อก่อนข้อความในนิบาตชาดกเป็นบาลีทั้งหมดแต่งด้วยร้อยกรอง ต่อมามีการแปลเป็นภาษาไทยยกข้อความหรือคาถามาแปลเป็นคาถาๆ ไป และมีเลขลำดับคาถากำกับไว้ข้างหน้า แต่ในอรรถกถาชาดก ปัญญาสาชดก ชาดกในคัมภีร์มหาเวทศุ และชาดกนอกนิบาตอื่นๆ จะไม่มีการจัดลำดับคาถาไม่มีหลายเลขกำกับแต่จะเป็นข้อความที่ต่อเนื่องกัน ไปบางคัมภีร์เมื่อแปลเป็นภาษาไทยจะแปลโดยนำเอาคาถาบาลีตั้งไว้ก่อนพอให้เห็น แล้วแปลแต่งด้วยภาษาไทยจนจบ หรืออาจจะมีคาถาบาลีสั้นๆ แทรกเป็นตอนๆ ไปก็มี วรรณกรรมชาดกส่วนมากโดยเฉพาะที่เป็นท้องถื่นจะแต่งด้วยร้อยกรองติดต่อกัน ไม่มีคาถาบาลีแทรกปนคาถาในนิบาตชาดก เช่น

ลูกอ่อนพระน้องวิมลตา เพราะเหตุใดพระน้องจึงดูหมิ่นเหยียดไป เพราะเหตุใดพระน้องจึงไม่เสวยกระยาหาร ก็คุณงามความดีของวิฑูรบัณฑิตผู้ทีพระน้องต้องประสงค์ดวงหทัยเป็นผู้บรรเทาความมืดของโลกรทั้งปวงเช่นนี้นั้นของเราไม่มีผู้นี้คือวิฑูรบัณฑิตมาถึงแล้ว จะทำความสว่างไสวให้แก่พระน้อง เจริญพระน้องตั้งหทัยฟังถ้อยคำของท่าน การที่จะได้เห็นท่านอีกเป็นการหาได้ยาก

พระนางวิมลตาทอดพระเนตรเห็นวิฑูรบัณฑิต ผู้มีปัญญากว้างขวางคั่งแผ่นดินนั้นแล้วมีพระทัยยินดีโสมนัส ทรงยกพระองค์ขึ้น ๑๐ ขึ้น อัญชลี แล้วตรัสกับวิฑูรบัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์ ประเสริฐสุดของชาวกรุงรัฐว่า ท่านเป็นมนุษย์มาเห็นพิภพของนาคที่คนไม่เคยเห็น เป็นผู้ถูกภัยคือความตายคุกคามและผู้ไม่กลัวและไม่กลัววาทนาการเช่นนี้ดูเหมือนจะไม่มีแก่ผู้มีปัญญา^{๒๑}

ในอรรถกถาจะมีคาถาบาลีแทรกปนอยู่บ้างเช่น พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระราชอุทยานอัมพวัน ของพระเจ้ามณฑลราช ทรงอาศัยกรุงมิถิลาเป็นที่ภิกษาจาร ทรงปรารภการทำ ความเยี่ยมพระโอรสผู้ให้ปรากฏ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า อจฺเจร โวต โลกสุมี คังนี้ เป็นต้น^{๒๒}

^{๒๐} อารยสุรย์, ชาดกมลา, แปลโดยหลวงรัฐฎการ โกศล, (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐) หน้า ๑๒๑.

^{๒๑} พ.ชา.๒๘/๒๖๒๐-๒๖๒๔/๓๔๕.

^{๒๒} พ.ชา.๒๘/๕๒๕/๒๓๕.

ส่วนชาดกในปัญญาสชาดกมีคาถาบาลีปะปนอยู่เป็นตอนๆ เช่นกัน จะขอยกตัวอย่างจากเรื่องสุวรรณภูมิชาดก ข้อความมีว่า

มีกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า มหาภัคตราช ได้เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองสาวัตถีนี้ พระอัครมเหสีของพระเจ้ามหาภัคตราชนั้น ทรงพระนามว่าจันทาเทวีพระนางประกอบไปด้วยกัลปยามณธรรม ๕ ประการ คือ ตื่นบรรทมก่อนราชสามี และเมื่อบรรทมก็บรรทมทีหลัง และคอยสดับฟังว่าจะโปรดให้กระทำกิจอันใด แลกกล่าววาจา แต่ล้วนเป็นที่รักใคร่ของพระราชสามี ทั้งบริบูรณ์ไปด้วยสัมมาจริยวัตรอันดีทุกอย่าง พระนางประกอบไปด้วยกัลยาณธรรมทั้ง ๕ ดังนี้^{๒๔}

จะเห็นได้ว่า ชาดกที่ยังคงเป็นคาถาหรือการ โต้ตอบ (Quotation) จริงๆ นั้นมีอยู่เฉพาะชาดกในพระสูตรต้นคปิฎก พระไตรปิฎกเท่านั้น นอกจากนั้นจะเป็นการแปลเป็นข้อความเป็นเรื่องติดต่อกันไปตั้งแต่ต้นจนจบ บางเรื่องอาจจะมีคาถา ที่ยังคงรูปบาลีแทรกปนอยู่บ้าง

๓.๔.๔ ไวยากรณ์

ไวยากรณ์ หมายถึงการอธิบายศัพท์ในชาดก มีการแยกวิเคราะห์ศัพท์ให้ความหมายศัพท์ เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจและรู้ถึงรากศัพท์ ลักษณะเช่นนี้มีเฉพาะในอรรถกถาชาดก ปัญญาสชาดกและชาดกมถา ไม่พบว่ามีในนิบาตชาดก ไวยากรณ์หรือการอธิบายศัพท์ในชาดกมีดังนี้ในอรรถกถาชาดกเรื่องมหาชนก มีว่า

บทว่า กปฺลฺลฺ ในคานานัน ทานกถาหมายถึงบาตรดิน มีคำอธิบายว่า เมื่อมีคาชินดาบสถามถึงเหตุแห่งบรรพชาจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ลูกก่อนมหาชนก ท่านละความเป็นใหญ่เห็นปานนี้ผนวชแล้ว ท่านยินดีในบาตรดินนี้ บทว่า ทฺวํ ความว่า พวกเขาเหล่านั้น ได้กระทำความคิดอะไรๆ ในระหว่างต่อท่านบ้างหรือ เพราะเหตุใดท่านจึงละอิสริยสุขเห็นปานนี้ มาขอบพระทัยบาตรดินใบนี้เท่านั้น^{๒๕}

ส่วนชาดกในปัญญาสชาดกนั้นมีไวยากรณ์ คือ การอธิบายศัพท์อยู่บ้างเช่นกันดังตัวอย่างจากเรื่องอติเทวราชชาดก มีคำปุจฉาถามว่า ความที่พระเจ้าอติเทวะเป็นบรมจักรนั้น อันกรรมอะไรเป็นผู้ให้เป็นหนึ่ง รัตนะ ๗ ประการ มีจักรแก้ว เป็นต้น มาบังเกิดมีขึ้นแก่พระเจ้าอติเทวบรมจักรนั้น เพราะอานิสงค์ผลแห่งกรรมอะไร มีคำวิสัชนาว่า พระเจ้าอติเทวราชได้เป็นบรมจักรและได้รัตนสมบัติ ๗ ประการ มีจักรแก้วเป็นต้นนั้น เพราะอานิสงค์ผลที่ได้ถวายผ้ากฐินทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระ โทณทัตถุญะพุทธสาวกเป็นประธาน^{๒๖}

^{๒๔} กรมศิลปากร, ปัญญาสชาดก ฉบับหอพระสมุดแห่งชาติ ภาค ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๓๑๗.

^{๒๕} พ.ช.๒๘/๔๔๒/๑๓๘.

^{๒๖} กรมศิลปากร, ปัญญาสชาดก ฉบับหอพระสมุดแห่งชาติ ภาค ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๖๕๔.

ดังนั้นจะเห็นว่า ชาคกในวรรณกรรมชาคกส่วนมากจะไม่มีไวยากรณ์หรือการอธิบายศัพท์
ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น

๓.๔.๕ ประชุมชาคกหรือสโมธาน

ประชุมชาคกหรือสโมธานองค์ประกอบส่วนนี้บางที่เรียกว่าประชุมชาติ ซึ่งประชุมชาคก
หรือสโมธานนี้จะเป็นส่วนประกอบสุดท้ายของชาคก จะบอกว่าตัวละครในอดีตวัตถุ ใครกลับชาติ
มาเกิดเป็นใครในปัจจุบัน และการกลับชาติมาเกิดของตัวละครสำคัญของชาคกเหมือนกัน ดังบท
ประชุมชาคกจากเรื่องเตมียชาคก ในอรรถกถาชาคกมีว่า

พระศาสดาครัั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ใน
บัดนี้เท่านั้น ที่เราละราชสมบัติออกบวช แม้ในกาลก่อนเราก็สละราชสมบัติออกบวชเหมือนกันดังนี้
แล้วทรงประกาศอริยสัง ๔ แล้วประชุมชาคกเทพธิดาผู้ที่สิงสถิตอยู่ที่เสวตฉัตรในกาลนั้น เป็น
ภิกษุณีชื่อ อุบลวรรณในบัดนี้ นายสุนันทสารถิ เป็นพระสารีบุตร ทำวักเป็นพระอนุรุทธ พระชนก
และพระชนนี เป็นมหาราชสกุล บริษัทนอกนี้เป็นพุทธบริษัท ส่วนบัณฑิตผู้ทำเป็นใบ้ ทำเป็นง่อย
เปลี้ยคือเราผู้สัมมาสัมพุทธนี้เองแล^{๒๗}

การประชุมเรื่องทุกัมมานิกชาคกในปัญญาสาชคกมีว่า

เมื่อจบอริยสังกถาลงมหาชนกเป็นอันมาก ได้บรรลุมรรคผลมี โสคา เป็นต้น พระทศพลจึง
ประมวลซึ่งชาคกว่า มารดาของพระ โพธิสัตว์ในครั้งนี้นักลับชาติมาเกิด คือ พระนางสิริมหามายา
บิดาของพระ โพธิสัตว์ในครั้งนี้นักลับชาติมา คือ พระสุทโธทนะมหาราช บุรุษผู้ประทุษร้ายมิตรใน
กาลนั้นกลับชาติมา คือ พระเทวทัตภรรยาผู้ทุศีลในกาลนั้นกลับชาติมา คือ นางจิญจมาณวิกา นาย
ประคูลีคนในกาลนั้นกลับชาติมา คือ พระรูดงค์เระองค์ใดองค์หนึ่ง บริษัททั้งหลายในกาลนั้นกลับ
ชาติมาคือ พุทธบริษัททุกัมมานิกกราชในกาลนั้นกลับชาติมา คือ พระโลกนาถตถาคตมีพุทธพจน์ให้
จบลงด้วยประการฉะนี้^{๒๘}

สรุปแล้วองค์ประกอบของชาคกทั้ง ๕ ประการนั้น ได้แก่เรื่องปัจจุบัน เรื่องอดีต คาถา
ไวยากรณ์และประชุมชาคกหรือสโมธานนั้น มิได้มีครบในชาคกทุกประเภท เช่น ในนิบาตชาคกเรา
จะเห็นแต่คาถากับเรื่องอดีตและประชุมชาคกบางเรื่อง ส่วนชาคกที่มีองค์ประกอบของชาคกครบทั้ง
๕ เลขจะเห็นได้ในชาคกในอรรถกถาชาคก ชาคกนอกนิบาตและชาคกในคัมภีร์มหาวัสตุบางเรื่อง
เท่านั้น

^{๒๗} พ.ชา.๒๘/๓๕๔/๓๔.

^{๒๘} กรมศิลปากร, ปัญญาสาชคก ฉบับหอพระสมุดแห่งชาติ ภาค ๑, อ่างแล้ว, หน้า ๓๐๕.

๓.๕ ความเป็นมาของทศชาติชาดก

ทศชาติชาดกมีความเป็นมาจากวรรณคดีชาดก นิบาตชาดกและทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) วรรณคดีชาดกนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ได้รับคามนิยมแพร่หลายเรื่องหนึ่ง เพราะเป็นการกล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในชาติก่อนๆ เมื่อครั้งยังเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งพระองค์ได้ถือกำเนิดเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นเทวดาบ้าง และในแต่ละชาตินั้นพระองค์ก็ทรงได้แสดงบุญบารมีที่แตกต่างกันออกไป เป็นต้น

๒) นิบาตชาดกมีจำนวน ๕๕๐ เรื่อง โบราณเรียกว่าพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ แบ่งออกเป็นหมวดๆ เรียกว่านิบาต ตั้งแต่ ๑-๒ เป็นเอกนิบาต ทุกนิบาตตามลำดับไป มีหมวดหนึ่งเป็นหมวดสุดท้าย เรียกว่ามหานิบาต ในหมวดนี้มีเรื่องอยู่ ๑๐ เรื่อง โบราณเรียกว่า ทศชาติ หรือพระเจ้าสิบชาติดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ทั้ง ๕๕๐ ชาตินั้น เชื่อกันว่าเป็นชาติก่อนของพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกตัวสำคัญในเรื่องว่า พระโพธิสัตว์ ทั้งนี้ สิบชาติ นับแต่ชาติ ๕๔๑ เป็นลำดับไปถึงชาติที่ ๕๕๐ ทศชาติมาในมหานิบาตชาดก ขุททกนิกายชาดก สุดต้นตอปฏิภานนี้เป็นที่มาของทศชาติชาดก

๓) ทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้กรองหลักธรรมจากเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและสรุปได้ ๑๐ ชาติดังนั้นคำว่า ทศชาติมีชื่อเรียกตามชาติดังนี้ ๑. พระเตมีย ๒. พระมหาชนก ๓. พระสุวรรณสาม ๔. พระเนมิราช ๕. พระมโหสถ ๖. พระภริทัต ๗. พระจันทกุมาร ๘. พระนารท ๙. พระวิฑูร ๑๐. พระเวสสันดร เรียกย่อว่า เต. ช. สุ. เน. ม. ภ. จ. นา. วิ. เว แต่ละชาติหรือแต่ละชาดกกล่าวถึงพระพุทธเจ้า ครั้นยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่พระองค์ก็จะทรงพระนามตามชื่อเรียกตามชาตินั้นๆ ไป และพระองค์ยังทรงบำเพ็ญพุทธจริยาที่เรียกว่า พุทธการกกรรม ซึ่งในอดีตชาติเรียกตามชื่อชื่อชาดกเป็นเฉพาะดังนี้

๑. เตมียชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเตมีย ได้บำเพ็ญเนกขัมมบารมี
๒. มหาชนกชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก ได้บำเพ็ญวิริยะบารมี
๓. สุวรรณสามชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม ได้บำเพ็ญเมตตาบารมี
๔. เนมิราชชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช ได้บำเพ็ญอุทฺธานบารมี
๕. มโหสถชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระมโหสถ ได้บำเพ็ญปัญญาบารมี
๖. ภริทัตชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระภริทัต ได้บำเพ็ญศีลบารมี
๗. จันทกุมารชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระจันทกุมาร ได้บำเพ็ญขันติบารมี
๘. นารทชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระนารท ได้บำเพ็ญอุเบกขาบารมี
๙. วิฑูรชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระธูรบัณจิต ได้บำเพ็ญสัจจะบารมี

๑๐. เวสสันดรชาดก เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ได้บำเพ็ญทานบารมี^{๒๕}

สรุป ทศชาติชาดกนั้นถือได้ว่าเป็นเรื่องราวที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นชาติ พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงได้บำเพ็ญเพียรบารมีให้สมบูรณ์ในแต่ละชาติ ถือว่าเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่มาก ในหมู่ที่นับถือพระพุทธศาสนาเพราะการที่บุคคลคนหนึ่งได้กระทำความดี หรือได้กระทำความ เพียรเพื่อสร้างบารมีนั้นนับว่าเป็นเรื่องที่น่าสรรเสริญยิ่งนัก โดยมีความเป็นมาจากแง่ทัศนียภาพอยู่ ๓ ประการ ดังที่จะได้ศึกษาในเนื้อหาโดยย่อต่อไปนี้

๓.๖ เนื้อหาย่อทศชาติชาดก

๓.๖.๑ เตมียชาติชาดก เรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือการออกบวช

ในคราวที่พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมอยู่ในโรงธรรมสภาได้พรรณนามหาภิเนกขัมมบารมีของพระพุทธองค์ เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องจึงตรัสว่า การทิ้งราชสมบัติเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ ยังไม่น่าอัศจรรย์เท่ากับชาติก่อน ภิกษุทั้งหลายจึงพากันฮือฮอนให้พระองค์ทรงเล่าเรื่อง พระองค์จึงได้นำเอาอดีตนิทานมาแล้วมีเนื้อเรื่องว่า

เตมียราชกุมาร เกรงการที่จะได้ครองราชย์สมบัติ เพราะทรงสลดพระหฤทัยที่เห็นราชบุรุษ ลงโทษโจรตามพระราชดำรัสของพระราชา เช่น เขี่ยนฟันครึ่งบ้าง เอาหอกแทงบ้าง เอาทวนเสียบ บ้าง จึงใช้วิธีแกล้งทำเป็นง่อยเปลี้ย หูหนวกเป็นไปไม่พูดจากับใคร แม้จะถูกทดลองต่างๆ ก็อดกลั้นไว้ ไม่ยอมแสดงอาการพิรุณให้ปรากฏ ทั้งนี้เพื่อจะเลี่ยงการครองราชย์สมบัติ พระราชาปรึกษาพวกพราหมณ์ ก็ได้รับคำแนะนำให้นำราชกุมาร ไปฝังเสียพระราชมารดาทรงคัดค้าน ไม่สำเร็จ ก็ทูลขอให้พระราชกุมารครองราชย์สัก ๗ วันแต่พระกุมารก็ไม่ยอมพูด ต่อเมื่อ ๗ วันแล้ว สารธินำราชกุมารขึ้นสู่รถไปเพื่อจะฝังตามรับสั่งของพระราชา ขณะที่ขุดหลุมอยู่พระราชกุมารก็เสด็จลงจากรถ ครัสปราชัยกับนายสารดี แข็งความจริงให้ทราบว่า มีพระประสงค์จะออกบวช สารดีเลื่อมใสในคำสอนขอออกบวชด้วย จึงตรัสสั่งให้นำรถกลับคืนก่อน สารธินำความไปเล่าถวายพระราชมารดาพระราชบิดาให้ทรงทราบ ทั้งสองพระองค์พร้อมด้วยอำมาตย์ราชบริพารจึงเสด็จออกเชิญให้พระราชกุมารเสด็จกลับไปครองราชย์สมบัติ แต่พระราชกุมารกลับม่าวายหลักธรรมให้ยินดีในเนกขัมมะ

^{๒๕}ช่อรัตน์ ไวยชัยยา, “บทบาทตัวละครเอกในทศชาติชาดก”, รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๕, หน้า ๓๑-๓๒.

คือ การออกจากกาม พระชนกชนนีพร้อมด้วยบริวารทรงเลื่อมใสในคำสอน ก็เสด็จออกผนวช และ
บวชตาม และได้มีพระราชารอื่นอีกเป็นอันมากสดับพระ โอวาทขอออกผนวชตาม^{๑๑}

๓.๖.๒ มหาชนกชาดก ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญวิริยะบารมี คือความพากเพียร

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ภิกษุทั้งหลายนั่งพรณนามหาวิริยะ
บารมีของพระองค์อยู่ เมื่อพระองค์ทรงทราบว่เหล่าภิกษุนั้นกำลังประชุมเรื่องอะไรกันอยู่ จึงตรัส
ว่า มิใช่แต่เพียงบัดนี้เท่านั้น ที่พระองค์ได้กระทำคุณอันยิ่งใหญ่ แม้ในกาลก่อนพระองค์ก็ได้แสดง
วิริยะบารมีอันยิ่งใหญ่เหมือนกัน ภิกษุเหล่านั้นก็กราบทูลวิงวอนให้ทรงเล่าเรื่องพระองค์จึงทรงนำ
อดีตนิทานมาแสดง ดังนี้ พระมหาชนกกราบทูลเดินทางไปในทะเล เรือแตก คงทั้งหลายจมน้ำตาย
บ้างเป็นเหยื่อของสัตว์น้ำบ้าง แต่ไม่ทรงละความอุตสาหะ ทรงว่ายน้ำโดยกำหนดทิศทางแห่งกรุง
มิลินา ในที่สุดก็ได้รอดชีวิตกลับไปถึงกรุงมิลินาและได้ครองราชย์สมบัติสืบต่อไป^{๑๒}

๓.๖.๓ สุวรรณสามชาดก ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมี คือการแผ่เมตตาจิต
คิดจะให้สัตว์ ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงพระปรารภพระภิกษุรูปหนึ่งผู้เลี้
งดูบิดามารดา ด้วยอาหารที่ได้มาจากศรัทธาของผู้อื่น ทำให้เพื่อนภิกษุอื่นตำหนิว่าทำ ไม่ถูกจนเกิด
ความละอายทอดทิ้งบิดามารดา เมื่อพระศาสดาทรงทราบเรื่องจึงตรัสเรียกภิกษุนั้นมาถามความจริง
พระศาสดาได้ตรัสสรรเสริญภิกษุผู้เลี้งดูบิดามารดานั้นว่า ทำถูกต้องแล้ว แม้พระองค์เองก็เคย
ประพฤตินุพจริยา เลี้งดูบิดามารดามาเช่นกัน พระภิกษุทั้งหลายก็พากันกราบทูลวิงวอนให้
พระองค์เล่าเรื่องนุพจริยา พระองค์จึงทรงนำเอาอดีตนิทานมาแล้วดังนี้

มีเรื่องเล่าว่าสุวรรณสามเลี้งมารดาบิดาของตนซึ่งเสี้ยจกษุในป่า และเนื่องจากเป็นผู้มี
เมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น หมู่นี้ก็เดินตามแควล้อมไปในที่ต่างๆ วันหนึ่งถูกระเจ้ากรุงพราณสี
ชื่อปิลักษณ์ยิงเอาด้วยธนูด้วยเข้าพระทัยคิด ภายหลังเมื่อทราบว่าเป็นมาณพผู้เลี้งมารดาบิดา ก็สลด
พระทัยจึงไปงูมารดาบิดาของสุวรรณสาม มารดาบิดาของสุวรรณสามก็ตั้งสังกิริยา อ้างคุณความ
ดีของสุวรรณสามขอให้พิชของศรหมดไป สุวรรณสามก็พินคินสติ และได้สอนพระราชารแสดงคดิ
ธรรมว่าผู้ใดเลี้งมารดาบิดาโดยธรรม แม้เทวดาก็ย่อมรักษาผู้นั้น ย่อมมีคนสรรเสริญในโลกนี้ละ

^{๑๑}กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชนตอนว่าด้วย
พระสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘, หน้า
๕๓๕.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๖.

โลกนี้ไปแล้วก็บันเทิงในสวรรค์ ต่อจากนั้นเมื่อพระราชขอให้สั่งสอนต่อไปอีก ก็สอนให้ทรงปฏิบัติธรรมปฏิบัติชอบในบุคคลทั้งปวง^{๓๒}

๓.๖.๔ เนมิราชชาดก ชาดกในเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีคือความตั้งใจมั่น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระราชอุทยานอัมพวันของพระเจ้ามณฑเวราช กรุงมิลินดา นคร ทอดพระเนตรเห็นรมณีสถาน ทรงใคร่จะตรัสบุรพจริยาของพระองค์ จึงตรัสว่าที่ตรงนี้ พระองค์เคยเจริญญาณในชาติที่เป็น มณฑเวราช พระภิกษุทั้งหลายทรงอ้อนวอนให้พระองค์ทรงเล่า อดีตนิทานให้ฟัง พระองค์จึงนำอดีตนิทานมาแสดง ดังนี้

มีเรื่องเล่าว่า เนมิราชกุมาร ได้ขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระราชบิดา ทรงบำเพ็ญคุณงามความดีเป็นที่รักของมหาชน และในที่สุดเมื่อทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรสเสด็จออกผนวชเช่นเดียวกับที่พระราชบิดาของพระองค์เคยทรงบำเพ็ญมา^{๓๓}

๓.๖.๕ มโหสถชาดก เรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมี คือความรู้ทั่วถึงสิ่งทีควรรู้

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตะวันมหาวิหาร ภิกษุทั้งหลายประชุมกันอยู่ในธรรมสภา ได้สรรเสริญพระปัญญาบารมีของพระตถาคต ว่ามีปัญญายิ่งใหญ่ หลักแหลม ทรงทราบานเหล่าพราหมณ์ เหล่าปริพาชก เหล่ายักษ์ เหล่าเทวดา เหล่าพรหม และเหล่าโจร ด้วยพระปัญญานุกาของพระองค์ เมื่อพระศาสดาทรงทราบจึงตรัสกับบรรดาภิกษุทั้งหลายว่า ไม่มีในกาลนี้เท่านั้นที่พระองค์มีปัญญายิ่งใหญ่ เมื่อคราวที่พระองค์อยู่ในพระโพธิญาณนั้น ก็เป็นผู้มีปัญญาเช่นกัน ภิกษุทั้งหลายจึงอ้อนวอนให้พระองค์ประกาศบุรพจริยาให้ฟัง พระองค์จึงทรงนำอดีตมาแสดงให้ฟัง ดังนี้

มีเรื่องเล่าว่า มโหสถบัณฑิตเป็นที่ปรึกษาหนุ่มของพระเจ้าวิเทหะแห่งกรุงมิลินดา ท่านมีความฉลาดรู้ สามารถแนะนำในปัญหาต่างๆ ได้อย่างถูกต้องรอบคอบเอาชนะที่ปรึกษาอื่นๆ ที่ริษยาใส่ความด้วยความคิดไม่พยายามเอาชนะ ครั้งหลังใช้อุบายป้องกันพระราชจากราชศัตรู และจับราชศัตรูซึ่งเป็นกษัตริย์พระนครอื่นๆ ได้^{๓๔}

๓.๖.๖ ภูริทัตตชาดก ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญบารมี คือการรักษาศีล

เมื่อคราวที่พระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ในวันอุโบสถอุสาสะกทั้งหลายต่างก็ตั้งอธิษฐานอุโบสถ และไปรวมกันที่ธรรมสภาเพื่อฟังธรรมกถาเกี่ยวกับบุพจริยาของพระพุทธองค์ ครั้งนี้พระพุทธเจ้าตรัสกับอุบาสกทั้งหลายว่า การที่พวกเธอกระทำอุโบสถนี้ไม่

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๖.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๗.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน.

ถือว่าอัศจรรย์เลย ในสมัยโบราณบัณฑิตผู้ละยศใหญ่ก็กระทำอุโบสถเหมือนกัน พวกอุบาสกทั้งหลายจึงอาราธนาให้พระองค์เล่านุพจริยาในกาลก่อนให้ฟัง พระองค์จึงทรงนำอดีตนิทานมาแล้วว่าภริยัตตนาคราชไปจำศีลอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา ยอดดอกทนต์ให้หมองจับไปทรมานต่างๆ ทั้งๆ ที่สามารถจะทำลายหมองได้ด้วยฤทธิ์ มีใจมั่นต่อศีลของตน ในที่สุดก็ได้อิสรภาพ^{๓๕}

๓.๖.๗ จันทกุมารชาดก ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญขันติบารมี คือความอดทน

พระศาสดาเมื่อคราวที่ประทับอยู่ภูเขาคิชฌกูฏ ขณะนั้นบรรดาภิกษุทั้งหลายกำลังสนทนากันถึงเรื่องพระเทวทัต ที่ได้ก่อเวรคิดฆ่าคนทั้งหลาย นับแต่พระเจ้าพิมพิสาร ตลอดจนกิดจะปลงพระชนม์ของพระตถาคตด้วย เมื่อพระพุทธองค์ทรงได้ยินจึงตรัสว่า ไม่เฉพาะในกาลนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนพระเทวทัตก็พยายามที่จะฆ่าชนเป็นอันมาก ภิกษุเหล่านั้นจึงทูลวิงวอนให้พระองค์ตรัสเล่าให้ฟัง พระองค์จึงเรื่องในอดีตมาแสดงดังนี้

จันทกุมารเป็นราชโอรสของพระเจ้าเอกราช เคยช่วยประชาชนให้พ้นจากคดี ซึ่งกัณฑทาลพราหมณ์ ราชบุโรหิตดาจารย์รับสินบนดัดสินไม่เป็นธรรม ประชาชนก็พากันเลื่อมใส เปล่งสาธุการทำให้ กัณฑทาลพราหมณ์ผู้อาฆาตในพระราชกุมาร เมื่อพระเจ้าเอกราชทรงพระราชสุบินเห็นดาวดิ่งสเทวโลก เมื่อตื่นบรรทมทรงใคร่จะทราบทาง ไปสู่เทวโลกตรัสถามกัณฑทาลพราหมณ์ จึงเป็นโอกาสให้พราหมณ์แก้แค้นด้วยการกราบทูลแนะนำให้ตัดพระเศียรพระโอรสธิดา เป็นต้นบุชายัญ พระเจ้าเอกราชเป็นคนเขลา ก็สั่งจับพระราชโอรส ๔ พระองค์ พระราชธิดา ๔ พระองค์ ไปที่พระลานหลวงเพื่อเตรียมประหารบุชายัญ นอกจากนั้นยังสั่งจับพระมเหสี ๔ พระองค์ และคนอื่นๆ อีกเพื่อเตรียมประหารเช่นกัน แม้ใครจะทัดทานขอร้องก็ไม่ได้ผล ร้อนถึงท้าวสักกะ (พระอินทร์) ต้องมาข่มขู่และชี้แจงให้หายเข้าใจผิด วิธีนี้ไม่ใช่ทางไปสวรรค์ มหาชนจึงรุมฆ่าพราหมณ์บุโรหิตนั้นและเนรเทศพระเจ้าเอกราชและกราบทูลเชิญจันทกุมารขึ้นครองราชย์^{๓๖}

๓.๖.๘ นารทชาดก ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือความวางเฉย

เมื่อคราวที่พระศาสดาประทับอยู่ที่สวนตาลหนุ่ม ทรงปรารภถึงการทรงมรمانอูรูเวลกัสสป อาจารย์ของหมู่ชฎิล ๓ พี่น้อง ว่าการทรมานอูรูเวลกัสสป ในกาลนี้ไม่อัศจรรย์เท่ากับครั้งก่อน พุทธบริษัททั้งบริษัททั้งหลายจึงกราบทูลอาราธนาให้พระองค์ทรงเล่าให้ฟัง จึงทรงนำเอาอดีตมาแล้ว ดังนี้

^{๓๕}กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชนตอนว่าด้วยพระสูตร, อ้างแล้ว, หน้า ๕๓๗.

^{๓๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๘.

มีเรื่องเล่าว่า พรหมนารถช่วยเปลื้องพระเจ้าอังคิราซให้กลับจากความเห็นผิด มามีความเห็นชอบตามเดิม (ความเห็นผิดนั้น เป็นไปในทางว่าสุขทุกข์เกิดเอง ไม่มีเหตุ คนเราเวียนว่ายตายเกิดหนักเข้าก็บริสุทธิ์ได้เอง ซึ่งเรียกว่าสังวาลสุทธิ)^{๓๙}

๓.๖.๕ วิชฺฐชาตก จากเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญสัจจะบารมี คือความสัตย์

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร วันหนึ่งพระภิกษุทั้งหลายสนทนากันถึงความอัศจรรย์แห่งพระปัญญาของพระตถาคต ที่สามารถย้ายชื่อยี่ห้อคำกล่าวร้ายของคนอื่น ทรงทรมานให้หมดพยศ แล้วให้ตั้งอยู่ในสภาวะ และศีลได้ พระศาสดาได้ขึ้นจึงตรัสว่า ไม่น่าอัศจรรย์เลย เพราะในกาลก่อนเมื่อพระองค์กำลังแสวงหาพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ก็เป็นผู้มีปัญญา ย้ายชื่อยี่ห้อคำของคนอื่นให้ร้ายเหมือนกัน ภิกษุเหล่านั้นอารธนาอ้อนวอนให้พระองค์ทรงเล่าให้ฟัง แล้วพระองค์จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสดังนี้

มีเรื่องเล่าถึงวิชฺฐบัตติต ซึ่งเป็นผู้ถวายคำแนะนำประจำราชสำนักพระเจ้าชัณญชัยโกรัพยะ เป็นผู้ทีพระราชและประชาชนรักใคร่เคารพนับถือมาก ครั้งหนึ่งปุลณกยักษ์มาทำพระเจ้าชัณญชัยโกรัพยะเล่นสกา ถ้าตนแพ้ก็จักถวายมณีรัตนะอันวิเศษ ถ้าพระราชแพ้ก็จะพระราชทานทุกสิ่งที่ต้องการ เว้นแต่พระกายของพระองค์ ราชสมบัติ และพระมเหสีในที่สุดพระราชแพ้ ปุลณกยักษ์จึงทูลขอตัววิชฺฐบัตติต พระราชาจะไม่พระราชทานก็เกรงเสียสัตย์ พระองค์ตรัสควาวิชฺฐบัตติตยิ่งกว่าทรัพย์สินเงินทองใดๆ ทรงห่วงเหนี่ยวด้วยประการต่างๆ แต่ก็ตกลงกันไปได้ตามให้วิชฺฐบัตติตตัดสินใจ วิชฺฐบัตติตก็ตัดสินใจให้รักษาสัตย์ คือตนเองยอมไปกับยักษ์ ความจริงยักษ์ต้องการเพียงเพื่อจะนำหัวใจของวิชฺฐบัตติตไปแลกกับธิดาพญานาค ซึ่งความจริงเป็นอุบายของภริยาพญานาคผู้ใคร่จะได้สดับธรรมของวิชฺฐบัตติตมา แม้ยักษ์จะหาวิธีทำให้ตายก็ไม่ตาย วิชฺฐบัตติตกลับแสดงสาธุธรรม (ธรรมของคนดี) ให้ยักษ์เลื่อมใสและได้แสดงธรรมแก่พญานาค ในที่สุดก็ได้กลับมาสู่กรุงอินทปัตต์ มีการฉลองรับขวัญกันเป็นการใหญ่^{๔๐}

๓.๖.๑๐ เวสสันดรชาตก ชาตกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมี คือการบริจาคทาน

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ เหล่าสาकขวงค์ทั้งหลายพากันมาเฝ้า แต่ถือว่าอาวุโสกว่าพระพุทธองค์ จึงไม่ยอมไหว้พระองค์ พระพุทธองค์ทรงทราบ จึงหาวิธีที่จะให้บรรดาพระญาติวงศ์ไหว้ จึงหาวิธีที่จะให้บรรดาพระญาติวงศ์ไหว้ จึงหาวิธีที่จะให้บรรดาพระญาติวงศ์ไหว้ จึงหาวิธีที่จะให้บรรดาพระญาติวงศ์ไหว้ จึงหาวิธีที่จะให้บรรดาพระญาติวงศ์ไหว้ เห็น ดังนั้นจึงพา

^{๓๙} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชนตอนว่าด้วยพระสูตร, อ้างแล้ว, หน้า ๕๓๘.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๘.

กันไหว้พระพุทธองค์ทั้งหมด เมื่อพระองค์เสด็จลงมาประทับนั่ง ณ บวรพุทธอาสน์ที่ปูไว้ ฝน
 โบกขรพรรษก็ตกลงมาเป็นที่น่าอัศจรรย์ บรรดาภิกษุทั้งหลาย ก็พากันสนทนาถึงความอัศจรรย์นั้น
 พระพุทธองค์จึงตรัสว่าไม่เฉพาะแต่ในกาลนี้เท่านั้น ในกาลก่อนเราก็ทำให้มีฝนโบกขรพรรษตกลง
 ยั่งที่ในญาติสมาคมเช่นกัน เมื่อภิกษุเหล่านั้นอาราธนา พระองค์ก็ทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่า ดังนี้
 พระเวสสันดรผู้ใจดีบริจาคทุกอย่างที่มีคนขอ ครั้งหนึ่งประทานช้างเผือกคู่บ้านคู่เมืองแก่
 พราหมณ์ชาวกาลิงคะ ซึ่งมาขอช้างไปเพื่อให้หายฝนแล้ง แต่ประชาชนโกรธขอให้เนรเทศพระราช
 บิดาจึงจำพระทัยเนรเทศ ซึ่งพระนางมัทรีพร้อมด้วยพระโอรสธิดา ได้ตามเสด็จไปด้วย เมื่อชุกไป
 ขอสองกุมาร ก็ประทานอีก ภายหลังพะเจ้าสัตยชัยพระราชบิดาทรงไถ่สองกุมาร แล้วเสด็จไปรับ
 กลับกรุง (เรื่องนี้แสดงการเสียสละส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ คือการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
 อันจะเป็นทางให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมได้ดียิ่งมิใช่เสียสละโดยไม่มีจุดมุ่งหมายหรือ
 เหตุผล)^{๓๘}

สรุปจะเห็นได้ว่าจากเนื้อเรื่องของทศชาติชาดกทั้ง ๑๐ เรื่องที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนี้ แสดงให้
 เห็นว่าในแต่ละพระชาติของพระโพธิสัตว์นั้นพระองค์ทรงได้บำเพ็ญบารมีในแต่ละพระชาติอย่าง
 เกร่งกรัด และสมบูรณ์ในแต่ละพระชาตินั้น พระองค์ก็ทรงได้บำเพ็ญบารมีที่แตกต่างกันออกไป
 บารมีทั้ง ๑๐ ที่พระโพธิสัตว์ได้ใช้ในการบำเพ็ญบารมีนั้น นับว่าเป็นพุทธจริยธรรมที่ดีที่เป็นไปเพื่อ
 ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้

๓.๗ หลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดก

การศึกษาหลักคำสอนที่มีอยู่ในทศชาติชาดก ผู้วิจัยได้ยึดเอาวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ
 การศึกษาหลักธรรมที่ใช้ในการปกครอง และการนำเอาหลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดกไป
 วิเคราะห์และปรับใช้ ในสังคมปัจจุบัน หลักคำสอนที่ปรากฏในทศชาติชาดก เป็นเรื่องของการ
 บำเพ็ญความดี ซึ่งเรียกว่า บารมี

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาหลักคำสอนหรือหลักธรรม ในทศชาติชาดก เกี่ยวกับ ความหมาย วิธีการ
 แสดง และความสำคัญ เพื่อให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ตามนัยการศึกษาวิเคราะห์พบว่า บารมี มีการแบ่ง
 ออกเป็น ๓ ประการ คือ บารมี อุปบารมี ปรมัตตบารมี เรียกว่า สมตังสบบารมี ที่มีเนื้อหาสำคัญ ๑๐
 ประการ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ อธิษฐาน สัจจะ เมตตา อุเบกขา

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๘.

ประเภทแห่งบารมี เป็นการจัดแบ่งมีออกเป็นระดับต่างๆ ตามระดับขั้นของการปฏิบัติ กล่าวคือ ระดับบารมี (ระดับปกติ, ระดับต้น) ระดับอุปัชฌายะ (ระดับกลาง) และระดับปรมัตถบารมี (ระดับสูง) ตามความเป็นจริงแล้วบารมีมีเพียง ๑๐ อย่างคือ

๑. ทานบารมี (Perfection in giving or liberality)	การเสียสละ
๒. ศีลบารมี (Perfection in Morality)	การรักษากาย วาจา ใจ
๓. เนกขัมมบารมี (Perfection in Renunciation)	การออกบวช
๔. ปัญญาบารมี (Perfection in Wisdom)	ความรอบรู้
๕. วิริยบารมี (Perfection in Energy)	ความเพียร
๖. ขันติบารมี (Perfection in Patience or Forbearance)	ความอดทน
๗. สัจจบารมี (Perfection in Truthfulness)	ความจริง
๘. อธิษฐานบารมี (Perfection in Resolution)	ความตั้งใจมั่น
๙. เมตตาบารมี (Perfection in Loving Kindness)	ความรัก
๑๐. อุเบกขาบารมี (Perfection in Equanimity)	ความวางใจเป็นกลาง

ในบารมีทั้ง ๑๐ อย่างนี้พบว่า แต่ละอย่างถูกแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ตามลำดับขั้นของการปฏิบัติ เป็นระดับบารมี ๑๐ ระดับอุปัชฌายะ ๑๐ และระดับปรมัตถบารมี ๑๐ ทั้ง ๓ ระดับ รวมเป็นบารมี ๓๐ ซึ่งเรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ

ฉะนั้น เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า บารมี คือการบำเพ็ญ การปฏิบัติ และการสะสมคุณความดี มีระดับ ๓ ระดับ คือ

๑. พระบารมีที่ทรงบำเพ็ญแบบธรรมดาสามัญ เป็นบารมีประเภทขั้นเบื้องต้น เรียกว่า “บารมี” เช่น ขณะที่พระเทมียอยู่ร่วมกับพระราชมารดาและพระราชบิดา ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะข้อปาณาติบาต การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การทรมานสัตว์ จะมีแนวความเกรงกลัวต่อบาปที่จะมาถึง ตัวอย่างเช่น ตอนที่พระราชบิดาทรงตรัสให้ราชบุรุษลงอาญาแก่โจร เป็นต้น

๒. พระบารมีที่ทรงบำเพ็ญสูงกว่าธรรมดาสามัญ เป็นบารมีประเภทมัชฌิมา คือ บารมีขั้นปานกลาง เรียกว่า “อุปัชฌายะ” เช่น เมื่อพระนางจันทาเทวี ครั่งตั้งความปรารถนาที่จะได้บุตรก็ทรงสมาทานอุโบสถศีลในวันเพ็ญให้บริสุทธฺิ เมื่อได้บุตรคือพระเทมียก็ทรงเป็นผู้ตั้งอยู่ในศีล เช่นเดียวกับพระมารดา

๓. พระบารมีที่ทรงบำเพ็ญอย่างสูงสุด เป็นบารมีที่ทรงบำเพ็ญขั้นอุกฤษฏ์ คือ บารมีขั้นสูงสุด เรียกว่า “ปรมัตถบารมี” เช่น เมื่อพระเทมียทรงออกบวชเป็นฤาษี ทรงรักษาอุโบสถศีลอย่างเคร่งครัด

ในพระชาติจำนวนมากมานั้นตามนัยวิเคราะห์พบว่า มีพระชาติที่สำคัญยิ่งอยู่ ๑๐ ชาติ และเรื่องพระเตมียเป็นชาติหนึ่งในจำนวน ๑๐ ชาติ ดังได้กล่าวไว้ในเรื่องพระพุทธเจ้าในพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ตามนัยดังกล่าว บารมี อุปปบารมี และปรมัตตบารมี

๑. ถ้าเป็นการสละทรัพย์ สิ่งของ สิ่งอันเป็นที่รักและคนที่รักจัดเป็นบารมีระดับต้น เรียกว่า (ขั้นบารมี)

๒. ถ้าเป็นการสละอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น บริจาคหัวใจ บริจาคดวงตา เป็นต้น จัดเป็นขั้นบารมีระดับกลาง เรียกว่า (ขั้นอุปปบารมี)

๓. ถ้าเป็นการสละชีวิต จัดเป็นบารมีระดับสูงสุด เรียกว่า (ขั้นปรมัตตบารมี)

หลักธรรมในทศชาติชาดก เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญบารมีอันเกี่ยวกับทศบารมี ซึ่งเริ่มจากทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา ดังนี้

๓.๓.๑ ทานบารมี (Perfection in giving or liberality) ทานคือการบำเพ็ญตนเป็นผู้ให้การเสียสละแบ่งปันสิ่งของ เช่น การให้ทานแก่สมณพราหมณ์ มารดาบิดา เป็นต้น สงเคราะห์อนุเคราะห์ญาติมิตรหรือคนยากจนขัดสน วิธีการบำเพ็ญทานบารมีมีหลักอยู่ว่าต้องกระทำประดุจหม้อที่เต็มไปด้วยน้ำ ซึ่งผู้ใดผู้หนึ่งจับคว่ำลงน้ำย่อมไหลออกหมด ไม่ซังอยู่ในหม้อน้ำฉนใด เมื่อท่านเห็นผู้ขอทั้งชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง จงให้ทานอย่าให้เหลือ ดุจหม้อน้ำที่เขากว่าลง ฉะนั้น^{๕๐}

๓.๓.๒ ศีลบารมี (Perfection in Morality) ศีล หมายถึง เจตนาที่กระทำให้การเคลื่อนไหวโดยทางกาย วาจา และใจในสิ่งที่ดี เพื่อมิให้อกุศลเกิด อีกนัยหนึ่ง ศีลกล่าวโดยอรรถว่าเป็น สีลนะ หมายถึง กิริยาที่ตั้งไว้เป็นอันดี มีกายสุจริต เป็นต้น หรือสภาวะที่ทรงไว้ด้วยสามารถขังกุศลธรรมทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในตน ฉะนั้น คำว่า ศีล จึงถือเอาความหมาย ๒ อย่างนี้เท่านั้น คือ

๑. กิริยาที่ตั้งไว้เป็นอันดี

๒. สภาวะที่ทรงไว้รองรับกุศลธรรมทั้งปวง

๓.๓.๓ เนกขัมมบารมี (Perfection in Renunciation) เนกขัมมะ หมายถึง การออกบวชหรือการปลีกตัวออกจากกามนั้น ผู้ที่เป็นพระโพธิสัตว์จะต้องไม่มีความเป็นห่วงเป็นกังวลกับครอบครัว จะต้องสละความสุขในทางโลกีย์ เปรียบเหมือนนักโทษที่ถูกจำอยู่ในคุก ย่อมปรารถนาที่จะสละเรือนจำหรือถูกออกไปฉะนั้น และเมื่อ ได้สละไปแล้วก็ไม่ยินดีที่จะกลับเข้ามาสู่เรือนจำอีก ลักษณะของพระโพธิสัตว์นั้นต้องการที่จะปลีกตนออกให้พ้นจากพันธะในทางโลกทั้งหลาย ฉะนั้นต้องบำเพ็ญ

^{๕๐}พ. จริยา. ๓๓/๗๗๖-๗๗๘.

๓.๗.๔ ปัญญาบารมี (Perfection in Wisdom) ปัญญา คือ ความรู้ทั่วในสภาวะของอารมณ์ ตามความเป็นจริง และทำให้เข้าใจสภาวะของไตรลักษณ์ ซึ่งส่งผลให้ถึงความปรากฏขึ้นแห่งมรรค ได้ด้วย

แนวคิดด้านปริยัติเกี่ยวกับการนำมาศึกษาเล่าเรียน มี ๓ ประเภท คือ

๑. สุตตมยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดจากการสดับรับฟังหรือการศึกษาเล่าเรียน
๒. จิตตมยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดจากการคิด การพิจารณาหาเหตุผล รู้จักนำมาไตร่ตรอง
๓. ภาวนามยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดจากการอบรมและลงมือปฏิบัติ

แนวคิดด้านวิปัสสนาเกี่ยวกับการนำมาปรับใช้ แบ่งได้ ๓ ประเภท คือ

๑. กัมมัฏสกตปัญญา คือ ปัญญาที่รู้ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน
๒. วิปัสสนาปัญญา คือ ปัญญาที่รู้ว่าขันธ ๕ อยคนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ สังขะ ๔
๓. มีการรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ มีทุกขอริยสัจ เป็นต้น

๓.๗.๕ วิริยะบารมี (Perfection in Energy) วิริยะ คือ ความเพียร ความแกล้วกล้า ความเข้มแข็ง ความอาจหาญในการทำความดี ความบากบั่นรุดไปข้างหน้า มีจิตไม่ห่อหุ้ม ถดถอยหรือท้อแท้ ไม่ย่อท้อ ตามนัยที่ได้ศึกษายังพบอีกว่า อย่างเช่นพระมหาชนกที่ว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทร ทั้งๆ ที่คนอื่นเขาคิดแล้วว่าไม่มีทางที่จะไปถึงฝั่งได้ ก็เลยปล่อยให้ตัวจมน้ำตายไปเสีย แต่ว่าพระมหาชนกนั้นท่านกล่าวว่าตราบไคที่เรียวแรงและกำลังของนุรุษยังมีอยู่เราก็จะว่ายอยู่ตราบนั้นจนกว่าจะหมดแรงจมน้ำตายไปเอง ก็หมายความว่าเมื่อพยายามจนถึงที่สุดแล้ว แม้จะจมน้ำตายก็ช่วยไม่ได้ แต่ว่าเมื่อเรายังมีกำลังอยู่จงพยายามเรื่อยไป เพราะฉะนั้นพระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญ วิริยะบารมี ความเพียรทุกอริยบาล

ประเภทแห่งวิริยะ มี ๓ ประเภท คือ

๑. วิริยะอย่างสามัญญ คือ การบำเพ็ญวิริยะด้านความเพียรอุตสาหะ ไม่ย่อท้อ ด้วยความมุ่งหวังพระโพธิญาณ เป็นเบื้องหน้า บุกขึ้นชมวิริยะยิ่งกว่าคนที่ตนรักและยิ่งกว่าทรัพย์สิน
๒. วิริยะอย่างกลาง คือ การบำเพ็ญวิริยะด้วยความเพียรอุตสาหะ ไม่ย่อท้อ ด้วยความมุ่งหวังพระโพธิญาณ เป็นเบื้องหน้า บุกขึ้นชมวิริยะยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน
๓. วิริยะอย่างสูงสุด คือ การบำเพ็ญวิริยะด้วยความเพียรอุตสาหะ ไม่ย่อท้อ ด้วยความมุ่งหวังพระโพธิญาณ เป็นเบื้องหน้า บุกขึ้นชมวิริยะยิ่งกว่าชีวิตของตน

ความสำคัญของวิริยะบารมี เกี่ยวกับหลักธรรม มีความอุตสาหะ แกล้วกล้า บากบั่น ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรค และความยากลำบากแม้สิ่งใดมีค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้น ความสำเร็จนั้นก็บรรลุได้โดยไม่ยากนัก แล้วจะมีอุปสรรคมากหรือใช้เวลายาวนาน ถ้าหากมีความเพียรพยายามแล้ว ย่อมสามารถผ่านพ้นอุปสรรคนั้นได้

๓.๗.๖ **ขันติบารมี (Perfection in Patience or Forbearance)** ขันติ หมายถึง ความอดทน ต่อโลภะ โทสะ โมหะ ไม่แสดงกิริยาจากอันชั่วร้ายตามอำนาจ โลภะ โทสะ โมหะ และอดทนต่อ ทุกขเวทนา อดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวชู้ไม่เป็นที่ชอบใจ ความทุกข์ความผิดหวัง หรือความไม่พึงพอใจใดๆ ทั้งสิ้น เป็นความอดทนต่อฝ่ายที่ไม่ดี เพื่อยืนหยัดอยู่ในทางดีให้ได้ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. อดทน หมายถึง อดทนต่อความลำบากเนื่องจากความเจ็บไข้ได้ป่วย และอดทนต่อความ ทรากตรา ที่จำต้องทำงานประกอบอาชีพต่างๆ เพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้

๒. อดกลั้น หมายถึง อดกลั้นความเจ็บใจที่เกิดจากอำนาจกิเลส เช่น ถูกด่า ถูกติฉินนินทา ถูกว่าร้ายด้วยศัตรูสวาทา มีประการต่างๆ

๓. อดออม หมายถึง อดทนต่ออำนาจกิเลส มีโลภะ โมหะ เช่น คนยากจนเห็นคนร่ำรวยเขามีการกินคืออยู่ดี เกิดมีความออยากจะเป็นอย่างเขาบ้าง เมื่อไม่มีเงิน ก็มักจะใช้วิธีกู่หนี้ยืมสิน ลักขโมย ปล้นเขามา สร้างความเดือดร้อนแก่สังคม แต่ถ้าเราเป็นคนจน รู้จักประมาณตน อดออม เก็บหอม รอมริบ ไม่นานนักก็สามารถมีอยู่มีกินอย่างเขาได้

๓.๗.๗ **สัจจะบารมี (Perfection in Truthfulness)** สัจจะ คือการตั้งใจอะไรให้แนวแน่การ บำเพ็ญสัจจะบารมี คือตั้งใจอย่างแน่วแน่ ตามนัยที่ได้ศึกษาพบว่า หมายความว่ามีความจริงใจไม่ ท้อถอยเสียในระหว่าง เพราะเห็นว่าบำเพ็ญบารมีมาตั้งนานแล้วไม่สำเร็จเสียที ก็เลยท้อถอยเสีย ต้อง มีความจริงใจที่จะทำตลอดไป เปรียบเสมือนดาวรุ่งที่มัน โคจรตามวิถีทางของมันอยู่ตลอดเวลา ไม่มี เปลี่ยนแปลงทิศทาง

๓.๗.๘ **อธิษฐานบารมี (Perfection in Resolution)** อธิษฐาน คือ เป็นการตั้งความปรารถนา ไว้ให้สำเร็จผลในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตั้งความปรารถนาไว้หรือกำหนดไว้ และ อธิษฐานบารมีเป็นบารมี หนึ่งในเทศบารมี ที่ผู้เจริญในธรรมพึงเจริญให้มีอยู่ในใจ เป็นคุณธรรมความตั้งใจ หมายถึงความ เป็นเลิศหรือคุณสมบัติที่ทำให้เป็นเลิศ เป็นคุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ หรือความดีที่สั่งสมในดวงจิต และเป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง ที่พระ โพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ เพื่อการตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าได้

ประเภทแห่งอธิษฐาน มี ๓ ประเภท คือ

๑. อธิษฐานบารมี คือ การบำเพ็ญอธิษฐานด้วยการตั้งความปรารถนาไว้ให้สำเร็จผล ในสิ่ง ใดสิ่งหนึ่งที่ตั้งความปรารถนาไว้ ด้วยความมุ่งหวังพระ โพธิญาณ เป็นเบื้องหน้า บุษารชื่นชม อธิษฐานยิ่งกว่าคนที่ตนรักและยิ่งกว่าทรัพย์สิน

๒. อธิษฐานอุปบารมี คือ การบำเพ็ญอธิษฐานด้วยการตั้งความปรารถนาไว้ให้สำเร็จผล ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตั้งความปรารถนาไว้ ด้วยความมุ่งหวังพระโพธิญาณ เป็นเบื้องหน้า บุษาศั้นชม อธิษฐานยิ่งกว่าอวัยวะของตน

๓. อธิษฐานปรมัตตบารมี คือ การบำเพ็ญอธิษฐานด้วยการตั้งความปรารถนาไว้เพื่อให้สำเร็จผล ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตั้งความปรารถนาไว้ ด้วยความมุ่งหวังพระโพธิญาณ เป็นเบื้องหน้า บุษาศั้นชมอธิษฐานยิ่งกว่าชีวิตของตน

๓.๗.๕ เมตตาบารมี (Perfection in Loving Kindness) เมตตา หมายถึง การแผ่ความรัก ความปรารถนาดีต่อสัตว์อันเป็นที่รัก เป็นที่ชื่นชอบ เรียกว่า ปิยมนาปัสตวัญญุตี หรือปิยมนาปบุคคล คือ สัตว์หรือบุคคลอันเป็นที่รัก ที่พอใจเป็นอารมณ์ ปิยมนานุคคล มี ๒ พวก ได้แก่

๑. พวกธรรมดา

๒. พวกที่เป็นไปได้ด้วยอำนาจภาวนาสมาธิ

๓.๗.๑๐ อุเบกขาบารมี (Perfection in Equanimity) อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉยต่อสัตว์ทั้งหลาย โดยที่จิตใจปราศจากอาการทั้ง ๓ คือ ไม่น้อมไปในความปรารถนาดี หรือในการที่จะบำบัดทุกข์ หรือในการชื่นชมยินดีในความสุขของสัตว์แต่อย่างใดทั้งสิ้น

๓.๘ รูปแบบการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก

รูปแบบการปกครองของพระมหากษัตริย์ในละชาติดังกล่าว ที่ปรากฏในทศชาติชาดกในแต่ละยุคแม้เหตุการณ์จะต่างวาระกันแต่พบว่ามียุค ๒ รูปแบบที่ชัดเจนคือ รูปแบบราชาธิปไตย และรูปแบบสวามิคีธรรม ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๓.๘.๑ การปกครองรูปแบบราชาธิปไตย

ราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นรัฐใหญ่และมักจะเข้ารุกรานรัฐเล็กๆ ทำให้เกิดความเดือดร้อนอยู่เนืองๆ เพราะสิทธิขาดอำนาจปกครองขึ้นอยู่กับผู้ครองรัฐแต่เพียงผู้เดียว พระพุทธองค์ทรงให้ข้อคิดเพื่อการปกครองรัฐ โดยระบบนี้ให้ดำเนินไปด้วยปกติสุขคือผู้ปกครองรัฐจะต้องเป็นผู้ทรงธรรมปกครองประชาชนโดยธรรมและแผ่ขยายอำนาจบารมี โดยธรรมรัฐที่ปกครองโดยระบบนี้เช่น พระมหากษัตริย์และพระเทวี

การปกครองในรูปแบบนี้พระราชจะมีอำนาจสมบูรณ์โดยไม่ต้องมีสภาและสมมติ เหมือนกับสังคมระดับเผ่าที่ใช้กันก่อนสมัยพุทธกาล เพราะในยุคนี้เป็นรัฐที่มีอาณาเขตกว้างขวาง ไม่สามารถนำความคิดเห็นของเผ่ามาใช้กับกลุ่มคนที่ไม่ได้นับถือพระเวทที่อยู่ในรัฐเดียวกันได้ ความเป็นเผ่าถูกแทนที่ด้วยระบบบรรณาธิปไตยการเมืองการปกครองแบบเผ่าจึงเสื่อมสลายไป

การปกครองในรูปแบบนี้เป็นคู่แข่งกันในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกับระบบสามัคคีธรรม แต่รัฐที่ปกครองด้วยระบบราชาธิปไตยจะมีความเข้มแข็งมากกว่าและได้ปราบปรามรัฐที่ปกครองด้วยระบบสามัคคีธรรมไว้ในอำนาจเกือบทั้งหมด เหลือแต่รัฐวัชชีรัฐเดียวที่ยังเข้มแข็งอยู่ แต่หลังจากพุทธปรินิพพานไม่นานรัฐวัชชีก็ตกอยู่ใต้อำนาจของรัฐมคธซึ่งปกครองโดยระบบราชาธิปไตย การที่ระบบราชาธิปไตยมีความเข้มแข็งกว่าระบบสามัคคีธรรมนั้นพระธรรมปิฎกได้ให้ความเห็นว่า การปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นระบบของผู้ต้องการมีอำนาจอยู่แล้ว คือ จุคมุ่งหมายอยู่ที่อำนาจและจะเผยแผ่อำนาจออกไปส่วนระบบสามัคคีธรรมหรือระบบประชาธิปไตยสมัยโบราณมุ่งแต่ว่าจะจัดการปกครองอย่างไรประชาชนถึงจะอยู่ดีกินดี มีความผาสุกในบ้านเมือง ก็มุ่งไปเท่านั้นแล้วก็มีปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือระเบียบวินัยเป็นเครื่องดำรงความสามัคคีเมื่อใด ไม่มีระเบียบวินัยเมื่อไรความสามัคคีหมดไประบบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตยแบบสมัยโบราณก็ต้องพังพินาศ^{๔๖}

การปกครองในระบบราชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่กล่าวได้ว่าเก่าแก่ที่สุดในโลกประเทศต่างๆทั่วโลกไม่ว่าจะอยู่ในทวีปใดก็ตามล้วนเคยมีประวัติการปกครองโดยระบอบราชาธิปไตยมาแล้วเกือบทั้งนั้นประเทศไทยก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีการปกครองในระบบราชาธิปไตยมาเป็นเวลาช้านานหรืออาจจะกล่าวได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์กับความเป็นชาติไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแยกออกจากกันไม่ได้กาลเวลาเปลี่ยนไประบบสังคมเปลี่ยนแปลงไประบบการเมืองก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา เพื่อความเหมาะสมตามสภาพความเป็นจริง

เมื่อประชาชนมองผู้นำของพวกเขาในทุกระดับจะไม่มองเฉพาะความสามารถในการทำงานเท่านั้น แต่จะมองว่าท่านเหล่านั้นประพฤติธรรมสมควรแก่ฐานะตำแหน่งหน้าที่ด้วยหรือไม่เราจึงพบว่ามึนักปกครองหลายคนที่มีความรู้ดีความสามารถดีทำงานเก่งแต่ไม่ได้รับความนิยมาจากประชาชน สาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งมาจากการขาดการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั่นเอง

สรุปการปกครองในรูปแบบราชาธิปไตยเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์มีอำนาจเบ็ดเสร็จเหมือนการปกครองแบบเผด็จการดังนั้นการปกครองในรูปแบบนี้ จึงขึ้นอยู่กับกษัตริย์ที่ปกครองรัฐเป็นสำคัญถ้ากษัตริย์เป็นคนดีและทรงคุณธรรมประชาชนก็จะมีความสุขความเจริญแต่ถ้ากษัตริย์เป็นผู้ที่ไม่ดีมีจิตใจโหดร้าย ไร้เมตตา ประชาชนก็จะประสบกับความลำบาก ถูกรังแก ถูกเอารัดเอาเปรียบ

^{๔๖}พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๓๐-๓๑.

๓.๘.๒ การปกครองรูปแบบสามัคคีธรรม

การปกครองแบบสามัคคีธรรมคือหลายๆ รัฐมารวมกันพระราชามีได้ทรงมีสิทธิ์ขาดแต่เพียงพระองค์เดียวบางทีเราเรียกระบบนี้ว่าสามัคคีธรรมได้แก่แคว้นสักกะ โกลิยะวัชชีและมัลละการปกครองระบบนี้ภายหลังถูกคุกกลืนกลายเป็นราชาธิปไตยจนหมดสิ้นทั้งนี้เนื่องมาจากแคว้นราชาธิปไตยเข้มแข็งกว่าได้ขยายอาณาเขตและยึดครองแคว้นที่ปกครองโดยสามัคคีธรรม

รูปแบบการปกครองนี้เป็นการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาดมีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงาน โดยการปรึกษาหารือกับสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่างๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นคณะผู้ครองแคว้นการปกครองแบบนี้นับได้ว่าเป็นราชาธิปไตยระดับหนึ่งเพราะเวลาเมื่อเรื่องราวต่างๆ ของรัฐเกิดขึ้น พวกชนที่มีหน้าที่ในการปกครองก็จะประชุมพิจารณากันในสถานที่ที่เรียกว่า สันฐาคาร มีลักษณะคล้ายๆ กับสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบันที่สมาชิกสภาต้องประชุมพิจารณาเรื่องราวต่างๆ รวมทั้งการออกกฎหมายการตัดสินใจในกิจการเกี่ยวกับรัฐกันในสภาในการใช้สันฐาคารก็เช่นเดียวกันเป็นสถานที่สำหรับประชุมพิจารณา เรื่องราวต่างๆ ของผู้ปกครองเช่น ตอนที่พระเจ้าสญชัยพิจารณาเรื่องพระเวสสันดรถูกประชาชนขับไล่เนื่องจากทรงพระราชทานช้างคู่บ้านคู่เมืองให้ชาวเมืองกลิงคราชญ์ก็ยกเรื่องนี้เข้ามาพิจารณากันในสันฐาคารหรือในตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานพวกกษัตริย์ก็เข้าไปประชุมกันในสันฐาคาร เพื่อจะพิจารณาว่าจะจัดการกับพระสรีศพออย่างไรและตอนที่พระอานนท์ไปแจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแก่เจ้ามัลละก็ได้ไปแจ้งที่สันฐาคาร ในขณะที่เจ้ามัลละกำลังประชุมกันอยู่ระบบสามัคคีธรรมนี้มีหลักการคล้ายคลึงกับระบบราชาธิปไตยซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นระบบราชาธิปไตยสมัยโบราณหลักการของระบบนี้ที่สำคัญที่สุดคือความสามัคคีตราบใดที่ยังมีความสามัคคีกันอยู่รัฐก็จะมี ความเข้มแข็งแต่เมื่อเกิดการแตกแยกความสามัคคีเกิดการแย่งชิงอำนาจกัน รัฐก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้^{๔๒}

ระบบสามัคคีธรรมมีหลักการพื้นฐานคล้ายคลึงกับระบบราชาธิปไตยอยู่หลายประการ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนการใช้เหตุผลการมีเสรีภาพการมีความเสมอภาคและการใช้หลักเสียงส่วนมากเมื่อนำหลักการพื้นฐานเหล่านี้มาเปรียบเทียบกับหลักการในทางพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงกันหลายประการ คือ

๑. หลักการมีส่วนร่วมในการปกครองซึ่งถือว่าเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของการปกครองในระบบนี้ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือสมาชิกแห่งเจ้าราชวงศ์ต่างๆ ได้เป็นผู้มีส่วนร่วม

^{๔๒} ธรรม-เรื่องอุไร กุศาสัย, อินเดียมัยพุทธกาล, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๕๐.

ในการใช้อำนาจทางการเมือง เช่น การให้ประชาชนหรือสมาชิกแห่งเจ้าราชวงศ์ต่างๆ เป็นผู้เลือกผู้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐ การให้สิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารงานของผู้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐ เป็นต้น เมื่อพิจารณาสถาบันสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเริ่มต้นตั้งแต่การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงบัญญัติในท่ามกลางสงฆ์ ทรงสอบถามภิกษุที่เป็นผู้ก่อเรื่องแล้วทรงติเตียนการกระทำนั้นๆ ทรงบอกถึงเหตุผลของการบัญญัติสิกขาบทเมื่อพระสงฆ์ทั้งหมดยอมรับว่าถูกต้องจึงถามก็ทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทนอกจากนี้ในการบวชหรือการรับสมาชิกเข้าหมู่แบบบัญญัติจึงตุตถกรรมอุปสัมปทานั้น ถ้าหากว่าพระสงฆ์ในที่ประชุมเห็นว่าไม่ถูกต้องไม่เหมาะสมประการใด ก็มีสิทธิที่น้อยก็ตามและคัดค้านในที่ประชุมจะต้องรับฟังถึงแม้ว่าจะเป็นเสียงส่วนน้อยก็ตามการอุปสมบทจะทำได้ก็ต่อเมื่อพระสงฆ์ในที่ประชุมนั้นมีความเห็นชอบร่วมกันเป็นเอกฉันท์

๒. หลักความเสมอภาค พระพุทธศาสนายอมรับความเสมอภาคของมนุษย์ นับตั้งแต่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกันตลอดจนถึงโอกาสในการประพฤติปฏิบัติธรรมและการบรรลุมรรค พระองค์ทรงปฏิเสธระบบวรรณะว่าไม่ใช่สิ่งกำหนดความแตกต่างหรือกำหนดคุณค่าความเป็นมนุษย์แต่สิ่งที่กำหนดคือกรรมหรือการกระทำของแต่ละคนวรรณะทั้งสิ้นถ้าประกอบอกุศลกรรมก็จะไปสู่ทุกคติเท่าเทียมกัน ไม่มีวรรณะใดชั้นใด ได้รับความยกเว้นเป็นพิเศษดังพระพุทธพจน์ที่ว่า บุคคลเป็นคนเลวเพราะชาติก็หาไม่เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะชาติก็หาไม่แต่เป็นคนเลวเพราะการกระทำเป็นผู้ประเสริฐก็เพราะการกระทำ

นอกจากนี้ยังมีความเสมอภาคในภาวะความเป็นสงฆ์ก่อนที่จะเข้ามาบวชไม่ว่าจะเคยดำรงตำแหน่งหรือมีสถานะทางสังคมเป็นอย่างไรก็ตามแต่เมื่อเข้ามาบวชแล้วทุกคนมีศีลเสมอกันต้องเคารพกันตามลำดับอาวุโส สงฆ์ที่บวชทีหลังจะต้องเคารพผู้ที่บวชก่อน ถึงแม้ว่าก่อนบวชจะเป็นผู้มียศตำแหน่งสูงเป็นถึงพระราชาก็ตามแต่ถ้าคนรับใช้เป็นผู้ได้รับการบวชก่อนพระราชาก็ต้องทำความเคารพกราบไหว้พระที่เคยเป็นคนรับใช้มาก่อนนั้น ดังจะเห็นได้จากประวัติพระอุบาลีซึ่งท่านเคยเป็นพนักงานภูษามาลา(ช่างตัดผม) ของเจ้าศากยทัง ๖ มาก่อน แต่เมื่อท่านได้รับกาอุปสมบทก่อนเจ้าศากยทัง ๖ ซึ่งเป็น โอรสรัชชัตริย์ก็จะต้องทำสามีจิกรรม คือการเคารพกราบไหว้แก่ท่าน ในการที่จะบัญญัติไม่ว่าจะอยู่วรรณะใดก็สามารถที่จะเข้ามาบวชในพุทธศาสนาได้ในพุทธศาสนายังมีความเสมอภาคระหว่างนุรุษกับสตรีพระพุทธองค์ทรงยอมรับความเท่าเทียมกันระหว่างนุรุษกับสตรีในด้านสติปัญญา เช่น นุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั้งปวงก็หาไม่แม้สตรีก็เป็นบัณฑิตได้เหมือนกัน

พระพุทธศาสนายังยอมรับความเท่าเทียมกันมิใช่เฉพาะแต่มนุษย์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสัตว์โลกอื่นๆ ว่าต่างก็เกิดมาเป็นสิ่งที่มีชีวิตเช่นเดียวกันให้เคารพสิทธิในการเป็นสิ่งที่มีชีวิตโดยทรงสอนให้ละเว้นการฆ่าการเบียดเบียนซึ่งกันและกันซึ่งเป็นการเน้นถึงความเสมอภาคที่ลึกซึ้งกว่า

ระบบประชาธิปไตยที่คำนึงถึงเฉพาะความเสมอภาคระหว่างมนุษย์และมีขอบเขตเฉพาะในทางกฎหมายเท่านั้น ส่วนในทางปฏิบัติจริงๆ นั้น หากความเสมอภาคได้ยากมากทั้งนี้ก็เป็นเพราะไม่ได้จิตสำนึกมาจากจิตใจภายในหากเป็นเพียงรูปแบบส่วนคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเน้นมาจากจิตสำนึกภายในให้มนุษย์เกิดความสำนึกมาจากจิตในส่วนลึกจริงๆ มิใช่ยอมรับกันเฉพาะทางกฎหมายซึ่งความเสมอภาคแบบพุทธจึงเป็นความเสมอภาคโดยแก่นแท้ของมันเองการล่วงละเมิดความเสมอภาคของกันและกันจึงมีน้อย

๓. หลักเสรีภาพ พระพุทธศาสนาได้ให้เสรีภาพแก่บุคคลทั้งในด้านความคิดและการกระทำโดยถือว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของตนเองไม่ได้เกิดจากการมีผู้สร้างหรือเทพเจ้าที่มีอำนาจเหนือมนุษย์คอยควบคุมบาลหลักพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีเสรีภาพและให้รู้จักใช้เสรีภาพในทางพอเหมาะพอดีไม่ใช่จนเกินขอบเขตหรือสุดโต่งเกินไปจนไปกระทบเสรีภาพของบุคคลอื่นหากบุคคลต่างๆ ใช้เสรีภาพจนไม่มีขอบเขตจำกัด ในที่สุดรัฐหรือสังคมนั้นก็จะมีเสรีภาพหลงเหลืออยู่เลย พระพุทธศาสนาให้เสรีภาพในการกระทำโดยสอนให้ทุกคนรับผิดชอบการกระทำของตัวเองว่า ใครทำอะไรก็จะต้องได้รับผลอย่างนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

นอกจากเสรีภาพในการกระทำแล้วพระพุทธศาสนายังให้เสรีภาพในการคิดไม่บังคับให้บุคคลมานับถือ โดยปราศจากความเต็มใจหรือปราศจากความเข้าใจ โดยถือว่าปัญญาต้องมาควบคุมกับศรัทธาการมีศรัทธาต้องมีปัญญาค้ำกับด้วยในการปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ก็เช่นเดียวกัน พระพุทธองค์มิได้ทรงบังคับให้ใครปฏิบัติตามเพียงแต่ทรงบอกแนวทางให้เท่านั้น ใครมีศรัทธาในการปฏิบัติตามได้ในระดับไหนก็ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของแต่ละบุคคลพระพุทธองค์ไม่ได้บังคับและยังสอนให้ใช้เสรีภาพทางความคิดในการที่จะตัดสินใจเชื่อในคำสอนหรือลัทธิใด

ในด้านเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์หรือท้วงติงในสิ่งที่ถูกต้องพระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุว่ากล่าวตักเตือนกันได้ แต่พระองค์เองก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายท้วงติงได้ ถ้าหากเห็นว่าพระองค์กระทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมมีปรากฏในมหาปวารณาสูตฺร ในขณะที่พระองค์ประทับอยู่พร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูปในวัดบุพพาราม พระองค์ทรงเห็นพระภิกษุทั้งหลายนั่งเงียบอยู่จึงตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายบัดนี้เราปวารณาแก่ท่าน ท่านทั้งหลายจักไม่ดำเนินกรกระทำใดๆ ทางกายหรือทางวาจาของเราบ้างหรือจากพระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงให้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นหรือท้วงติงในสิ่งที่เห็นว่าไม่ถูกต้องได้แต่ต้องเป็นไปในทางที่ค้ำจามในทางที่จะสร้างสรรค์หมู่คณะให้ดีขึ้นซึ่งถือว่าเป็นหลักการของการปกครองในระบบสามัคคีธรรมในการใช้เสรีภาพในทางพระพุทธศาสนาจะต้องอยู่ในขอบเขตคือไม่ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น

จะต้องคำนึงถึงหลักสัปปุริสธรรมคือรู้จักเหตุผล รู้จักตน ประมาณกาลและประชาชนและบุคคลอยู่ตลอดเวลา

๔. หลักเสียงข้างมากวิธีการอย่างหนึ่งในการปกครองระบบสามัคคีธรรมคือการปกครองโดยเสียงส่วนมากและการมีฝ่ายค้านซึ่งเป็นเสียงส่วนน้อยที่คอยเป็นฝ่ายตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารหรือผู้ปกครองในทางพระพุทธศาสนาคือการดำเนินการของคณะสงฆ์ในการปกครองก็มีการใช้เสียงส่วนมากเช่นเดียวกันเช่นในการตัดสินใจอริกรรมบางกรณีไม่อาจจะใช้มติเอกฉันท์ได้ทรงอนุญาตให้ตัดสินใจโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ ซึ่งเรียกว่า เภกฺขยสิกา นอกจากนี้ในหลักอภิธานิยธรรมที่ทรงแสดงแก่ชาววัชชีว่าให้หมั่นประชุมกันบ่อยๆ ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นหลักธรรมสำหรับการปกครองโดยใช้เสียงข้างมากเพราะถ้าปกครองโดยคนๆ เดียวแล้วก็ไม่จำเป็นต้องประชุมพิจารณาอะไรมากมายสามารถพิจารณาสั่งการได้ทันที

หลักการอื่นๆ ในทางพระพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่สอดคล้องกันการปกครองในระบบสามัคคีธรรมเช่นหลักการประนีประนอมกันตามหลักคิดวัตรารวิถี คือเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในองค์กรหรือในหมู่คณะถ้าหากว่าจะตัดสินใจใครผิดใครถูกบางครั้งเหตุการณ์นั้นๆ จะยิ่งทวีความรุนแรงหรือถึงกับก่อให้เกิดความแตกแยกกันได้พระองค์จึงอนุญาตให้ใช้วิธีการประนีประนอมหรือเลิกแล้วต่อกันเรียกว่าระงับอธิกรรมด้วยคิดวัตรารวิถีทรงสอนให้ดำเนินทางสายกลางไม่เคร่งครัดหรือหย่อนยานจนเกินไปให้รู้จักถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันอย่างในศีลาลสูตรทรงสอนปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเอาไว้ เช่นระหว่างมารดาบิดากับบุตร เป็นต้น

สรุปการปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมเป็นการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาดมีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่างๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นคณะผู้ครองแคว้นโดยเน้นหลักความสามัคคีเป็นสำคัญ การปกครองแบบนี้มีลักษณะเหมือนกันการปกครองในระบบประชาธิปไตยเพราะเวลามีเรื่องราวต่างๆ ของรัฐเกิดขึ้นพวกชนที่มีหน้าที่ในการปกครองก็จะประชุมพิจารณากันในสถานที่ที่เรียกว่า สันฐาคาร มีลักษณะคล้ายๆ กับสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบันและมีหลักการพื้นฐานคล้ายคลึงกับระบบประชาธิปไตยอยู่หลายประการ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การใช้เหตุผล การมีเสรีภาพ การมีความเสมอภาคและการใช้หลักเสียงส่วนมาก ซึ่งถือว่าเป็นการปกครองที่ใช้เป็นต้นแบบในการปกครองระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งมีการปกครองแบบประชาธิปไตยอันทรงมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นต้น

๓.๕ รูปแบบการปกครองของกษัตริย์ที่ปรากฏในทศชาติชาดก

การปกครองของพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและปรากฏในทศชาติ ซึ่งแต่ชาดกพระองค์ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบที่แตกต่างกันส่วนรูปแบบการปกครองที่ปรากฏมี ๒ รูปแบบคือรูปแบบราชาธิปไตยและรูปแบบสามัคคีธรรมจากการศึกษาพบว่ากษัตริย์ที่ปรากฏในทศชาติชาดกที่ยกมาทั้ง ๑๐ พระองค์นั้นแต่ละพระองค์ทรงปกครองด้วยรูปแบบดังนี้

๑. พระเทมีย์	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบราชาธิปไตย
๒. พระมหานก	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบราชาธิปไตย
๓. พระสุวรรณสาม	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบราชาธิปไตย
๔. พระเนมิราช	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบราชาธิปไตย
๕. พระมโหสถ	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบสามัคคีธรรม
๖. พระภูริทัต	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบราชาธิปไตย
๗. พระจันทกุมาร	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบราชาธิปไตย
๘. พระนารท	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบราชาธิปไตย
๙. พระวิฑูรย์มัจฉิต	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบราชาธิปไตย
๑๐. พระเวสสันดร	ทรงปกครองรัฐด้วยรูปแบบสามัคคีธรรม ^{๔๓}

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่ากษัตริย์ที่ปรากฏในทศชาติชาดก จากพระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก จะปกครองด้วยรูปแบบราชาธิปไตยมากกว่าการปกครองในรูปแบบสามัคคีธรรมจากตัวอย่างของกษัตริย์ที่ปรากฏในทศชาติชาดกพบว่ามีกษัตริย์ถึง ๑๐ พระองค์

สรุปจากการศึกษาถึงรูปแบบการปกครองที่ผ่านมาเพื่อจะแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาสามารถที่จะสอดคล้องหรือเข้ากันได้กับการปกครองทุกรูปแบบสามารถนำคำสอนในทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับระบบการปกครองใดๆ ก็ได้ที่เป็นรูปแบบการปกครองที่มุ่งธรรมคือความถูกต้องชอบธรรมเป็นเป้าหมายพระพุทธศาสนาไม่ได้ยอมรับหรือปฏิเสธรูปแบบการปกครองแบบใดๆ โดยเฉพาะเพราะรูปแบบการปกครองต่างๆ ส่วนมุ่งธรรม คือความถูกต้องชอบธรรมทั้งสิ้นต่างก็มีวัตถุประสงค์ที่จะให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีทั้งนั้นเพียงแต่วิธีการของแต่ละรูปแบบอาจจะแตกต่างกันออกไปและการปกครองทุกรูปแบบล้วนแล้วแต่มีข้อผิดพลาดบกพร่องทั้งสิ้น ปรีชา ช้างขวัญยืน กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้ามิได้เสนอให้แก้ปัญหาสังคมโดยการเสนอระบบการปกครอง

^{๔๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

ระบบใหม่แต่ใช้วิธีเสนอให้ปรับระบบเดิมนั้นคือทุกระบบอาจมีข้อบกพร่องส่วนที่บกพร่องคือส่วนที่ไม่เป็นธรรมเนียมถ้าแก้ไขส่วนนั้นให้เป็นธรรมได้ระบบอะไรก็เป็นธรรมเหมือนกันหมด^{๔๔}

ระบบการปกครองไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตาม หากช่วยให้สังคมมนุษย์มีความเป็นอยู่ที่สงบสุข เป็นไปเพื่อการเลิกลดละความชั่วหรือกิเลสแล้ว หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาก็จะเป็นเครื่องช่วยเสริมระบบนั้นๆ ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่ถ้าระบบใดเป็นไปเพื่อความยิ่งใหญ่ของผู้ปกครอง ชูศรีดและทำให้ประชาชนเดือดร้อนพระพุทธศาสนาก็ไม่ยอมรับระบบการปกครองแบบนั้นปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่ระบบการปกครองแต่อยู่ที่คนที่จะมาใช้อำนาจรัฐในการปกครองนั่นเอง หากได้คนดีเป็นผู้ปกครองคนดีนั้นก็จะเป็นไปแก้ระบบการปกครองที่บกพร่องอยู่ให้สมบูรณ์ได้พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นในการแก้ปัญหาที่คนมากกว่าที่ระบบ

ความใฝ่ฝันของมนุษยชาติที่จะมีสังคมหรือระบบการเมืองที่สมบูรณ์และเลิศเลอนั้นมีมาช้านานแล้วระบบความคิด ทฤษฎีการเมืองหรือทฤษฎีทางสังคมแทบทั้งหมดมักจะเกี่ยวข้องกับ การสร้างรูปแบบสังคมในอุดมคติการปกครองในอุดมคติทางพระพุทธศาสนาก็คือระบบการปกครองที่เรียกว่าธรรมราชาธิปไตยนั่นเองธรรมราชาธิปไตยเป็นทางสายกลางระหว่างอัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตยหลักการปกครองในอดีตตั้งสมัยพุทธกาลเป็นต้นมา ถึงแม้ว่าจะแตกต่างกันในรูปแบบการปกครองแต่เนื้อหาสาระของการปกครองก็คือการที่จะให้บรรลุถึงหลักการปกครองโดยธรรมถ้าการปกครองทุกระบบยึดถือธรรมหรือหลักการความถูกต้องดีงามเป็นใหญ่แล้ว การปกครองทุกระบบก็สามารถใช้ได้หมดธรรมราชาธิปไตยมิใช่เป็นระบบการปกครองแต่เป็นหลักในการปกครอง พระธรรมปิฎกได้ให้ความเห็นไว้ว่า

การที่จะเป็นธรรมราชาธิปไตยก็ต้องเริ่มตั้งแต่รู้ว่าอะไรเป็นธรรมความรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัญญาจะให้ปัญญาเกิดก็ต้องมีการศึกษาเพื่อจะให้คนมีปัญญาเกิดขึ้นจะได้รู้จักเลือกรู้จักวินิจฉัยว่าอะไรดีอะไรชั่วอะไรเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม^{๔๕}

การใช้อำนาจใดๆ ก็ตามถ้าไม่ประกอบด้วยธรรมแล้วอำนาจนั้นๆ มักจะต่อต้านและจะอยู่ไม่ได้ในที่สุดรัฐที่สามารถสร้างความสุขความเจริญให้แก่ประชาชนได้นั้นจะต้องเป็นรัฐที่ปกครองด้วยธรรมมีผู้ปกครองที่เสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนส่วนรวมยึดถือธรรมเป็นใหญ่รับฟังข้อคิดเห็นและเหตุผลต่างๆอย่างเที่ยงธรรมที่สุด เห็นว่าอะไรจริง ถูกต้องดีงามก็ตัดสินใจไปตามนั้นเคารพหลักการกฎเกณฑ์กติกาที่วางเป็นหลักไว้การที่จะให้ธรรมราชาธิปไตยซึ่งเป็น

^{๔๔}ปรีชา ช้างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๒.

^{๔๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕.

หลักการทางการเมืองการปกครองตามที่กล่าวมานี้เกิดขึ้นได้จริงๆ ในสังคมปัจจุบันจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่การให้การศึกษาอบรมถ้าเป็นการปกครองด้วยระบบสามัคคีธรรมก็ต้องให้ประชาชนหรือคนส่วนใหญ่ในสังคมประชาธิปไตยยึดถือธรรมาธิปไตยเสียก่อนเพราะระบบนี้ประชาชนหรือคณะผู้บริหารเป็นเจ้าของและเป็นผู้ใช้อำนาจ

การที่จะให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและเป็นธรรมาธิปไตยได้นั้นต้องมีการศึกษาที่ครบวงจรหลักไตรสิกขาจึงจะทำให้เกิดปัญญา รู้จักแยกแยะ รู้จักวินิจฉัยว่าอะไรเป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรมเพราะถ้าหากไม่มีการศึกษาที่ครบวงจรตามหลักไตรสิกขาแล้วก็ยิ่งจะเป็นการสร้างปัญหาขึ้นมาอีกเพราะจะทำให้เกิดความเห็นแก่ตัวและใช้ความรู้ที่ตนมีเพื่อแสวงหาประโยชน์แก่ตนเองโดยมองไม่เห็นหรือไม่คำนึงถึงหลักการความถูกต้องดีงามหลักการศึกษาดำเนินการตามหลักไตรสิกขา คือ

๑. ต้องเน้นถึงความมีระเบียบวินัย ควบคุมความประพฤติมิให้กระทำความชั่วต่างๆ ทั้งทางกายและทางวาจา ระเบียบวินัยจะเป็นสิ่งที่คอยปิดกั้นความชั่วและคอยชี้แนะให้พยายามเลือกแต่แนวทางที่ดีระเบียบวินัยที่ว่านี้ได้แก่ ศีล

๒. ต้องพยายามสร้างสติความรู้จักยับยั้งชั่งใจและคอยกระตุ้นเตือนให้มีความสำนึกรับผิดชอบในหน้าที่ในความคิดมีอุดมการณ์หรืออุดมคติแน่วแน่มั่นคงในทางดีไม่หวั่นไหวต่อสิ่งต่างๆ ที่มายั่วยวนให้คลาดเคลื่อนไปจากความคิดแยกแยะสมาธิ

๓. ต้องมีปัญญาที่จะคอยพิจารณาแยกแยะและวินิจฉัยว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว ควรที่จะดำเนินหรือปฏิบัติไปในทางใด โดยมีศีลและสมาธิคอยเป็นเครื่องกำกับจะทำให้การใช้ปัญญานั้นไม่ผิดพลาดละทำให้เกิดธรรมาธิปไตยขึ้นได้จริงๆ

เมื่อมีการศึกษาที่ครบวงจรตามหลักไตรสิกขาแล้วก็จะทำให้เกิดความฉลาดและรอบรู้ในสิ่งที่ถูกที่ควรทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า โสภณ มีด้วยกัน ๓ ประการคือ

๑. อายโสภณ ความฉลาดในทางเจริญ รอบรู้ทางเจริญ และเหตุของความเจริญ

๒. อปายโสภณ ความฉลาดในทางเสื่อม รอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม

๓. อุบายโสภณ ความฉลาดในอุบายรู้ถึงวิธีการแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำสิ่งนั้นสำเร็จ^{๔๖}

ความฉลาดทั้งสามประการนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของธรรมาธิปไตยเมื่อรู้ถึงความเสื่อมความเจริญพร้อมทั้งเหตุของความเสื่อมความเจริญแล้วช่วยพิจารณาเลือกในทางที่เจริญได้อย่างไม่ผิดพลาดพร้อมทั้งมีอุบายในการที่จะดำเนินการให้บรรลุถึงเป้าหมายนั้นถ้าผู้ปกครองและประชาชนภายในรัฐมีคุณสมบัติเหล่านี้ประเทศชาติก็จะประสบความเจริญได้ไม่ว่าจะปกครองด้วย

^{๔๖} พ.ฎ. ๓๐/๓๕๕/๓๘๕.

ระบบใดเพราะผู้ปกครองก็จะไม่ใช่อำนาจไปในทางที่แสวงหาผลประโยชน์มาสนองความต้องการของตนเอง ประชาชนก็เชื่อมั่นในอุดมการณ์ที่ดีมีระเบียบวินัยในตนเอง

ดังนั้น ธรรมชาติปไตย ถือได้ว่าเป็นเป้าหมายหลักของการปกครองทุกระบบ การปกครองที่ประกอบไปด้วยธรรมชาติผู้ปกครองก็เป็นธรรมระบบการปกครองที่ประกอบไปด้วยธรรมชาติที่ข้อมเจริญก้าวหน้าประชาชนก็จะพบแต่ความผาสุกธรรมชาติปไตยจึงเป็นทั้งเป้าหมายและหลักการของการปกครองทุกระบบในทางพระพุทธศาสนาก็ยอมรับว่าการปกครองแบบธรรมชาติปไตยหรือการปกครองที่ใช้ธรรมเป็นอำนาจยึดถือธรรมเป็นหลักการประกอบไปด้วยธรรมมีธรรมเป็นวิธีการมีธรรมเป็นเป้าหมายเป็นการปกครองในอุดมคติและเป็นการปกครองที่ดีที่สุด

๓.๑๐ หลักธรรมสำหรับนักปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก

พุทธศาสนามีคุณค่าต่อการปกครองมาตั้งแต่อดีต ดังปรากฏในทศชาติชาดกสิ่งที่มีมองเห็นได้ชัดคือคำสอนทางพุทธศาสนาที่เป็นเสมือนกฎหมายอยู่ในตัวเองและมีข้อบัญญัติถึงเรื่องที่ต้องทำและเรื่องไม่ควรทำของกษัตริย์ผู้ปกครองรัฐผู้ศึกษาจึงคิดว่าควรจะนำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่เหมาะสมกับรูปแบบการปกครองเพื่อให้รูปแบบการปกครองมีความมั่นคงและเป็นประโยชน์ให้แก่ประชาชนได้อย่างสมบูรณ์ดังนั้นในบทนี้จึงกล่าวถึงหลักธรรมสำหรับรูปแบบการปกครองและการปกครองโดยธรรมของกษัตริย์ที่ปรากฏในทศชาติชาดก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑๐.๑ หลักธรรมสำหรับรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย

ในทศชาติชาดกบันทึกหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครองมีอยู่เป็นจำนวนมากแต่ในที่นี้จะได้พิจารณาเฉพาะหลักธรรมที่เหมาะสมกับการปกครองแบบราชาธิปไตย ได้แก่หลักธรรมที่สถาบันกษัตริย์พึงยึดถือปฏิบัติ เพื่อความสุขทั้งของตนเองและอาณาประชาราษฎร์ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

๑. หลักทศพิธราชธรรม กล่าวถึงคุณธรรมของผู้ปกครอง ๑๐ อย่าง ได้แก่

๑. ทาน ให้ปันช่วยประชาชน คือบำเพ็ญตนให้เป็นผู้ให้โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้มีใช้เพื่อจะเอาจากเขาเอาใจใส่อำนวยความสะดวกจัดสรรความสงเคราะห์อนุเคราะห์ให้ประชาชนได้รับประโยชน์สุขมีความสะดวกปลอดภัยตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. ศีล รักษาความสุจริต คือประพฤติดีงามสำรวมกายและวจีหวารประกอบการสุจริต รักษาจิตดีคุณประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นทีเคารพนับถือของประชาชนมิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. ปริจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ คือสามารถเสียสละความสุขสำราญส่วนตน ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชชวะ ปฏิบัติการโดยซื่อตรง คือซื่อตรงทางสัจย์ไว้มายาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. ปัททวะ ทรงความอ่อน โดยเข้าถึงคน คือมีอหยาตย์ไม่เย่อหยิ่ง หยาบคาย กระด้างถือตนมีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดีแต่มีขาดยำเกรง

๖. ตปะ พันมัวมาด้วยผากิเลส คือแผดเอากิเลส ตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจ ไม่หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญ และการปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรือเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ สามัญมุงมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. อัถโถระ เหตุผลไม่โกรธ คือไม่กราดเกรี้ยวไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธมีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่นวินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุม

๘. อวิหิงสา มือหิงสาน่าร่วมเย็น คือไม่หลงระเหิงอำนาจ ไม่บีบบังคับ กตขีมีความกรุณาไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด ด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. ขันติ ชำระเช็ญด้วยขันติ คืออดทนต่องานที่ตรากตรำอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยถึงจะลำบากกายเหน็ดเหนื่อยเพียงไรก็ไม่ทอดอยถึงจะถูกยั่ว ถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสี ถากถางอย่างไรก็ไม่หมกกำลังใจไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยธรรม

๑๐. อวิโรธนะ มิปฏิบัติคลาดจากธรรม คือการประพฤติที่ มิให้ผิดไปจากธรรมอันเป็นประโยชน์สุขความดีความงามของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้งอันใดประชาราษฎร์ปรารณาโดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนก็ไม่ขัดขวางวางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำตีร้ายลากสักการะหรืออิฏฐารมณฺ์ อนุฏฐารมณฺ์ใดๆ คั่งมั่นในธรรม ทั้งส่วนบุติธรรมคือความที่ขงธรรมก็ดี นิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการปกครองตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดีไม่ประพฤดิให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป^{๔๖}

๑๑. หลักจกัถวัตติวัตร ในพระไตรปิฎกได้กล่าวข้อธรรมอันประเสริฐ ไว้ดังนี้

จงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะเคารพนับถือ บูชานอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัยมีธรรมเป็นขอมมีธรรมเป็นใหญ่จงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนภายในหมู่พล

^{๔๖} พ.ชา. ๑๑/๒/๘๖.

ในพวกกษัตริย์ผู้ติดตามในพวกพราหมณ์และคฤหบดีในชาวนิกมและชาวชนบททั้งหลายในพวกสมณพราหมณ์ ตลอดจนในเหล่ามฤคและปักษีและการกระทำที่ผิดแบบแผนอย่าให้แพร่ไปในแคว้น แคว้นเลขบุคคลเหล่าใดในแคว้นแคว้นมีทรัพย์พึงสนับสนุนในเรื่องทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วยสมณพราหมณ์เหล่าใดในแคว้นแคว้นเว้นขาดจากความมัวเมาและความประมาทตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรจจะฝึกฝนตนตามลำพังสงบตนตามลำพังทำตนให้ดับกิเลสได้ตามลำพังพึงเข้าไปหาสมณะเหล่านั้นโดยกาลอันควรแล้วได้ถามสอบถามว่ากุศลเป็นอย่างไรอกุศลเป็นอย่างไร กรรมมีโทษเป็นอย่างไรกรรมไม่มีโทษเป็นอย่างไร กรรมอะไรควรเสพ กรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่กระทำอยู่ไม่มีประโยชน์มีแต่ทุกข์ไปนานเท่านั้นหรือว่ากรรมอะไรที่กระทำอยู่จะมีประโยชน์ทั้งมีสุขไปนานเท่านั้นพึงคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้วสิ่งใดเป็นอกุศลพึงละเว้นสิ่งนั้นเสียสิ่งใดเป็นกุศลพึงยึดสิ่งนั้นไว้ประพฤตินี้แลคือจกัถวิวัตรอันประเสริฐนั้น^{๔๔}

จากข้อความข้างต้นนั้นสรุปใจความได้ ๕ ประการตามอธิบายของพระเทพเวที (ประยูร ชาญโต) ได้ดังนี้ คือ

๑. ธรรมาธิปไตย (ถือธรรมเป็นใหญ่) เคารพธรรมเชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. ธรรมิการักษา (ให้ความคุ้มครอง โดยธรรม) คือจัดอำนาจการการรักษา คุ้มครอง ป้องกันอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือคนภายในข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครองข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ พ่อค้า เกษตรกร ชาวนิกมชนบทและชนชายแดนพระสงฆ์และบรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงคุณธรรมตลอดจนสัตว์เท้า สัตว์ปีก อันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓. มา อธรรมการ (ห้ามกั้นการอันอาธรรม) คือจัดการป้องกันแก้ไขมิให้มีการกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหงและความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อน เกิดขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นใจสุจริตและนิยมธรรม

๔. ฌานานุประทาน (ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์) มิให้คนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. ปริปัญญา (สอบถามปรึกษากับพระสงฆ์และนักปราชญ์) มีที่ปรึกษาที่ทางวิชาทรงคุณธรรมผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมาที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรมหมั่นพบไต่ถามขอความรู้หาความจริงและถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อ

^{๔๔}ที.ปา. ๑๑/๕๒/๖๑-๖๕.

ชักซ้อมตรวจสอบคนให้เจริญก้าวหน้าและดำเนินกิจการในทางที่ถูกที่ชอบธรรมดีงามและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข^{๔๖}

๓. หลักตุลาการธรรม การปกครองในระบบราชาธิปไตยนั้นกษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในด้านการบริหาร นิติบัญญัติและตุลาการ โดยตรงด้วยพระองค์เอง ถ้าการตัดสินใจในด้านใดผิดพลาดความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินจะเกิดขึ้นแก่ประชาชนทันทีเนื่องจากกษัตริย์ทรงออกกฎหมายด้วยพระองค์เองและใช้กฎหมายด้วยพระองค์เอง การปฏิบัติพระราชภารกิจนั้นจึงต้องดำเนินไปอย่างรอบคอบบริสุทธิ์ยุติธรรมหาปทุมชาดกได้กล่าวถึงธรรมะของกษัตริย์ที่จะต้องใช้ในการพิจารณาวินิจฉัยบรรดคดีเพื่อลงโทษผู้กระทำผิดเอาไว้ว่า

พระราชอาญาผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ไม่เห็นของผู้อื่นว่าน้อยหรือมากโดยประการทั้งปวงไม่พิจารณาด้วยพระองค์เองก่อนแล้ว ไม่ฟังลงอาญา กษัตริย์พระองค์ใดยังไม่ทันพิจารณาแล้งลงพระราชอาญา กษัตริย์องค์นั้นชื่อว่า ย่อมกลืนกินพระกระยาหารพร้อมด้วยหนามเหมือนคนตาบอดกลืนกินอาหารพร้อมด้วยแมลงวัน กษัตริย์พระองค์ใดทรงลงพระอาญากับผู้ไม่ควรลงพระอาญาไม่ลงพระอาญากับผู้ที่ควรลงพระอาญา กษัตริย์พระองค์นั้น เป็นเหมือนคนเดินทางไม่ราบเรียบ ไม่รู้ว่าจะทางเรียบหรือว่าไม่เรียบ กษัตริย์พระองค์ใดทรงเห็นเหตุที่ควรละพระราชอาญาและไม่ควรลงพระราชอาญาและทรงเห็นเหตุนั้น โดยประการทั้งปวงเป็นอย่างดีแล้วทรงปกครองบ้านเมืองกษัตริย์พระองค์นั้นสมควรปกครองราชสมบัติ^{๔๗}

ทศชาติชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่ากษัตริย์เมื่อต้องทำหน้าที่ตุลาการวินิจฉัยบรรดคดีพึงพิจารณาอย่างรอบคอบจนพบความจริงในทุกด้านแล้วจึงตัดสินโทษานุโทษไปตามความจริงที่ปรากฏอย่างชัดเจนถูกต้อง หัวใจสำคัญของตุลาการจึงอยู่ที่ความจริงเป็นหลัก เพื่อหลีกเลี่ยงการจับแพะมาลงโทษ ซึ่งนับเป็นบาปอย่างรุนแรงที่ไปลงโทษผู้บริสุทธิ์ ความจริงจึงเป็นธรรมสูงสุดที่ตุลาการทุกคนควรยึดถืออย่างเคร่งครัด ในการปฏิบัติหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง

๔. หลักรัฐประศาสนธรรม ในการบริหารประเทศให้ประสบความสำเร็จนั้น กษัตริย์จะต้องเริ่มต้นบริหารคนให้มีความพร้อม โดยเฉพาะในด้านจิตใจต้องดำรงมั่นอยู่ในแนวทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทาปราศจากสภาวะทั้งบวกและลบ ดังที่มหาปทุมชาดกกล่าวไว้ว่า

กษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อน โดยโดยส่วนเดียวหรือพระทัยกล้าแข็ง โดยโดยส่วนเดียวก็ไม่อาจที่จะดำรงพระองค์ไว้ในอิสริยยศที่สูงส่งได้ เพราะเหตุนั้นกษัตริย์ไม่พึงประพฤติดุเหตุทั้งสองคือพระทัย

^{๔๖}ที่.ปา. ๑๑/๓๕/๒๐-๒๑.

^{๔๗}ที่.ปา. ๒๗/๑๑/๑๒๐-๑๒๑.

อ่อนเกินไปหรือแข็งเกินไปกษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อนก็ถูกประชาราษฎร์ดูหมิ่นดูแคลนกษัตริย์ผู้มีพระทัยแข็งนักก็มีคนจองเวรกษัตริย์ทราบเหตุทั้งสองอย่างแล้วดำรงตนไว้ในทางสายกลาง^{๕๐}

เมื่อกษัตริย์ทรงมีพระทัยที่พร้อมอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้วกษัตริย์จะต้องมีความสามารถที่จะบริการคนที่ทำงานตอบสนองพระบรมราโชบายให้ประสบความสำเร็จ

ในทศชาติชาดก ได้สะท้อนแนวความคิดในการบริหารรัฐกิจไว้พอสรุปได้ว่า

๑. กษัตริย์พึงแต่งตั้งอำมาตย์ที่เป็นปราชญ์ มีความฉลาดรอบรู้ในเรื่องผลประโยชน์ของชาติเก็บความลับได้ดี ไม่เป็นนักเลงสุราไม่มีประวัติดีเสื่อมเสียเรื่องทุจริต มีความใกล้ชิดกับกษัตริย์เป็นที่ไว้วางพระทัยให้อยู่ในตำแหน่งสำคัญที่จะแสวงหาดูแลรักษาและพัฒนาผลประโยชน์ของชาติให้เกิดความเจริญงอกงาม

๒. กษัตริย์พึงบริหารการเงินการคลังของชาติด้วยพระองค์เองไม่ไว้วางใจให้ใครจัดการทรัพย์สินและภู่นี่ขี้มสินแทน กษัตริย์ต้องมีความรอบรู้รายได้รายจ่ายของแผ่นดินอย่างละเอียด

๓. กษัตริย์พึงบำรุงขวัญและกำลังใจแก่คนทำงานใกล้ชิดอย่างยุติธรรมโดย ยกย่องคนที่ควรยกย่อง ชมคนที่ควรชม

๔. กษัตริย์ควรเรียงลำดับราชกิจที่จะต้องทรงบำเพ็ญแต่ละเรื่องก่อนหลัง และทรงเข้าใจเรื่องนั้นๆ อย่างถ่องแท้

๕. กษัตริย์จะต้องหมั่นเสด็จออกเยี่ยมเยือนปฏิสันถารหรือชี้แนะเรื่องราวต่างๆ แก่ชนบท

๖. กษัตริย์จะต้องทรงตระหนักว่า เจ้าหน้าที่ผู้เก็บภาษีอากรที่ทุจริต ไม่ปฏิบัติหน้าที่โดยถูกต้อง ย่อมทำลายทรัพย์สินของแผ่นดินและทำรัฐสีมาให้พินาศล่มจมได้

๗. กษัตริย์ไม่พึงทรงมอบรัฐกิจให้แก่คนอื่น หรือทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง ด้วยความเร่งร้อนจนเกินเหตุเพราะหาเกิดความผิดพลาดขึ้นมาแล้วย่อมประสบความสำเร็จในภายหลังพึงปฏิบัติราชกิจทั้งปวงด้วยพระวิจรรณญาณที่ละเอียดถี่ถ้วน

๘. กษัตริย์ไม่พึงทรงละเลยการบำเพ็ญกุศล และไม่ตกเป็นทาสของความโกรธ เพราะตระกูลที่มั่งคั่ง หรือประเทศที่มั่งคั่ง ต้องพบความหายนะเพราะความโกรธมาแล้ว

๙. กษัตริย์ไม่พึงทรงดำริว่าตนเองเป็นใหญ่แล้วกดขี่ประชาชนอย่าให้ประชาชนหญิงชายในแว่นแคว้นต้องได้รับความทุกข์เลย

๑๐. กษัตริย์ไม่พึงลุ่มหลงในกามคุณ เพราะจะเป็นเหตุให้โลกทรัพย์พินาศ แต่กษัตริย์จะต้องหมั่นบำเพ็ญกุศล ไม่ทรงประพฤติดนเยี่ยงนักเลง ไม่ทรงทำราชทรัพย์ให้พินาศ เป็นผู้ทรงศีลธรรม

^{๕๐}ที่.ป.า. ๒๓/๑๒/๑๒๐-๑๒๑.

๑๑. กษัตริย์ต้องเป็นผู้ทรงปัญหา เพราะกำลังห้าประการ ได้แก่ กำลังแขน กำลังโลหทรัพย์ กำลังอำนาจ กำลังแห่งชาติตระกูลใหญ่ กำลังแห่งปัญญาของกษัตริย์ที่มีอยู่^{๕๒}

บัณฑิตกล่าวว่า กำลังปัญญาประเสริฐที่สุดกว่ากำลังทั้งหลาย โดยให้เหตุผลว่า ถ้าบุคคล แม้มีชาติตระกูลสูง แต่มีปัญญาทราม แม้ได้ราชสมบัติเป็นกษัตริย์ก็ไม่สามารถรักษาราชสมบัติไว้ได้ แม้ได้แผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ก็ถูกผู้มีปัญญาคิดมาแย่งชิงแผ่นดินนั้นไปเสียจึงสมควรสะสมพอกพูนปัญญาเพราะปัญญาเป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยสิ่งที่ได้ศึกษามารู้ถูกต้องหรือไม่ ปัญญาเป็นเครื่องเพิ่มพูนเกียรติคุณและชื่อเสียง ผู้มีปัญญาเพียงพร้อม แม้เมื่อต้องเผชิญทุกข์ ก็สามารถหาความสุขได้

๕. หลักวัตรบทรธรรม คือธรรมที่กษัตริย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนเป็นนิตยต่อประชาชนทุกหมู่เหล่าในทุกส่วนของแผ่นดิน เศรษฐมชาดกได้กล่าวถึงวัตรบทรว่า

ข้าแต่มหाराชา ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรมในพระมารดา พระราชบิดาในพระโอรส และในพระมเหสีในมิตรและอำมาตย์ในพานะและพลนิกลายในชาวเมืองและชาวชนบทในสมณะ และพราหมณ์ในเนื้อและนกอขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรมเพราะธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขมาให้ครั้นพระองค์ทรงประพฤติธรรมใน โลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรค์ ข้าแต่พระมหाराชาขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรม ขอพระองค์อย่าทรงประมาทธรรมเลย ขอพระองค์จงทรงคบหาสมาคมกับผู้ปัญญาจงทรงคุณธรรมอันงามของทรงปฏิบัติธรรมให้ครบถ้วนเถิด^{๕๓}

วัตรบทรได้สะท้อนความคิดทางการปกครองและมนุษย์สัมพันธ์ว่ากษัตริย์จะต้องปฏิบัติราชการกิจดูแลความสุขทุกข์ของประชาชนทุกหมู่เหล่าอย่างทั่วถึงครอบคลุม ไปถึงสัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นทรัพย์ของแผ่นดิน โดยมีธรรมะเป็นหลักในทุกเรื่อง ทุกชั้นตอน

หลักการบริหารประเทศตามพุทธศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองในรูปแบบใด ชื่อใด แต่สิ่งสำคัญที่จะต้องวางไว้เป็นหลักก็คือต้องมีธรรมะเข้าไปประกอบด้วยในทุกเรื่องของการดำเนินการบริหารรัฐกิจเพราะตัวธรรมะจะเป็นตัวการสร้างความถูกต้องดีงามที่จะทำให้รัฐกิจนั้นสัมฤทธิ์ผลออกมาเป็นความสุขของมหาชนตามที่นักปกครองหรือนักบริหารทุกคนทุกยุคทุกสมัยมุ่งมั่น

สรุปจากการศึกษาหลักธรรมที่เหมาะสมกับรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยมีหลายหลักธรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการปกครอง ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมมาไว้ในที่นี้พอสังเขปได้แก่ทศพิธราชธรรม จักกวัตติวัตร ตลาการธรรม รัฐประศาสนธรรม และวัตรบทรธรรม เป็นต้น

^{๕๒} พ.ช. ๒๓/๑๑/๔๘๔.

^{๕๓} พ.ช. ๒๓/๑๓/๔๘๗.

๓.๑๐.๒ หลักธรรมสำหรับรูปแบบสามัคคีธรรม

หลักธรรมสำหรับระบอบสามัคคีธรรม เป็นหลักธรรมในลักษณะการร่วมมือกันของหมู่คณะ ได้แก่ อปริหานิยธรรม ปราภุชธรรมข้อนี้หลายแห่งและในهماปรินิพานสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอปริหาณธรรม ๗ ของเจ้าวัชชีว่าเป็นธรรมได้ซึ่งให้ความเจริญถ่ายเดียวไม่มีเสื่อมซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านให้ความเห็นว่าเป็นหลักการที่สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างยิ่ง ดังข้อความดังนี้คือ

๑. หลักอปริหาณธรรม ๗ ประการ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองๆ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมและพร้อมเพรียงกันทำกิจพึงกระทำ

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤติดูอยู่ในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้ว

๔. สักการะเคารพ นับถือ บูชาท่านที่เป็นใหญ่ของพวกเจ้าวัชชี และจักเชื่อฟังถ้อยคำ

๕. ไม่อุครร่าขึ้นใจสตรี หรือกุมารีในสกุลให้อยู่ร่วมด้วย

๖. สักการะเคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ของพวกเจ้าวัชชี ทั้งภายในภายนอก และไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้ที่เคยทำแก่เจดีย์เหล่านี้เสื่อมทรามไป

๗. อารักขาป้องกัน ค้ำครองอันเป็นธรรม ในพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยตั้งใจว่า โฉนหนอพระอรหันต์ที่ยังมิได้มาพึ่งมาสู่แว่นแคว้น และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสุกในแว่นแคว้น^{๕๔}

จากหลักธรรมข้างต้น จะเห็นได้ว่าการปกครองของชาววัชชี มีลักษณะการปกครองแบบธรรมาธิปไตย โดยเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญ คือ

๑. หมั่นประชุมร่วมกันเนืองนิตย์

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม

๓. ปฏิบัติตามข้อบัญญัติที่ได้ตกลงกันไว้ซึ่งเทียบกับธรรมเนียมการปกครองในปัจจุบัน

หลักธรรมที่นำมาใช้ในทางการเมืองการปกครองเหล่านี้เป็นการนำมาจากหลักธรรมสำคัญคือ โพธิปักขิยธรรมหรืออีกหนึ่งว่ามัชฌิมาปฏิปทาอันเปรียบได้กับธรรมเนียมการปกครองที่มุ่งให้บุคคลในสังคมปกครองตนและสังคมทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ ฉะนั้นหากนำมาบัญญัติเป็นข้อกำหนดให้สมาชิกในสังคมต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดและให้สมาชิกในสังคมเข้าใจใน

^{๕๔}ที่.ม. ๑๐/๖๘/๘๖.

หลักธรรมอย่างกระจ่างย่อมจะทรงคุณค่ายิ่งเพราะหลักธรรมเหล่านี้มีเหตุผลและความลึกซึ้งถึงจิตใจอันเป็นต้นเหตุของการทำทั้งปวง

๒. หลักอริปไตย คือ หลักความเป็นใหญ่ ภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่ มี ๓ ประการ คือ

๑. อัคราธิปไตย คือ ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตน เป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนและสิ่งทีเนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดีด้วยเคารพตน

๒. โลกาธิปไตย คือ ถือโลกเป็นใหญ่ คือถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียง กล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. ธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถ สิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และ ความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็น ได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่าเป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา^{๕๕}

ในหลักอริปไตยนี้ พระมหากษัตริย์ในทศชาติชาดกทรงยึดหลักธรรมาธิปไตย เป็นหลักการในการบริหารปกครองบ้านเมืองของพระองค์ เพราะพระองค์ทรงปกครองโดยธรรม การดำเนินนโยบายต่างๆ ทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจล้วนมีความถูกต้องชอบธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้ และตรงกลุ่มเป้าหมายอย่างรวดเร็ว การดำเนินนโยบายของพระองค์จึงมีความบริสุทธิ์ ยุติธรรมทุกขั้นตอน และเกิดประโยชน์มหาศาลโดยไม่มีใครตำหนิพระองค์ได้โดยชอบธรรม เพราะพระองค์ทรงยึดหลักธรรมาธิปไตย อันเป็นระบบที่ชอบธรรมและเกิดประโยชน์สูงสุด

๓. หลักสังคหัตถุ คือคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นหรือการสงเคราะห์กัน เป็นหลักการสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน และเป็นเครื่องเกาะกุมประสาน โลกคือสังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้ คุงสลักเกาะยึดรถที่กำลังแล่นไปให้คงเป็นรถและวิ่งแล่นไปได้ มี ๔ ประการคือ

๑. ทาน คือการให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเพื่อแบ่งปันของๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

^{๕๕}ที่.ป.า. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

๒. ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างมาก เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น

๓. อัถตจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ ได้แก่การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สังคมประเทศชาติ

๔. สมานัตตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลายคุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยมนและไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย^{๕๖}

หลักธรรมนี้เรื่องทาน การเสวยสละพระเวสสันดรทรงใช้เป็นวิธีการสร้างสันติวิธี ปิยวาจา พระองค์ทรงใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวครองใจบุคคลระดับผู้นำที่มีอิทธิพล อัถตจริยา พระองค์ทรงใช้ในการกำหนดนโยบายเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน และสมานัตตตวาพระองค์ทรงมีพระทัยหนักแน่นไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคในการดำเนินนโยบายช่วยเหลือประชาชนและพระองค์ทรงประพฤติตามธรรมอย่างสม่ำเสมอทำให้เป็นที่ชื่นชมแก่เหล่าอำมาตย์ราชบริพาร ตลอดถึงประชาชน

๔. หลักกุศลกรรมบถ คือ ทางแห่งการกระทำที่เป็นกุศล คือความดี มี ๑๐ ประการ คือ

๑. เว้นจากการฆ่า ทำลายชีวิตผู้อื่น สัตว์อื่นให้ถึงแก่ความตาย
๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ ไม่ได้ให้ โดยอาการแห่งขโมย
๓. เว้นจากการประพฤติดิฉินคาม กล่าวคือห้ามล่วงเกินหญิงชายที่มีเจ้าของ
๔. เว้นจากการพูดเท็จ พูดโกหก หลอกลวง
๕. เว้นจากการพูดส่อเสียด ทำให้เกิดความเข้าใจผิดกัน เพื่อทำลายอีกฝ่ายหนึ่ง
๖. เว้นจากการพูดคำหยาบ กระด้าง ไม่เพราะหู ก่อให้เกิดโทสะ
๗. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ไร้สาระ ไม่มีแก่นสาร หาประโยชน์มิได้
๘. ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขาในทางที่ไม่ชอบธรรม
๙. ความไม่คิดพยาบาทปองร้าย อาฆาต ผูกเวร
๑๐. สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ ถูกต้องตามคลองธรรม^{๕๗}

หลักกุศลกรรมบถนี้ พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกคนดีเพื่อรับบริจาทานของพระองค์ โดยพระองค์ทรงประกาศหลักเกณฑ์นี้ให้ทราบโดยทั่วกัน เพื่อ

^{๕๖}ที่.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

^{๕๗}ที่.สี. ๘/๕๖/๗๒.

เป็นการสนับสนุนคนที่ทำดี ให้ได้รับผลดีตอบแทน หลักกุศลกรรมบถนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการคัดเลือกหรือคัดสรรบุคคลเพื่อเข้าทำงานในองค์กร เป็นต้นได้

หลักธรรมเกี่ยวกับ ทศพิธราชธรรม จักวัตติวัตร ตุลาการธรรม รัฐประศาสนธรรม ปมูขรธรรม วัตตบพธรรม อปรีหานิยธรรม อธิปไตย สังคหวัตถุ และกุศลกรรมบถ เป็นธรรมที่ผู้ปกครอง ผู้บริหารหรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชาควรยึดถือปฏิบัติ เพราะเป็นหลักธรรมที่ทำให้คนมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและผู้อื่นในสังคม เมื่อปฏิบัติตามแล้วคนในสังคมก็มีแต่ความสงบสุข ดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น ถือเป็นสังคมที่เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมเป็นสังคมในอุดมคติในทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง นอกจากนั้นยังสามารถนำไปปรับใช้ในวิถีชีวิตและดำเนินธุรกิจ เป็นต้นได้ ทั้งยังสามารถนำมาปรับใช้กับหลักการบริหารสากลในส่วนที่เป็นหน้าที่ของนักบริหาร^{๔๔} ได้ เพราะหลักการบริหารสากลเมื่อนำมาสรุปลงในการบริหารของพระพุทธศาสนาก็คือ การบริหารตน การบริหารคน และบริหารงาน ซึ่งการบริหารตามแนวพุทธศาสนาจะประกอบด้วยธรรมทุกชั้นตอน และไม่ว่าการบริหารจะเป็นระบบใด ก็สามารถนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ได้เสมอ

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว หลักธรรมอันเป็นคุณธรรมในทศชาติชาดกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นคุณธรรมสำหรับนักปกครอง นักบริหาร ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องของการบริหารปกครองตน คน และงาน หลักธรรมเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน จะต่างกันก็เพียงการนำไปใช้ให้เหมาะสมกับกาล งาน และบุคคลเท่านั้น ไม่ว่าจะ เป็นนักปกครอง นักบริหารระดับใด ก็ย่อมอาศัยหลักธรรมเหล่านี้ด้วยกันทั้งนั้น เพราะหลักธรรมเหล่านี้ย่อมอำนวยประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง บุคคลอื่น และสังคม ประเทศชาติ เพราะฉะนั้นพระมหากษัตริย์ในทศชาติชาดกจึงสมควรถูกยกย่องว่า ธรรมราชา^{๔๕} โดยแท้จริง

^{๔๔}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔-๕.

^{๔๕}ประมวล รุจนเสรี, พระราชอำนาจ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : เอส.พี.เอ็น. การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗.

บทที่ ๔

ศึกษาวิเคราะห์การปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดก

การวิเคราะห์การปกครองในทศชาติชาดกนั้น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อนำหลักธรรมและการปกครองด้านที่เป็นประโยชน์ไปปรับใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ในทศชาติชาดกผู้วิจัยได้มุ่งวิเคราะห์ หลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดก เป็นเรื่องของการบำเพ็ญความดี เรียกว่า บารมี ที่มีเนื้อหาสำคัญ ๑๐ ประการ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ อธิษฐาน สังฆะ เมตตา อุเบกขาและรูปแบบการปกครอง ตลอดจนถึงหลักธรรมสำหรับการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้ ดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน
๒. วิเคราะห์รูปแบบการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้
๓. วิเคราะห์หลักธรรมสำหรับการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและนำไปปรับใช้

๔.๑ วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน

การวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดก ผู้วิจัยมุ่งที่จะวิเคราะห์หลักธรรมทั้ง ๑๐ ชาติ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ อธิษฐาน สังฆะ เมตตา อุเบกขา ดังนี้

๔.๑.๑ ศึกษาวิเคราะห์ทานบารมี (Perfection in giving or liberality) ได้วิเคราะห์เรื่องความหมายของ บารมี ทานบารมี ประเภทของทาน องค์ประกอบของทาน และการนำไป ปรับใช้

ความหมายของบารมี พบว่า บารมี แปลว่า ความเป็นเลิศ, ความเต็ม (Completeness) หรือความสมบูรณ์แบบคือคุณธรรม ๑๐ ประการและการบำเพ็ญบารมีที่จะสมบูรณ์ที่นำไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในพระเวสสันดรชาดก

ทานบารมี ในอุปทาน กล่าวว่า คือการให้ สิ่งที่ควรให้ เน้นการให้แก่ผู้ที่จำเป็นหรือควรจะให้ ในพุทธวงศ์ ความคิดเป็นแบบอุดมคติ คือการเป็นการให้สิ่งที่ตนมีทั้งหมด โดยไม่จำกัด เป็นการละความยึดถือในทรัพย์สมบัติทั้งหมด พร้อมจะออกบวช เปรียบการให้นี้กับการคว่ำหม้อ วมเต แปลว่า สำรอก แสดงว่า ปราศจากความอาลัยใต้อินของนั้น

ทาน เจตนาที่จะบริจาค เช่น อุปกรณ์ต่างๆ โดยมีความกรุณาและปัญญากำกับอยู่ หรือ ทาน คือการแบ่งปันวัตถุสิ่งของของตนให้แก่บุคคลอื่น คือการแบ่งปันวัตถุสิ่งของที่ตนมีอยู่ เป็นสมบัติของตนโดยชอบธรรมให้แก่ผู้อื่น ที่ได้รับพิจารณาเห็นว่าเป็นผู้เหมาะสมที่จะได้รับการสงเคราะห์ เมื่อเขาได้รับแล้วจะนำไปทำประโยชน์ได้ นับเป็นการแบ่งปันให้แก่ผู้ควรให้ โดยมีได้หวังสิ่งตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น คือเพื่อสงเคราะห์กันเท่านั้น การแบ่งสิ่งของเช่นนี้เรียกว่า ทาน

ประเภทของ ทานพบว่า ทานมี ๒ ประเภท คือ

๑) อามิสทาน คือการให้วัตถุสิ่งของต่างๆ เช่น ข้าว น้ำ ยารักษาโรค เป็นต้น บางครั้งก็เรียกทานชนิดนี้ว่า วัตถุทาน การให้เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ผู้รับ ไม่ว่าสิ่งของที่นั้นจะเล็กหรือใหญ่ มีค่าน้อยหรือมาก ไม่ถือเป็นประมาณสำคัญที่ว่าสิ่งๆ นั้น มีประโยชน์เหมาะสมกับผู้รับหรือเปล่า โดยผู้ให้มุ่งหวังเพื่อจะอนุเคราะห์สงเคราะห์ด้วยเมตตา เช่น ให้แก่สัตว์ หรือแก่คนยากจน หรือให้โดยมุ่งหวังเพื่อความสมัคสมานสามัคคีปรองดองกัน อันเป็นการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน อีกทั้งเป็นการให้โดยหวังจะบูชาผู้มีคุณ เช่น ให้แก่บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือสมณพราหมณ์ เป็นต้น

อามิสทานทางพระพุทธศาสนาเน้น สิ่งของๆ ที่ให้นั้นต้องเป็นสิ่งของที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ สิ่งนั้นต้องเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อผู้รับ เช่น การถวายอาหาร เสนาสนะ ไตรจีวร และยารักษาโรค ให้แก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

องค์ประกอบในอามิสทาน ในอรรถกถาปรมัตถทีปนี กล่าวถึงการให้ทานที่มีผลมาก ต้องประกอบด้วยทานสมบัติ ๓ ประการคือ

- ๑) เขตสมบัติ คือ ผู้รับทานเป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบและประกอบด้วยคุณธรรม
- ๒) ไทยธรรมสมบัติ คือสิ่งๆ ที่ให้เป็นของบริสุทธิ์ มีประโยชน์ได้มาโดยชอบธรรม
- ๓) จิตตสมบัติ เจตนาถึงพร้อม คือ ให้ทานด้วยความตั้งใจ คิดจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริง และมีเจตนาบริสุทธิ์

๒) ธรรมทาน คือ การให้ธรรม การแนะนำสั่งสอนเกี่ยวกับธรรม เป็นการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง รวมไปถึงการสั่งสอนศิลปะและวิทยาการต่างๆ อันเป็นเครื่องบำรุงเลี้ยงชีวิต โดยมุ่งหวังให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่อแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้รู้จักความดี บาปบุญคุณโทษ ตลอดจนแนะนำทางสวรรค์และนิพพาน เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในชาตินี้หรือชาติต่อไป โดยมีมุ่งหวังสิ่งตอบแทน อาศัยเมตตาและกรุณาเป็นที่ตั้ง

อามิสทานและธรรมทานนั้น พระพุทธองค์ตรัสยกย่องธรรมทานว่าเลิศกว่า อามิสทาน เนื่องจากธรรมทานเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมทั้งปวง พระอริยสงฆ์จะเกิดขึ้น ไม่ได้เลย หากไม่มีการแสดงธรรม เพราะว่า การให้ทานโดยธรรมย่อมชนะการให้ทั้งปวง

ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การให้ทานมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ

- ๑) ทายก คือ ผู้ให้ทาน
- ๒) วัตถุทาน คือ สิ่งของที่ให้ทาน
- ๓) ปฏิภาท คือ ผู้รับทาน

จะเห็นได้ว่าในเรื่องของทานนั้นถือว่าเป็น หลักพุทธจริยธรรมที่เด่น ที่ปรากฏในเรื่องของ พระเวสสันดรชาดก ทานนี้ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่จะทำให้บุคคลนั้นลดความตระหนี่ คือการ ขจัดความโลภได้ ทำให้บุคคลรู้จักเสียสละ จะเห็นได้ว่าพระเวสสันดรชาดกนั้นในเรื่องของการ บริจาคทานและถือว่าเป็นการบริจาคทานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดก็ว่าได้ เพราะในเรื่องพระเวสสันดรชาดกนี้ พระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีความ โอบอ้อมอารีและรักในการบริจาคทานเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ทรงได้เริ่ม บริจาคทานตั้งแต่ยังเด็กเกินที่บุคคลธรรมดาจะกระทำกันได้ และการบริจาคทานของพระองค์นั้นก็มี ก็จะมีดังต่อไปนี้

- ๑) การบริจาควัตถุหรือสิ่งของต่างๆ ได้แก่ อาหาร เงิน ทอง ทรัพย์สินต่างๆ เป็นต้น
- ๒) การบริจาคชีวิต คือ การช่วยชีวิตของนักโทษ การบริจาคลูกและภรรยาให้กับผู้อื่น
- ๓) การให้ธรรม คือ การแสดงธรรมหรือสอนหลักธรรมให้ผู้อื่นรู้ตาม นำไปประพฤติ

ปฏิบัติ

จะเห็นได้ว่า ทานที่พระเวสสันดร ได้บริจาคไม่ว่าจะเป็นการบริจาควัตถุสิ่งของ เช่น ทรัพย์สินเงินทอง อาหาร ต่างๆ นับว่า ทานที่พระองค์ได้บริจาคทรัพย์สินให้แก่ผู้ที่เดือดร้อนเหล่านี้ ถือว่าเป็นพุทธจริยธรรมขั้นต้น แต่การทำทานด้วยทานชีวิต ทำทานด้วยช้าง และการทำทานด้วยการแสดงธรรมนั้น ถือว่าเป็นพุทธจริยธรรมขั้นสูง เพราะการบริจาคชีวิตนั้นก็หมายถึงชีวิตของ มนุษย์ การให้ชีวิตแก่มนุษย์นั้นถือว่าเป็นสิ่งประเสริฐสุด เพราะถ้าหากมนุษย์เหล่านี้ยังมีชีวิตอยู่ก็ สามารถที่จะกระทำความดีเพื่อที่จะได้พบทางออกจากความทุกข์ และได้บริจาคช้างนั้นก็เพราะว่า พระเวสสันดรนั้นพระองค์อาจมองเห็นถึงความทุกข์ยากของชาวเมืองอื่นที่เขากำลังตกทุกข์ได้ ยากเพราะฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล แต่ถ้าหากได้ช้างไปฝนจะตกต้องตามต้องตามฤดูกาล การที่ พระองค์ทรงกระทำเช่นนี้ก็อาจเพราะว่า พระองค์ไม่ทรงทนเห็นความทุกข์ยากของคนเหล่านี้ได้

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน การนำ ทาน ไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็น หลักธรรมสำหรับการบริหารปกครอง เกี่ยวกับการเสียสละหรือสงเคราะห์ประชาชน โดย ผู้ปกครอง ผู้นำทั้งหลาย สามารถใช้เป็นหลักในการวางนโยบาย ในการปกครองและบริหาร บ้านเมืองได้ เพราะมุ่งส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มี คุณธรรม จึงเท่ากับการส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม

สภาวะสังคมปัจจุบันหากคนเรามีการให้ทาน เป็นการแสดงความมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หรือให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากจน เป็นการขจัดความตระหนี่ในตนเองออกไป หรือเราเปรียบเทียบกับ หากเราเป็นคนที่เป็นผู้ให้แก่คนที่ไม่มีโอกาสที่จะได้ในสิ่งนั้น ย่อมเป็นที่รักแก่ผู้รับทาน และย่อมมี ผู้คนคบหาสมาคมมีบัณฑิต เป็นต้น การอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมอยู่กันอย่างมีความสุข แต่หากสังคมใด มีแต่การเห็นแก่ตัว เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น มีการแย่งชิงวรรณะ ย่อมสร้างความเดือดร้อนให้กับสังคม ส่วนร่วม และทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมขาดเอกภาพ ก่อปัญหาในการลักขโมย

สังคมมนุษย์เราทุกวันนี้ ต่างมีการแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์เพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งวัตถุ ต่าง มีจิตใจที่ร้อนรนเพราะความอยาก อยู่กันอย่างสับสนวุ่นวาย ไม่มีความสุขในสังคม มีการ ประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่ผิดหรือทางที่เป็นไปในทางที่ชั่ว ดังนั้นจึงเห็นว่าควรที่จะนำ หลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดก มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตที่ดี

หลักทานบารมี ที่ควรนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อที่จะให้อยู่ในสังคมได้อย่างสันติ สุข นั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ดังต่อไปนี้

คือการแบ่งปันวัตถุสิ่งของให้แก่บุคคลอื่น คือการ แบ่งปันวัตถุสิ่งของที่ตนมีอยู่เป็นสมบัติ ของตน โดยชอบธรรมให้แก่ผู้อื่น ที่ได้รับพิจารณาเห็นว่าเป็นผู้เหมาะสมที่จะได้รับการสงเคราะห์ เมื่อเขาได้รับแล้วจะนำไปทำประโยชน์ได้

การนำหลักธรรมเรื่องทานมาปรับใช้ในสังคมนั้นถือว่าเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะการ ให้ทานนั้นถือว่าเป็นการทำให้บุคคลนั้นๆ ได้รู้จักการให้ และรู้จักการช่วยเหลือบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้ปกครอง ผู้นำ ทุกระดับชั้นของสังคม ในยามที่ประชาชนเขาลำบากขาดเหลืออะไร ตนเองพอช่วยเหลือได้ก็ควรที่จะช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือทรัพย์หรือช่วยเหลือกำลังก็ นับว่าเป็นการให้ เช่นกัน ถ้าบุคคลในสังคมนั้น ได้นำหลักธรรมเรื่อง ทาน มาปรับใช้ในการดำรง ตนในสังคม เป็นไปในทางที่เป็นกุศลกรรม เพราะมีเจตนาที่ดี สังคมนั้นก็ย่อมจะมีความสามัคคีซึ่ง กันและกัน เพราะมีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแก่กันและกันในยามเดือดร้อนสังคมนั้น ก็นับว่าเป็นสังคม ที่มีความเจริญมั่นคง อันจะนำมาซึ่งความเจริญของประเทศชาติอย่างแท้จริง

คุณค่าและประโยชน์ของทานในการดำรงชีวิตในสังคม ย่อมที่จะทำให้บุคคลในสังคมเป็น ผู้ที่มีจิตปรารถนาดีต่อกัน มีเมตตาซึ่งกันและกัน ต่างก็ช่วยเหลือจุนเจือกันและกัน ในเมื่อเกิดความ เดือดร้อน บุคคลในสังคมไม่มีความตระหนี่กระทำการสิ่งใดข่มที่จะไม่หวังผลตอบแทน การ กระทำเช่นนี้ย่อมทำให้สังคมเป็นสังคมที่ดี และพบกับความสุข

สรุป ที่ปรากฏในพระเวสสันดรชาดก ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการทำทานบารมี เป็น หลักธรรมในการปกครองที่ดี มีคุณประโยชน์ที่พระโพธิสัตว์ ได้นำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อที่จะ บำเพ็ญบารมี อันถือว่าเป็นหลักพุทธจริยธรรมสูง อย่างไรก็ตามทานบารมีที่ปรากฏในพระ

เวสสันดรชาดก นับว่าเป็นแบบอย่างที่ดี ควรที่จะประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดความดีงามในการดำรงชีวิต

๔.๑.๒ ศึกษาวิเคราะห์ศีลบารมี (Perfection in Morality) พบว่า ศีล หมายถึง เจตนาที่กระทำให้การเคลื่อนไหว โดยทางกาย วาจา และใจในสิ่งที่ดี เพื่อมิให้อกุศลเกิด อีกนัยหนึ่ง ศีลกล่าวโดยธรรมดาว่าเป็น สีลนะ หมายถึง กิริยาที่ตั้งไว้เป็นอันดี มีกายสุจริต เป็นต้น หรือสภาวะที่ทรงไว้ด้วยสามารถยังกุศลธรรมทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในตน ฉะนั้น คำว่า ศีล จึงถือเอาความหมาย ๒ อย่างนี้เท่านั้น คือ

- ๑) กิริยาที่ตั้งไว้เป็นอันดี
- ๒) สภาวะที่ทรงไว้รองรับกุศลธรรมทั้งปวง

ศีลบารมี มีลักษณะ คือ การสมาทาน หรือมีลักษณะ คือ การตั้งอยู่ มีรส คือการทำลายความหุศีลหรือมีรสคือความไม่มีโทษมีสภาพที่ปรากฏคือความเป็นของสะอาดมีพื้นฐาน คือ หิริและโอตตปปะ

อุบายหรือวิธีการ ๔ อย่างที่จะช่วยให้บารมีทั้งหลายบำเพ็ญบริสุทธิต์เลิศ คือ

- ๑) การไม่ขาดแคลนเครื่องอุหนุนที่เกี่ยวข้องกับสัมมาสัมโพธิ เช่นบุญที่สั่งสมมา
- ๒) การกระทำจริงจงใจใส่
- ๓) มีความเพียรติดต่อโดยไม่หยุด
- ๔) มีความพยายามทำงานให้เสร็จ แม้ต้องปฏิบัติเป็นเวลานาน

และพบว่า ศีล คือ ข้อกำหนดหรือข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการเว้นจากความชั่ว โดยการรักษากาย และวาจาให้เป็นปกติ เพื่อช่วยให้กิจกรรมของสังคมดำเนินไปได้อย่างปกติสุข ทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม ศีลในพระพุทธศาสนานั้นเกี่ยวข้องกับความประพฤติและการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบด้วยกฎหมายของบ้านเมืองและไม่ผิดจากทำนองคลองธรรม โดยมุ่งเน้นไปที่ประโยชน์แก่กุลแก่ตนเองเป็นลำดับแรก ลำดับต่อไปก็เพื่อบุคคลรอบข้างและสังคม ทั้งนี้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

คัมภีร์ที่หมิกาย สีสันชวรรรค ได้กล่าวถึงศีลไว้ ๓ ระดับด้วยกันคือ จูฬศีล มัชฌิมศีล มหาศีล และยังแยกศีลออกอีก ๒ ประเภท คือ

- ๑) ศีลสำหรับฆราวาส หรือคฤหัสถ์ ได้แก่ ศีล ๕
- ๒) ศีลสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ได้แก่ ศีล ๒๒๗

จากเรื่องอุทิศชาดก การแสวงหาที่สงบเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาจิตใจมิให้ฟุ้งซ่านและเป็นอุปการะต่อการรักษาศีล ศีลเป็นข้อปฏิบัติที่รักษากายวาจาให้เรียบร้อยดีงาม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น จะรักษาศีลได้ต้องมีความอดทนข่มใจ ไม่โกรธมีจิตกอบปรด้วยเมตตากรุณาตั้งพระ

ภริทต แม้จะถูกพราหมณ์ช่วยผู้ให้โทษถูกทำร้ายจนแทบสิ้นชีวิตก็ไม่แสดงอาการ โกรธเพราะเกรงว่า จะละเมิดศีล การบำเพ็ญศีลถึงขั้นยอมเจ็บตัวยอมสละชีวิตของพระภริทต จึงเป็นการบำเพ็ญศีลขั้น สูงสุด

พบว่า อานิสงส์ของการบำเพ็ญศีลบารมี คือตั้งใจรักษาศีลชั้นใดก็ตามกำจัดความคิดลวงคิด หรือทุศีลเสียได้ เป็นกรรมความคุ้นเคยในศีลจนจิตเป็นปกติ ไม่คิดลวงคิดเป็นการบำเพ็ญศีลบารมี อย่างยิ่งขุด อดทนไม่ทำความชั่วทั้งปวง คือ ไม่ลู่อานาจของกิเลสที่เกิดขึ้นครอบงำแล้วชักใจให้ อยากทำชั่ว การบำเพ็ญศีลบารมีซึ่งเป็นการสมาทานศีลบารมีที่ตั้งจะอธิษฐานของการบำเพ็ญศีล บารมีให้มั่นคงและจะเป็นเครื่องอุดหนุนที่จะทำให้ศีลบารมี มีความเจริญสืบไปจนกว่าจะถึงที่สุด เพราะการตั้งใจรักษาศีลนั้น ย่อมสำเร็จซึ่งกิจทั้งปวงที่มุ่งหมายได้

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน สังคมปัจจุบันโลกเต็มไปด้วยสิ่งช่วยวนชวนหลงไหล การรักษากายวาจาให้เป็นปกติไม่ให้ฟุ้งไปตามสิ่งช่วยยุ นับเป็นเรื่องยาก การควบคุมตนเองให้มี จิตใจมั่นคงท่ามกลางโลกปัจจุบันนอกจากจะอาศัยความอดทน ข่มใจอย่างยิ่งแล้ว ต้องอาศัยปัญญา แยกแยะและเข้าใจ รู้เท่าทันกระแสโลกเพื่อมิให้ถูกกระแสโลกครอบงำ ทำตามอย่างที่โลกต้องการ ให้เราทำซึ่งมักเป็นเรื่องที่หมิ่นเหม่ต่อศีลธรรม อานิสงส์ของศีลในปัจจุบันเราอาจจะเห็น ได้ง่าย เช่น หากรักษาศีล ๕ ได้ เราก็จะไม่คิดโรคร้าย เช่น โรคนอกสั สังคมจะอยู่ปกติสุขใจผู้ร้ายก็จะ ไม่มี เป็นต้น ปัญหาจึงไม่ใช่อยู่ที่ว่าเราไม่ทราบอานิสงส์ของศีล แต่อยู่ที่ว่าเราจะรักษาศีลในท่ามกลาง สังคมที่วุ่นวาย การช่วยผู้ให้โลก ให้โทษ ให้หลง โดยไม่มีขอบเขตทั้งทางตรงและทางอ้อม เราต้อง รักษากายวาจาให้เป็นปกติ

พระพุทธองค์ทรงตรัส จักกวัตติสึหนาทสูตฺร ในทีฆนิกาย สูตฺรที่ ๒๖ กล่าวไว้อย่างแจ่มชัด ว่าความขากจน (ทาฬิทุทฺธิย) เป็นสาเหตุของการไร้ศีลธรรมและอาชญากรรม เช่น โจรกรรม การพุด ปรด การเบียดเบียน ความโกรธ ความโหดร้าย เป็นต้น

ในคัมภีร์สุมังกลวโรคาสนี อรรถกถาของจักกวัตติสูตฺรอธิบายรูปแบบของผลกระทบต่อกัน ต่อไปว่า เมื่อมนุษย์เสื่อมจากศีลธรรมเพราะ โทสะ ความรุนแรงที่แผ่กว้างจึงเป็นผลตามมาอย่าง สูงสุด เมื่อมนุษย์เสื่อมจากศีลธรรมเพราะมีโมหะหรืออวิชชา โรคระบาดจึงเป็นผลตามมาอย่าง หลีกเลียงไม่ได้และถ้าเมื่อมนุษย์ตระหนักว่า ความฉิบหายซึ่งเป็นผลร้ายแรงเกิดขึ้นแก่เขา เพราะเขา เสื่อมศีลธรรมนั่นเอง การเปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจจึงเกิดขึ้นแก่มนุษย์

ถ้าสังคมใดไร้ศีลธรรม มนุษย์และธรรมชาติย่อมเสื่อมลง แต่ถ้าสังคมใดมีศีลธรรมคุณภาพ ของชีวิตมนุษย์และธรรมชาติย่อมเจริญขึ้น ดังนั้น โลกะ โทสะ โมหะ จึงก่อให้เกิดภาวะทั้งภายใน คือจิตใจของบุคคล และภายนอก คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่วนการบริจาคนาน ความกรุณา

และความรู้ ย่อมก่อให้เกิดความบริสุทธิ์ทั้งภายในและภายนอก ข้อนี้คือเหตุผลหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่า โลกอันจิตย่อมนำไป ดังนั้น ตามความคิดที่แสดงไว้ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาส่งเสริมสันติภาพของโลก เป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งที่เรียกพระพุทธศาสนาว่า ศาสนาแห่งสันติภาพเพราะหลักคำสอนเรื่อง “เบญจศีล” แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระพุทธศาสนาส่งเสริมสันติภาพอย่างแท้จริง หากพิจารณาจะเห็นได้ชัดเจนว่า ศีล ๕ เป็นแนวทางการงดเว้นความชั่ว และสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคม เราสามารถประกันได้ว่า トラบเท้ามุขยปฏิบัติตามศีล ๕ อย่างเคร่งครัด เขาข่อมไม่ทำร้ายและไม่ฆ่า สังคมที่มีบุคคลผู้ประพฤติดี มีศีลธรรมย่อมมีความสงบปราศจากความขัดแย้ง ความวุ่นวาย และความยุ่งยากนานาประการ ซึ่งจะนำมาความสงบสุขของสังคมอย่างแท้จริงและเป็นการพัฒนาด้านคุณธรรมบุคลากรของประเทศชาติ

๔.๑.๓ ศึกษาวิเคราะห์เนกขัมมบารมี (Perfection in Renunciation) พบว่า เนกขัมมะ หมายถึง การออกบวชหรือการปลีกตัวออกจากกามนั้น ตามนัยที่ได้ศึกษาพบว่า ผู้ที่เป็นพระโพธิสัตว์จะต้องไม่มีความเป็นห่วงเป็นกังวลกับครอบครัว จะต้องสละความสุขในทางโลกีย์ เปรียบเหมือนนักโทษที่ถูกจำอยู่ในคุก ย่อมปรารถนาที่จะสละเรือนจำหรือคุกออกไปฉะนั้น และเมื่อได้สละไปแล้วก็ไม่ยินดีที่จะกลับเข้ามาสู่เรือนจำอีก ลักษณะของพระโพธิสัตว์นั้นต้องการที่จะปลีกตนออกให้พ้นจากพันธะในทางโลกทั้งหลาย ฉะนั้นต้องบำเพ็ญ

จากชาดกเรื่องพระเตมีย์ แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญเนกขัมมบารมีซึ่งต้องอาศัยการพิจารณาให้เห็นโทษของการอยู่เป็นฆราวาส ซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับบาปนานาชนิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ไม่ทำโดยตรง ก็อาจทำโดยหน้าที่โดยอ้อมที่เราคาดไม่ถึง

ในโลกแห่งฆราวาสจึงเป็นโลกที่ไม่อาจจะบริสุทธิ์จากบาปโดยสิ้นเชิง เมื่อพิจารณาโดยโครงสร้างแล้ว ยังอยู่ในฐานะผู้ปกครองที่จะต้องตัดสินใจนโยบายสำคัญๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้คนจำนวนมาก หากนโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนเพียงบางกลุ่มแต่ส่งผลเดือดร้อนแก่ประชาชนส่วนใหญ่ ก็จะทำให้ผู้ตัดสินใจมีส่วนในผลบาปที่เกิดขึ้นด้วย ฉะนั้นนโยบายใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนส่วนใหญ่แล้ว ผู้อยู่ในตำแหน่งที่มีหน้าที่ตัดสินใจ ต้องใคร่ครวญให้รอบคอบ เพราะหากเกิดผลร้ายก็ไม่พ้นจากความผิดหรือบาป ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการตัดสินใจที่ปราศจากหลักจริยธรรมหรือปราศจากความชอบธรรมหรือตัดสินใจด้วยอคติลำเอียง ซึ่งเป็นบาปอยู่ในการตัดสินใจดังกล่าวอยู่แล้ว

จะเห็นได้ว่า การตัดสินใจบำเพ็ญเนกขัมมบารมีได้อย่างแท้จริง จะต้องอาศัยปัญญาพิจารณาเห็นโทษของการอยู่ครองเรือนอย่างลึกซึ้ง ดังที่พระเตมีย์กุมารทรงพิจารณาเห็นว่า หากพระองค์อยู่เป็นฆราวาสต่อไปก็ต้องทำบาปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะถ้าอยู่ในฐานะกษัตริย์ซึ่ง

เกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนทั้งเมืองแล้ว ยังจะมีโอกาสได้ทำบาปมาก เพราะหน้าที่บังคับ มีหนทางเดียวที่จะออกจากบาปเชิงโครงสร้างดังกล่าวได้คือ การออกบวชเสีย ทั้งนี้เพราะการบวชคือการสละสมบัติทางโลกทุกอย่างและไม่แสวงหาอีก เมื่อสละได้และไม่มีการแสวงหา ก็ไม่มีผลประโยชน์ใดๆ มาเกี่ยวข้องกับ เมื่อไม่มีผลประโยชน์ ก็ไม่มีการกระทบกระทั่ง เมื่อไม่มีการกระทบกระทั่ง ก็ไม่มีการทะเลาะก็ไม่มีการแข่งขันฆ่ากัน การบวชนอกจากจะไม่เกี่ยวข้องกับบาปในโครงสร้างทางสังคมแล้ว ยังทำให้ปลอดภัยไม่มีศัตรูที่จะมาคิดร้ายด้วย

จากเดิมขาดก ทำให้ทราบว่า พระโพธิสัตว์กุมารทรงระลึกชาติได้และทรงตั้งอธิษฐานว่า จะบำเพ็ญเนกขัมมบารมีให้สมบูรณ์ที่สุด บารมีจะถึงที่สุดและสมบูรณ์ได้ต้องสละชีวิตเพื่อบำเพ็ญบารมีได้ ที่สำคัญต้องอดทน มีความข่มใจมีความเพียรสูง ดังที่เดมิย์อดทน อดกลั้น ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งขั้วและขั้ววนต่างๆ ที่พระราชบิดารับสั่งให้ทำขึ้นเพื่อทดลอง การอดทนรอคอยให้ถึงที่สุด นับเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้พระเดมิย์ได้บำเพ็ญเนกขัมมบารมีอย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้พระองค์มีเป้าหมายที่สำคัญแก่มวลมนุษย์ คือ การบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า

เนกขัมมบารมีธรรมในเชิงสังคมปัจจุบัน ในสังคมปัจจุบันหากเรามองให้เห็นประโยชน์ และการบำเพ็ญเนกขัมมบารมีต้องมีใจเด็ดเดี่ยว อาจหาญไม่หลงไหลด้วยความรัก พอใจ ในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นด้วยความไม่ชอบธรรมเป็นต้น ต้องสามารถโคดเคี้ยวตัวเองจากสิ่งขั้วและขั้ววนได้เหมือนพระเดมิย์

เพราะสังคมปัจจุบันมีสิ่งที่ยั้ววนกิเลสให้ฟุ้งขึ้นชวนให้เห่อเหิมหลงไหลอยู่มาก ทั้งจากวัฒนธรรมการบริโภควัตถุนิยม จากทางตะวันตกและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งถ้าหากไม่ข่มใจไว้บ้างก็อาจจะตกอยู่ในกระแสนั้นไม่แยกแยะผิดถูกได้ ยิ่งผู้ปกครองที่ต้องดูแลและบริหารเงินงบประมาณที่เป็นภาษีของประชาชน ด้วยแล้วต้องมีจริยธรรมอย่างมาก ไม่ต้องกล่าวถึงการบำเพ็ญให้ยิ่งขั้วเหมือนพระเดมิย์ก็ได้ แค่ให้อดใจไว้ชั่วคราจากผลประโยชน์จากการทุจริต ที่ถูกนำเสนอให้ในรูปแบบต่างๆ ก็ยากยิ่งแล้ว แต่ถึงยากอย่างไรก็ต้องเพียรอดทน อดกลั้นไว้ เพราะถ้าไม่รู้จักรปลื้กตนเองออกจากกามคุณ หรือสิ่งขั้วต่างๆ เสียบ้างก็จะทำให้ชีวิตหมดเปลืองและขาดทุนพร้อมกับบาปอีกมากมายที่จะติดตัวไปยังพบหน้า

สังคมปัจจุบันแม้จะบรรลุเป้าหมายทางโลก คือความสุขแบบ โลภีย์ หากไม่รู้จักรหลักเว้นสิ่งขั้วทางกามคุณบ้างเลย ก็ไม่อาจบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ ฉะนั้นสำหรับความสุขอันเป็นเป้าหมายในชีวิตไม่ว่าจะเป็นความสุขแบบ โลภีย์แบบ โลภุคตระต้องอาศัยการบำเพ็ญเนกขัมมบารมีประกอบเพียงแต่ความเข้มข้นและความสมบูรณ์แห่งบารมีที่บำเพ็ญแต่ละเป้าหมายแตกต่างกัน ในระดับ โลภีย์อาจบำเพ็ญระดับเบาบางหรืออ่อนๆ หรือบำเพ็ญเป็นครั้งคราวแต่เมื่อบรรลุเป้าหมายโลกุคตระต้องบำเพ็ญอย่างเข้มข้นให้สมบูรณ์สูงสุดสามารถละกามทั้งหยาบและละเอียดได้

เพื่อยกระดับวิถีชีวิตให้อยู่ในระบบจริยธรรม ต้องบำเพ็ญเนกขัมมบารมีให้เข้มข้นขึ้น ตามลำดับและต้องมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์แก่สังคมและตนเอง

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ปัญหาในสังคมนับวันจะมีมากขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์ในสังคมต้องการวัตถุนิยม เป็นเครื่องประกอบในการดำรงชีวิต เช่น บ้าน รถ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นไปกับอำนาจกิเลส มีความริษยา ความหิวกระหาย ความทะยานอยาก ความหุนหัน ความหวาดกลัว ความสงสัย ความสับสนหวั่นไหวผู้อื่นมากขึ้น ทำให้ภาวะจิตใจมนุษย์มีสิ่งผูกมัด ให้เกิดความคิด แสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งเหล่านั้น แต่สิ่งได้มาก็ไม่ได้ให้ความสุขเสมอไป ดังนั้นเพื่อต้องการความสงบการบวชก็เป็นทางปฏิบัติในด้านจิตนิยม เพราะผู้บวชย่อมได้รับผลจากการกระทำความดีนั้น ซึ่งจะต้องเว้นจากการกระทำอกุศลทั้งหลาย เป็นต้นว่า ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิเวศนธรรม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มสุรามรยา เหล่านี้เป็นต้น และยังคงต้องประพฤติตนสำรวมกาย วาจา จะต้องใช้ความพยายาม ซึ่งปลีกจากสภาวะที่มีความวุ่นวาย กลับกลายเป็นภาวะที่สงบสุข เบียดเบียนความชั่วต่างๆ มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ความริษยา พยาบาท เป็นต้น เหล่านี้ให้หมดไปจากจิตใจมีแต่ความดีเท่านั้น

๔.๑.๔ ศึกษาวิเคราะห์ปัญญาบารมี (Perfection in Wisdom) พบว่า ปัญญา คือ ความรู้ทั่วในสภาวะของอารมณ์ตามความเป็นจริง และทำให้เข้าใจสภาวะของไตรลักษณ์ ซึ่งส่งผลให้ถึงความปรากฏขึ้นแห่งมรรคได้ด้วย ปัญญาบารมี

เรื่องมโหสถชาดก แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมีที่อาศัยความมีคุณธรรม จริยธรรมเป็นพื้นฐานในจิตใจ ตั้งแต่เขาวิชัยมโหสถบัณฑิตใช้ความเป็นบุตรของเศรษฐีให้เกิดประโยชน์แก่มหาชน เริ่มจากการนำทรัพย์ไปสร้างศาลาที่เน้นด้านสาธารณประโยชน์ทั้งชวนให้ผู้อื่นร่วมสร้างด้วย เพื่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของแก่ทุกคน จะได้ช่วยกันดูแลบูรณะซ่อมแซม การตัดสินใจดีความทุกครั้งของมโหสถบัณฑิต นอกจากจะทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมแล้วยังมุ่งชี้ให้เห็นคุณธรรมภายในจิตใจ เช่นความเอื้ออาทรของมารดาที่มีต่อบุตรของผู้หญิงผู้เป็นแม่ที่ถูกขโมยบุตร ซึ่งมโหสถบัณฑิต สามารถชี้ให้เห็นได้อย่างแยบคาย นอกจากนั้นการที่มโหสถบัณฑิตใช้กุศโลบาย เอาศัตรูมาเป็นมิตรนับว่าเป็นการเชิดชูหลักอหิงสธรรม คือความไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งในการอยู่ในสังคม

สิ่งที่มนุษย์ในสังคมแสวงหากันมาก คือ ทรัพย์ อำนาจ และความรู้ เพราะว่า เมื่อมีทรัพย์ สามารถที่จะแสวงหาความรู้ทฤษฎีต่างๆ ได้ ใช้ในรูปแบบลงทุนศึกษาหาองค์ความรู้มาเป็นลิขสิทธิ์ของตนเอง จากนั้นก็นำความรู้ไปสู่อำนาจ ไม่ว่าจะเป็อำนาจในการจัดการและบริหาร ผู้มีอำนาจก็ใช้อำนาจไปครอบครององค์ความรู้ก่อให้เกิดทรัพย์ได้มากมาย เช่น ผู้มีอำนาจในการปกครอง รู้ว่า จะมีกฎหมายอนุญาตให้ครอบครองที่ดินได้อย่างไรบ้าง ก็จัดการให้ญาติหรือพรรคพวกของตนทำ

ตามเงื่อนไขต่างๆ เพื่อให้ได้ครอบครองที่ดิน เป็นต้น ส่วนผู้ที่มีความรู้แสวงหาทรัพย์และใช้ความรู้ ต่อรองกับผู้ที่มีอำนาจและสามารถสร้างอำนาจให้แก่ตนเองได้เช่นกัน

ปัจจุบันการใช้กระบวนการทั้งสามนี้เชื่อมโยงไปหากันยังคงเข้มข้นแต่มีแนวโน้มว่า ความรู้ จะเป็นตัวเชื่อมโยงที่คงทนยิ่งยกว่าอีกสองสิ่ง และที่สำคัญความรู้ก่อให้เกิดความยุติธรรม ได้มากกว่าทรัพย์และอำนาจ เพราะความรู้ทุกคนเข้าถึงได้ง่ายกว่าแม้ว่าจะถูกกีดกัน โดยโครงสร้าง ทางสังคมก็ตาม

ทรัพย์และอำนาจเสื่อมง่ายเพราะถูกเปลี่ยนข้างได้ง่ายกว่าความรู้ ในส่วนของความรู้ ถึงแม้ ความรู้ที่สำเร็จรูปเป็นองค์ความรู้แล้ว สามารถแพร่กระจายได้ง่ายเพราะเทคโนโลยีสารสนเทศ แต่ องค์ความรู้ที่อาศัยความชำนาญเฉพาะ และความคิดสร้างสรรค์ต่าง ๆ นั้น ยังฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลที่เป็นเจ้าของความรู้ นั้นๆ โดยนัยนี้ ความรู้จึงสำคัญกว่าทรัพย์และอำนาจ ยิ่งมองในแง่ของคุณค่าแล้ว ถือว่าความรู้มีคุณค่าในตัวเอง เพราะการรู้หรือเข้าใจสิ่งต่างๆ ถือว่าเป็นสิ่งประเสริฐสำหรับ มนุษยชาติ

ที่กล่าวมานี้ เป็นความรู้ในระดับโลกีย์เท่านั้นหากเป็นความรู้ที่ทำให้หลุดพ้นจากตัณหา อุปาทานก็นับว่าประเสริฐกว่าความรู้ใดๆ ในโลก เพราะเป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพราะความบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสตัณหาเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาจิตใจ อันจะไปสู่การ พัฒนาสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตามปัญญา หรือความรู้ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดเป็นเครื่องมือที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ได้มากที่สุด

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ในด้านการนำหลักธรรมจากมโหสถชาดกมาปรับใช้ใน ชีวิตประจำวัน ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือ เรื่องของการใช้ปัญญามาแก้ปัญหาต่างๆ ถือความยุติธรรมเป็น หลักซึ่งในปัจจุบันค่อนข้างจะหาได้ยากในหมู่ประชาชนชาวไทย ดังนั้นต้องนำหลักแห่งปัญญาเดิน นำหน้าในการทำงานต่างๆ ใช้เหตุผลทางปัญญาในการต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ แล้วสิ่ง เหล่านั้นก็จะเกิดประโยชน์ ในด้านความสุขตามมา นอกจากนั้นการที่มโหสถบัณฑิตใช้กุศโลบาย ต่างๆ ในการเอาชนะศัตรู เอาศัตรูมาเป็นมิตรนับว่าเป็นการเชิดชูหลักอหิงสาธรรม คือ ความไม่ เบียดเบียน ซึ่งเป็นหลักสำคัญยิ่งในการปกครองสังคม ให้อยู่ร่วมกันด้วยความรัก รู้จักให้อภัยต่อกัน และกัน

และผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า สิ่งที่จะนำมาปรับใช้ในชีวิตปัจจุบันในสังคม เป็นอย่างยิ่งคือ การใช้ทรัพย์และการรู้จักคุณค่าของทรัพยากร สิ่งแวดล้อมที่กำลังประสบปัญหามากมาย เช่น ภาวะ โลกร้อน โรคต่างๆ มีความรุนแรงมากขึ้น แต่ในหลักทางพระพุทธศาสนาทรัพย์กับปัญญา พระ

พุทธองค์ทรงตรัสว่า ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ เพราะถ้าคนมีปัญญา ย่อมที่จะรู้จักสาระของชีวิต ไม่หลงมัวเมาในกามคุณที่ไม่เป็นประโยชน์

๔.๑.๕ ศึกษาวิเคราะห์วิริยะบารมี (Perfection in Energy) พบว่า ความหมายของวิริยะ คือ ความเพียร ความแกล้วกล้า ความเข้มแข็ง ความอาหาญในการทำความดี ความบากบั่นรุดไปข้างหน้า มีจิตไม่ห่อหุ้ม ถดถอยหรือท้อแท้ ไม่ย่อท้อ ตามนัยที่ได้ศึกษายังพบอีกว่า อย่างเช่นพระมหาชนกที่ว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทร ทั้งๆ ที่คนอื่นเขาคิดแล้วว่า ไม่มีทางที่จะไปถึงฝั่งได้ ก็เลยปล่อยให้ตัวจมน้ำตายไปเสีย แต่ว่าพระมหาชนกนั้นท่านกล่าวว่าตราบไคที่เร็วแรงและกำลังของนุรุชยังมีอยู่ เราก็จะว่ายอยู่ตราบนั้นจนกว่าจะหมดแรงจมน้ำตายไปเอง ก็หมายความว่าเมื่อพยายามจนถึงที่สุดแล้ว แม้จะจมน้ำตายก็ช่วยไม่ได้ แต่ว่าเมื่อเรายังมีกำลังอยู่จงพยายามเรื่อยไป เพราะฉะนั้นพระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญ วิริยะบารมีมีความเพียรทุกอิริยาบถ

การบำเพ็ญเพียรของพระมหาชนกเป็นการบำเพ็ญขั้นสูงสุด พระองค์ทรงพากเพียรว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรตลอดเวลาเจ็ดวัน ทรงพากเพียรแม้จะมองไม่เห็นฝั่ง ความเพียรในพระทัยของพระองค์นั้นแสดงให้เห็นว่า มหาสมุทรถึงจะกว้างใหญ่เพียงใด ก็น้อยกว่าความพากเพียรของพระองค์ ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่า การงานน้อยใหญ่จะสำเร็จล้วนขึ้นอยู่กับความเพียร

ในเรื่องพระมหาชนกยังแสดงให้เห็นว่าความเพียรมีคุณค่าในตัวเอง เมื่อเพียรสูงสุดแล้ว ไครๆ ก็ดีเทียบมิได้ ถึงแม้ไม่ประสบผลสำเร็จ ความเพียรเป็นบ่อเกิดของการสร้างสรรค์ เพราะความเพียรเป็นบ่อเกิดของสติปัญญา ความเพียรสามารถที่จะแก้วิกฤตการณ์ต่างๆ เช่น ทางการเมืองที่กำลังแตกแยก ระบบเศรษฐกิจที่กำลังทรุดตัว ระบบการปกครองที่ขาดความยุติธรรม ให้ดำเนินไปด้วยดีและคลี่คลายไปในทางที่ดี หากปราศจากความเพียร บากบั่นอย่างมุ่งมั่นเสียแล้ว แม้มีปัญหาที่อาจจะไม่ประสบความสำเร็จ

ดังนั้น เมื่อจะกำลังใจเพ็งกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนแล้วพากเพียร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น โดยไม่ย่อท้อด้วยความเพียรสูงสุด ย่อมทำให้ประสบผลสำเร็จแน่นอน และผู้มีความเพียรพึงระลึกถึงพุทธศาสนภายิตที่ว่า วายเมถเว บุริโส ยาว อตุลสุส นิบุปทา เกิดเป็นคนควรพยายามเรื่อยไปจนกว่าจะประสบผลสำเร็จ, วิริเยน ทุกขมจเจติ บุคคลจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร

ปัจจุบันสังคมมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น แทนที่เราจะประสบความสำเร็จในชีวิตมากขึ้น แต่เราต้องลงทุนลงแรงมากขึ้นกว่าอดีต เพื่อที่จะทำให้ชีวิตเรามีความสุขพอสมควร คือพอมีพอกิน ทั้งนี้เพราะสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานของเราอยู่ในครอบครองของผู้คนจำนวนน้อย และจำกัดอย่างยิ่ง การแสวงหาปัจจัยยังชีพยังเต็มไปด้วยการแข่งขันและการแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ เริ่มรุนแรงมากขึ้น นั่นหมายความว่า ถ้าเราจะใช้ชีวิตอยู่พอมีพอกินก็ต้องมีความเพียรพยายามมากกว่าผู้คนยุคก่อนๆ

ในแง่ของข้อมูลข่าวสารก็มากกว่าอดีต หลังไหลจากทุกสารทิศ เราต้องใช้ความเพียรพยายามมากขึ้นในการแยกแยะสาระที่แท้จริงของข่าวสาร ในแง่ทฤษฎีความคิดต่างๆ ก็มากมายซึ่งเราต้องใช้วิริยะอุตสาหะในการพิจารณาถั่งกรองมากขึ้น ในแง่ของบุคคลที่เราคบหาก็หลากหลายมากขึ้นเราต้องใช้วิจารณ์ญาณมากขึ้นเพื่อแยกแยะคนดีคนชั่ว คนที่คบและไม่ควรคบ จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบพื้นฐานในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันเป็นสิ่งที่เราต้องใช้ความเพียรศึกษาทำความเข้าใจให้มาก

ยุคนี้จึงเป็นยุคสมัยที่ทุกคนในสังคมต้องพากเพียรพยายาม หากขาดความเพียรพยายามชีวิตเราก็จะตกอยู่ในกระแสโลกที่ครอบงำเราจนไม่เป็นตัวของตัวเอง ตกอยู่ในทะเลแห่งข่าวสารที่มากไปด้วยสิ่งชั่วร้ายอันตรายไว้เบื้องหลังความเพียรในปัจจุบันจึงเน้นไปที่ความเพียรเพื่อที่จะเข้าใจกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและดำเนินชีวิตในกระแสโลกด้วยความอดทนบากบั่น จึงจะยืนอยู่บนโลกใบนี้ด้วยความสง่าผ่าเผย และประสบความสำเร็จดังปรารถนา

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน การนำวิริยะไปปรับใช้ในปัจจุบัน ในสังคมมีกลุ่มคนหลายชนชั้นและมีหลากหลายสาขาอาชีพ ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ทุกคนมีความพยายาม เพื่อให้คนมีความสุข ความเพียรพยายามจึงเป็นสิ่งที่ทุกคน ต้องนำความเพียรนั้นไปปรับใช้ในปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ทำความเพียรโดยไม่ย่อหย่อน เป็นแบบอย่างที่มีประโยชน์ต่อสังคม เป็นอย่างมาก หลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง ผู้นำ และมวลมนุษยชาติในสังคมทางโลก จำต้องนำมาเพื่อปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามของตนเอง คือ การช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้พัฒนาชีวิตของเขาเอง ขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ ได้แก่

- ๑) ทำให้สังคมมีความอบอุ่น ด้วยศรัทธาที่หลักใจ
- ๒) ทำให้สังคมมีความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติดแต่ความดีงาม
- ๓) ทำให้สังคมแก่ตัวกล้ามั่นใจ ด้วยปัญญาที่จะแก้ปัญหาหน้าพาชีวิตไป

ในสังคมปัจจุบัน การครองชีพเป็นอยู่ด้วยปัจจัย ๔ นั้น มีปัญหาหลายๆด้าน ไม่ว่าจะค่าสินค้าที่มีราคาเพิ่มขึ้น ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนทั่วทุกพื้นที่ก็ว่าได้ แต่อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์อย่างนี้ ควรมีหลักธรรมในการดำรงชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ควรมีการวางแผนล่วงหน้า งานทุกอย่างจะสำเร็จเรียบร้อยดีต้องมีการวางแผนล่วงหน้าอาจเป็นแผนระยะสั้นหรือแผนระยะยาวก็ได้ และมีความเพียรพยายาม ซึ่งความเพียรมีหลักในการปกครอง ๔ ด้านดังนี้

- ๑) ผู้มีความเพียรมีความโปร่งใส คือ การปฏิบัติงานด้วยความสุจริต เทียงตรง พร้อมรับการตรวจสอบในทุกกระบวนการ มีความเข้มแข็งและสร้างกำบังให้ตัวเอง เพื่อยืนหยัดต่อสู้กับการทุจริตและประพฤติมิชอบในทุกสถานการณ์

๒) ผู้มีความเพียร ย่อมมีความเป็นธรรม คือ ปฏิบัติหน้าด้วยความเสมอภาค เพื่อสร้างความอ่อนใจและเป็นที่พักของประชาชน รวมถึงการหลีกเลี่ยงและต่อต้านสิ่งที่ไม่ดีทั้งปวงเพื่อรักษาความชอบธรรมในสังคม

๓) ผู้มีความเพียร จะต้องรู้จักประหยัด คือ รู้ การใช้จ่ายอย่างพอตัว ไม่สร้างหนี้สินเกินความจำเป็น รู้จักถนอมและแบ่งปัน มีภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ดี

๔) ผู้มีความเพียร จะทำงานด้วยประสิทธิภาพ คือ การปฏิบัติงานที่คำนึงถึงผลสัมฤทธิ์ของงาน โดยมีประโยชน์สุขของประชาชนและการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน

สรุปได้ว่า ผู้มีความเพียรย่อมก่อให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ด้านความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่การงาน สามารถพึ่งตนให้เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง ไม่มีว่เมากับสิ่งที่ขั้วๆ มีความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงานและดำรงชีวิตตาม โอกาสฐานะ แสวงหาความรู้ความก้าวหน้าโดยไม่ทำความเคียดร้อนแก่คนอื่น ซึ่งหลักเหล่านี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำริในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า ความพอประมาณ คือ ความมีเหตุมีผล นั่นเอง

๔.๑.๖ ศึกษาวิเคราะห์ขั้นตีบารมี (Perfection in Patience or Forbearance) พบว่า ขันติ หมายถึง ความอดทนต่อโลกะ โทสะ โมหะ ไม่แสดงกิริยาวาจาอันชั่วร้ายตามอำนาจ โลกะ โทสะ โมหะ และอดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวชั้ว ไม่เป็นที่ชอบใจ ความทุกข์ความผิดหวัง หรือความไม่พึงพอใจใดๆ ทั้งสิ้น เป็นความอดทนต่อฝ่ายที่ไม่ดี เพื่อยืนหยัดอยู่ในทางดีให้ได้ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) อดทน หมายถึง อดทนต่อความลำบากเนื่องจากความเจ็บ ไข้ได้ป่วย และอดทนต่อความตรากตรำ ที่จำต้องทำงานประกอบอาชีพต่างๆ เพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้

๒) อดกลั้น หมายถึง อดกลั้นความเจ็บใจที่เกิดจากอำนาจกิเลส เช่น ถูกด่า ถูกติฉินนินทา ถูกว่าร้ายด้วยผรุสวาท มีประการต่างๆ

๓) อดออม หมายถึง อดทนต่ออำนาจกิเลส มีโลกะ โมหะ เช่น คนยากจนเห็นคนร่ำรวย เขามีการกินคืออยู่ดี เกิดมีความอยากจะเป็นอย่างเขาบ้าง เมื่อไม่มีเงิน ก็มักจะใช้วิธีกั้วนี้ขั้วสิน ลักขโมย ปล้นเขามา สร้างความเคียดร้อนแก่สังคม แต่ถ้าเราเป็นคนจน รู้จักประมาณตน อดออม เก็บหอมรอมริบ ไม่นานนักก็สามารถมีอยู่มีกินอย่างเขาได้

จันทกุมารชาดก แสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์อดทนต่อการใส่ความของกั้วเทพราหมณ์จนถึงที่สุด ความอดทน ไม่โกรธ ข่มใจ ไม่ถ่วงอำนาจของความโกรธ ที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญในเรื่องนี้นับว่าทำได้ยากยิ่ง เพราะถ้าอดทนต่อพฤติกรรมที่โหดร้ายของคนที่เป็นใหญ่มีอำนาจเหนือตน เป็นเรื่องปกติที่คนทั่วไปอาจทำได้ เพราะถ้าไม่อดทนอาจจะนำความเสียหายมาให้แก่ตนมาก ความอดทนต่อผู้ที่มีฐานะเสมอตน แม้จะยากกว่าอดทนต่อผู้เป็นใหญ่กว่าแต่ก็ยังพอทำได้ เพราะผู้ที่

เสมอคนอาจทำความเสียหายเท่ากับที่คนอาจทำให้ผู้อื่นได้ เมื่อคิดได้เช่นนี้แล้วก็อดทนได้ แต่ถ้าอดทนต่อผู้ที่อยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าตนได้ นับว่าทำได้ยากยิ่งเพราะคนทั่วไปมักถือตัวและยึดตำแหน่งฐานะของตนเป็นสำคัญ หากมีผู้อยู่ในฐานะต่ำกว่าตนมาทำให้โกรธ ส่วนมากจะยับยั้งไม่ได้ อดทนไม่ได้ เพราะไม่ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะตามมาภายหลังมากนัก ฉะนั้นผู้ที่อดทนคนที่อยู่ในฐานะต่ำกว่าตนได้ จึงนับว่าประเสริฐ เป็นความอดทนที่น่าสรรเสริญ

ความอดทน แม้จะทำได้ดีแค่ไหนเพียงไรก็มักมีอุปสรรคที่มาขัดขวางให้หมดความอดทนอยู่เสมอ ดังที่เจ้าชายจันทกุมาร แม้จะมีโอกาสเรื่องส่วนตัวระหว่างตนเองกับกัณหาลพราหมณ์ และอดทนได้หากตนเองได้รับโทษจากพราหมณ์เพียงคนเดียว แต่พราหมณ์ผู้อามหิตกลับใช้อุบายเพื่อจะฆ่าพระประยูรญาติทั้งหมดด้วย ซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่มาก และเป็นอุปสรรคที่อาจจะทำให้เจ้าชายหมดความอดทนต่อพฤติกรรมของพราหมณ์ ฉะนั้นความอดทนจะต้องมีความดี มีกำลังใจที่มั่นคงเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงพร้อมทั้งมีข้อเสนอละเอินเหตุผลเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างมีสติและใจเย็น

สังคมปัจจุบันมีเรื่องที่มีมนุษย์เราต้องอดทนมากขึ้นทั้งจากปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม การเมือง การปกครอง ที่บีบบังคับวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะผู้คนในสังคมมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากหลักจริยธรรมพื้นฐานมากขึ้น เห็นแก่ตัวมากขึ้นมุ่งประโยชน์ตนและพวกพ้องมากขึ้น สรรพว่าผู้คนทุศีลมากขึ้น ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้ล้วนเป็นเหตุที่ต้องทำให้มนุษย์เราต้องอดทนมากขึ้น

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าถูกใส่ความด่าว่าด้วยคำหาญบคาย จากชาวเมืองโกสัมพี เพราะความแค้นเคืองของผู้หญิงเพียงคนเดียว (นางมาคันทिया) พระองค์ตรัสไว้ตอนหนึ่งว่า เราจะต้องอดทนเพราะคนส่วนมากทุศีล (ทุศีลโล หิ พุชฺชโน) จะเห็นได้ว่าเมื่ออยู่ในสังคมที่คนทุศีลมากเท่าไร เราจะต้องยิ่งเพิ่มความอดทนมากขึ้นเท่านั้น

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ประโยชน์ของขันติ คนที่มีความอดทน อดกลั้นและอดออม ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของคนทั่วไป คือคนที่หลายย่อมชอบคนที่มีความอดทน อดกลั้น เนื่องจากเขาเป็นคนหนักแน่น จึงไม่มีการทะเลาะวิวาท เท่ากับเป็นการไม่สร้างศัตรู คนทั้งหลายย่อมตำหนิคนขี้โกรธ ใจน้อย ส่วนคนผู้มีขันติไม่เป็นเช่นนั้น คนทั้งหลายจึงไม่ตำหนิเขา คนผู้มีขันติเป็นคนสติดีทั้งในเวลาปกติ แม้เมื่อถึงคราวจะสิ้นชีวิตก็ยังมีสติดี นอกจากนี้คนผู้มีขันติยังเป็นคนมีอนาคตดี ทำสิ่งใดก็มักประสบผลสำเร็จดีกว่าคนที่ขาดความอดทนอดกลั้น และอดออม ในกระแสความขัดแย้งทางสังคมทวีความรุนแรงมากขึ้น เกิดการแบ่งฝ่าย ต่างฝ่ายต่างขั้วยุให้ฝ่ายตรงข้ามเกิดความโกรธ ดังนั้นผู้นำต้องใช้ความอดทน เพื่อลดความขัดแย้งในสังคม ประชาชนก็ต้องใช้ความอดทนเพื่อคิดให้รอบคอบกับสิ่งที่เกิดขึ้น ช่มใจกับฝ่ายตรงข้ามที่ขั้วยุให้สังคมเกิดปัญหา

บุคคลอยู่รวมกันเป็นหมู่ ต้องประสบอารมณ์ต่างๆ มาก ถ้าไม่ตั้งอยู่ในขันติธรรม ย่อมให้โลกะ โทสะ โมหะ นุชชกัไป ก็จะเกิดวิวาทแก่งแย่งและวุ่นวาย กรณีเหตุการณ์ประเทศไทย ที่กำลัง

ประสบอยู่ในขณะนี้ เกิดการแบ่งฝ่ายและมุ่งทำลายกัน เพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง อย่างขาดขันติ ถ้าตั้งอยู่ในขันติธรรมก็ได้ผลตรงกันข้ามคือ อยู่ด้วยกันด้วยความสงบเป็นสุข ผู้มีขันติจึงงามเพราะมีอาการสงบ เมื่อรวมกันเข้าเป็นหมู่ก็เป็นหมู่คณะที่งาม เพราะมีความสงบ

แต่ปัจจุบันมนุษย์เรากลับมีขันติธรรมต่อกันน้อยมาก ในสังคมไทยเราเราจะเห็นเสมอว่า ผู้คนไม่พอใจกันนิดก็ฆ่ากันได้ ผู้ใหญ่ไม่อดทนต่อผู้น้อยที่เรียกร้องความเป็นธรรมก็ให้มีเห็นมาก ผู้น้อยไม่อดทนต่อผู้ใหญ่ก็มีให้เห็นบ่อยๆ ความอดทนที่ลดน้อยลงนี้ อาจมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย เช่น ความเครียดในการทำงาน ความเป็นอยู่ที่อึดอัดขัดสนแต่ถึงอย่างไรเราก็ต้องอดทนและฝึกจิตใจ ให้มีความอดทนสูง นึกถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ไว้เสมอ ทั้งนี้เพื่อจะให้เหตุการณ์เลวร้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นคลี่คลายไปทางที่ดีและเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย

มนุษย์มีหลากหลาย แต่ละคนก็มีปัญหาของตนที่ต้องแก้ไขแตกต่างกันออกไป ขอให้เราพยายามเข้าใจกันและกันและอดทนต่อมนุษย์ด้วยกันให้มากๆ ประโยชน์สุขก็จะเกิดขึ้นแก่ทุกฝ่าย

๔.๑.๗ ศึกษาวิเคราะห์สังจะบารมี (Perfection in Truthfulness) พบว่า คือการตั้งใจอะไร ให้แน่วแน่ การบำเพ็ญสังจะบารมี คือตั้งใจอย่างแน่วแน่ ตามนัยที่ได้ศึกษาพบว่า หมายความว่ามีความจริงใจไม่ห่อถอยเสียในระหว่าง เพราะเห็นว่าบำเพ็ญบารมีมาตั้งนานแล้วไม่สำเร็จเสียที ก็เลยห่อถอยเสีย ต้องมีความจริงใจที่จะทำตลอดไป เปรียบเสมือนดาวรุ่งที่มัน โจรตามวิถีทางของมันอยู่ตลอดเวลา ไม่มีเปลี่ยนแปลงทิศทาง

เรื่องวิรุทธชาดก แสดงให้เห็นว่า วิรุทธบัณฑิตตระหนักถึงสังจะ และมุ่งมั่นที่รักษาสังจะนั้น ไว้ด้วยชีวิตสังจะที่วิรุทธบัณฑิตแสดงออกให้เห็นในเรื่องนี้ได้แก่ การมีสังจะต่อตนเองและผู้อื่น การที่จะเข้าใจสังจะทั้งสองประเภทนี้ต้องเข้าใจสังจะเป็นพื้นฐานก่อนได้แก่ สมมติสังจะและปรมัตตสังจะ

สมมติสังจะ ได้แก่ ความจริง โดยสมมติหรือการยอมรับร่วมกันของกลุ่มของกลุ่มชนของสังคมหรือความจริงที่มีอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีขนบธรรมเนียม แบบแผนและค่านิยมต่างๆ ตลอดจนถึงกฎหมายและรัฐธรรมนูญของประเทศนั้นๆ ด้วย

ปรมัตตสังจะ ได้แก่ ข้อเท็จจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะรับรู้หรือไม่ก็ตาม ก็ยังเป็นจริงอยู่อย่างนั้น หรือข้อเท็จจริงตามที่มันเป็น คือกฎแห่งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของทุกสิ่ง

ความจริงในระดับสมมติต้องสอดคล้องกับความจริงระดับปรมัตตด้วย หากไม่แล้วก็เป็นความจริงที่ผิดธรรมชาติหรือสมมติที่ผิดธรรมชาติไป ข้อที่แสดงให้เห็นว่าวิรุทธบัณฑิตเข้าใจตนเองและผู้อื่นในความจริงระดับสมมติ คือ วิรุทธบัณฑิต ทราบดีว่าตนเองเป็นข้าราชการของพระเจ้าอนันตชัย โกรธพระ แม้ถึงคราวที่ชีวิตตนเองต้องตกเป็นของปณณกษัตริย์ ซึ่งอาจอันตรายถึงชีวิตก็ไม่ปฏิเสธ

ความจริงโดยสมมติ ที่ประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในสังคม ไม่ยอมยกตนเสมอกับพระเจ้ากรุงอินทปัตถนคร แม้พระองค์จะเปิดโอกาสให้ทำเช่นนั้นได้ก็ตาม

การที่วิชรบัณฑิตเข้าใจฐานะตนเองและผู้อื่นดังกล่าวได้นั้น ในเรื่องก็แสดงแล้วว่า วิชรบัณฑิตเป็นผู้มีปัญญาอย่างกว้างขวางเข้าใจสัจจะธรรมได้ลึกซึ้งและสามารถแสดงธรรมแก่คนทั่วไปได้อย่างดี อนึ่งการจะรักษาสัจจะได้นั้นต้องอาศัยความเพียร อุตทนอย่างสูงด้วย

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ในสภาพสังคมในปัจจุบัน ย่อมมีบุคคลหลากหลายในอาชีพ ย่อมมีการกล่าววาทะที่จริงบ้างไม่จริงบ้าง ดังนั้นประโยชน์ของสัจจะ คนที่มีสัจจะย่อมได้รับประโยชน์หลายอย่างเช่น คนที่พูดจริงทำจริง ย่อมได้รับความนิยมนยกย่อง ได้รับความนับถือความไว้วางใจจากสมาชิกในทุกสถาบัน ไม่ว่าเขาจะพูดอะไร ทุกคนก็จะพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “คนๆ นี้พูดคำไหนเป็นคำนั้น ไม่มีลบลมคมใน” บุคคลที่เป็นคนพูดจริง ทำจริง และไม่คดไม่โกง คนทั้งหลายก็เคารพนับถือยกย่องให้ดำรงตำแหน่งสำคัญในสถาบันนั้นๆ กิจการใดที่เป็นความมั่นคงของหน่วยงาน เป็นความยุติธรรมสำหรับสมาชิกคนพูดจริงย่อมได้รับยกย่องให้เป็นผู้ดูแลในเรื่องเหล่านี้ ถ้าเป็นผู้น้อยก็จะได้รับความยกย่องสรรเสริญได้รับการสนับสนุนให้เจริญรุ่งเรืองในตำแหน่งหน้าที่การงานอื่นๆ ขึ้นไป คนที่เป็นคนแท้ คือ การมีสัจจะความจริงอยู่ในจิตใจ ย่อมจะเป็นคนที่ประพฤติดีมีคุณอยู่ในการทำความดีเสมอ โอกาสที่ชีวิตจะล้าไปในทางเลวย่อมเป็นไปได้ยาก แม้จะมีคนใส่ร้ายป้ายสีก็ยากที่คนทั้งหลายจะเชื่อตาม สรุป แล้วประโยชน์ของสัจจะ ทำให้เป็นคนมีเกียรติ เป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม

ในด้านการเมืองการปกครอง ความจริงแล้วการเมืองและการปกครองถ้าหากปราศจากหลักสัจจะธรรมเพียงอย่างเดียว ระบบการบริหารและหลักการย่อมล้มเหลวทั้งนี้เพราะการบริหารที่ดีและหลักการที่ถูกต้องนั้น จะต้องยึดหลักสัจจะความจริงใจไปใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ และมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่เป็นพื้นฐาน จึงจะทำให้ธุรกิจเจริญก้าวหน้าบุคคลในหน่วยงานต่างก็มีความจริงใจให้แก่กันจนถึงพลเมืองของประเทศ โดยให้ความศรัทธาเชื่อมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ หรือการบริหารประเทศ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเมืองการปกครองก็มีความโปร่งใสเพราะนักการเมืองมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความจริงใจในการปฏิบัติหน้าที่ไม่คดโกงประเทศชาติบ้านเมือง ความมั่นคงและความสงบสุขย่อมเกิดขึ้น ดังนั้นจะเห็นว่าสัจจะหรือความจริงจึงควรนำไปใช้ในการปกครอง

สรุปได้ว่า สัจจะ คือความจริง และจะรักษาสัจจะได้นั้น ต้องพูดจริง ทำจริง และจริงใจ ในชีวิตประจำวันเราอาจจะพบกับการกระทำที่ไม่เหมาะสม กับฐานะของตน การก้าวถอยและไม่รู้จักกาลเทศะอยู่เนืองๆ ทั้งนี้เพราะผู้คนในสังคมขาดการเรียนรู้สัจจะที่จะทำให้เข้าใจตนเอง และที่สำคัญ คือการรักษาสัจจะซึ่งหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามความเหมาะสมแก่ฐานะและ

โอกาสจะต้องอาศัยการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนด้วย ดังนั้นในระดับบุคคลมักมีการเตือนให้ระลึกถึงกันเสมอ

๔.๑.๘ ศึกษาวิเคราะห์ข้อริษฐานบารมี (Perfection in Resolution) พบว่า เป็นการตั้งความปรารถนาไว้ให้สำเร็จผลในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตั้งความปรารถนาไว้หรือกำหนดไว้ และข้อริษฐานบารมีเป็นบารมีหนึ่งในเทศบารมี ที่ผู้เจริญในธรรมพึงเจริญให้มีอยู่ในใจ เป็นคุณธรรมความดีงาม หมายถึงความเป็นเลิศหรือคุณสมบัติที่ทำให้เป็นเลิศ เป็นคุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ หรือความดีที่สั่งสมในดวงจิตและเป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง ที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ เพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้

เนื้อหาสาระในการบำเพ็ญข้อริษฐานบารมี ของพระโพธิสัตว์ก็เพื่อบรรเทาความมัวเมาในกองสังขาร แล้วตั้งจิตอธิษฐานถึงเป้าหมายชีวิตที่มีความสงบสุขในปัจจุบันและอนาคตนั่นมุ่งมั่นกระทำตามข้อริษฐานไว้อย่างเด็ดเดี่ยวไม่หวนกลับ ไม่โลเล ทั้งนี้เพราะเห็นว่า ได้เวลาสมควรแล้วนั่นเอง

ปัจจุบันเรามักจะมองข้ามไป คือไม่พิจารณาให้เห็นว่าการหลงไหลในรูปร่างหรือกองสังขารทั้งของตนและของผู้อื่นทำให้เกิดความประมาทมัวเมาได้ ทั้งนี้เพราะเป็นความมัวเมาที่ละเอียดอ่อนแฝงลึกในจิตใจ แต่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดมัวเมาในด้านอื่นๆ ตามมา เช่น มัวเมาในรัก มัวเมาในชื่อเสียง ในลาภยศ ตำแหน่งที่ได้มาเพราะความงาม เป็นต้น

ขึ้นชื่อว่าความมัวเมาแล้วย่อมให้เกิดโทษเบื้องต้นก็โทษที่เกิดจากความรักและการถูกรักหรือความรักใคร่ และถูกผู้อื่นรักใคร่ เมื่อไม่สมหวังลงตัวก็ยอมให้โทษ แม้สมหวังลงตัวอาจเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อเงื่อนไขเปลี่ยนแปลงไป ก็ให้เกิดทุกข์ใจไปนานัปการ ถ้าไม่รู้จักปลงเสียบ้างก็จะยิ่งกลัดกลุ้มองหาทางออกให้ชีวิตผิดๆ ได้

ถึงไม่เกิดโทษเพราะผู้อื่นแต่การหลงไหลในกองสังขารเฝ้าแต่แต่งตัว ทำให้จิตใจติดอยู่ในรูป ทำให้การพัฒนาจิตใจสู่ระดับสังขารที่แท้จริงของชีวิตตกต่ำลงได้ จะเห็นได้ว่าปัจจุบันกระบวนการที่ทำให้ผู้คนหลงไหลในกองสังขารของตนเองและผู้อื่นมีมากขึ้น ทำกันอย่างเป็นทางการ ใช้อำนาจแห่งการโฆษณาชวนเชื่อเป็นตัวชี้นำ ใช้เทคโนโลยีเป็นตัวสร้างความน่าเชื่อถือ ใช้ระบบตลาดแบบทุนเสรีเป็นตัวดำเนินการ สิ่งที่น่าประหลาดแก่ผู้คนส่วนใหญ่ล้วนถูกตกแต่งจัดเพิ่มสีสันและที่แน่นอนคือเกินความเป็นจริง ทำให้เป็นประหนึ่งว่ากองสังขารนี้จะแก่และไม่ตายและสร้างคุณค่าเทียมๆ ขึ้นซ้อนทับจนกระทั่งครอบงำคุณค่าที่แท้จริงของร่างกาย กล่าวคือ ให้เห็นความงามเป็นใหญ่เหนือคุณค่าอื่นๆ ที่ร่างกายมี ความงามและความเยาว์วัยอยู่เสมอ ถูกผนวกให้เป็นสิ่งซึ่งขาดไม่ได้สำหรับมาตรฐานของชีวิตที่ดี กระบวนการดังกล่าวนอกจากพยายามฉาบทาความจริงด้วยสิ่งลวงตาแล้ว ยังมีส่วนบดบังความเข้าใจกองสังขารตามความเป็นจริงด้วย

ความจริงความงามของร่างกายที่มีอยู่ตามธรรมชาติโดยตัวมันเองเป็นกลางทางด้านศีลธรรม คือไม่ดี ไม่เลว แต่อาจทำให้ผู้หลงใหลความงาม เป็นคนเลวที่สุดก็ได้ และเช่นเดียวกันก็ทำให้ผู้ที่เข้าใจความงามตามความเป็นจริง เป็นคนดีที่สุดได้

การเข้าใจความงามของร่างกายตามความเป็นจริงไม่ใช่เป็นการปฏิเสธความงาม แต่เป็นการใช้ความงามให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การพัฒนาจิตใจหรือยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะการเข้าใจการเกิดขึ้นดำรงอยู่และแปรเปลี่ยนไปอย่างต่อเนื่อง แล้วนำมาเป็นอนุสติเตือนตนไม่ให้ประมาทหลงมัวเมาในกองสังขารทั้งของตนเองและผู้อื่นรู้จักปล่อยวางและปฏิบัติต่อร่างกายสังขารถูกต้องตามกาลเทศะรู้จักประดับตนเองด้วยสิลาภรณ์ หรือคุณงามความดีให้เหมาะสมกับวัยหรืออย่างน้อยก็รู้จักเลื่อนไหลปฏิบัติให้สอดคล้องไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังขาร ไม่ยึดมั่นถือมั่นจนเกินไป

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน แรงอธิษฐานสามารถนำไปใช้ให้เกิดผลดีแก่ชีวิต ทำให้มีกำลังใจในสิ่งที่ได้ตั้งไว้ถ้าเราเข้าใจว่าแรงอธิษฐานจะสมดังที่ตั้งจิตปรารถนาได้อย่างไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง เมื่อเราทำให้ครบถ้วนสมบูรณ์ คำอธิษฐานนั้นก็สมปรารถนาได้

คำอธิษฐานของพระโพธิสัตว์ ที่จะสำเร็จโพธิญาณ คือญาณที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า การที่พระองค์จะบรรลุโพธิญาณได้ ต้องมีบารมีเต็มบริบูรณ์ตั้งแต่ทานบารมีไปจนถึงอุเบกขาบารมี คืออธิษฐานบารมี อธิษฐานอุปัชฌายะบารมี และอธิษฐานปรมาถบารมีด้วย จึงจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่า อธิษฐาน ๓ ระดับ คือระดับ ตัน ๑ ระดับกลาง ๑ และระดับสูง ๑ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญบารมีระดับ ๑ ในจำนวนบารมีทั้ง ๑๐

สรุปว่า การปฏิบัติตามหลักอธิษฐานธรรมด้วยการเข้าชีวิตตามความเป็นจริงหรือรู้เท่าทันในกองสังขาร และดำเนินชีวิตตามหลักทางจริยธรรม ไม่เห็นแก่ตัวหลงใหลในสิ่งที่เป็นภายนอกจนทำให้เกิดความโลภ และแสวงหามาด้วยการทุจริต นี้อารยธรรมบังหลวง คอร์ปชั่น อันจะนำมาซึ่งปัญหามากมายในสังคม และอธิษฐานธรรม ยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความรู้แจ้งในกองสังขาร หลุดพ้นจากกิเลส มีใจที่บริสุทธิ์ คือเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

๔.๑.๕ ศึกษาวิเคราะห์เมตตาบารมี (Perfection in Loving Kindness) พบว่า เมตตา ในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายและขอบเขตกว้างมาก แต่ก็พอจะให้คำจำกัดความหมายได้ว่า เมตตา หมายถึง การแผ่ความรัก ความปรารถนาดีต่อสัตว์อื่นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เรียกว่า ปิยมนาปัสตวับัญญัติ หรือปิยมนาปบุคคล คือ สัตว์หรือบุคคลอันเป็นที่รัก ที่พอใจเป็นอารมณ์ ปิยมนาบุคคล มี ๒ พวก ได้แก่

๑. พวกธรรมดา

๒. พวกที่เป็นไปได้ด้วยอำนาจภาวนาสมาธิ

ปัจจุบันถึงแม้โลกเราจะมากด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกแก่มนุษย์ส่วนใหญกลับต้องทุกข์กว่าอดีตมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านกรทำมาหากิน ด้านชีวิตและสังคม ทั้งนี้เนื่องจากระบบต่างๆ ในระบบโลกดูเหมือนจะเร่งรีบบีบคั้นเอาสิ่งจากมนุษย์ส่วนใหญ่ไปรวมกันแล้วมีการจัดสรรไม่ยุติธรรม เห็นได้จากความแตกต่างระหว่างรายได้ของคนรวยและคนจนซึ่งมากกว่าในอดีต

ท่ามกลางกระแสโลกแบบนี้ สิ่งทีเหือดหายไปจากจิตใจของผู้คนคือความเมตตาหรือความรักอันเกิดจากดวงใจอันบริสุทธิ์ ความปรารถนาดีต่อกัน โดยไม่หวังผลประโยชน์ใดๆ จากกัน เป็นสิ่งที่หาได้ยากยิ่งกว่าทรัพย์สมบัติใดๆ เมตตาจึงเป็นคุณสมบัติทางใจที่ต้องเร่งให้เกิดจากความบีบคั้นจากการดำเนินชีวิตที่แห้งแล้งมิติทางจิตใจ

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน การนำเอาหลักเมตตาตามาปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ ด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใสอย่างยิ่งย่อมก่อให้เกิดสันติสุข และภราดรภาพในสังคมไทย พระพุทธศาสนาเน้น “ความเมตตา และความรักสันติภาพ” เมื่อได้ปฏิบัติตามคุณธรรมทั้งสองประการ และด้วยอาศัยคำสอนของพระพุทธองค์ประเทศไทยจึงเป็นประเทศมีความสงบ ปราศจากสงคราม และความวุ่นวายจลาจลเกี่ยวกับศาสนา ดังนั้น จึงเป็นการชอบและถูกต้อง หากสังคมไทยยึดมั่นกับหลักพระพุทธศาสนา สังคมจะมีแต่ความสงบ คำสอนอีกประการหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาส่งเสริมสันติภาพ ดังในพระบาลีว่า “โล โภปตุณภิกขา เมตตฺตา” แปลว่า เมตตาคำจุนช่วยเหลือโลก คือช่วยให้โลกมีความสงบสุข และสร้างความเป็น “เอกภาพ” ในสังคมโลก

เมตตาคือให้เกิดผลดีงามต่อสังคมมากมาย ไม่ว่าจะเป็นสังคมระดับไหน เมื่อมาวิเคราะห์ถึงสิ่งทีทำให้สังคมนั้นมีความสงบสุข กล่าวคือ เป็นสังคมที่น่าอยู่ สุขภาพจิตดี สภาพแวดล้อมดีและบุคคลในสังคมดีมีเมตตา พบว่าความรักที่ทุกคนในสังคมนั้นๆมอบให้แก่กันและกันนั้นเป็นความรักซึ่งเกิดจากเมตตาเป็นพื้นฐาน นับตรงกันข้ามหากสังคมไม่มีเมตตาเป็นพื้นฐานรองรับก็จะทำให้สังคมนว่นวาย เมตตาจึงเป็นคุณธรรมทีเชื่อมจิตบุคคลต่อบุคคลและบุคคลต่อสังคม ให้มีความแนบแน่น หลักธรรมทีเหมาะแก่การปฏิบัติต่อสังคมทีประกอบด้วยเมตตา ก็คือ สาราณียธรรม ๖ คือธรรมอันเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ๖ ประการ มีเมตตาเป็นพื้นฐาน

ตลอดจนถึงการเมืองการปกครองถ้าหากปราศจากหลักเมตตาธรรมเพียงอย่างเดียว ระบบการบริหารและหลักการทุกอย่างต้องถือว่าล้มเหลว ทั้งนี้เพราะการบริหารที่ดีและหลักการทีถูกต้องนั้นจะต้องยึดหลักเมตตาธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่งนอกเหนือจากหลักประชาธิปไตย ความมั่นคงและความสุข กล่าวคือ ผู้ปกครองหรือผู้นำต้องให้ความรักคือเมตตาต่อบุคคลในหน่วยงานของตนเองและบุคคลในหน่วยงานต่างก็มอบความรักให้แก่กันจนถึงผลเมืองของประเทศ โดยทีให้ความรักเหมือนกับว่าเป็นญาติหรือครอบครัวเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ การเมืองก็จะมีความโปร่งใส เพราะนักการเมืองมีเมตตาต่อกันกล่าวคือรักษากรุณเหมือนพี่น้อง รักพวกพ้องเหมือนญาติ บางครั้งแม้จะมี

เรื่องไม่เข้าใจกันหรือขัดผลประโยชน์กัน ก็สามารถตกลงกันได้ในที่สุด และการปกครองก็จะมีแต่สันติสุข ไม่มีปัญหาที่รุนแรงภายในประเทศ ดังนั้นการเมืองการปกครองจะดำเนินไปสู่แนวทางที่ดีงามและถูกต้องเป็นธรรมได้ หากตั้งอยู่บนพื้นฐานของเมตตาธรรม โดยที่การเมืองมุ่งให้เกิดความเสมอภาคแก่บุคคลทุกหมู่เหล่า และการปกครองมุ่งให้เกิดความสงบร่มเย็น ไม่มีการเบียดเบียนกัน ด้วยวิธีการต่างๆ ที่รุนแรงหรือให้ผู้อื่นทนทุกข์ทรมานตามความหมาย พุทธสุภาษิตที่ว่า เมตตาธรรม คำจุนโลก

๔.๑.๑๐ ศึกษาวิเคราะห์อุเบกขาบารมี (Perfection in Equanimity) พบว่า อุเบกขาหมายถึงความวางเฉยต่อสัตว์ทั้งหลาย โดยที่จิตใจปราศจากอาการทั้ง ๓ คือ ไม่น้อมไปในความปรารถนาดีหรือในการที่จะบำบัดทุกข์ หรือในการชื่นชมยินดีในความสุขของสัตว์แต่อย่างใดทั้งสิ้น

เรื่องนารทชาดก แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษนั้น ไม่ใช่เรื่องที่จะชี้แจงให้เข้าใจกันได้ง่ายๆ เพราะมีเหตุผลฝ่ายมิจฉาทิฐิที่คอยทำลายความเชื่อดังกล่าวเสมอ และหากไม่มีปัญญาแยกแยะแล้วก็อาจหลงผิดเป็นมิจฉาทิฐิไป

ผู้ที่บำเพ็ญความดีให้สูงสุดมักไม่พอใจเมื่อมีผู้มีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ประกาศความเชื่อของตนและปฏิบัติตนตามความเชื่อนั้น ผู้ที่เห็นว่าตนมีสัมมาทิฐิถูกต้องแล้วมักจะปฏิบัติต่อด้านในทันที และบ่อยครั้งมักจะมิวาทะถ้อยคำรุนแรงเพื่อให้ผู้ที่มีความเห็นผิดละทิ้งความเห็นผิดของตนเสีย โดยลืมไปว่าตนเองไม่อาจจะบังคับบุคคลอื่นให้มีสัมมาทิฐิเหมือนเราได้

การที่จะทำให้โลกบริสุทธิ์ปราศจากบาปหรือคนชั่วนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย ผู้ที่เอาแต่คิดดีและเกลียดคนไม่ดีก็จะพวกที่ต่อต้านโลกไปโดยปริยาย ซึ่งจะก่อความทุกข์ใจให้แก่ผู้ที่มีความดีอยู่แล้ว การที่จะเป็นคนดียิ่งขึ้นไปนั้น ต้องรู้จักบำเพ็ญอุเบกขา คือปล่อยวางอย่างรู้เท่าทันวิถีโลก และจะบำเพ็ญอุเบกขา ได้ดีต้องมีปัญญาเข้าใจโลกอย่างถ่องแท้ว่า โลกนี้มีทั้งส่วนดีและส่วนเลว และส่วนที่ไม่ดีไม่เลวในโลกนี้จะหาอะไรที่ได้อย่างเดียวก็ไม่ได้อีก เพราะในอีกด้านหนึ่งของสิ่งที่ดีก็ยังมีเลวอยู่ด้วย ทั้งนี้เมื่อพิจารณาอีกแง่หนึ่งก็จะเห็นส่วนที่ไม่ดีไม่เลวของสิ่งนั้น เมื่อเข้าใจโลกได้ เช่นนี้จึงจะบำเพ็ญอุเบกขาบารมีได้อย่างสนิทใจ ปล่อยให้โลกเป็นไปตามกฎแห่งกรรมไม่เข้าไปแทรกแซงกฎแห่งกรรมให้เสียหลักการ

ผู้ที่เข้าใจได้อย่างดี เมื่อถึงคราวชี้แจงแยกแยะสิ่งผิดออกจากสิ่งถูก และให้ผู้คนปฏิบัติตนที่ถูกต้องก็สามารถชี้แจงได้อย่างสมเหตุสมผล ดังที่พระนารทพรหม ซึ่งผู้บำเพ็ญอุเบกขาบารมีอยู่ในพรหมโลก มาชี้แจงดี ชั่ว ผิด ถูกแก่พระเจ้าอังคิตราชให้เข้าใจและยอมรับ โดยดี หลังจากที่มีความคิดเห็นมานาน

ปัจจุบันท่ามกลางความหลากหลายของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี การจะนำความดีงามที่ตนเองเข้าใจดีแล้วไปเผยแผ่แก่ผู้อื่นต้องทำให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณี

ของเขาด้วย แม้จะประยุทธ์เช่นนั้นก็เชื่อว่าเกิดผลดีได้เสมอไป บางทีอาจมีปฏิกิริยาต่อต้าน บั่นทอนกำลังใจของผู้ที่ทำความดีอยู่ตลอดเวลา ถ้าไม่รู้จักปล่อยวางเสียบ้างจะทุกข์ใจไปเปล่าๆ

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ท่ามกลางความหลากหลายของวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ประเพณี การจะนำความดีงามที่ตนเองเข้าใจดีแล้วไปเผยแผ่แก่ผู้อื่นต้องทำให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมประเพณีของเขาด้วย แม้จะประยุทธ์เช่นนั้นก็เชื่อว่าเกิดผลดีได้เสมอไป บางทีอาจมีปฏิกิริยาต่อต้าน บั่นทอนกำลังใจของผู้ที่ทำความดีอยู่ตลอดเวลา ถ้าไม่รู้จักปล่อยวางเสียบ้างจะทุกข์ใจไปเปล่าๆ

เรื่องดี ชั่ว ผิด ถูก ควรไม่ควร นี่เป็นเรื่องที่มนุษย์คิดใจให้สงสัย และเห็นแตกต่างกันมา ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ความสงสัยดังกล่าวนั้นเป็นเรื่องบุญ บาป กรรม นรก สวรรค์ ก็เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องที่ถกเถียงในวงสนทนาของมนุษย์มาทุกยุค ทุกสมัย และจะเป็นเช่นนี้ตลอดไป จนกว่าโลกนี้จะไม่มีมนุษย์ การแยกแยะเรื่องดังกล่าวเบื้องต้น ต้องดูว่าตนเองอยู่ในวัฒนธรรมและสังคมใด ใช้รากฐานของวัฒนธรรมและสังคมใด ใช้รากฐานของวัฒนธรรมประเพณีใดเป็นตัวตัดสิน และที่สำคัญใช้หลักการพื้นฐานทางจริยธรรมแบบใดเป็นตัวตัดสินและตีความ หากไม่เข้าใจหลักการเบื้องต้นก็จะออกนอกกลุ่มออกทางไปเรื่อย สงสัยไปเรื่อยแม้ใช้หลักการดังกล่าวที่ตนเองเห็นว่าดี ว่าถูกต้องแล้ว การที่จะทำให้ผู้อื่นเห็นชอบด้วยก็เป็นเรื่องยาก หากมุ่งมันจะเปลี่ยนแปลงความคิดคนอื่นในทันทีใดก็ยากยิ่งขึ้น หากไม่รู้จักปล่อยวางซะบ้างก็จะทุกข์ใจมาก ทั้งความดีของตนก็อาจไม่ก้าวหน้า ฉะนั้นการเข้าใจเรื่องความแตกต่างในการพัฒนาการเรื่องมโนสำนึกที่รู้จักคิด ชอบ ชั่ว ดีของมนุษย์จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อจะได้มีอุเบกขาหรือปล่อยวางในเวลาและสถานการณ์ที่ควรปล่อยวาง

การปล่อยวาง หรือมีอุเบกขาด้วยความรู้เข้าใจ ไม่ใช่การวางเฉยโดยทำที่ที่เย็นชา หรือวางเฉยเพราะไม่รู้ แต่เป็นการปล่อยวางด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ปล่อยให้กระบวนการต่างๆ เป็นไปตามที่มันควรจะเป็น ไม่แทรกแซงให้เสียหลักการแห่งความดีงาม หรือการปล่อยให้โลกเป็นไปตามกฎแห่งกรรมนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า จะบำเพ็ญอุเบกขาบารมีได้ต้องมีปัญญาหรือความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเป็นองค์ประกอบเสมอหากปราศจากปัญญาแล้ว อุเบกขาก็จะกลายเป็นเพียงข้ออ้างเพื่อปิดความรับผิดชอบของคนเห็นแก่ตัวและเป็นข้ออ้างสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้ ไม่เข้าใจสถานการณ์ตามความเป็นจริงเท่านั้นเอง

การใช้หลักธรรมในทศชาติชาดกทั้ง ๑๐ ประการในชีวิตประจำวันยุคปัจจุบัน หรือในวิถีชีวิตปัจจุบันของเรานั้น ต้องอาศัยปัญญา เป็นตัวเชื่อมเพื่อพิจารณาว่าขณะใด สถานการณ์ใดหรือในช่วงชีวิตใด ควรใช้หลักธรรมใด เช่น ในขณะที่มีผู้มาขอร้องให้เราเปลี่ยนเป้าหมายที่คิดมาซึ่งเราวางไว้ดีแล้ว ก็ควรบำเพ็ญอุเบกขาบารมี สัจจะบารมี เพื่อให้เรามั่นใจในเป้าหมายในขณะที่ถูกขั้วจาก

สิ่งเขี้ยวหนวดยานอก ซึ่งหากเราหลงใหลไปตาม อาจจะทำให้เราเสียเวลาเสียงานได้ เราควรนึกถึง คีลที่เราได้สมาทานแล้วตั้งมั่นอยู่ในศีล และขันติธรรม คือข่มใจเป็นสิ่งช่วยสนับสนุน ในขณะที่ เราเจอปัญหาที่ต้องระดมความคิดทั้งจากตนเองและผู้คนรอบข้าง ต้องการความเห็นโต้แย้งจาก หลายๆฝ่าย เพื่อแก้ปัญหาสำคัญและเพื่อให้การงานสมบูรณ์ ขณะนั้นต้องใช้ปัญญาบารมี ดำรงสติ ให้มั่นพิจารณาให้รอบคอบตามความเป็นจริง ในขณะที่เรามีทรัพย์สินพอที่จะเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่ ผู้อื่นและสังคมได้ ขณะนั้นเราควรบำเพ็ญทานบารมีรู้จักเสียสละผลประโยชน์ของตนให้แก่ผู้อื่น และสังคมโดยส่วนรวม และในขณะที่เราเจออุปสรรคหือแท้ ไม่มีกำลังใจในการฝ่าฟันอุปสรรค ต่างๆที่เกิดขึ้น ต้องบำเพ็ญวิริยะบารมีให้ถึงที่สุด เหมือนพระมหาชนก โภริสัตว์พวกเพียรว่ายน้ำ กลางมหาสมุทร โดยมีหวังในเป้าหมายเพื่อให้การงานบรรลุผลสำเร็จ ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่า การบำเพ็ญ บารมีใดนั้น ๆ นั้น หมายถึง การเอาหลักธรรมนั้นๆ เป็นหลักหรือตัวนำ และต้องใช้หลักธรรมอื่น สนับสนุน

๔.๒ วิเคราะห์รูปแบบการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้

๔.๒.๑ การปกครองรูปแบบราชาธิปไตยและการนำไปปรับใช้

ราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจ เด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว ทำให้เกิดความเดือดร้อนอยู่เนืองๆ เพราะสิทธิขาดอำนาจปกครองขึ้นอยู่กับผู้ ครองรัฐแต่เพียงผู้เดียว พระพุทธองค์ทรงให้ข้อคิดเพื่อการปกครองรัฐ โดยระบบนี้ให้ดำเนินไปด้วย ปกติสุขคือผู้ปกครองรัฐจะต้องเป็นผู้ทรงธรรมปกครองประชาชน โดยธรรมและแผ่ขยายอำนาจ บารมีโดยธรรมรัฐที่ปกครองโดยระบบนี้เช่น พระมหาชนกและพระเดมิย์

การปกครองในรูปแบบนี้พระราชาจะมีอำนาจสมบูรณ์โดยไม่ต้องมีสภาเหมือนกับสังคม าระดับเผ่าที่ใช้กันก่อนสมัยพุทธกาล เพราะในยุคนี้เป็นรัฐที่มีอาณาเขตกว้างขวาง ไม่สามารถนำ ความคิดเห็นของเผ่ามาใช้กับกลุ่มคนที่ไม่ได้นับถือพระเวทที่อยู่ในรัฐเดียวกันได้ความเป็นเผ่าถูก แทนที่ด้วยระบบวรรณะระบบการเมืองการปกครองแบบเผ่าจึงเสื่อมสลายไป

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน การปกครองในรูปแบบนี้อาจถือได้ว่าเป็นการปกครอง แบบเผด็จการแต่ก็มีผลดีต่อการนำใช้กล่าวคือในบางครั้งการตัดสินใจเด็ดขาดของผู้นำก็สามารถที่จะ ยุติปัญหาได้ อย่างที่ปรากฏในปัญหาการเมืองไทยปัจจุบันการไม่เด็ดขาดทำให้กลุ่มต่างๆออกมา ประท้วงสร้างความวุ่นวายเพราะถือว่าอาศัยการปกครองแบบประชาธิปไตย การปกครองแบบนี้ เป็นคู่แข่งกันในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกับระบบสามัคคีธรรม แต่รัฐที่ปกครองด้วยระบบราชาธิ ปไตยจะมีความเข้มแข็งมากกว่าและได้ปราบปรามรัฐที่ปกครองด้วยระบบสามัคคีธรรมไว้ในอำนาจ เกือบทั้งหมด โดยระบบราชาธิปไตยการที่ระบบราชาธิปไตยมีความเข้มแข็งกว่าระบบสามัคคีธรรม

คือ จุดมุ่งหมายอยู่ที่อำนาจและจะเผยแพร่อำนาจออกไปส่วนระบบสามัคคีธรรมหรือระบบประชาธิปไตยสมัยโบราณมุ่งแต่ว่าจะจัดการปกครองอย่างไรประชาชนถึงจะอยู่ดีกินดี มีความผาสุกในบ้านเมือง ก็มุ่งไปเท่านั้นแล้วก็มีปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือระเบียบวินัยเป็นเครื่องดำรงความสามัคคีเมื่อใดไม่มีระเบียบวินัยเมื่อไรความสามัคคีหมดไประบบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตยแบบสมัยโบราณก็ต้องพังพินาศ

การปกครองในระบอบราชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่กล่าวได้ว่าเก่าแก่ที่สุดในโลกประเทศต่างๆทั่วโลกไม่ว่าจะอยู่ในทวีปใดก็ตามล้วนเคยมีประวัติการปกครองโดยระบอบราชาธิปไตยมาแล้วเกือบทั้งนั้นประเทศไทยก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีการปกครองในระบอบราชาธิปไตยมาเป็นเวลาช้านานหรืออาจจะกล่าวได้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์กับความเป็นชาติไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแยกออกจากกันไม่ได้กาลเวลาเปลี่ยนไประบบสังคมเปลี่ยนแปลงไประบบการเมืองก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา เพื่อความเหมาะสมตามสภาพความเป็นจริง

๔.๒.๒ การปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมและการนำไปปรับใช้

การปกครองแบบสามัคคีธรรมคือหลายๆ รัฐมารวมกันพระราชามีได้ทรงมีสิทธิขาดแต่เพียงพระองค์เดียวบางทีเราเรียกระบบนี้ว่าสามัคคีธรรมได้แก่แคว้นดักกะ โกลิยะวัชชีและมัลละการปกครองระบบนี้ภายหลังถูกดุดคั่นกลายเป็นราชาธิปไตยจนหมดสิ้นทั้งนี้เนื่องมาจากแคว้นราชาธิปไตยเข้มแข็งกว่าได้ขยายอาณาเขตและยึดครองแคว้นที่ปกครองโดยสามัคคีธรรม

รูปแบบการปกครองนี้เป็นการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาดมีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงาน โดยการปรึกษาหารือกับสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่างๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นคณะผู้ครองแคว้นการปกครองแบบนี้นับได้ว่าเป็นราชาธิปไตยระดับหนึ่งเพราะเวลาเมื่อมีเรื่องราวต่างๆ ของรัฐเกิดขึ้น พวกชนที่มีหน้าที่ในการปกครองก็จะประชุมพิจารณากันในสถานที่ที่เรียกว่า สันฐาคาร มีลักษณะคล้ายๆ กับสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบันที่สมาชิกสภาต้องประชุมพิจารณาเรื่องราวต่างๆ รวมทั้งการออกกฎหมายการตัดสินใจในกิจการเกี่ยวกับรัฐกันในสภาในการใช้สันฐาคารก็เช่นเดียวกันเป็นสถานที่สำหรับประชุมพิจารณา เรื่องราวต่างๆ ของผู้ปกครองเช่น ตอนที่พระเจ้าสญชัยพิจารณาเรื่องพระเวสสันดรถูกประชาชนขับไล่เนื่องจากทรงพระราชทานช้างคู่บ้านคู่เมืองให้ชาวเมืองกลิงครษฏร์ก็ยกเรื่องนี้เข้ามาพิจารณากันในสันฐาคาร หรือในตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานพวกกษัตริย์ก็เข้าไปประชุมกันในสันฐาคาร เพื่อจะพิจารณาว่าจะจัดการกับพระสรีรศพอย่างไรและตอนที่พระอานนท์ไปแจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแก่เจ้ามัลละก็ได้ไปแจ้งที่สันฐาคาร ในขณะที่เจ้ามัลละกำลังประชุมกันอยู่ระบบสามัคคีธรรมนี้มีหลักการคล้ายคลึงกับระบบประชาธิปไตยซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นระบบประชาธิปไตยสมัยโบราณหลักการของระบบนี้ที่สำคัญ

ที่สุดคือความสามัคคีตราบไคที่ยังมีความสามัคคีกันอยู่รัฐก็จะมีความเข้มแข็งแต่เมื่อเกิดการแตกแยกความสามัคคีเกิดการแย่งชิงอำนาจกัน รัฐก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ระบบสามัคคีธรรมมีหลักการพื้นฐานคล้ายคลึงกับระบบประชาธิปไตยอยู่หลายประการ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนการใช้เหตุผลการมีเสรีภาพการมีความเสมอภาคและการใช้หลักเสียงส่วนมากเมื่อนำหลักการพื้นฐานเหล่านี้มาเปรียบเทียบกับหลักการในทางพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงกันหลายประการ คือหลักการมีส่วนร่วมในการปกครองซึ่งถือว่าเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของการปกครองในระบบนี้ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือสมาชิกแห่งเจ้าราชวงศ์ต่างๆ ได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมือง เช่น การให้ประชาชนหรือสมาชิกแห่งเจ้าราชวงศ์ต่างๆ เป็นผู้เลือกผู้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐ การให้สิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารงานของผู้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐ เป็นต้น เมื่อพิจารณาสถาบันสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเริ่มต้นตั้งแต่การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงบัญญัติในท่ามกลางสงฆ์ ทรงสอบถามภิกษุที่เป็นผู้ก่อเรื่องแล้วทรงติเตียนการกระทำนั้นๆ ทรงบอกถึงเหตุผลของการบัญญัติสิกขาบทเมื่อพระสงฆ์ทั้งหมดยอมรับว่าถูกต้องจึงทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทนอกจากนี้ในการบวชหรือการรับสมาชิกเข้าหมู่แบบบัญญัติจุดตุลธรรมอุปสัมปทานั้น ถ้าหากว่าพระสงฆ์ในที่ประชุมเห็นว่าไม่ถูกต้องไม่เหมาะสมประการใด ก็มีสิทธิ์ที่น้อยก็ตามและคัดค้านในที่ประชุมจะต้องรับฟังถึงแม้ว่าจะจะเป็นเสียงส่วนน้อยก็ตามการอุปสมบทจะทำได้ก็ต่อเมื่อพระสงฆ์ในที่ประชุมนั้นมีความเห็นชอบร่วมกันเป็นเอกฉันท์ หลักความเสมอภาค พระพุทธศาสนายอมรับความเสมอภาคของมนุษย์ นับตั้งแต่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่มีความเท่าเทียมกันตลอดจนถึงโอกาสในการประพฤติปฏิบัติธรรมและการบรรพชาธรรม พระองค์ทรงปฏิเสธระบบวรรณะว่าไม่ใช่สิ่งกำหนดความแตกต่างหรือกำหนดคุณค่าความเป็นมนุษย์แต่สิ่งที่กำหนดคือกรรมหรือการกระทำของแต่ละคนวรรณะทั้งสิ้นถ้าประกอบกุศลกรรมก็จะไปสู่ทุกคติเท่าเทียมกันไม่มีวรรณะใดชนชั้นใด ได้รับการยกเว้นเป็นพิเศษดังพระพุทธพจน์ที่ว่า บุคคลเป็นคนเลวเพราะชาติก็หาไม่เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะชาติก็หาไม่แต่เป็นคนเลวเพราะการกระทำเป็นผู้ประเสริฐก็เพราะการกระทำ

นอกจากนี้ยังมีความเสมอภาคในภาวะความเป็นสงฆ์ก่อนที่จะเข้ามาบวชไม่ว่าจะเคยดำรงตำแหน่งหรือมีสถานะทางสังคมเป็นอย่างไรก็ตามแต่เมื่อเข้ามาบวชแล้วทุกคนมีศีลเสมอกันต้องเคารพกันตามลำดับอาวุโส สงฆ์ที่บวชทีหลังจะต้องเคารพผู้ที่บวชก่อน ถึงแม้ว่าก่อนบวชจะเป็นผู้มียศตำแหน่งสูงเป็นถึงพระราชาก็ตามแต่ถ้าคนรับใช้เป็นผู้ได้รับการบวชก่อนพระราชาก็ต้องทำความเคารพกราบไหว้พระที่เคยเป็นคนรับใช้มาก่อนนั้น ดังจะเห็นได้จากประวัติพระอุบาลีซึ่งท่านเคยเป็นพนักงานภูษามาลาของเจ้าศากยะทั้ง ๖ มาก่อน แต่เมื่อท่านได้รับกาอุปสมบทก่อน เจ้าศากยะทั้ง

๖ ซึ่งเป็นโอรสภคัยตรีภคัยก็ต้องทำสามิจกรรม คือการเคารพกราบไหว้แก่ท่าน ในการที่จะบัญญัติไม่ว่าจะอยู่วรรณะใดก็สามารถที่จะเข้ามาบวชในพุทธศาสนาได้ในพุทธศาสนายังมีความเสมอภาคระหว่างบุรุษกับสตรีพระพุทธองค์ทรงยอมรับความเท่าเทียมกันระหว่างบุรุษกับสตรีในด้านสติปัญญา เช่น บุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั้งปวงก็หาไม่แม้สตรีก็เป็นบัณฑิตได้เหมือนกัน

พระพุทธศาสนายังยอมรับความเท่าเทียมกันมิใช่เฉพาะแต่มนุษย์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสัตว์โลกอื่นๆ ว่าต่างก็เกิดมาเป็นสิ่งที่มีชีวิตเช่นเดียวกันให้เคารพสิทธิในการเป็นสิ่งที่มีชีวิตโดยทรงสอนให้ละเว้นการฆ่าการเบียดเบียนซึ่งกันและกันซึ่งเป็นการเน้นถึงความเสมอภาคที่ลึกซึ้งกว่าระบบประชาธิปไตยที่คำนึงถึงเฉพาะความเสมอภาคระหว่างมนุษย์และมีขอบเขตเฉพาะในทางกฎหมายเท่านั้น ส่วนในทางปฏิบัติจริงๆ นั้น หากความเสมอภาคได้ยากมากทั้งนี้ก็เป็นเพราะไม่ได้จิตสำนึกมาจากจิตใจภายในหากเป็นเพียงรูปแบบส่วนคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเน้นมาจากจิตสำนึกภายในให้มนุษย์เกิดความสำนึกมาจากจิตในส่วนลึกจริงๆ มิใช่ยอมรับกันเฉพาะทางกฎหมายซึ่งความเสมอภาคแบบพุทธจึงเป็นความเสมอภาคโดยแก่นแท้ของมันเองการล่วงละเมิดความเสมอภาคของกันและกันจึงมีน้อยหลักเสรีภาพ พระพุทธศาสนาได้ให้เสรีภาพแก่บุคคลทั้งในด้านความคิดและการกระทำโดยถือว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของตนเองไม่ได้เกิดจากการมีผู้สร้างหรือเทพเจ้าที่มีอำนาจเหนือมนุษย์คอยควบคุมบังคับพระพุทธรศาสนาสอนให้มนุษย์มีเสรีภาพและให้รู้จักใช้เสรีภาพในทางพอเหมาะพอดีไม่ใช้จนเกินขอบเขตหรือสุดโต่งเกินไปจนไปกระทบเสรีภาพของบุคคลอื่นหากบุคคลต่างๆ ใช้เสรีภาพจนไม่มีขอบเขตจำกัด ในที่สุดรัฐหรือสังคมนั้นก็จะมีเสรีภาพหลงเหลืออยู่เลย พุทธศาสนาให้เสรีภาพในการกระทำโดยสอนให้ทุกคนรับผิดชอบการกระทำของตัวเองว่า ใครทำอย่างไรก็ต้องได้รับผลอย่างนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

นอกจากเสรีภาพในการกระทำแล้วพระพุทธศาสนายังให้เสรีภาพในการคิดไม่บังคับให้บุคคลมานับถือ โดยปราศจากความเต็มใจหรือปราศจากความเข้าใจ โดยถือว่าปัญญาต้องมาควบคู่กับศรัทธาการมีศรัทธาต้องมีปัญญากำกับช่วยในการปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ก็เช่นเดียวกัน พระพุทธองค์มิได้ทรงบังคับให้ใครปฏิบัติตามเพียงแต่ทรงบอกแนวทางให้เท่านั้น ใครมีศรัทธาในการปฏิบัติตามได้ในระดับไหนก็ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของแต่ละบุคคลพระพุทธองค์ไม่ได้บังคับและยังสอนให้ใช้เสรีภาพทางความคิดในการที่จะตัดสินใจเชื่อในคำสอนหรือลัทธิใด

ในด้านเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์หรือท้วงติงในสิ่งที่ถูกต้องพระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุว่ากล่าวตักเตือนกันได้ แต่พระองค์เองก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายท้วงติงได้ ถ้าหากเห็นว่าพระองค์กระทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมมีปรากฏในมหาปวารณาสูตรในขณะที่พระองค์ประทับอยู่พร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูปในวัดบุพพาราม พระองค์ทรงเห็นพระภิกษุทั้งหลายนั่งเงียบอยู่จึงตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายบัดนี้เราปวารณาแก่ท่าน ท่านทั้งหลายจักไม่ตำหนิการกระทำใดๆ ทางกายหรือทางวาจาของเราบ้างหรือจากพระพุทธรูปนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปทรงให้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นหรือท้วงติงในสิ่งที่เห็นว่าไม่ถูกต้อง ได้แต่ต้องเป็นไปในทางที่ดีงามในทางที่จะสร้างสรรค์หมู่คณะให้ดีงามซึ่งถือว่าเป็นหลักการของการปกครองในระบบสามัคคีธรรมในการให้เสรีภาพในทางพระพุทธศาสนาจะต้องอยู่ในขอบเขตคือ ไม่ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่นจะต้องคำนึงถึงหลักสัพฺปปริสฺสธรรมคือรู้จักเหตุผล รู้จักตน ประมาณกาลและประชาชนและบุคคลอยู่ตลอดเวลาหลีกเลี่ยงข้างมากวิธีการอย่างหนึ่งในการปกครองระบบสามัคคีธรรมคือการปกครองโดยเสียงส่วนมากและการมีฝ่ายค้านซึ่งเป็นเสียงส่วนน้อยที่คอยเป็นฝ่ายตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารหรือผู้ปกครองในทางพระพุทธศาสนาคือการดำเนินการของคณะสงฆ์ในการปกครองก็มีการใช้เสียงส่วนมากเช่นเดียวกันเช่นในการตัดสินใจกรณีบางกรณีไม่อาจจะใช้มติเอกฉันท์ได้ทรงอนุญาตให้ตัดสินใจโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ นอกจากนี้ในหลักอภิธานิยธรรมที่ทรงแสดงแก่ชาววัชชีว่าให้หมั่นประชุมกันบ่อยๆ ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นหลักธรรมสำหรับการปกครอง โดยใช้เสียงข้างมากเพราะถ้าปกครองโดยคนๆ เดียวแล้วก็ไม่จำเป็นต้องประชุมพิจารณาอะไรมากมายสามารถพิจารณาสั่งการได้ทันที

หลักการอื่นๆ ในทางพระพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่สอดคล้องกันการปกครองในระบบสามัคคีธรรมเช่นหลักการประนีประนอมกันตามหลักคิดวัตรการวิถี คือเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในองค์กรหรือในหมู่คณะถ้าหากว่าจะตัดสินใจใครผิดใครถูกบางครั้งเหตุการณ์นั้นๆ จะชิงทวีความรุนแรงหรือถึงกับก่อให้เกิดความแตกแยกกันได้พระองค์จึงอนุญาตให้ใช้วิธีการประนีประนอมหรือเลิกแล้วต่อกันเรียกว่าระงับอธิการด้วยคิดวัตรการวิถีทรงสอนให้ดำเนินทางสายกลางไม่เคร่งครัดหรือหย่อนยานจนเกินไปให้รู้จักถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันอย่างในลีลาสูตรทรงสอนปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเอาไว้ เช่นระหว่างมารดาบิดากับบุตร เป็นต้น

สรุปการปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมเป็นการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาดมีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา ซึ่งรวมกันเข้าเป็นผู้บริหารประเทศโดยเน้นหลักความสามัคคีเป็นสำคัญ การปกครองแบบนี้มีลักษณะเหมือนกันการปกครองในระบบประชาธิปไตยเพราะเวลามีเรื่องราวต่างๆ ของรัฐเกิดขึ้นพวกชนที่มีหน้าที่ในการปกครองก็จะประชุมพิจารณากันในสถานที่ที่เรียกว่า สันฐาคาร มีลักษณะคล้ายๆ กับสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบันและมีหลักการพื้นฐานคล้ายคลึงกับระบบประชาธิปไตยอยู่หลายประการ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การใช้เหตุผล การมีเสรีภาพ การมีความเสมอภาคและการใช้หลักเสียงส่วนมากเป็นต้น

๔.๓ วิเคราะห์หลักธรรมสำหรับการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและนำไปปรับใช้

หลักธรรมสำหรับการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกส่วนมากเกี่ยวกับทศพิธราชธรรม อปรีหานิยธรรม อธิปไตย สังคหวัตถุ และกุศลกรรมบถ มีการนำไปปรับใช้ดังนี้

๔.๓.๑ ทศพิธราชธรรมและการนำไปปรับใช้

ราชาธรรมหรือทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง เช่น พระมหากษัตริย์ คณะรัฐมนตรี หรือผู้ปกครอง ในทุกระดับ เป็นต้น ทศพิธราชธรรมมีเนื้อหาเป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ปกครองหรือข้าราชการโดยตรง ๑๐ ประการคือ การให้ทาน รักษาศีล มีความเสียสละ ซื่อตรง สุภาพอ่อนโยน ไม่ละเมิดศีลธรรมเพราะอำนาจกิเลส ไม่ถือโทษพยานบาท ไม่เบียดเบียนข่มเหงรังแกผู้อื่น อดทนต่อความยากลำบาก ปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าผู้ปกครอง ตลอดถึงผู้นำในสังคมไทยปัจจุบันควรจะศึกษาและนำไปใช้ในหน้าที่การงานเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและองค์กรที่ปกครองตลอดจนถึงประเทศชาติ

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ราชาธรรมหรือทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับการบริหารปกครองเกี่ยวกับคุณธรรมสำหรับผู้ปกครองสูงสุดและการบริหารราชการแผ่นดินให้มีประสิทธิภาพ ศึกษาวิเคราะห์ได้จากทศพิธราชธรรม โดยที่หลักทศพิธราชธรรมเป็นคุณธรรมสำหรับผู้ปกครองที่ดี โดยเฉพาะผู้มีอำนาจในการบริหารของประเทศ เช่นพระมหากษัตริย์ คณะรัฐมนตรี เป็นต้น การบริหารราชการแผ่นดินจะมีประสิทธิภาพจึงควรศึกษาและนำไปใช้เป็นหลักในการปกครองและปฏิบัติตน เพราะเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความเคารพ ศรัทธา เป็นสิ่งคุ้มครองรักษาและอำนวยความสะดวกให้แก่หมู่คณะหรือประชาชน ผู้ปกครองที่ดีควรเป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้สิ่งที่ดีแก่ผู้อยู่ใต้การปกครอง รู้จักเสียสละประโยชน์สุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม ซื่อตรง ซื่อสัตย์ต่อตนเอง บุคคลอื่น และการทำงาน มีความสุภาพอ่อนโยน ทั้งกาย วาจา ใจ ไม่ล่วงละเมิดศีลธรรมอันดีเพราะอำนาจกิเลสรู้จักยับยั้งชั่งใจไม่หลงไปในทางที่ชั่ว ไม่ถือโทษหรืออาฆาตพยานบาทมุ่งร้ายรู้จักให้อภัยมีใจประกอบด้วยเมตตา ไม่เบียดเบียนข่มเหงรังแกผู้อื่นหรือใช้อำนาจขู่บังคับผู้ใต้บังคับบัญชา มีความขยันหมั่นเพียรอดทน อดกลั้นต่อผลประโยชน์ที่มาช่วยทำให้เกิดความโลภ เกรงครัดในระเบียบวินัยปฏิบัติตามกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม เมื่อผู้ปกครองหรือผู้นำสูงสุดนำหลักธรรมนี้ไปปรับใช้แล้วจะก่อให้เกิดความสามัคคี ความสันติสุขของสังคมประเทศชาติ

๔.๓.๒ จักกวัตติวัตร และการนำไปปรับใช้

เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้นักปกครองหรือผู้ปกครองบริหารงานทางการเมืองการปกครองอย่างฉลาด จุดประสงค์ที่สำคัญของหลักจักรวรรดิวัตรนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของปวงชนอย่างแท้จริง มุ่งเน้นให้นักปกครองหรือผู้ปกครองใช้อำนาจสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ความสงบสุขและระบบเศรษฐกิจที่ดีแก่ประชาชน ๑๒ ประการ

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ให้ยึดถือธรรมเป็นหลัก ในการปกครองประเทศ เคารพยำเกรงธรรม ให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรม ให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลังพลให้ความคุ้มครองแก่กษัตริย์ที่เป็นเมืองขึ้น ตลอดถึงชนชั้นปกครองและนักบริหารชั้น ผู้ใหญ่ทั้งหลายให้ความคุ้มครองแก่ข้าราชการผู้ตามเสด็จ ในปัจจุบัน หมายถึง ข้าราชการพลเรือนให้ความคุ้มครองแก่ชนเจ้าพิธี ผู้ประกอบอาชีพวิชาการ พ่อค้า เกษตรกรด้วยวิธีการจัดหาทุนทรัพย์และอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ ให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้งปวง ทั้งในเมืองชนบท และชายแดน ด้วยความเป็นธรรมเสมอกัน ให้ความคุ้มครองแก่พระสงฆ์ และสมณะชีพราหมณ์ ให้ความคุ้มครองแก่ สัตว์ที่ควรสงวนทั้งหลาย ห้าม ป้องกันมิให้เกิดการอันอธรรมทุกชนิดเกิดขึ้นในพระราชอาณาจักรปราบปรามผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ มิให้ทำการทุจริต ผิดกฎหมายบ้านเมืองอันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนภายในรัฐ โดยเด็ดขาด แบ่งปันทรัพย์ให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้ มิให้ขัดสนขาดแคลนภายในแคว้นแคว้น โดยไม่มีผู้เหลียวแลช่วยเหลือตามความเหมาะสม กระจายรายได้ ความเจริญให้แก่ ประชาชนอย่างเสมอภาค สม่ำเสมอและทั่วถึงทุกพื้นที่เท่าที่จะทำได้ มีความสนใจ เอาใจใส่ศาสนาและศีลธรรม หมั่นปรักษา ใ้ดลตามสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติกิปฏิบัติชอบ นักปราชญ์ นักวิชาการผู้มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญ หมั่นศึกษาค้นคว้าแสวงหาปัญญา ความรู้ และคุณธรรมอยู่เสมอ มีที่ปรักษาที่ดี บริสุทธิ มีคุณธรรมความดี เพื่อให้รู้ชัดในสิ่งที่ควรทำหรือควรเว้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่ตนเองและการบริหารการปกครองรัฐ

อาจกล่าว โดยสรุปอีกครั้งว่า หลักจักรวรรดิวัตรเป็นหลักที่อาศัยธรรมสักการะ เคารพนับถือบูชาธรรม มีธรรมเป็นธงไชย มีธรรมเป็นอำนาจ ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่นุชนย์และสัตว์ ไม่ยอมให้การกระทำอันเป็นอธรรมมีอยู่ในเขตการปกครอง

๔.๓.๓ ตูลาการธรรมและการนำไปปรับใช้

การปกครองในระบบราชาธิปไตยนั้นกษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในด้านการบริหาร นิติบัญญัติและตุลาการ โดยตรงด้วยพระองค์เอง ถ้าการตัดสินใจในด้านใดผิดพลาดความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินจะเกิดขึ้นแก่ประชาชนทันทีเนื่องจากกษัตริย์ทรงออกกฎหมายด้วยพระองค์เอง และใช้กฎหมายด้วยพระองค์เอง การปฏิบัติพระราชภารกิจนั้นจึงต้องดำเนิน ไปอย่างรอบคอบ

บริสุทธิยุติธรรมหาปทุมชาดกได้กล่าวถึงธรรมะของกษัตริย์ที่จะต้องใช้ในการพิจารณาวินิจฉัย
อรรถคดีเพื่อลงโทษผู้กระทำความผิดเอาไว้ว่า

พระราชผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ไม่เห็นทางของผู้อื่นว่าน้อยหรือมากโดยประการทั้งปวงไม่
พิจารณาด้วยพระองค์เองก่อนแล้ว ไม่ฟังลงอาญา กษัตริย์พระองค์ใดยังไม่ทันพิจารณาแล้งลงพระ
ราชอาญา กษัตริย์องค์นั้นชื่อว่า ข่อมกลืนกินพระกระยาหารพร้อมด้วยหนามเหมือนคนตาบอดกลืน
กินอาหารพร้อมด้วยแมลงวัน กษัตริย์พระองค์ใดทรงลงพระอาญากับผู้ไม่ควรลงพระอาญาไม่ลง
พระอาญากับผู้ไม่ควรลงพระอาญา กษัตริย์พระองค์นั้น เป็นเหมือนคนเดินทางไม่ราบเรียบ ไม่รู้ว่า
ทางเรียบหรือว่าไม่เรียบ กษัตริย์พระองค์ใดทรงเห็นเหตุที่ควรละพระราชอาญาและไม่ควรลงพระ
ราชอาญาและทรงเห็นเหตุนั้น โดยประการทั้งปวงเป็นอย่างดีแล้วทรงปกครองบ้านเมืองกษัตริย์
พระองค์นั้นสมควรปกครองราชสมบัติ

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ผู้ปกครองหรือผู้บริหารฝ่ายตุลาการทำหน้าที่ตุลาการ
วินิจฉัยอรรถคดีจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบจนพบความจริงในทุกด้านแล้วจึงตัดสินโทษานุโทษ
ไปตามความจริงที่ปรากฏอย่างชัดเจนถูกต้อง หัวใจสำคัญของตุลาการจึงอยู่ที่ความจริงเป็นหลัก
เพื่อหลีกเลี่ยงการจับแพะมา ลงโทษ ซึ่งนับเป็นบาปอย่างรุนแรงที่ไปลงโทษผู้บริสุทธิ์ ความจริงจึง
เป็นธรรมสูงสุดที่ตุลาการ ทุกคนควรยึดถืออย่างเคร่งครัด ในการปฏิบัติหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี
ทั้งปวง อันจะนำมาซึ่งความยุติธรรมในสังคม ประเทศชาติ

๔.๓.๔ รัฐประศาสนธรรมและการนำไปปรับใช้ ในการบริหารประเทศให้ประสบความสำเร็จนั้น
สำเร็จนั้น กษัตริย์จะต้องเริ่มต้นบริหารตนให้มีความพร้อมโดยเฉพาะในด้านจิตใจต้องดำรงมั่นอยู่
ในแนวทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทาปราศจากสภาวะทั้งบวกและลบ ดังที่มหาปทุมชาดกกล่าวไว้ว่า
กษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อน โดยโดยส่วนเดียวหรือพระทัยกล้าแข็ง โดยส่วนเดียวก็ไม่อาจที่จะดำรง
พระองค์ไว้ในอิสริยยศที่สูงส่งได้ เพราะเหตุนั้นกษัตริย์ไม่เพียงประพฤติดุเหตุทั้งสองคือพระทัยอ่อน
เกินไปหรือแข็งเกินไป กษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อนก็ถูกประชาราษฎร์ดูหมิ่นดูแคลน กษัตริย์ผู้มีพระทัย
แข็งนักก็มีคนจองเวร กษัตริย์ที่ราบเหตุทั้งสองอย่างแล้วดำรงตนไว้ในทางสายกลาง

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน นักปกครองหรือผู้บริหารในระดับต่างๆต้องเป็นบุคคลที่
มีเหตุผลมีทั้งพระเดชและพระคุณแต่ต้องใช้ในหลักของเหตุผล การนำหลักรัฐประศาสนธรรมไป
ปรับใช้ ในการปกครองนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งและต้องประกอบด้วยปัญญา เพราะบัณฑิตกล่าวว่า
กำลังปัญญาประเสริฐที่สุดกว่ากำลังทั้งหลาย โดยให้เหตุผลว่า ถ้านักคิด แม้มีชาติตระกูลสูง แต่มี
ปัญญาทราม แม้ได้ราชสมบัติเป็นกษัตริย์ก็ไม่สามารถรักษาราชสมบัติไว้ได้ แม้ได้แผ่นดินที่อุดม
สมบูรณ์ก็ถูกผู้มีปัญญาตีมาแย่งชิงแผ่นดินนั้น ไปเสียจึงสมควรสะสมพอกพูนปัญญาเพราะปัญญา

เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยสิ่งที่ได้ศึกษามาว่าถูกต้องหรือไม่ ปัญญาเป็นเครื่องเพิ่มพูนเกียรติคุณ และชื่อเสียง ผู้มีปัญญาเพียงพร้อม แม้เมื่อต้องเผชิญทุกข์ ก็สามารถหาความสุขได้

๒.๓.๕ วัตถุประสงค์ธรรมและการนำไปปรับใช้ คือธรรมที่ภษัตริย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ครบถ้วนเป็นนิตยต่อประชาชนทุกหมู่เหล่าในทุกส่วนของแผ่นดิน เทศกฤษชาดกได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ว่า ข้าแต่มหาราชชา ขอพระองค์จงทรงประพาศิธรรมในพระมารดา พระราชบิดาในพระโอรสและในพระมหาลีในมิตรและอำมาตย์ในพาหนะและพลนิกายในชาวเมืองและชาวชนบทในสมณะและพราหมณ์ในเนื้อและนกขอพระองค์จงทรงประพาศิธรรมเพราะธรรมที่บุคคลประพาศิตีแล้วนำความสุขมาให้ครั้นพระองค์ทรงประพาศิธรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่พระมหาราชชา ขอพระองค์จงทรงประพาศิธรรม ขอพระองค์อย่าทรงประมาทธรรมเลย ขอพระองค์จงทรงคบหาสมาคมกับผู้ปัญญาจงทรงคุณธรรมอันงามของจงทรงปฏิบัติธรรมให้ครบถ้วน

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน วัตถุประสงค์ทางความคิดทางการปกครองและมนุษย์สัมพันธ์ว่าภษัตริย์จะต้องปฏิบัติราชการกิจดูแลความสุขทุกข์ของประชาชนทุกหมู่เหล่าอย่างทั่วถึง ครอบคลุมไปถึงสัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นทรัพย์ของแผ่นดิน โดยมีธรรมเป็นหลักในทุกเรื่อง ทุกขั้นตอน หลักการบริหารประเทศตามพุทธศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองในรูปแบบใด ชื่อใด แต่สิ่งสำคัญที่จะต้องวางไว้เป็นหลักก็คือต้องมีธรรมเข้าไปประกอบด้วยในทุกเรื่องของการดำเนินการบริหารรัฐกิจเพราะตัวธรรมจะเป็นตัวการสร้างความถูกต้องดีงามที่จะทำให้รัฐกิจนั้นสัมฤทธิ์ผลออกมาเป็นความสุขของมหาชนตามที่นักปกครองหรือนักบริหารทุกคนทุกยุคทุกสมัย

๔.๓.๖ อปรีหานิยธรรมและการนำไปปรับใช้

หลักอปรีหานิยธรรมเป็นธรรมให้สังคมเกิดความเจริญ และสามัคคีของหมู่คณะและองค์กร มีความสำคัญต่อการบริหารปกครองบ้านเมือง และบริหารธุรกิจ หลักอปรีหานิยธรรมนี้ส่วนมากเน้น การถือการประชุมเป็นหลักในการปกครอง ถือหลักสามัคคีเมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันเมื่อเลิกประชุมก็เลิกพร้อมกัน ถือหลักกฎหมายระเบียบ แบบแผนขนบธรรมเนียมเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติงาน ถือหลักเคารพนับถือผู้ใหญ่ คุ่มครองป้องกันสตรีมิให้ถูกข่มเหงจนคร่ำคร่าขึ้นใจ เคารพสักการะบูชาเนยสถาน ปุชเนยวัตถุ และถือหลักการถวายอารักขา คุ่มครองปกป้องบวรพระพุทธศาสนา เป็นต้น สรุปเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี มีความเคารพต่อกัน และถือหลักความถูกต้อง จึงสมควรที่จะนำไปปรับใช้ในการบริหารปกครอง หรือบริหารธุรกิจ เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าไม่มีเสื่อมถอย

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน เป็นคุณธรรมสำหรับการบริหารปกครองเกี่ยวกับการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะหรือองค์กร ศึกษาวิเคราะห์ได้จากอปรีหานิยธรรม เหมาะสมกับผู้นำในระดับต่างๆ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุด โดยนำไปปรับใช้กับการประชุมในองค์กร

เพื่อให้เกิดความสามัคคี และเป็นการสร้างความสัมพันธ์ ความมีส่วนร่วมของบุคลากรในองค์กร เช่น การจัดประชุมสัมมนาวางแผนในการดำเนินงานให้เป็นขั้นตอน แบ่งงานจัดสรรให้บุคลากรแต่ละฝ่ายรับผิดชอบ หากมีปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นในขั้นตอนใดก็จะปรึกษากันเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยความพร้อมเพรียงกัน ให้เป็นไปตามกฎระเบียบวัตถุประสงค์ขององค์กร เป็นต้น หลักธรรมนี้ยังส่งเสริมสนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตยอีกด้วยเพราะต้องถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ และมุ่งเน้นถึงความสามัคคีในการทำงานมีการเคารพในกฎหมายระเบียบวินัย ข้อตกลงระหว่างกันและบุคคลผู้ควรเคารพ ตลอดจนเป็นการป้องกันการละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น โดยเฉพาะเด็กและสตรี และในแง่ของการบริหารธุรกิจก็เป็นการส่งเสริมให้มีการชักชวนให้คนเข้ามาประเทศ อันจะเป็นผลดีต่อการทำธุรกิจซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงในระบบเศรษฐกิจของส่วนรวมอีกด้วย

๔.๓.๗ อธิปไตยและการนำไปปรับใช้

อธิปไตยจัดเป็นหลักธรรมที่จัดได้ว่าเป็นวิธีการบริหารปกครองตน คน และงาน หลักอธิปไตยนี้เกี่ยวกับการถือตนเป็นใหญ่ ถือตนเองเป็นศูนย์กลางการตัดสินใจเชื่อมั่นในตนเองสูง และมักเป็นเผด็จการ ส่วนการถือผู้อื่นเป็นใหญ่ จะไม่มีจุดยืนเป็นของตัวเองเป็นไปตามกระแสโลก กระแสสังคม ไม่นิยมคิดเองทำเองกระทำเพื่อเอาใจผู้อื่น ไม่มีความเด็ดขาดในการตัดสินใจ วินิจฉัยปัญหา และการถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นการถือหลักความถูกต้องเป็นจุดยืนในการทำงาน ไม่ยึดตนเอง หรือบุคคลอื่นเป็นที่ตั้งแต่ยึดหลักความยุติธรรมถูกต้องเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ ผู้นำผู้ปกครองทั้งหลายจึงควรนำหลักอธิปไตยไปปรับใช้ในวิธีการบริหารปกครองหน่วยงาน หรือองค์กรของตน โดยเฉพาะธรรมาธิปไตย คือการถือหลักความถูกต้องเป็นเกณฑ์ เพื่อให้เกิดสงบสุขแก่สังคมประเทศชาติ

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน สำหรับการบริหารปกครองเกี่ยวกับวิธีการบริหารองค์กร ศึกษาวิเคราะห์ได้จากอธิปไตย หลักธรรมนี้ผู้นำ ผู้ปกครองทั้งหลายควรนำไปปรับใช้ในองค์กรเพื่อใช้บริหารตน คน และงาน โดยผู้ที่ถือตนเองเป็นใหญ่ในการบริหารปกครอง วิธีการบริหารแบบนี้ทำให้ได้งานแต่เสียคน นักบริหารประเภทนี้จึงควรมีสติเป็นจุดเริ่มต้น ทำตนเองให้เป็นอธิปไตย ดำรงตนให้เป็นกลางไม่เอาแต่ใจตนเอง รับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น จึงจะประสบความสำเร็จในการบริหารปกครอง ส่วนผู้ที่ถือคนอื่นเป็นใหญ่หรือผู้เป็นไปตามกระแสโลก นักบริหารประเภทนี้จะได้คนแต่เสียงาน นักบริหารประเภทนี้จึงควรมีปัญญาเป็นเครื่องรักษา เพื่อเฟื่องพินิจให้รู้จักจิตของบุคคลอื่นโดยตัวท่านเอง มีความมั่นใจในตนเอง กล้าคิดกล้าตัดสินใจ ไม่เอาใจบุคคลอื่นเพื่อให้เขานิยมชมชอบในตัวเอง ดำรงมั่นในความถูกต้องยุติธรรมจึงจะประสบผลสำเร็จในการบริหารปกครอง และผู้ที่ถือธรรมเป็นใหญ่ วิธีการบริหารแบบนี้จะยึดความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้ง เพื่อ

ทำงานให้สำเร็จจึงต้องรับฟังความคิดเห็นและคำแนะนำจากทุกฝ่าย ไม่เอาเรื่องส่วนตัวมาปะปนกับเรื่องงาน ดำเนินบุคคลที่ควรดำเนิน ขกของบุคคลที่ควรยกย่อง การบริหารเช่นนี้จะได้ทั้งคนและงาน เป็นการบริหารปกครองแบบมีส่วนร่วม ฉะนั้นนักบริหารสองประเภทแรกควรดำรงอยู่ในความถูกต้องยุติธรรมเพื่อปรับวิธีการบริหารปกครองให้เป็นแบบธรรมาธิปไตย เพื่อประโยชน์ในการบริหารปกครองที่จะอำนวยประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม

๔.๓.๘ สังคหวัตถุและการนำไปปรับใช้

เป็นคุณธรรมสำหรับเป็นเครื่องประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี โดยมีลักษณะเอื้ออาทรให้ทานแบ่งปัน รู้จักการพูดให้เหมาะสมกับกาลเทศะ ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมเสียสละสุขส่วนตน เพื่อสุขส่วนรวม และประพฤตินั้นเป็นคนดีเสมอต้นเสมอปลายไม่หวั่นไหวตามกระแสโลก หรือแรงกิเลสตัณหา บุคคลผู้เป็นผู้นำควรประพฤติปฏิบัติสังคหวัตถุนี้จึงจะสามารถเหนี่ยวรั้งจิตใจของผู้ใต้บังคับบัญชาได้ อันจะทำให้เกิดประโยชน์ทางการบริหารปกครอง ส่งผลให้เกิดความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันในสังคมและประเทศชาติ

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน หลักธรรมสำหรับการบริหารปกครองเกี่ยวกับการยึดเหนี่ยวน้ำใจบุคคลและประสานหมู่ชนให้สามัคคี ศึกษาวิเคราะห์ได้จากสังคหวัตถุ บุคคลที่เป็นระดับหัวหน้า ผู้ปกครองและผู้นำ จะเป็นที่รักใคร่เคารพนับถือของผู้ใต้บังคับบัญชาและบุคคลทั่วไป ควรเป็นคนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเสียสละ รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ทั้งด้วยสิ่งของและให้คำแนะนำสั่งสอน ตลอดจนการให้อภัยเมื่อผู้อื่นทำผิด พุจฉาด้วยถ้อยคำที่สุภาพอ่อนหวานสมานสามัคคี ไม่แสดงอำนาจโดยใช้คำพูดข่มขู่ รู้จักบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม ยึดเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง วางตนเสมอต้นเสมอปลายไม่แสดงพฤติกรรมขี้นลงตามกระแสโลก ตามแรงกิเลสตัณหาหรือตามใจตนเอง สามารถร่วมสุขร่วมทุกข์กับผู้ใต้บังคับบัญชาและบุคคลทั่วไปได้ เมื่อทำได้เช่นนี้ก็ย่อมทำให้คนอื่นนิยมชมชอบนับถือ เชื่อถ้อยฟังคำที่พูดด้วยเหตุผล สามารถครองใจของคนอื่นได้ ประสานให้เกิดความสามัคคี จะทำให้การบริหารปกครองประชาชนประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย

๔.๓.๙ กุศลกรรมบถและการนำไปปรับใช้

เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานสำหรับ นักบริหาร นักปกครองที่ดีที่ เป็นผู้ทรงธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ มีความเคารพสักการะธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีของชาวประชา หรือผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะเป็นทางแห่งกุศลธรรม ทำตนเองให้บริสุทธิ์ นำไปสู่สุคติ และนำพาสังคมไปสู่ความเจริญ กุศลกรรมบถได้แก่การประพฤติกุศล หรือประพฤติกุศลสุจริต ทางกาย วาจา และทางใจซึ่งถือเป็นช่องทางใหญ่ๆแห่งการทำความดี หรือความชั่ว ฉะนั้นเมื่อประพฤติกุศลทั้งสามทางนี้แล้วก็ย่อมถือว่าคนดีของสังคมและประเทศชาติ

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน หลักธรรมสำหรับการบริหารปกครองเกี่ยวกับหลักประกันความสุจริตในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครองผู้บริหาร ศึกษาวิเคราะห์ได้จากกุศลกรรมบดเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นเครื่องรับประกันความสุจริต บริสุทธิ์ ยุติธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลระดับผู้นำทั้งหลาย เป็นการยกระดับและพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ไม่ตกไปในความชั่วด้วยอำนาจกิเลสตาม เป็นคนดีขององค์กรและสังคมซึ่งจะทำให้ผู้ร่วมงาน มีความไว้วางใจ เชื่อถือ เชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ยุติธรรมของผู้ปกครองของตน จึงพร้อมที่จะสนองงานเต็มความสามารถ ซึ่งหลักกุศลกรรมบดสามารถใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานในการคัดเลือก คัดสรรบุคคลเข้าทำงานในองค์กร หรือเพื่อให้มอบรางวัลในโอกาสต่างๆ

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษารัฐศาสตร์ทั่วไป และหลักกรรมทางการเมืองที่ปรากฏในทศชาติชาดก ซึ่งมีผลในการวิจัยดังต่อไปนี้

๕.๑ บทสรุป

การศึกษาการเมืองการปกครองในรัฐศาสตร์ พบว่า การกำเนิดรัฐ รัฐ (State) หมายถึง “ชุมชนแห่งมนุษย์ ซึ่งตั้งมั่นอยู่ในดินแดนที่มีอาณาเขตที่แน่นอน ภายใต้อธิปไตยอันเป็นอิสระ มีการปกครองเป็นระเบียบ เพื่อสวัสดิภาพของชนในสังคม” คำว่ารัฐตรงกับภาษาบาลีว่า ราชรัฐ แปลว่า ประเทศ หรือแว่นแคว้นองค์ประกอบที่สำคัญของรัฐออกได้เป็น ๔ ประการ คือ ประชาชน ดินแดน รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย นักรัฐศาสตร์ได้พยายามแสวงหาคำตอบให้กับคำถามที่ว่า “รัฐ” กำเนิดมาได้อย่างไรนานนับศตวรรษแล้ว จึงเกิดทฤษฎีมากมายที่อธิบายถึงกำเนิดของรัฐ เช่น ทฤษฎีเทวสิทธิ์ ทฤษฎีสัญญาประชาคม ทฤษฎีพลังกำลัง ทฤษฎีธรรมชาติ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ทฤษฎีนิติศาสตร์ ทฤษฎีชีวภาพ

ส่วนในทางพระพุทธศาสนาก็จะมีผู้อธิบายถึงกำเนิดของรัฐมีลักษณะค่อนข้างไปทางทฤษฎีธรรมชาติ คือ เน้นที่สถาบัน เช่น ครอบครัว ว่าเกิดตามธรรมชาติของมนุษย์ แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสสอนถึงเรื่องนี้โดยตรง เป็นแต่เพียงการนำคำสอนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมาศึกษาเปรียบเทียบเท่านั้น การนำเอาธรรมชาติของมนุษย์มาเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาถึงกำเนิดรัฐ ซึ่งพบว่า คำสอนที่เกี่ยวกับกำเนิดรัฐได้ ๓ ประเด็น คือ

๑. กำเนิดรัฐตามแนวคิดในอัครัญญสูตร ในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงกำเนิดของสังคมนมนุษย์ แต่มิได้กล่าวถึงปฐมสภาวะของมนุษย์หรือของโลกตั้งแต่แรกเริ่มทีเดียว เพราะก่อนหน้าที่โลกจะพิภพนั้น แสดงว่าโลกเคยเจริญมาก่อนเมื่อโลกพิภพสัตว์โลกส่วนมากไปเกิดในชั้นอภิสสรพรหม เมื่อโลกกลับมาเจริญอีกครั้งหนึ่ง เริ่มแรกยังไม่ได้กำเนิดขึ้นเป็นสังคมหรือเป็นรัฐ ยังไม่มีการปกครอง ในสภาพดั้งเดิมของมนุษย์นั้นเป็นสภาพที่สงบสุข มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่ต่อมาเกิดความโลภ ความเกียจคร้านขึ้นทำให้มีการสังสมอาหาร เกิดการแบ่งปันเขตแดนเพื่อครอบครองผลผลิต เกิดมีสถาบันครอบครัว กิเลสตัณหา มานะทิฎฐิทำให้เกิด

ความขัดแย้งกันขึ้นในสังคมมนุษย์ การดูถูกดูหมิ่นกันระหว่างพวกที่มีผิวพรรณงามกับไม่งามนี้เป็นมานะ กิเลสทำให้เกิดการทำร้าย ทะเลาะวิวาทกัน ในสังคม จึงเกิดมีผู้ทำหน้าที่ในการระงับความขัดแย้ง

๒. กำเนิดรัฐตามหลักปฏิจจนรูปบาท ตามหลักปฏิจจนรูปบาทนี้ รัฐเกิดขึ้นมาจากกระบวนการที่อิงอาศัยกันเป็นรูปกระแส ถ้าหากกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ก็จะมีความเห็นแก่ตัวเป็นพื้นฐาน เมื่อเห็นแก่ตัวก็กระทำในสิ่งต่าง เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ทำให้เกิดความเลวร้ายขึ้นในสังคม แต่ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นี้เกิดมาจาก อวิชชา ตัณหา อุปาทานของมนุษย์ สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากตัณหา ก็เกิดตามมาเป็นกระบวนการ ทำให้เกิดความเลวร้ายต่าง ๆ ขึ้นในสังคม แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายใน (กิเลสตาม) ของมนุษย์ กับสภาพแวดล้อมภายนอก (วัตถุตาม) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดรัฐขึ้นมา รัฐ คือทางเลือกของสังคมที่สมาชิกของรัฐพร้อมใจกันเลือกขึ้นมาเพื่อใช้แก้ไขปัญหาความเลวร้ายที่เกิดจากกิเลสตัณหาของมนุษย์นั่นเอง

๓. กำเนิดรัฐตามแนวคิดในมหาโควินทสูตร พระสูตรนี้ไม่ได้อธิบายถึงสถานะเริ่มต้นของสังคมมนุษย์ว่ามีจุดเริ่มต้นมาอย่างไร แต่เป็นการอธิบายถึงการเกิดรัฐ โดยการแบ่งเขตหรือดินแดนกันปกครอง จากประเทศเดียวทำให้กลายเป็นหลายๆประเทศ การที่สหภาพโซเวียตได้แยกประเทศออกเป็น ๑๑ สาธารณรัฐ คือ รัสเซีย ยูเครน ไบโลรัสเซีย คาซัคสถาน อุเบกิสถาน เคอร์กีสถาน เคอร์กีเซีย ทาจิกิสถาน อาร์เมเนีย อาเซอร์ไบจัน และมอลตาเวีย ได้ร่วมกันทำสนธิสัญญาจัดตั้งประชาคมใหม่ภายใต้ชื่อว่า “จักรภพเอกราช” มีชื่อย่อภาษาอังกฤษว่า C.I.S. แทนสหภาพสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตเดิม การที่แต่ละรัฐแยกออกไปและรวมตัวกันเป็นจักรภพนั้น หมายความว่า รัฐต่างๆ มีสถานะภาพเป็นอิสระ

นักปราชญ์ทางรัฐศาสตร์หลายท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการกำเนิดของรัฐไว้มากมายหลายทฤษฎี ซึ่งทฤษฎีที่ถือว่าสอดคล้องกับความเชื่อและเป็นที่ยอมรับในเรื่องนี้สรุปได้ว่า “รัฐกำเนิดมาจากสถาบันครอบครัว ซึ่งมีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนขยายเผ่าพันธุ์เป็นวงศ์วาน มีความเชื่อและนับถือผู้ใหญ่หรือผู้ที่อาวุโสกว่า โดยเริ่มจากการเคารพบิดามารดา จนกลายมาเป็นสถาบันที่มีการนับถือผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้นำทำหน้าที่ปกครองสมาชิกของเผ่าพันธุ์นั้นๆ ส่วนรัฐบาลในความหมายที่เป็นองค์กรที่ใช้อำนาจปกครองก็เริ่มมีมาตั้งแต่ยุคที่มนุษย์มีเศรษฐกิจที่อาศัยการเลี้ยงสัตว์ กล่าวคือมีการตั้งชุมชนอยู่กับที่ และเริ่มที่จะให้หลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเป็นของตัวเอง การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจดังกล่าวและการมีหลักกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนี้เอง ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการควบคุมทางสังคมในการเป็นผู้นำที่จะกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่างๆ รวมทั้งความเป็นไปในสังคม ผู้นำในยุคแรกๆ เริ่มจากการสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูล ในระยะหลังเมื่อประชาชนมีมากขึ้น มีการขยาย

จำนวนประชากรมากเกินกว่าที่อาหารมีอยู่ เศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมก็เริ่มขึ้น มีการกำหนดหรือแบ่งเขตพื้นที่เพื่อทำมาหากินในกลุ่ม รัฐในความหมายที่มีดินแดนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญจึงเกิดขึ้น ดินแดนจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนให้ความผูกพันทางวงศาอาณาตมมั่นคงยิ่งขึ้น การเกิดสงคราม การเกิดปัญหา รวมทั้งความต้องการหาทางออกให้แก่คนในสังคมจึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดรัฐและมีรัฐบาลที่ถือว่าเป็นองค์การที่สำคัญในการบริหารรัฐในที่สุด

การกำเนิดของรัฐ ได้มีผู้รวบรวมทฤษฎีต่างๆ มีอยู่ ๔ ทฤษฎีใหญ่ๆ ดังนี้ คือ

๑. **ทฤษฎีสัญญาประชาคม** ถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนมนุษย์เป็นผู้สร้างรัฐ โดยที่ปัจเจกชนต่างยินยอมพร้อมใจกันทำสัญญาประชาคมกันขึ้น ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง และรัฐจะต้องดำเนินงานตามเจตนารมณ์ของคู่สัญญา

๒. **ทฤษฎีเทวสิทธิ์** เป็นทฤษฎีที่มีทัศนะว่า รัฐเกิดขึ้นจากพระประสงค์ของพระเจ้า มนุษย์เป็นเพียงสิ่งหนึ่งในรัฐ ผู้ปกครองเป็นตัวแทนของพระเจ้าในการใช้อำนาจต่างๆ การละเมิดอำนาจรัฐถือว่าเป็นบาปและมีโทษ ดังนั้น ประชาชนจะต้องเคารพและเชื่อฟังผู้ปกครองอย่างไม่มีเงื่อนไขหรือหลีกเลี่ยง

๓. **ทฤษฎีศักดานุภาพ** ถือว่ารัฐเกิดจากการเข้ายึดครองและการบีบบังคับผู้เข้มแข็งกว่า ย่อมเป็นผู้นำและได้สร้างกฎเกณฑ์ที่ประหนึ่งว่าชอบธรรมขึ้นมา เพื่อกำจัดสิทธิของประชาชน อำนาจอธิปไตยเป็นลักษณะที่สำคัญของรัฐ และอำนาจรัฐอยู่เหนือศีลธรรมทั้งปวง

๔. **ทฤษฎีธรรมชาติ** ถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ รัฐเป็นเพียงวิวัฒนาการของมนุษย์ภายใต้กฎธรรมชาติ และในภาวะธรรมชาติดังกล่าวนั้น สิทธิโดยธรรมชาติย่อมได้รับความคุ้มครองไม่เพียงพอ เพราะมีลักษณะตัวใครตัวมัน ดังนั้น มนุษย์จึงยอมสละสิทธิโดยธรรมชาติของตนให้แก่สิ่งที่อำนาจสูงสุด

สรุป การกำเนิดของรัฐตามทฤษฎีดังกล่าวมาแล้วนี้ เป็นทฤษฎีใหญ่ๆ ที่คนทั่วไปในวงการนักปกครองเป็นที่ทราบดี และให้การยอมรับมากที่สุด นอกจากนี้แล้วเป็นทฤษฎีที่ไม่ได้รับความสนใจมากเท่าที่ควร เช่น ทฤษฎีชาติญาณ ทฤษฎีการแบ่งงาน ทฤษฎีนิติศาสตร์ ทฤษฎีอภิปรัชญา ทฤษฎีชีวภาพ

๕.๑.๑ **สรุปผลแนวคิดและหลักการปกครองแนวพุทธศาสตร์**

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดพบว่า แนวคิดทางการเมืองเน้นเรื่องของอำนาจ เรื่องของการจัดการทรัพยากรของรัฐหรือสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคม การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ โดยเป็นการต่อสู้กันเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและอิทธิพลในการบริหารกิจการบ้านเมือง เป็นเรื่องของความขัดแย้ง ทั้งนี้เนื่องจากทรัพยากรของชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ขณะที่ผู้คนซึ่งต้องการใช้ทรัพยากรนั้นมีอยู่มาก และความต้องการใช้ไม่มีขีดจำกัด การเมืองจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่คนในสังคมไม่อาจตกลง

กันได้หรือเกิดมีความขัดแย้งขึ้น เป็นเรื่องของการประนีประนอมผลประโยชน์ เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความขัดแย้งจากการดำเนินงานทางการเมืองที่ไม่มีทางออก เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐและการบริหารประเทศในกิจกรรมหลัก ๓ ด้านคือ งานที่เกี่ยวกับรัฐ การบริหารประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับนโยบาย และการอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินและการเมืองเป็นเรื่องของการกำหนดนโยบายของรัฐ กล่าวคือ การเมืองคือกิจกรรมใดๆที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบาย หน่วยงานและเครื่องมือต่างๆ

ส่วนแนวคิดรูปแบบการปกครองมีทั้งแตกต่างกัน เหมือนกันและเหมือนเป็นบางอย่าง ต่างเป็นบางอย่าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับยุคสมัยและวิวัฒนาการการปกครอง เช่นยุครูปแบบการปกครองคอมมิวนิสต์ แตกต่างจากการปกครองแบบเสรีนิยม ต่อมาวิวัฒนาการเป็นรูปแบบผสมระหว่างโลกเสรีกับคอมมิวนิสต์

การศึกษาวิเคราะห์หลักการปกครองตามแนวพุทธศาสตร์ พบว่า การปกครองตามแนวพุทธศาสตร์ ได้ใช้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องในการปกครองหรือการปกครองโดยธรรมซึ่งเน้นหลักธรรมาริปไตย ชีดถือความถูกต้องเป็นใหญ่ในการปกครอง โดยเฉพาะบุคคลที่มีหน้าที่บริหารบ้านเมืองจะต้องมีหลักธรรมในการปกครองที่ดีเพื่อประโยชน์สุขให้เกิดไว้ ๓ ระดับ คือ

๑. หลักการปกครองในระดับปกครองตน ได้แก่ การนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาควบคุมอบรมจิตใจตน อยู่ในระดับสังคมเดียวกันอย่างสันติสุข เพื่อให้เป็นที่รักของบุคคลทุกระดับชั้น และสามารถอยู่ร่วมกับคนรอบข้างได้อย่างมีความสุข

๒. หลักการปกครองในระดับราชการ ได้แก่ เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้อบรมจิตใจของข้าราชการ ให้มีระเบียบวินัยในการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ ปฏิบัติหน้าที่โดยซื่อสัตย์สุจริตและเที่ยงธรรมไม่อาศัยอำนาจหน้าที่ทางราชการ ไปแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ต้องมีหลักในการปกครองที่ดี ได้แก่ ราชวสดีธรรม เพื่อการสร้างคุณธรรมในตน

๓. หลักการปกครองในระดับประเทศ เป็นหลักธรรมสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน หรือผู้ปกครองผู้ใช้อำนาจหน้าที่การปกครองประชาชนให้อยู่ดีมีสุขไม่สร้างปัญหากับบุคคลอื่นต้องมีหลักธรรมในการปกครองประเทศที่ดี ดังนี้

๑) ทศพิธราชธรรม เป็นธรรมสำหรับราชาพึงประพฤติในการปกครองราษฎรให้มีความสุข เช่น มีการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น

๒) จักกวัตติวัตร เป็นธรรมของผู้ปกครองผู้ยิ่งใหญ่ จัดเป็นธรรมนิยมหรือหน้าที่ประจำของผู้ปกครองทั้งหลาย เช่นการถือธรรมเป็นใหญ่

๓) สังคหวัตถุ เป็นธรรมข้อปฏิบัติสำหรับการบำเพ็ญการสงเคราะห์ประชาชน เช่น การช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ เป็นต้น

หลักการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา พบว่า หลักการสำคัญที่ต้องยึด
ดังต่อไปนี้

๑. การใช้อำนาจ การได้มาซึ่งอำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้น
เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด

๒. ความมั่นคงของระบอบการปกครองหรือของผู้ปกครอง มิใช่เป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญ
ของระบอบการเมืองการปกครอง แต่เป็นเพียงเครื่องมือเพื่อช่วยส่งเสริมสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่
ประชาชนและสังคมเท่านั้น

๓. มีความเสมอภาค โดยใช้หลักเหตุผล ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์โดย
เท่าเทียมกัน ไม่แบ่งชาติชั้นวรรณะ

๔. ยึดหลักธรรมเป็นแนวทางในการปกครอง หลักการปกครองที่พระพุทธศาสนา
เน้นหนักที่สุดก็คือ การปกครองที่ประกอบด้วยธรรมทุกชั้นตอนทุกระบบ ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้
การปกครอง

ดังนั้นหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนาก็คือการสร้างสันติสุขแก่ประชาชนและสังคม
สนับสนุนระบอบการเมืองการปกครองที่มีความเสมอภาคและประกอบด้วยเหตุผล ลักษณะที่
สำคัญประการหนึ่งของพระพุทธศาสนาคือความทันสมัย

รูปแบบการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา พบว่า พระพุทธศาสนาเป็นสถาบัน
หนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคม ดังนั้นจึงมีความสัมพันธ์กับระบบการเมืองการปกครองของมนุษย์ใน
สังคม พระพุทธศาสนามีใช้สถาบันทางการเมือง และการเมืองก็มีใช้ศาสนา แต่ทั้งสองสถาบันก็ถือ
ว่ามีความสอดคล้องกันในฐานะที่เป็นสถาบันที่จะสร้างสรรค์สังคมให้เป็นสังคมที่ดี มีระเบียบและ
มีความสันติสุข สำหรับพระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับระบบ
การปกครองของสังคมได้

รูปแบบการปกครองที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนามีได้กำหนดว่าจะต้องมีรูปแบบ
ประการใด หากแต่ให้นำหลักธรรมาธิปไตย หรือการใช้หลักธรรมเป็นแม่บท เช่นเดียวกับ
รัฐธรรมนูญนั่นเอง และธรรมาธิปไตยถือว่าเป็นเป้าหมายหลักของการปกครองทุกระบบ การ
ปกครองที่ประกอบด้วยธรรม ผู้ปกครองก็ประกอบด้วยธรรม ระบบการปกครองก็จะประกอบไป
ด้วยธรรม ประเทศชาติก็เจริญก้าวหน้า ประชาชนอยู่อย่างสันติสุข พระพุทธศาสนาขอรับการ
ปกครองแบบธรรมาธิปไตยว่าเป็นการปกครองที่ดีที่สุด แต่สิ่งที่สำคัญจะต้องจัดการให้สังคมได้รับความ
รู้ความเข้าใจ และปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังสม่ำเสมอ ทั้งในหลักสูตรการเรียนการสอนของ
นักเรียน นักศึกษา และโดยธรรมเทศนาจากพระสงฆ์ เพื่อให้เข้าถึงการนำหลักธรรมใน
พระพุทธศาสนามาใช้ประโยชน์อย่างอย่างแท้จริงในด้านการเมืองการปกครองและด้านอื่นๆ

หน้าที่ของนักปกครองตามแนวพุทธ พบว่า ผู้ปกครองหรือรัฐมีหน้าที่ที่จะช่วยเหลือให้ประชาชนไม่ขาดแคลนในด้านอาหารการกิน ด้วยการส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพที่ดี หน้าที่ในการควบคุมสังคม ป้องกันและปราบปรามบุคคลที่อาจจะเป็นภัยต่อสังคม หน้าที่ในการควบคุมและรักษาสภาพแวดล้อมในประเทศ ไม่ปล่อยให้มีการทำลายสภาพแวดล้อม หน้าที่ในการให้การศึกษายกระดับขั้นพื้นฐาน และส่งเสริมการเรียนรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชนและ ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมทางศาสนา

ลักษณะอำนาจตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ พบว่า ลักษณะของอำนาจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ถือว่า มีความเป็นใหญ่ในโลก ลักษณะอำนาจได้แยกออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑. โลกาทิปไตย ถืออำนาจโลก (สัตว์โลก) เป็นใหญ่ ถือความคิดเห็นของคนเป็นใหญ่
๒. ชัมมาริปไตย ถืออำนาจธรรมเป็นใหญ่ ถือความถูกต้องชอบธรรม และความมีเหตุผล
๓. อัถตาริปไตย ถืออำนาจคนเป็นใหญ่ ถือตน ถือถือความคิดเห็นของคนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาและสิ่งทีเนื่องด้วยตนเป็นประมาณ

การนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบันผลจากการศึกษาหลักการปกครองแนวพุทธศาสตร์ พบว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการเมืองการปกครองในปัจจุบันได้ทุกระดับ ถ้าหากผู้ปกครอง นักบริหาร หรือนักการเมืองหันมาสนใจและนำเอาหลักธรรมเหล่านี้ไปประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจังแล้วสามารถนำไปแก้ปัญหาของสังคม การเมือง เศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองที่มีหน้าที่บริหารประเทศโดยตรงจะต้องมีหลักธรรมในการปกครองที่ดีเยี่ยมไปด้วยคุณธรรม จริยธรรม โดยยึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาสอดแทรกถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

๕.๑.๒ สรุปผลความรู้พื้นฐานและแนวคิดหลักธรรมที่เกี่ยวกับทศชาติชาดก

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ความรู้พื้นฐาน เกี่ยวกับชาดกมี ๒ ประเภท คือชาดกที่มีในนิบาตชาดกและ ประเภทที่มีนอกนิบาตชาดกและองค์ประกอบที่สำคัญของชาดก มี ๕ ประเภท คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ กาลา ไวยากรณ์ และประชุมชาดก

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดก พบว่า มีหลักธรรม ๑๐ ประการหรือที่เรียกว่า ทศบารมี คือ

ทาน เป็นเรื่องเกี่ยวกับ เวสสันดรชาดก ทานคือ เจตนาที่จะบริจาค เช่น อุบถรณ์ต่างๆ โดยมีความกรุณาและปัญญากำกับอยู่ หรือ ทาน คือการแบ่งปันวัตถุสิ่งของของตนให้แก่บุคคลอื่น คือการแบ่งปันวัตถุสิ่งของที่ตนมีอยู่ เป็นสมบัติของตนโดยชอบธรรมให้แก่ผู้อื่น ที่ได้รับพิจารณาเห็นว่า เป็นผู้เหมาะสมที่จะได้รับการสงเคราะห์ เมื่อเขาได้รับแล้วจะนำไปทำประโยชน์ได้ นับเป็นการ

แบ่งปันให้แก่ผู้ควรให้ โดยมีได้หวังสิ่งตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น คือเพื่อสงเคราะห์กันเท่านั้น การแบ่งสิ่งของเช่นนี้เรียกว่า ทาน

ศีล เป็นเรื่องเกี่ยวกับ ฎริทัตชาดก ศีลหมายถึง เจตนาที่กระทำให้การเคลื่อนไหว โดยทางกาย วาจา และใจในสิ่งที่ดี เพื่อมิให้อกุศลเกิด อีกนัยหนึ่ง ศีลกล่าวโดยธรรมดาว่าเป็น สีลนะ หมายถึง กิริยาที่ดั่งไว้เป็นอันดี มีกายสุจริต เป็นต้น หรือสภาวะที่ทรงไว้ด้วยสามารถยังกุศลธรรมทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในตน

เนกขัมมะ เป็นเรื่องเกี่ยวกับ เตมียชาดก เนกขัมมะ หมายถึง การออกบวชหรือการปลีกตัวออกจากกามนั้น ตามนัยที่ได้ศึกษาพบว่า ผู้ที่เป็นพระ โภริสัต์จะต้องไม่มีความเป็นห่วงเป็นกังวลกับครอบครัว จะต้องสละความสุขในทางโลกีย์ เปรียบเหมือนนักโทษที่ถูกจำอยู่ในคุก ย่อมปรารถนาที่จะสละเรือนจำหรือคุกออกไปจะนั้น และเมื่อได้สละไปแล้วก็ไม่ยินดีที่จะกลับเข้ามาสู่เรือนจำอีก

ปัญญา เป็นเรื่องเกี่ยวกับ มโหสถชาดก ปัญญา คือ ความรู้ทั่วในสภาวะของอารมณ์ตามความเป็นจริง และทำให้เข้าใจสภาวะของไตรลักษณ์ ซึ่งส่งผลให้ถึงความปรากฏขึ้นแห่งมรรคได้ด้วย ปัญญาบารมี และปัญญาเกิดขึ้นได้ ๓ ทางคือสุดตมยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดจากการสดับรับฟัง จิตตามยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดจากการคิด การพิจารณาหาเหตุผล ภาวนามยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดจากการอบรมและลงมือปฏิบัติ

วิริยะ เป็นเรื่องเกี่ยวกับ มหาชนกชาดก ความหมายของวิริยะ คือ ความเพียร ความแกล้วกล้า ความเข้มแข็ง ความอาจหาญในการทำความดี ความบากบั่นรุกไปข้างหน้า มีจิตไม่ห่อหุ้มถดถอยหรือท้อแท้ ไม่ย่อท้อ ตามนัยที่ได้ศึกษาอีกพบอีกว่า อย่างเช่นพระมหาชนที่ว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทร ทั้งๆ ที่คนอื่นเขาคิดแล้วว่าไม่มีทางที่จะไปถึงฝั่งได้ ก็เลยปล่อยให้ตัวจมน้ำตายไปเสีย แต่ว่าพระมหาชนนั้นท่านกล่าวว่าทราบใดที่เร็วแรงและกำลังของนุรุษยังมีอยู่เราก็จะว่ายน้ำอยู่ทราบนั้นจนกว่าจะหมดแรงจมน้ำตายไปเอง ก็หมายความว่าเมื่อพยายามจนถึงที่สุดแล้ว แม้จะจมน้ำตายก็ช่วยไม่ได้ แต่เมื่อเรายังมีกำลังอยู่จงพยายามเรื่อยไป เพราะฉะนั้นพระโภริสัต์ต้องบำเพ็ญ วิริยบารมีมีความเพียรทุกอิริยาบถ

ขันติ เป็นเรื่องเกี่ยวกับ จันทกุมารชาดก ขันติ หมายถึง ความอดทนต่อโลภะ โทสะ โมหะ ไม่แสดงกิริยาวาจาอันชั่วร้ายตามอำนาจ โลภะ โทสะ โมหะ และอดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวชั่วไม่เป็นที่ชอบใจ ความทุกข์ความผิดหวัง หรือความไม่พึงพอใจใดๆ ทั้งสิ้น เป็นความอดทนต่อฝ่ายที่ไม่ดี เพื่อขึ้นห้วยค้อยู่ในทางดีให้ได้

สังกะ เป็นเรื่องเกี่ยวกับ วิรุทธชาดก สังกะ คือการตั้งใจอะไรให้แน่วแน่ การบำเพ็ญสังกะบารมี คือตั้งใจอย่างแน่วแน่ ตามนัยที่ได้ศึกษาพบว่า หมายความว่ามีความจริงใจไม่ทอดทิ้งเสียใน

ระหว่าง เพราะเห็นว่าบำเพ็ญบารมีมาตั้งนานแล้วไม่สำเร็จเสียที ก็เลยท้อถอยเสีย ต้องมีความจริงใจที่จะทำตลอดไป เปรียบเสมือนดาวรุ่งที่มันโคจรตามวิถีทางของมันอยู่ตลอดเวลา ไม่มีเปลี่ยนแปลงทิศทาง

อธิษฐาน เป็นเรื่องเกี่ยวกับ เนมิราชาคก อธิษฐานคือ การตั้งความปรารถนาไว้ให้สำเร็จผลในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตั้งความปรารถนาไว้หรือกำหนดไว้ และ อธิษฐานบารมีเป็นบารมีหนึ่งในเทศบารมี ที่ผู้เจริญในธรรมพึงเจริญให้มีอยู่ในใจ เป็นคุณธรรมความดีงาม หมายถึงความเป็นเลิศหรือคุณสมบัติที่ทำให้เป็นเลิศ เป็นคุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ หรือความดีที่สั่งสมในดวงจิต และเป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง ที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ เพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้

เมตตา เป็นเรื่องเกี่ยวกับ สุวรรณชาคก เมตตา ในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายและขอบเขตกว้างมาก แต่ถึงพองจะทำให้คำจำกัดความหมายได้ว่า เมตตา หมายถึง การแผ่ความรัก ความปรารถนาดีต่อสัตว์อื่นเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เรียกว่า ปิยมนาปัสตวบุญญิตี หรือปิยมนาปบุคคล คือ สัตว์หรือบุคคลอื่นเป็นที่รัก ที่พอใจเป็นอารมณ์ ปิยมนาบุคคล

อุเบกขา เป็นเรื่องเกี่ยวกับ นารทชาคก อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉยต่อสัตว์ทั้งหลาย โดยที่จิตใจปราศจากอาการทั้ง ๓ คือ ไม่น้อมไปในความปรารถนาดี หรือในการที่จะบำบัดทุกข์ หรือในการชื่นชมยินดีในความสุขของสัตว์แต่อย่างใดทั้งสิ้น

๕.๑.๓ สรุปผลการวิเคราะห์หลักธรรมเพื่อนำไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมเพื่อนำไปปรับใช้พบว่า

ทาน การนำ ทาน ไปปรับใช้ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับการบริหารปกครอง เกี่ยวกับการเสียสละหรือสงเคราะห์ประชาชน โดยผู้ปกครอง ผู้นำทั้งหลาย สามารถใช้เป็นหลักในการวางนโยบาย ในการปกครองและบริหารบ้านเมืองได้ เพราะมุ่งส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีคุณธรรม จึงเท่ากับการส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม จำเป็นจะต้องคำนึงถึงการให้ทาน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น

ศีล ถ้าสังคมใดมีศีลธรรมคุณภาพของชีวิตมนุษย์และธรรมชาติด้อยลงเจริญขึ้น ดังนั้น โลกะโทสะ โมหะ จึงก่อให้เกิดภาวะทั้งในคือจิตใจของบุคคล และภายนอก คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่วนการบริหารจัดการ ความกรุณาและความรู้ ย่อมก่อให้เกิดความบริสุทธิ์ทั้งภายในและภายนอก ข้อนี้คือเหตุผลหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่า โลกอันจิตย่อมนำไป ดังนั้น ตามความคิดที่แสดงไว้ในพระพุทธศาสนา และศีลสอนให้สังคมมีระเบียบวินัยและให้ปฏิบัติตามระเบียบกฎหมาย

เนกขัมมะ ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์ในสังคมต้องการวัตถุนิยม ที่เพิ่มพูนกิเลส เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ละเลยจิตนิยมหรือการทำจิตให้สงบจึงจะได้รับความสุขที่แท้จริง ปัจจัยที่สำคัญที่ได้รับความสุขที่แท้จริงคือ เนกขัมมะ เพราะผู้บวชย่อมได้รับผลจากการกระทำความดีนั้น ซึ่งจะต้องเว้นจากการกระทำอกุศลทั้งหลาย และยังคงต้องประพฤติตนสำรวมกาย วาจา จะต้องใช้ความพยายามซึ่งปลื้มจากสภาวะที่มีความวุ่นวาย กลับกลายเป็นภาวะที่สงบสุข โดยยึดมั่นและปฏิบัติทางจิตนิยมหรือนอกขัมมะไปปรับใช้

ปัญญา เรื่องของการใช้ปัญญามาแก้ปัญหาต่างๆ ถือความยุติธรรมเป็นหลัก ดังนั้นต้องนำหลักปัญญาในการทำงานต่างๆ ใช้เหตุผลทางปัญญาในการต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ แล้วสิ่งเหล่านั้นก็จะเกิดประโยชน์ ในด้านความสุขตามมา และปัญญาวิชาความรู้ หรือวุฒิทางการศึกษาเน้นที่ต้องการของบุคคลและสังคมในปัจจุบัน

วิริยะ การนำวิริยะไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อผลสัมฤทธิ์ด้านเป้าประสงค์ ปัจจัยที่สำคัญก็คือความเพียรพยายามทำให้ทุกคนทำตนให้มีความสุข ความเพียรพยายามจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องนำไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพในปัจจุบัน หลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง ผู้นำ และมวลมนุษยชาติในสังคมทางโลก จำต้องนำความเพียรปฏิบัติในการช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้พัฒนาชีวิตของเขาให้ดีขึ้น ผู้มีความเพียรยอมก่อให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สามารถดำรงตนให้เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง มีความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงานและดำรงชีวิตตามโอกาสฐานะ และสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ดังพุทธภาษิตที่ว่า คนล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร เป็นต้น

ขันติ ประโยชน์ของขันติ คนที่มีความอดทน อดกลั้นและอดออม ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของคนทั่วไป และ ความอดทน อดกลั้นหรือที่พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นยอดแห่งธรรมทั้งหลาย คนผู้มีขันติเป็นคนสติดีทั้งในเวลาปกติ แม้เมื่อถึงคราวจะสิ้นชีวิตก็ยังมีสติดี และผู้มีขันติยังเป็นคนมีอนาคตดี ทำสิ่งใดก็มักประสบผลสำเร็จดีกว่าคนที่ขาดความอดทนอดกลั้น และอดออม ดังนั้นผู้นำต้องใช้ความอดทน เพื่อลดความขัดแย้งในสังคม ประชาชนก็ต้องใช้ความอดทนเพื่อคิดให้รอบคอบกับสิ่งที่เกิดขึ้น ช่มใจกับฝ่ายตรงข้ามที่ยั่วต้องใช้อันติธรรมประจำจิต เป็นต้น

สัจจะ คือความจริงและความจริงเป็นสิ่งไม่ตาย ดังนั้นในด้านการเมืองการปกครองต้องใช้ความจริง ในด้านการเมืองการปกครอง ทั้งนี้เพราะการบริหารที่ดีและหลักการที่ถูกต้องนั้น จะต้องยึดหลักสัจธรรมความจริงใจไปใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ และมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่เป็นพื้นฐาน จึงจะทำให้ธุรกิจเจริญก้าวหน้าบุคคลในหน่วยงานต่างก็มีความจริงใจให้แก่กัน โดยให้ความศรัทธาเชื่อมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ หรือการบริหารประเทศ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเมืองการปกครองก็มีความโปร่งใสเพราะนักการเมืองมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความจริงใจในการปฏิบัติหน้าที่ไม่คดโกง

ประเทศชาติบ้านเมือง ความมั่นคงและความสงบสุขย่อมเกิดขึ้น ดังนั้นจะเห็นว่าสัจจะหรือความจริงจึงเน้นหลักธรรมสำคัญที่ควรนำไปใช้ในการเมืองการปกครอง

อธิษฐาน แรงแอธิษฐานสามารถนำไปใช้ให้เกิดผลดีแก่ชีวิต ในการเมืองการปกครองและการดำเนินชีวิต ตลอดถึง การปฏิบัติงานใดตามหลักอริยฐานธรรม จะสามารถดำเนินชีวิตให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งใจดำเนินชีวิตตามหลักทางจริยธรรม ไม่เห็นแก่ตัวหลงไหลในสิ่งที่เป็นภายนอก จนทำให้เกิดความโลภ เป็นต้น และอริยฐานธรรม ยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความรู้อย่างแจ่มแจ้งในกองสังขาร หลุดพ้นจากกิเลส มีใจที่บริสุทธิ์ คือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตพระพุทธศาสนา

เมตตา การนำเอาหลักเมตตาตามาปฏิบัติ ด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใสอย่างขบยอมก่อให้เกิดสันติสุข เพราะ พระพุทธศาสนาเน้น “ความเมตตา และความรักสันติภาพ” เมื่อได้ปฏิบัติตามคุณธรรมทั้งสองประการ นี้จะทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขเพราะพระพุทธองค์คริสต์ว่า เมตตา เป็นธรรมล้ำจน โลก พระพุทธศาสนาส่งเสริมช่วยให้โลกมีความสงบสุข และสร้างความเป็น “เอกภาพ” ในสังคมโลก

อุเบกขา คือความเป็นกลางวางเฉย ด้วยสติปัญญารู้เท่าทันต่อภาวะที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่รู้จักปล่อยวางไม่เป็นทุกข์หรือสุขใน เรื่องดี ชั่ว ผิด ถูก ควรไม่ควร โดยใช้ปัญญาถึงบาปบุญ คุณ โทษ และสภาพของสังคมหรือรู้ทันต้นสายปลายเหตุฉะนั้นการเข้าใจเรื่องความแตกต่างในการพัฒนาการเรื่องมโนสำนึกที่รู้จักคิด ชอบ ชั่ว ดีของมนุษย์จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อจะได้มีอุเบกขาหรือปล่อยวางในเวลาและสถานการณ์ที่ควรปล่อยวาง

๕.๑.๔ สรุปวิเคราะห์รูปแบบการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและการนำไปปรับใช้ การปกครองรูปแบบราชาธิปไตยและการนำไปปรับใช้

ราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว ทำให้เกิดความเดือดร้อนอยู่เนืองๆ เพราะสิทธิขาดอำนาจปกครองขึ้นอยู่กับผู้ครองรัฐแต่เพียงผู้เดียว การปกครองในรูปแบบนี้อาจถือได้ว่าเป็นการปกครองแบบเผด็จการแต่ก็มีผลดีต่อการนำใช้กล่าวคือในบางครั้งการตัดสินใจที่เด็ดขาดของผู้นำก็สามารถที่จะยุติปัญหาได้ อย่างที่ปรากฏในปัญหาการเมืองไทยปัจจุบันการไม่เด็ดขาดทำให้กลุ่มต่างๆออกมาประท้วงสร้างความวุ่นวายเพราะถือว่าอาศัยการปกครองแบบประชาธิปไตย การปกครองแบบนี้เป็นคู่แข่งกันในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกับระบบสามัคคีธรรม แต่รัฐที่ปกครองด้วยระบบราชาธิปไตยจะมีความเข้มแข็งมากกว่าและได้ปราบปรามรัฐที่ปกครองด้วยระบบสามัคคีธรรมไว้ในอำนาจเกือบทั้งหมด โดยระบบราชาธิปไตยการที่ระบบราชาธิปไตยมีความเข้มแข็งกว่าระบบสามัคคีธรรม

การปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมและการนำไปปรับใช้

การปกครองแบบสามัคคีธรรมคือหลายๆ รัฐมารวมกันพระราชามีได้ทรงมีสิทธิขาดแต่เพียงพระองค์เดียวบางที่เราเรียกระบบนี้ว่าสามัคคีธรรมระบบสามัคคีธรรมมีหลักการพื้นฐานคล้ายคลึงกับระบบประชาธิปไตยอยู่หลายประการ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนการใช้เหตุผล การมีเสรีภาพการมีความเสมอภาคและการใช้หลักเสียงส่วนมากเมื่อนำหลักการพื้นฐานเหล่านี้มาเปรียบเทียบกับหลักการในทางพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงกันหลายประการ คือ หลักการมีส่วนร่วมในการปกครองซึ่งถือว่าเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของการปกครองในระบบนี้ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนหรือสมาชิกแห่งเจ้าราชวงศ์ต่างๆ ได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการใช้อำนาจทางการเมือง

๕.๑.๕ สรุปวิเคราะห์หลักธรรมสำหรับการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกและนำไปปรับใช้

ทศพิธราชธรรมและการนำไปปรับใช้ พบว่า ราชารธรรมหรือทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง เช่น พระมหากษัตริย์ คณะรัฐมนตรี หรือผู้ปกครอง ในทุกระดับ เป็นต้น ทศพิธราชธรรมมีเนื้อหาเป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ปกครองหรือข้าราชการโดยตรง ๑๐ ประการตลอดจนถึงประเทศชาติ ราชารธรรมหรือทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับการบริหารปกครองเกี่ยวกับคุณธรรมสำหรับผู้ปกครองสูงสุดและการบริหารราชการแผ่นดินให้มีประสิทธิภาพ ศึกษาวิเคราะห์ได้จากทศพิธราชธรรม โดยที่หลักทศพิธราชธรรมเป็นคุณธรรมสำหรับผู้ปกครองที่ดี โดยเฉพาะผู้นำสูงสุดของประเทศ เช่นพระมหากษัตริย์ คณะรัฐมนตรี เป็นต้น การบริหารราชการแผ่นดินจะมีประสิทธิภาพจึงควรศึกษาและนำไปใช้เป็นหลักในการปกครองและปฏิบัติตน เพราะเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความเคารพ นับถือ เป็นสิ่งคุ้มครองป้องกันรักษาและอำนวยประโยชน์แก่หมู่คณะหรือประชาชน

จกวัตติวัตร และการนำไปปรับใช้ พบว่าเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้นักปกครองหรือผู้ปกครองบริหารงานทางการเมืองการปกครองอย่างฉลาด จุดประสงค์ที่สำคัญของหลักจักรวรรดิวัตรนั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของปวงชนอย่างแท้จริง มุ่งเน้นให้นักปกครองหรือผู้ปกครองใช้อำนาจสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ความสงบสุขและระบบเศรษฐกิจที่ดีแก่ประชาชน ๑๒ ประการให้ยึดถือธรรมเป็นหลัก ในการปกครองประเทศ เคารพยำเกรงธรรม ให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรม ให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลังพลให้ความคุ้มครองแก่กษัตริย์ที่เป็นเมืองขึ้น ตลอดถึงชนชั้นปกครองและนักบริหารชั้น ผู้ใหญ่ทั้งหลายให้ความคุ้มครองแก่ข้าราชการผู้ตามเสด็จ ในปัจจุบัน หมายถึงข้าราชการพลเรือนให้ความคุ้มครองแก่ชนเจ้าพิธี ผู้ประกอบอาชีพวิชาการ พ่อค้า เกษตรกรด้วย

วิธีการจัดหาทุนทรัพย์และอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ ให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้งปวง ทั้งในเมืองชนบท

ตุลาการธรรมและการนำไปปรับใช้ พบว่า การปกครองในระบบราชาธิปไตยนั้นกษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในด้านการบริหาร นิติบัญญัติและตุลาการโดยตรงด้วยพระองค์เอง ถ้าการตัดสินใจในด้านใดผิดพลาดความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินจะเกิดขึ้นแก่ประชาชนทันที เนื่องจากกษัตริย์ทรงออกกฎหมายด้วยพระองค์เองและใช้กฎหมายด้วยพระองค์เอง การปฏิบัติพระราชภารกิจนั้นจึงต้องดำเนินไปอย่างรอบคอบบริสุทธ์ยุติธรรม ผู้ปกครองหรือผู้บริหารฝ่ายตุลาการทำหน้าที่ตุลาการวินิจฉัยบรรดาคดีจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบจนพบความจริงในทุกด้านแล้วจึงตัดสินใจโทษานุโทษไปตามความจริงที่ปรากฏอย่างชัดเจนถูกต้อง หัวใจสำคัญของตุลาการจึงอยู่ที่ความจริงเป็นหลัก อันจะนำมาซึ่งความยุติธรรมในสังคม ประเทศชาติ

รัฐประศาสนธรรมและการนำไปปรับใช้ พบว่า ในการบริหารประเทศให้ประสบความสำเร็จนั้น กษัตริย์จะต้องเริ่มต้นบริหารตนให้มีความพร้อม โดยเฉพาะในด้านจิตใจต้องดำรงมั่นอยู่ในแนวทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทาปราศจากสภาวะทั้งบวกและลบ นักปกครองหรือผู้บริหารในระดับต่างๆต้องเป็นบุคคลที่มีเหตุผลมีทั้งพระเดชและพระคุณแต่ต้องใช้ในหลักของเหตุผล การนำหลักรัฐประศาสนธรรมไปปรับใช้ ในการปกครองนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งและต้องประกอบด้วยปัญญา

วัดคตบทธธรรมและการนำไปปรับใช้ พบว่า คือธรรมที่กษัตริย์จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนเป็นนิตย์ต่อประชาชนทุกหมู่เหล่าในทุกส่วนของแผ่นดิน เพราะธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว นำความสุขมาให้ครั้งพระองค์ทรงประพฤติธรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรค์ ข้าแต่พระมหाराชาขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรม ขอพระองค์อย่าทรงประมาทธรรมเลย ขอพระองค์จงทรงคบหาสมาคมกับผู้ปัญญาจทรงคุณธรรมอันงามของทรงปฏิบัติธรรมให้ครบถ้วน

วัดคตบทได้สะท้อนความคิดทางการปกครองและมนุษย์สัมพันธ์ว่ากษัตริย์จะต้องปฏิบัติราชการกิจดูแลความสุขทุกข์ของประชาชนทุกหมู่เหล่าอย่างทั่วถึงครอบคลุมไปถึงสัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นทรัพย์ของแผ่นดิน โดยมีธรรมเป็นหลักในทุกเรื่อง ทุกขั้นตอน หลักการบริหารประเทศตามพุทธศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองในรูปแบบใด ชื่อใด แต่สิ่งสำคัญที่จะต้องวางไว้เป็นหลักก็คือต้องมีธรรมเข้าไปประกอบด้วยในทุกเรื่องของการดำเนินการบริหารรัฐ

อภิธานิยธรรมและการนำไปปรับใช้ พบว่าเป็นธรรมให้สังคมเกิดความเจริญ และสามัคคีของหมู่คณะและองค์กรมีความสำคัญต่อการบริหารปกครองบ้านเมือง และบริหารธุรกิจ หลักอภิธานิยธรรมนี้ส่วนมากเน้น การถือการประชุมเป็นหลักในการปกครอง ถือหลักสามัคคีเมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันเมื่อเลิกประชุมก็เลิกพร้อมกัน ถือหลักกฎหมายระเบียบ แบบแผนขนบธรรมเนียมเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติงาน ถือหลักเคารพนับถือผู้ใหญ่ คุ้มครองป้องกันสตรีมิให้ถูกข่มเหง

มดคร่าขี้ใจ เคารพสักการะปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ และถือหลักการถวายอารักขา คຸ້ມครองปกป้อง บวรพระพุทธศาสนา โดยนำไปปรับใช้กับการประชุมในองค์กรเพื่อให้เกิดความสามัคคี และเป็น การสร้างความสัมพันธ์ ความมีส่วนร่วมของบุคลากรในองค์กร เช่น การจัดประชุมสัมมนาวางแผน ในการดำเนินงานให้เป็นขั้นตอน แบ่งงานจัดสรรให้บุคลากรแต่ละฝ่ายรับผิดชอบ หากมีปัญหา ต่างๆที่เกิดขึ้นในขั้นตอนใดก็จะปรึกษากันเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยความพร้อมเพรียงกัน ให้ เป็นไปตามกฎระเบียบวัตถุประสงค์ขององค์กร เป็นต้น

อธิปไตยและการนำไปปรับใช้ พบว่า เป็นหลักธรรมที่จัดได้ว่าเป็นวิธีการบริหารปกครอง ตน คน และงาน หลักอธิปไตยนี้เกี่ยวกับการถือตนเป็นใหญ่ ถือตนเองเป็นศูนย์กลางการตัดสินใจ เชื่อมมั่นในตนเองสูง และมักเป็นเผด็จการ ส่วนการถือผู้อื่นเป็นใหญ่ จะไม่มีจุดยืนเป็นของตัวเอง เป็นไปตามกระแสโลก กระแสสังคม ไม่นิยมคิดเองทำเองกระทำเพื่อเอาใจผู้อื่น ไม่มีความเด็ดขาด ในการตัดสินใจ วินิจฉัยปัญหา และการถือธรรมเป็นใหญ่ สำหรับการบริหารปกครองเกี่ยวกับ วิธีการบริหารองค์กรศึกษาวิเคราะห์ได้จากอธิปไตย หลักธรรมนี้ผู้นำ ผู้ปกครองทั้งหลายควรนำไป ปรับใช้ในองค์กร เพื่อใช้บริหารตน คน และงานโดยผู้ที่ถือตนเองเป็นใหญ่ในการบริหารปกครอง วิธีการบริหารแบบนี้ทำให้ได้งานแต่เสียคน นักบริหารประเภทนี้จึงควรมีสติเป็นจุดเริ่มต้น ทำ ตนเองให้เป็นอธิปไตย ดำรงตนให้เป็นกลางไม่เอาแต่ใจตนเอง รับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น จึง จะประสบความสำเร็จในการบริหารปกครอง

สังคหวัตถุและการนำไปปรับใช้ พบว่า เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจบุคคล เป็นเครื่อง ประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี โดยมีลักษณะเอื้ออาทรให้ทานแบ่งปัน รู้จักการพูดให้เหมาะสม กับกาลเทศะ ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมเสียสละสุขส่วนตน เพื่อสุขส่วนรวม และ ประพฤติตนเป็นคนดีเสมอต้นเสมอปลายไม่หวั่นไหวตามกระแสโลก หรือแรงกิเลสตัณหา บุคคลผู้ เป็นผู้นำควรประพฤติปฏิบัติสังคหวัตถุนี้จึงจะสามารถเหนี่ยวรั้งจิตใจของผู้ได้บังคับบัญชาได้

หลักธรรมสำหรับการบริหารปกครองเกี่ยวกับการยึดเหนี่ยวน้ำใจบุคคลและประสานหมู่ ชนให้สามัคคี ศึกษาวิเคราะห์ได้จากสังคหวัตถุ บุคคลที่เป็นระดับหัวหน้า ผู้ปกครองและผู้นำจะ เป็นที่รักใคร่เคารพนับถือของผู้ได้บังคับบัญชาและบุคคลทั่วไป ควรเป็นคนมีจิตใจเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเสียสละ รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ทั้งด้วยสิ่งของและให้คำแนะนำสั่งสอน ตลอดจน ถึงการให้อภัยเมื่อผู้อื่นทำผิด พุดจาด้วยถ้อยคำที่สุภาพอ่อนหวานสมานสามัคคี

กุศลกรรมบถและการนำไปปรับใช้ พบว่า เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานสำหรับพระราชา นัก บริหาร นักปกครองที่ดีที่ เป็นผู้ทรงธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ มีความเคารพสักการะธรรม เป็น แบบอย่างที่ดีของชาวประชา หรือผู้ได้บังคับบัญชา เพราะเป็นทางแห่งกุศลกรรม ทำตนเองให้ บริสุทธิ์ นำไปสู่สุคติ และนำพาสังคมไปสู่ความเจริญ กุศลกรรมบถได้แก่การประพฤติชอบ หรือ

ประพจน์สุจริต ทางกาย วาจา และทางใจซึ่งถือเป็นช่องทางใหญ่ๆแห่งการทำความคิด หรือความชั่ว ฉะนั้นเมื่อประพจน์ดีทั้งสามทางนี้แล้วก็ย่อมนับเป็นคนดีของสังคม หลักธรรมสำหรับการบริหาร ปกครองเกี่ยวกับหลักประกันความสุจริตในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บริหารและหลักเกณฑ์การคัดสรร บุคคล ศึกษาวิเคราะห์ได้จากกุศลกรรมบถ กุศลกรรมบถเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นเครื่อง รับประกันความสุจริต บริสุทธิ์ ยุติธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลระดับผู้นำทั้งหลาย เป็นการ ยกระดับและพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ไม่ตกไปในความชั่วด้วยอำนาจ โทสะ และโมหะ เป็นคน ดีขององค์กรและสังคมซึ่งจะทำให้ผู้ร่วมงาน มีความไว้วางใจ เชื่อถือ เชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ ยุติธรรมของผู้นำของตน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ควรส่งเสริมการศึกษาความสำคัญของหลักธรรมในทศชาติชาดก เพื่อเป็น แนวทางพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของสังคมไทย

๒. ควรส่งเสริมสถาบันศึกษาจัดหลักธรรมในทศชาติชาดกเป็นวิชาเลือกศึกษาแล้ว ให้นำบุคคลในสังคมมองเห็นความสำคัญหลักธรรม เพื่อนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

๓. ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชน เยาวชน ให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจ เรื่อง ทศ ชาติชาดกแล้วมีการอธิบายถึงผลดีผลเสียแล้วนำผลที่ดีไปปรับใช้กับวิถีชีวิตใน ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑. ควรศึกษาวิจัยวิเคราะห์จริยธรรมที่ปรากฏในทศชาติชาดกแล้วนำไปปรับใช้ในการ พัฒนาผู้บริหาร

๒. ควรศึกษาวิจัยพุทธวิธีบริหารที่ปรากฏในทศชาติชาดกแล้วนำมาปรับใช้ในการ บริหารปกครองสังคมและประเทศชาติ

๓. ควรศึกษาวิจัยวิเคราะห์หลักการปกครองที่ปรากฏในทศชาติชาดกแล้วนำไป ปรับใช้ในการส่งเสริมการพัฒนามนุษย์ในองค์กรต่างๆ

บรรณานุกรม

๑. หนังสือภาษาไทย

๑) พระไตรปิฎก

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒, ๕, ๑๑, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๓๐, ๓๓, ๓๕, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๑. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

การศาสนา, กระทรวงวัฒนธรรม, กรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชนตอนว่าด้วยพระสูตร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘.

๒) หนังสือทั่วไป

กรมศิลปากร. ปัญญาสาตก ฉบับหอพระสมุดแห่งชาติ ภาค ๑. พระนคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๔๕๕.

กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย. อินเดียนสมัยพุทธกาล. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๓๒.

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาปรัชญาการเมือง. ปรัชญาการเมือง. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย. พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖.

คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. พระอัมมปทัฏฐกถาแปล ภาคที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

คณะกรรมการการศึกษากำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กราฟฟิคอาร์ต, ๒๕๒๖.

จรรยา สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘.

จ่านง เทพหัสดิน ณ อยุธยา. คู่มือนักปกครองและนักบริหารรุ่นใหม่ : ทั้งรักทั้งกลัว, กรุงเทพมหานคร : สำนักบริษัทเขตโล่การพิมพ์, ๒๕๓๖.

ชิน อยู่ดี. สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๐.

- ชลธิชา ศาลิคุปต์. สังคมและการเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ว.เชอร์วิสต์, ๒๕๓๕.
- ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. การเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓.
- เดโช สวานานนท์. พจนานุกรมศัพท์การเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หน้าต่างโลกกว้าง,
๒๕๔๕.
- เดือน คำดี, ดร., รศ.. พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๔.
- ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. เมืองไทยในความใฝ่ฝันของพระธรรมปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.
- ประยงค์ สุวรรณบุบผา. รัฐปรัชญา แนวคิด ตะวันออก- ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภ
การพิมพ์, ๒๕๓๕.
- ประมวล รุจนเสรี. พระราชอำนาจ. กรุงเทพมหานคร : เอส.พี.เอ็น.การพิมพ์, ๒๕๔๘.
- ประสพ โพธิ์ศรี. สัจธรรมกับนักการเมืองและนักปกครองของไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
บรรณาการ, ๒๕๑๐.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสามัคคี
สาส์น, ๒๕๔๐.
- _____. ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- แปลก สนธิรักษ์. พจนานุกรมบาลี-ไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธสาวิกา. ธนบุรี : ธรรมเสวีการพิมพ์, ๒๕๑๕.
- _____. พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____. บรรณนิทัศน์ งานนิพนธ์ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุ
สภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____. พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒.
- พัฒน์ เฟื่องผลา. การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก. กรุงเทพฯ : มหา
วิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.
- พุทธทาสภิกขุ. การเมืองคือธรรมะ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๔๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักการเมืองแนวพุทธ. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์สววย จำกัด, ๒๕๔๘.

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ฐมวาทฺฒโน). ศาสตร์นักบริหารงานนักปกครอง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๗.

พระมหาอดิศร ถิรสีโล. คุณธรรมสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.

_____. ประวัติคัมภีร์บาลี. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระยาสุนทรพิพิธ. วิญญูญาณ แห่งนักปกครอง. กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์กรุงธนพัฒนา, ๒๕๔๒.

พระราชญาณวิสิ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). หลักธรรมาภิบาล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

พระอุรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ภาวดี มหาจันทร์. ประวัติศาสตร์การปกครองไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.

_____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑.

_____. สารานุกรมราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๓.

เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, ดร., รศ.. หลักรัฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทพิมพ์การพิมพ์, ๒๕๔๕.

วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา. มโนราห์นิบาต. สงขลา : โรงพิมพ์จิงจิง, ๒๕๑๓.

สิน สภาวสุ. ทางรอดของมนุษย์ชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๖.

สิทธิพันธ์ พุทธทูน. ทฤษฎีพัฒนาการเมือง. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๖.

สืบพงษ์ ธรรมชาติ. วรรณคดีชาดก. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

สุขุม นวลสกุล และ วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ. การเมืองและการปกครองไทย. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน จำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๕.

สุขุม นวลสกุล. การเมืองการปกครองไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.

_____. ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๖.

สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์ทางพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทย
วัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.

_____. ประวัติศาสตร์ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : รวมสาสน์, ๒๕๓๓.

เสนีย์ ปราโมช, .ม.ร.ว.. กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิwap, ๒๕๑๐.

แสวง อุคมนตรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. กรุงเทพมหานคร :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

สมบัติ จำปาเงิน. นิบาตชาดก ฉบับสยาม. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑.

สำนักนายกรัฐมนตรี. จารึกสุโขทัย ประชุมจารึก ภาคที่ ๑ นคร (หลักที่ ๓). กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.

สมปอง พลพิสิทธิ์. การปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยอักษร, ๒๕๔๗.

สมชัย ประเสริฐณรงค์. หลักของการปกครอง. กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๑๔.

อมร รักษาศักดิ์. การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์วี.เจ. พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๔.

_____. ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน : คู่มือการเรียนรู้การสอน การเผยแพร่และการ
มีส่วนร่วมสำหรับครู อาจารย์ และผู้นำชุมชน. กรุงเทพฯ : การ์นด์การพิมพ์, ๒๕๔๒.

อารีย์ สหชาติโกสีย์. วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, ๒๕๒๒.

อานนท์ อาภาภิรม. รัฐศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคียนส โตร์, ๒๕๒๘.

๓) หนังสือแปล

อารยศูรย์. ชาดกมาลา. แปลโดยหลวงรัชฎการ โกศล. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๐๐.

๔) วิทยานิพนธ์ / สารนิพนธ์ / งานวิจัย

- กฤษณา รักษา โคม, แมงซี. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของพระวินัยธรในพระวินัยปิฎก : ศึกษาเฉพาะกรณี พระอุบาลีเถระและพระปฎาจาราเถรี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- คะเนิงนิตย์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร. “ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดป่านานาชาติ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”. รายงานการวิจัยคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๕.
- ช่อรัตน์ ไวยฉัยยา. บทบาทตัวละครเอกในทศชาติชาดก. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕.
- ธนา นวลปลอด. “ความคิดทางการเมืองในพระสุตตันตปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖.
- พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ. “การปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธศาสนาเถรวาทกับการปกครองแบบอุดมรัฐของเพลโต : การศึกษาเปรียบเทียบ”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- พระมหาเสกสิทธิ์ รตนโมลี. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องทานบารมีในเวสสันดรชาดก. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาสุภีร์ จิตเมโธ. “พระพุทธรูปที่ควรนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารราชการ”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

๔) วารสาร

- สุธรรม ชูศักดิ์สกุล. “จริยศาสตร์ของอริสโตเติล : ความดีคือความสุข. ปัญญาจักขุ. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓๐ เมษายน-พฤษภาคม ๒๕๔๗.
- ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. ความคิดอิสระ. กรุงเทพมหานคร : รวมบทความทางการเมืองระหว่างปี ๒๕๑๑-๒๕๑๒.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระปลัดชอบ ชาติบุญโญ (การะเกด)
วัน/เดือน/ปีเกิด : ๑๐ มีนาคม ๒๕๒๐
สถานที่เกิด : บ้านยาง ตำบลหนองบอน อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดจำปา ตำบลประโคนชัย อำเภอประโคนชัย
จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๑๔๐
อุปสมบท : ๔ กรกฎาคม ๒๕๔๑ ณ วัดโพธิ์ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๕๐ : พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ. : สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๐ : ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปว.ศ.)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน

- พ.ศ. ๒๕๔๓ : เลขานุการรองเจ้าคณะอำเภอประโคนชัย
พ.ศ. ๒๕๔๖ : พระธรรมทูต
เลขานุการเจ้าคณะอำเภอประโคนชัย
พ.ศ. ๒๕๔๘ : เจ้าอาวาสวัดตาด่าน
หัวหน้าสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาวัดจำปา
พ.ศ. ๒๕๔๙ : หัวหน้าพระวิทยากรศูนย์พัฒนาคุณธรรมวัดจำปา